НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕРЕПЕЛИЦЯ СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 343.98 : 343.32 (477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Юридичні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

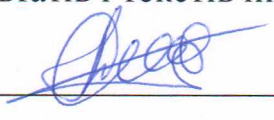

_____ С. І. Перепелиця

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор Петрова Ірина Анатоліївна

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Перепелиця С. І. **Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. –** *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність». – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Харків, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному вирішенню актуальної наукової проблеми, що полягає у формуванні цілісної криміналістичної концепції розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, а також розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення практики їх виявлення, документування, розкриття та досудового розслідування в умовах воєнного стану, тимчасової окупації частини території України й активного розвитку сучасного інформаційного середовища.

Актуальність теми дослідження зумовлена суттєвим зростанням кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, після початку широкомасштабної збройної агресії рф проти України, ускладненням механізмів злочинної діяльності, активним використанням цифрових технологій, мережі Інтернет, засобів електронної комунікації, а також недостатнім рівнем науково-методичного забезпечення діяльності правоохоронних органів у цій сфері. Встановлено, що існуючі наукові підходи не забезпечують комплексного розуміння криміналістичної природи колабораційної діяльності та не враховують усіх особливостей сучасних умов її вчинення, що обумовлює потребу у створенні окремої криміналістичної методики розслідування злочинів даної категорії.

У роботі здійснено ґрунтовний аналіз кримінального, кримінального

процесуального законодавства, законодавства у сфері національної безпеки, міжнародних нормативно-правових актів, практики Європейського суду з прав людини, матеріалів судово-слідчої практики, наукових позицій вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблематики розслідування колаборaційної діяльності. На підставі комплексного використання загальнонаукових і спеціальних методів дослідження сформовано авторську концепцію криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів, запропоновано шляхи вирішення проблемних аспектів, що виникають у практичній діяльності.

Обґрунтовано криміналістичне розуміння колаборaційної діяльності як специфічної форми усвідомленої взаємодії з державою-агресором, окупаційною адміністрацією чи підконтрольними їй структурами, що здійснюється шляхом інформаційного, політичного, адміністративного, економічного, організаційного або іншого сприяння та спрямована на завдання шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності, інформаційній та національній безпеці України. Доведено, що колаборaційна діяльність має складний багатоаспектний характер, поєднує елементи державної зради, інформаційного впливу, організаційного сприяння та підтримки окупаційного режиму.

Виокремлено систему ознак колаборaційної діяльності, серед яких: наявність спеціального суб’єкта; зв’язок із тимчасово окупованими територіями або діяльністю держави-агресора; реалізація дій на користь окупаційних структур; використання інформаційного простору та цифрових комунікацій; спрямованість на підтримку або забезпечення функціонування окупаційної влади. На цій основі запропоновано авторське визначення колаборaційних злочинів як однорідної системи кримінально караних діянь, що характеризуються спільністю механізму злочинної діяльності, взаємообумовленістю способів вчинення, особливостями слідоутворення та єдиною криміналістичною природою.

Запропоновано авторську криміналістичну класифікацію злочинів,

пов’язаних із колаборaційною діяльністю, в основу якої покладено кримінально-правові та криміналістичні критерії. Доведено, що така класифікація дозволяє не лише систематизувати кримінальні правопорушення даної категорії, а й визначати закономірності їх механізму, формувати типові слідчі ситуації, прогнозувати джерела доказової інформації та розробляти ефективні алгоритми досудового розслідування. Виокремлено критерії класифікації за сферою посягання, способом реалізації злочинного задуму, формою вини, характером інформаційного впливу, видом сприяння окупаційним структурам, особливостями суб’єкта злочину, масштабом злочинної діяльності й іншими ознаками.

Сформовано систему принципів криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів, які об’єднано у три взаємопов’язані блоки: загальні, окремі та спеціальні. До загальних віднесено принципи історизму, системності криміналістичного знання та єдності теорії й практики; до окремих – законність, ситуаційність, етичність, плановість, конкретність і практичну спрямованість; до спеціальних – принципи програмування розслідування, оперативності, використання спеціальних знань, комплексного застосування слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, адаптації методики до умов конкретної слідчої ситуації.

Обґрунтовано, що криміналістична характеристика злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, є системоутворюючим елементом окремої криміналістичної методики їх розслідування та є інформаційною моделлю, яка відображає взаємозв’язок між способом учинення правопорушення, обстановкою, особою злочинця, слідовою картиною, предметом посягання та іншими криміналістично значущими елементами. Доведено, що криміналістична характеристика забезпечує побудову слідчих версій, прогнозування механізму злочинної діяльності та визначення оптимального комплексу процесуальних і тактичних заходів.

Розроблено авторський підхід до структури криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів, до якої запропоновано включати:

спосіб (механізм) учинення кримінального правопорушення; обстановку його вчинення; слідову картину; засоби й знаряддя злочинної діяльності; особу правопорушника. Встановлено, що всі структурні елементи перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємообумовлюють один одного.

Доведено, що механізм колабораційної діяльності має складний, динамічний та багатоетапний характер і включає стадії підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправної діяльності. Визначено, що підготовчий етап пов'язаний із формуванням стійких контактів із представниками окупаційної влади, підготовкою інформаційного середовища, створенням каналів комунікації та умов для реалізації злочинного задуму. Основний етап полягає у безпосередньому вчиненні колабораційних дій, а завершальний – у приховуванні слідів злочинної діяльності, знищенні або модифікації цифрової інформації, створенні неправдивих версій подій та здійсненні інформаційного впливу.

Обґрунтовано, що обстановка вчинення колабораційних злочинів має комплексний характер і включає матеріальне, інформаційне, соціально-психологічне, організаційне та просторово-часове середовище. Встановлено, що характерною особливістю таких кримінальних правопорушень є їх учинення переважно в умовах очевидності, за наявності свідків, спостерігачів або широкого інформаційного висвітлення. Доведено, що найбільш типовими місцями вчинення колабораційної діяльності є тимчасово окуповані території України, інформаційний простір, електронні комунікаційні мережі та цифрові платформи.

Установлено та розкрито особливості слідової картини колабораційної діяльності. Встановлено, що центральним елементом слідової картини є інформація, отримана з мережі Інтернет, месенджерів, соціальних мереж, електронних носіїв інформації, цифрових платформ, мобільних комунікацій, засобів масової інформації, а також результати оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності. Запропоновано класифікацію слідів колабораційної діяльності залежно від їх природи, способу утворення, джерела

походження та інформаційного змісту.

Розкрито криміналістично значущі ознаки особи колаборанта. Доведено, що для більшості суб'єктів цієї категорії злочинів характерними є наявність стійких соціальних зв'язків із тимчасово окупованими територіями, доступ до адміністративних, інформаційних або матеріальних ресурсів, високий рівень адаптації до умов інформаційного середовища, а також прагнення впливати на соціально-політичні процеси. Встановлено, що особа колаборанта характеризується поєднанням соціальних, психологічних, поведінкових та професійних ознак, які мають криміналістичне значення для побудови версій та прогнозування поведінки правопорушника.

Запропоновано авторський підхід до визначення етапів досудового розслідування колабораційної діяльності та систематизовано обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях даної категорії. Обґрунтовано, що процес розслідування повинен ґрунтуватися на комплексному використанні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, спеціальних знань і цифрових технологій.

Визначено, що планування розслідування колабораційної діяльності має розглядатися як складний інтелектуально-аналітичний процес, спрямований на визначення основних напрямів розслідування, прогнозування можливих форм протидії, аналізування інформаційних ризиків та координацію діяльності всіх суб'єктів кримінального провадження. Запропоновано авторське визначення організації досудового розслідування колабораційної діяльності як системної діяльності правоохоронних органів, спрямованої на створення оптимальних умов для ефективного розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

У роботі сформовано загальний алгоритм дій слідчого під час розслідування колабораційної діяльності, розкрито особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та комплексів процесуальних заходів. Обґрунтовано

значення огляду електронних носіїв інформації, комп'ютерної техніки, мобільних пристроїв, цифрових платформ та мережевих ресурсів під час формування доказової бази.

Окрему увагу приділено проблематиці використання спеціальних знань та судових експертиз під час розслідування колабораційної діяльності. Встановлено, що найбільш значущими є судові комп'ютерно-технічні, телекомунікаційні, лінгвістичні, психологічні, експертизи звукозапису (фоноскопічні) й інші види експертиз, результати яких забезпечують встановлення змісту інформаційних повідомлень, авторства матеріалів, фактів інформаційного впливу й інших обставин кримінального правопорушення.

Доведено необхідність застосування міжнародних стандартів документування цифрових доказів, зокрема положень Протоколу Берклі, під час фіксації та збереження інформації з відкритих джерел мережі Інтернет. Обґрунтовано, що дотримання міжнародних стандартів забезпечує належний рівень допустимості, достовірності та процесуальної придатності цифрової інформації як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Розкрито особливості взаємодії слідчих, оперативних підрозділів, прокурорів, експертних установ та інших суб'єктів кримінального провадження під час розслідування колабораційної діяльності. Доведено, що ефективність протидії колабораційним злочинам безпосередньо залежить від рівня координації правоохоронних органів, оперативності обміну інформацією та комплексного застосування процесуальних і непроцесуальних форм взаємодії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих положень, висновків і рекомендацій у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, оперативних підрозділів, експертних установ, а також у науково-дослідній діяльності та освітньому процесі під час викладання криміналістики, кримінального процесу, судової експертології та оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: колабораційна діяльність, кримінальний процес, досудове розслідування, слідчий, криміналістична класифікація,

криміналістична характеристика, принципи, криміналістична методика, особа-колаборант, взаємодія, слідова картина, доказова база, слідчі дії, слідча ситуація, судова експертиза, тимчасово окуповані території, співробітництво, протидія.

SUMMARY

Perepelytsia S. I. **Problems of theory and practice of investigating crimes related to collaborative activities.** – *Qualifying scientific work on a manuscript*.

The thesis for a doctor`s degree by the specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; Operative and Search Activity». – National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» of the Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation research is devoted to a comprehensive solution of a topical scientific problem, which consists in the formation of a holistic forensic concept of the investigation of criminal offenses related to collaborative activities, as well as the development of scientifically based recommendations for improving the practice of their detection, documentation, disclosure and pre-trial investigation in conditions of martial law, temporary occupation of part of the territory of Ukraine and active development of the modern information environment.

The relevance of the research topic is due to a significant increase in the number of criminal offenses related to collaborative activities after the start of the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the complication of the mechanisms of criminal activity, the active use of digital technologies, the Internet, electronic communication tools, as well as the insufficient level of scientific and methodological support for the activities of law enforcement agencies in this area. It has been established that existing scientific approaches do not provide a comprehensive understanding of the forensic nature of collaborative activity and do not take into account all the features of the modern conditions of its commission, which necessitates the creation of a separate forensic methodology for

investigating crimes of this category.

The work includes a thorough analysis of criminal, criminal procedural legislation, legislation in the field of national security, international regulatory legal acts, the practice of the European Court of Human Rights, materials of judicial and investigative practice, and scientific positions of domestic and foreign scientists on the issues of investigating collaborative activity. Based on the comprehensive use of general scientific and special research methods, the author's concept of forensic methodology for investigating collaborative crimes has been formed.

The forensic understanding of collaborative activity as a specific form of conscious interaction with the aggressor state, the occupation administration, or structures controlled by it, carried out through informational, political, administrative, economic, organizational, or other assistance and aimed at causing harm to the state sovereignty, territorial integrity, defense capability, information, and national security of Ukraine, is substantiated. It is proven that collaborative activity has a complex, multifaceted nature, combining elements of state treason, informational influence, organizational assistance, and support for the occupation regime.

A system of signs of collaborative activity is identified, including: the presence of a special subject; connection with temporarily occupied territories or the activities of the aggressor state; implementation of actions in favor of occupation structures; use of information space and digital communications; focus on supporting or ensuring the functioning of the occupation authorities. On this basis, the author's definition of collaborative crimes as a homogeneous system of criminally punishable acts is proposed, characterized by the commonality of the mechanism of criminal activity, the interdependence of the methods of commission, the features of trace formation, and a single forensic nature.

The author's forensic classification of crimes related to collaborative activity is proposed, which is based on criminal law and forensic criteria. It is proven that such a classification allows not only to systematize criminal offenses of this category, but also to determine the regularities of their mechanism, form typical investigative situations, predict sources of evidentiary information and develop effective

algorithms for pre-trial investigation. Classification criteria are identified by the scope of the encroachment, the method of implementing the criminal plan, the form of guilt, the nature of the information influence, the type of assistance to the occupation structures, the characteristics of the subject of the crime, the scale of criminal activity, and other features.

A system of principles of forensic methodology for investigating collaborative crimes has been formed, which are combined into three interrelated blocks: general, separate and special. The general principles include the principles of historicism, systematicity of forensic knowledge and unity of theory and practice; the separate ones include legality, situationality, ethics, planning, specificity and practical orientation; the special ones include the principles of programming the investigation, efficiency, use of special knowledge, comprehensive application of investigative and covert investigative (detective) actions, adaptation of the methodology to the conditions of a specific investigative situation. It is substantiated that the forensic characteristic of crimes related to collaborative activities is a system-forming element of a separate forensic methodology for their investigation and is an information model that reflects the relationship between the method of committing the offense, the situation, the identity of the criminal, the trace picture, the subject of the offense and other forensically significant elements. It is proven that the forensic characteristic provides the construction of investigative versions, the prediction of the mechanism of criminal activity and the determination of the optimal complex of procedural and tactical measures.

An author's approach to the structure of the forensic characteristic of collaborative crimes has been developed, which is proposed to include: the method (mechanism) of committing a criminal offense; the circumstances of its commission; the trace picture; the means and instruments of criminal activity; the identity of the offender. It has been established that all structural elements are closely interconnected and mutually determine each other.

It has been proven that the mechanism of collaborative activity has a complex, dynamic and multi-stage nature and includes the stages of preparation, direct

commission and concealment of illegal activity. It has been determined that the preparatory stage is associated with the formation of stable contacts with representatives of the occupation authorities, the preparation of the information environment, the creation of communication channels, and conditions for the implementation of the criminal plan. The main stage consists of the direct commission of collaborative actions, and the final stage consists of concealing traces of criminal activity, destroying or modifying digital information, creating false versions of events and exercising information influence.

It is substantiated that the situation of committing collaborative crimes is complex and includes material, informational, socio-psychological, organizational, and spatio-temporal environments. It is established that a characteristic feature of such criminal offenses is their commission mainly in conditions of obviousness, in the presence of witnesses, observers, or wide information coverage. It is proved that the most typical places of committing collaborative activity are temporarily occupied territories of Ukraine, information space, electronic communication networks and digital platforms.

The features of the trace pattern of collaborative activity are established and revealed. It has been established that the central element of the trace picture is information obtained from the Internet, messengers, social networks, electronic media, digital platforms, mobile communications, mass media, as well as the results of operational-search and counterintelligence activities. A classification of traces of collaboration activity is proposed depending on their nature, method of formation, source of origin, and information content.

The forensically significant features of the collaborator's personality are revealed. It has been proven that the majority of subjects of this category of crimes are characterized by the presence of stable social ties with temporarily occupied territories, access to administrative, information, or material resources, a high level of adaptation to the conditions of the information environment, as well as the desire to influence socio-political processes. It has been established that the collaborator's personality is characterized by a combination of social, psychological, behavioral,

and professional features that are of forensic significance for constructing versions and predicting the offender's behavior.

The author's approach to determining the stages of pre-trial investigation of collaborative activities is proposed, and the circumstances subject to proof in criminal proceedings of this category are systematized. It is substantiated that the investigation process should be based on the integrated use of investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, operational-search measures, special knowledge, and digital technologies. It is determined that planning an investigation of collaborative activities should be considered as a complex intellectual and analytical process aimed at determining the main areas of investigation, predicting possible forms of counteraction, analyzing information risks, and coordinating the activities of all subjects of criminal proceedings. The author's definition of the organization of a pre-trial investigation of collaborative activities as a systemic activity of law enforcement agencies aimed at creating optimal conditions for the effective investigation of criminal cases is proposed.

Keywords: collaborative activity, criminal process, pre-trial investigation, investigator, forensic classification, forensic characteristics, principles, forensic methodology, collaborator, interaction, trace picture, evidence base, investigative actions, investigative situation, forensic examination, temporarily occupied territories, cooperation, counteraction.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія

1. Перепелиця С. І. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю / за ред. д-ра юрид. наук, професора І. А. Петрової. Харків: Право, 2025. 528 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Popov V., Hermanov D., Perepelytsia S. Particular Aspects Of The Concept Of "Terrorism". *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. № 2 (6). P. 110–118.

DOI: https://doi.org/10.32353/acfs.6.2022.09

3. Перепелиця С. І. Місце спеціальних знань спеціаліста у розслідуванні злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. *Наукові перспективи.* 2024. № 2 (44). С. 1195–1206.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1195-1205

4. Перепелиця С. І. До питання документування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 465–468.

DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/115

5. Перепелиця С. І. Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колабораційної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2024. Вип. 1 (34). С. 76–91.

DOI: https: //doi.org/10.32353/khrife.1.2024.05

6. Перепелиця С. І. Сучасні підходи до збирання та зберігання інформації з відкритих джерел щодо злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 4 (22). С. 698–711.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-698-711

7. Перепелиця С. І., Петрова І. А. Криміналістичне розуміння механізму і способу вчинення кримінального правопорушення та його значення для розслідування колаборaційних правопорушень. *Архів кримінології та судових наук.* 2024. № 2 (10). С. 190–199.

DOI: https: //doi.org/10.32353/acfs.10.2024.16

8. Перепелиця С. І. Теоретичні засади криміналістичного визначення колаборaційних злочинів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 8 (48). С. 1132–1144.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1132-1144

9. Перепелиця С. І. «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 8 (38). С. 546–562.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-546-562

10. Перепелиця С. І. Певні аспекти адаптації окремої криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 10 (50). С. 1158–1172.

DOI: https://doi.org/ 10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1158-1172

11. Перепелиця С. І. Окремі аспекти розмежування колаборaційної діяльності та злочинів, передбачених іншими статтями кримінального кодексу України. *Національні інтереси України*. 2025. № 8 (13). С. 468–481.

DOI: https://doi.org/10.52058.3041-1793-2025-468-481

12. Перепелиця С. І. Загальна характеристика криміналістичної класифікації колаборaційних злочинів. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 8 (18). С. 174–186.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8(18)-174-186

13. Перепелиця С. І. Сутність криміналістичної характеристики методики розслідування колаборaційних злочинів і принципи її формування. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 8 (49). С. 210–223.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-210-223

14. Перепелиця С. І. Наукове обґрунтування структурних елементів

криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наукові перспективи.* 2025. № 8 (62). С. 971–985.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-971-985

15. Перепелиця С. І. Окремі питання формування теоретичних засад криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 8 (49). С. 194–209.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-194-209

16. Перепелиця С. І. Теоретичні витоки розуміння криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Національні інтереси України*. 2025. № 9 (14). С. 635–649.

DOI: https://doi.org10.52058/3041-1793-2025-9(14)-635-649

17. Перепелиця С. І. Складові системи елементів криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 9 (39). С. 676–691.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-676-691

18. Перепелиця С. І. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, пов’язаного із колаборaційною діяльністю. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 9 (19). С. 181–195.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-9(19)-181-195.

19. Перепелиця С. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 5 (3). С. 221–228.

DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.34

20. Перепелиця С. І. Місце окремих видів судових експертиз у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 9 (50). С. 164–182.

DOI : https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9(50)-164-182

21. Перепелиця С. І. Характеристика обставин, які має встановити слідчий під час розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові перспективи.*

2025. № 9 (63). С. 1145–1162.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-9(63)-1145-1162

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих наукометричними базами даних SCOPUS та Web of Science Core Collection

22. Pakhnin M, Nosach A. Perepelytsia S., Topal D. Criminological analysis of the protection of the territorial integrity of Ukraine. *DIXI* 2022. Vol. 24. № 2. P. 1–17. (*Web of Science Core Collection*)

23. Perepelytsia S. Criminal Law Aspects of Wartime Collaboration in the Criminal Code of Ukraine. *ICTM* 2023. *Lecture Notes in Networks and Systems.* 2023. Vol. 996. Springer. P. 184–195. (*Web of Science Core Collection, Scopus*)

24. Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (78). P. 103–113. (*Web of Science Core Collection*)

25. Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (77). P. 135–144. (*Web of Science Core Collection*)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

26. Перепелиця С. І. До питання змісту поняття «повідомлення про підозру» та гарантій прав підозрюваного. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 54–57.

27. Перепелиця С. І. Окремі питання набуття особою статусу підозрюваного відповідно до КПК України. *Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 14 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 84–85.

28. Перепелиця С. І. «Обвинувачення» у кримінальному процесуальному праві України: поняття, ознаки, функції. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії:* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ: НДІ СБППФБ, 2020. С. 51–52.

29. Перепелиця С. І. Щодо розширення повноважень прокурорів по захисту прав і свобод громадян в зоні проведення Операції об'єднаних сил. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 118–119.

30. Перепелиця С. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 94–95.

31. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої міжн. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23 верес. 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 52–54.

32. Перепелиця С. І. Проблеми розслідування та протидії колабораційній діяльності в умовах російської агресії. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків, 10 лист. 2023 р.). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 274–276.

33. Перепелиця С. І. Суб'єкти колабораційної діяльності за статтею 111^1 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків: Право,

2024. С. 192–194.

34. Перепелиця С. І. Теоретичне підґрунтя розуміння криміналістичної класифікації злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 черв. 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 298–302.

35. Перепелиця С. І., Петрова І. А. До питання подолання протидії розслідуванню колабораційної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики», присвячена пам’яті видатного вченого, доктора юридичних наук, професора Владислава Федоренка («Федоренківські читання»)*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 жовт. 2025 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025. С. 375–378.

36. Перепелиця С. І. Окремі аспекти судової комп’ютерно-технічної експертизи у розслідуванні колабораційних злочинів. *Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект*: мат-ли всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 серп. 2025 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. С. 195–199.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

37. Podzolkova T., Shynkarenko I., Perepelytsia S. Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses. *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering.* 2022. *ICTM 2022*. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham: Springer, 2023. Vol. 657. P. 531–542.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 21

ВСТУП 22

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 43

1.1. Криміналістичне розуміння злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю 43

1.2. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю 63

1.3. Структура криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю 83

Висновки до розділу 1 96

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 105

2.1. Система елементів та сучасні підходи до криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю 105

2.2. Колабораціонізм: спосіб реалізації злочинного умислу 134

2.3. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних із колабораціонізмом 152

2.4. Особа злочинця в системі елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю 165

2.5. Характеристика слідової картини злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю 178

Висновки до розділу 2 186

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 193

3.1. Особливості початкового етапу розслідування 193

3.2. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю 212

3.3. Організаційні основи й тактика планування розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю 229

3.4. Типові слідчі ситуації та проблеми алгоритмізації розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю 252

3.5. Збирання інформації та фіксація доказів під час розслідування 272

Висновки до розділу 3 297

РОЗДІЛ 4. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 310

4.1. Проблеми адаптації методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, до умов розслідування 310

4.2. Виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю 333

4.3. Проблеми взаємодії під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю 360

4.4. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю 381

4.5. Використання спеціальних знань під час розкриття та розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю 410

4.6. Подолання протидії розслідуванню злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю 438

Висновки до розділу 4 463

ВИСНОВКИ 478

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 489

ДОДАТКИ 548

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
ГК	Господарський кодекс
ПК	Податковий кодекс
МОН України	Міністерство освіти і науки України
НПА	Нормативно-правовий акт
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
НПУ	Національна поліція України
СБУ	Служба безпеки України
С(Р)Д	слідча (розшукова) дія
НС(Р)Д	негласна слідча (розшукова) дія
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
СОГ	слідчо-оперативна група
ОРС	оперативно-розшукова справа
ОГП	Офіс Генерального прокурора

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Початок повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України суттєво актуалізував проблему виявлення, доказування та розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю. У сучасних умовах такі діяння становлять одну з найбільш небезпечних форм посягання на основи національної безпеки України, оскільки безпосередньо спрямовані на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, інформаційної безпеки та конституційного ладу держави. На тлі тимчасової окупації окремих територій України, активних бойових дій та масштабного інформаційного впливу держави-агресора колабораційна діяльність набула системного, багатоаспектного та суспільно небезпечного характеру, що потребує комплексного криміналістичного осмислення та вироблення ефективних механізмів протидії.

Особливої суспільної небезпеки зазначеному явищу надає те, що суб’єктами колабораційної діяльності нерідко стають громадяни України, які добровільно вступають у взаємодію з представниками держави-агресора, окупаційною адміністрацією або підконтрольними їй структурами, здійснюючи інформаційне, організаційне, адміністративне, політичне, економічне чи інше сприяння на шкоду власній державі. У сучасних умовах колабораціонізм проявляється не лише у формі відкритої підтримки окупаційного режиму, а й у прихованих інформаційних, управлінських, комунікаційних і цифрових формах взаємодії, що значно ускладнює процес його виявлення, документування та доказування. Саме тому кримінально-правова реакція держави на такі прояви протиправної діяльності зумовила необхідність доповнення Кримінального кодексу України ст. 111-1, яка була введена Законом України № 2108-IX від 03 березня 2022 року.

Аналіз офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора України свідчить про стійке поширення кримінальних правопорушень,

пов’язаних із колаборaційною діяльністю. Так, відповідно до Єдиного звіту про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування у 2022 р. обліковано 3851 кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК України, у 1091 кримінальному провадженні особам повідомлено про підозру; у 2023 р. обліковано 3207 таких правопорушень, повідомлено про підозру 1305 особам; у 2024 р. – 2420 кримінальних правопорушень та 1148 повідомлень про підозру; у 2025 р. – 1714 кримінальних правопорушень та 719 повідомлень про підозру. Наведені показники не лише демонструють значний рівень поширення колаборaційної діяльності, а й свідчать про складність процесу доказування, необхідність удосконалення діяльності органів досудового розслідування та формування сучасного криміналістичного забезпечення розслідування злочинів цієї категорії.

Складність доказування колаборaційної діяльності обумовлена специфікою механізму її вчинення, високим рівнем латентності окремих форм протиправної діяльності, активним використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, мережі Інтернет, соціальних платформ, електронних засобів зв’язку та цифрових сервісів. Значна частина доказової інформації існує у формі електронних слідів, цифрових повідомлень, мультимедійного контенту, інформації з мобільних пристроїв, соціальних мереж і месенджерів, що вимагає від слідчих, оперативних працівників та прокурорів належного рівня спеціальної підготовки, використання сучасних технічних засобів, спеціальних знань та новітніх криміналістичних методів. Крім того, розслідування колаборaційної діяльності нерідко здійснюється в умовах обмеженого доступу до місця події, тимчасової окупації окремих територій, активної протидії з боку держави-агресора та інформаційного впливу на населення.

Необхідно враховувати й те, що хоча досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, віднесено до підслідності органів безпеки, первинне реагування на факти колаборaційної діяльності, збір початкової інформації та здійснення окремих заходів із

документування протиправної діяльності у багатьох випадках покладаються на працівників Національної поліції України, оперативні підрозділи та інші правоохоронні органи. У зв'язку з цим проблема формування ефективної криміналістичної методики розслідування колабораційної діяльності набуває виразного міжвідомчого характеру та потребує комплексного наукового опрацювання.

Сьогодні колабораційна діяльність є предметом дослідження не лише історичної науки, а й кримінального права, криміналістики, кримінального процесу, кримінології, соціології, політології, психології та інших галузей знань. Дослідження природи колабораціонізму, механізмів його реалізації, мотивації колаборантів, форм взаємодії з окупаційними структурами та наслідків такої діяльності має важливе значення для формування ефективної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та протидії внутрішнім загрозам. Особливого значення набуває криміналістичне дослідження закономірностей вчинення колабораційних злочинів, механізмів слідоутворення, типових способів підготовки, вчинення та приховування протиправної діяльності, а також особливостей формування доказової інформації.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, кримінального права та кримінології, які досліджували проблеми розслідування кримінальних правопорушень, формування криміналістичних методик та забезпечення доказування у кримінальному провадженні. Значний внесок у розвиток криміналістичної науки здійснили П. Біленчук, В. Бахін, Н. Карпов, О. Бандурка, О. Литвинов, О. Бантишев, О. Шамара, В. Тацій, Ю. Чорноус, Г. Тетерятник та інші вчені. Окремі аспекти проблематики розслідування кримінальних правопорушень, формування криміналістичних методик та організації доказування були предметом дослідження у дисертаційних роботах В. Галагана, Г. Ханя, Л. Мошняги, Н. Кончук, Р. Дударця, М. Борисенка, С. Сергієвського,

О. Ковальової та інших дослідників.

Проблематика криміналістичних методик розслідування знайшла своє відображення у працях А. Волобуєва, Л. Удалової, В. Тіщенка, Є. Пряхіна, В. Журавля, М. Погорецького, Д. Сергєєвої, М. Романова та інших науковців. Питання характеристики та протидії колаборaційній діяльності висвітлювали у своїх наукових роботах В. Шайкан, Є. Письменський, А. Трофименко, Е. Ортинська, К. Янішевська, А. Крисько, В. Кузнецов, М. Сийплокі, О. Кравчук, М. Бондаренко, Т. Братченко, І. Скічко та інші вчені.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що більшість наявних досліджень присвячені переважно кримінально-правовим аспектам колаборaційної діяльності або загальним проблемам формування криміналістичних методик. Натомість комплексні криміналістичні дослідження, присвячені закономірностям механізму колаборaційної діяльності, особливостям формування слідової картини, типовим слідчим ситуаціям, організації досудового розслідування, використанню спеціальних знань та розробленню окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, сьогодні практично відсутні.

Особливо гостро відчувається потреба у визначенні елементів криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів, встановленні типових способів їх підготовки, вчинення та приховування, систематизації цифрових та матеріальних слідів, розробленні алгоритмів дій слідчих і оперативних працівників у типових слідчих ситуаціях, а також адаптації сучасних криміналістичних засобів, прийомів і методів до потреб практики розслідування колаборaційної діяльності. За таких умов проведення комплексного криміналістичного дослідження теоретичних, методологічних та практичних засад формування методики розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, є своєчасним, науково обґрунтованим та вкрай актуальним напрямом сучасної криміналістичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тематика відповідає й узгоджується із положеннями Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (затверджена указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021); Стратегії боротьби із організованою злочинністю, що затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020; Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019; Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (затверджена указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021), Планом дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 № 756-р); пріоритетними напрямами «Правові механізми забезпечення і захисту прав і свобод людини» й «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» на 2021–2025 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної Академії правових наук України від 26.03.2021 № 12–21; тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок МВС України на 2020–2024 роки (наказ МВС України № 454/2020).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (протокол № 12 від 18 грудня 2023 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення науково обґрунтованих концептуальних засад формування та реалізації методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. Для досягнення поставленої мети в дисертації потрібно вирішити такі основні завдання:

– узагальнити сучасні підходи та запропонувати криміналістичне розуміння злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, визначити

криміналістичні аспекти їх вивчення;

– розробити криміналістичну класифікацію злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– з’ясувати сучасний стан наукового забезпечення формування методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, окреслити складові криміналістичної методики розслідування злочинів даної категорії;

– охарактеризувати сучасні підходи до криміналістичної характеристики злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, та висвітлити систему елементів її елементів;

– визначити та розробити криміналістичну характеристику злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– розглянути проблеми періодизації процесу розслідування колаборaційної діяльності та побудови тактичних завдань даного розслідування;

– систематизувати обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– встановити організаційні основи й тактику планування розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– визначити типові слідчі ситуації та розглянути проблеми алгоритмізації розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– виявити особливості формування доказової бази під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– проаналізувати проблеми адаптації методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, до умов розслідування конкретного злочину даної категорії;

– оцінити проблеми виявлення та розкриття злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– з’ясувати проблеми взаємодії під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– розкрити можливості використання спеціальних знань під час розкриття

та розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– окреслити специфіку організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;

– визначити криміналістичні засоби та методи подолання протидії розслідуванню злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю.

Предметом дослідження є теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс взаємопов’язаних методів наукового пізнання, що забезпечили всебічне, послідовне й об’єктивне вивчення теоретичних і практичних проблем розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. Методологічну основу роботи становить діалектичний метод, який дав змогу дослідити криміналістичну характеристику злочинів цієї категорії та методику їх розслідування у розвитку, взаємозв’язку, взаємозумовленості та взаємовпливі з практичною діяльністю правоохоронних й інших державних органів. Застосування цього методу сприяло формуванню цілісного бачення колаборaційної діяльності як складного криміналістично значущого явища та стало підґрунтям для формулювання основних висновків і пропозицій дисертації.

Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу нормативно-правового регулювання протидії колаборaційній діяльності, визначення особливостей кримінально-правової регламентації відповідних діянь, а також з’ясування співвідношення положень національного законодавства з потребами практики досудового розслідування. Методи формальної та діалектичної логіки застосовано під час опрацювання наукових концепцій, що становлять предмет дослідження, виокремлення елементів криміналістичної характеристики колаборaційної діяльності, вирішення питання періодизації досудового розслідування, визначення обставин, що підлягають встановленню, а також

формування типових слідчих ситуацій і відповідних алгоритмів дій слідчого.

Системно-структурний метод дав змогу розглянути злочини, пов'язані з колаборaційною діяльністю, як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, класифікувати окремі їх різновиди, визначити зміст і взаємозв'язки між елементами механізму злочинної діяльності, криміналістичної характеристики, етапами роботи з доказовою інформацією, типовими слідчими ситуаціями, тактичними завданнями та алгоритмами розслідування. Завдяки цьому криміналістична характеристика, обставини, що підлягають доказуванню, етапи розслідування, типові слідчі ситуації та тактичні рекомендації, розглянуті як взаємопов'язані складові єдиної криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності.

Історико-правовий метод застосовано для дослідження генези правового регулювання протидії колаборaційній діяльності, розвитку наукових уявлень про криміналістичну методику, криміналістичну характеристику, механізм кримінального правопорушення, слідчу ситуацію, протидію розслідуванню та інші категорії, що мають значення для побудови методики розслідування злочинів цієї категорії. Догматичний метод використано для тлумачення юридичних понять, уточнення змісту кримінально-правових, кримінальних процесуальних і криміналістичних категорій, а також удосконалення понятійного апарату дослідження.

Статистичні методи дали можливість узагальнити й оцінити результати аналізу матеріалів слідчої та судової практики, виявити кількісні показники, тенденції й закономірності, що характеризують стан розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. Соціологічні методи, зокрема анкетування та інтерв'ювання, використано для отримання емпіричних даних щодо особливостей механізму колаборaційної діяльності, проблем її виявлення, документування та розслідування, а також для перевірки й ілюстрування теоретичних висновків, сформульованих у дисертації.

Комплексне застосування зазначених методів забезпечило репрезентативність, наукову обґрунтованість і достовірність отриманих

результатів, дозволило поєднати теоретичний аналіз із практичними потребами правоохоронної діяльності та сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

Науково-теоретичне підґрунтя написання дисертації сформували наукові праці вчених у галузі філософії, логіки, соціології, загальної теорії держави і права, кримінального права, кримінології, кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, судової експертизи, а також інших спеціальних і загально-теоретичних юридичних наук. У дослідженні автор використав концептуальні підходи, методологічні засади й доктринальні позиції, що відображають стан наукових уявлень щодо досліджуваної проблематики.

Здобуті результати, сформульовані в дисертації положення, висновки та пропозиції дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України як основного закону держави, кримінального, кримінального процесуального законодавства України, інших законів і підзаконних нормативно-правових актів. Такий підхід дозволив забезпечити належну правову обґрунтованість й актуальність положень, що викладені в дисертації.

Емпіричний базис дослідження сформовано на підставі комплексного аналізу різноманітних джерел, що включають результати авторських досліджень та офіційні звітні документи. Інформаційну та емпіричну основу дисертації становлять узагальнення практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, зокрема матеріали 185 кримінальних проваджень та 98 судових рішень, рішення Конституційного Суду України, Інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, матеріали медіа, результати анкетування 613 осіб: прокурорів (81 особа) слідчих та працівників оперативних підрозділів органів Служби безпеки України (229 осіб) та Національної поліції України (303 особи), які брали участь у виявленні та розслідуванні злочинів даної категорії. Проаналізовано статистичні та аналітичні матеріали Генеральної

прокуратури України, Служби безпеки України, Національної поліції України та інших відомств; використано звітність Офісу Генерального прокурора України, яка відображає динаміку діяльності органів прокуратури щодо розслідування колабораційних правопорушень за 2022–2024 рр. Крім того, було залучено тематичні матеріали, розміщені в медіа, у мережі Інтернет і в соціальних мережах, що дозволило відстежити актуальні тенденції у сфері дослідження. Сукупно ці емпіричні джерела забезпечили глибину, об'єктивність і достовірність проведеного наукового аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній криміналістичній науці комплексним монографічним дослідженням теоретико-методологічних, криміналістичних та організаційно-тактичних засад формування й реалізації методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, що мають важливе теоретичне та прикладне значення для розвитку криміналістики, удосконалення діяльності органів досудового розслідування та підвищення ефективності протидії колабораційній діяльності в умовах воєнного стану, а саме:

уперше:

– запропоновано авторське криміналістичне визначення колабораційних злочинів як структурно однорідної системи кримінально караних діянь добровільної або вимушеної мотивації, що характеризуються спільністю механізму злочинної діяльності, взаємообумовленістю способів реалізації злочинного задуму, закономірностями слідоутворення та єдністю криміналістично значущих ознак, які мають визначальне значення для формування окремої криміналістичної методики їх розслідування;

– розроблено криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, основу якої становлять кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні критерії, зокрема: сфера суспільних відносин, на які посягає кримінальне правопорушення; галузева специфіка

колаборaційної діяльності; характер сприяння державі-агресору; особливості суб'єкта злочину; форма вини; предмет кримінально протиправного посягання; злочинна мета; спосіб реалізації злочинного задуму; масштаб та тривалість злочинної діяльності; характер інформаційного, організаційного, адміністративного або матеріального сприяння окупаційним структурам;

– сформовано авторську концепцію криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів та розкрито зміст її структурних елементів за криміналістично значущими ознаками способу вчинення кримінального правопорушення, особи колаборанта, обстановки вчинення кримінального правопорушення, засобів і знарядь реалізації злочинної діяльності, слідової картини, а також встановлено кореляційні зв'язки між зазначеними елементами;

– обґрунтовано систему принципів методики розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, які запропоновано об'єднати у три взаємопов'язані блоки: загальні принципи (історизму, системності криміналістичного знання, єдності теорії та практики); окремі принципи (законності, наукової обґрунтованості, конкретності, плановості, етапності, ситуаційності, етичності та практичної спрямованості); спеціальні принципи (програмування розслідування, адаптації методики до конкретної слідчої ситуації, комплексного використання спеціальних знань, оперативності, використання сучасних цифрових технологій, оптимального поєднання слідчих, негласних слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових заходів);

– визначено, систематизовано та класифіковано обставини, що підлягають встановленню під час розслідування колаборaційної діяльності, за групами, які: характеризують подію кримінального правопорушення; відображають особливості особи правопорушника; впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення та прийняття процесуальних рішень; визначають характер, обсяг і джерела доказової інформації; мають значення для відшкодування шкоди та визначення процесуальних витрат;

– здійснено типізацію слідчих ситуацій розслідування колаборaційної

діяльності залежно від місцезнаходження особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, а саме: 1) на території, підконтрольній уряду України; 2) на тимчасово окупованій території або за межами України, доступ до яких частково забезпечений; 3) на тимчасово окупованій території або за межами України, які є недоступними для правоохоронних органів України. Для кожної із зазначених слідчих ситуацій сформовано типові алгоритми дій слідчого та визначено особливості організації доказування на різних етапах досудового розслідування;

– розроблено науково обґрунтовані рекомендації щодо механізму адаптації криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів до умов конкретного кримінального провадження залежно від виду колаборaційної діяльності, характеру слідчої ситуації, інформаційного дефіциту, особливостей джерел доказової інформації, рівня протидії розслідуванню та умов воєнного стану;

– обґрунтовано положення про домінуюче значення цифрової слідової картини у структурі криміналістичної характеристики колаборaційної діяльності та визначено систему найбільш типових цифрових джерел доказової інформації, до яких віднесено соціальні мережі, месенджери, електронні документи, метадані файлів, мобільні комунікації, геолокаційні дані, мережеву активність користувачів, цифрові фото- та відеоматеріали, журнали подій інформаційних систем і результати OSINT-аналізу;

– запропоновано комплексний підхід до використання спеціальних знань під час розслідування колаборaційної діяльності, що передбачає системне залучення судових експертиз, цифрової криміналістики, телекомунікаційного аналізу, лінгвістичних, психологічних та комп’ютерно-технічних досліджень для встановлення змісту інформаційної взаємодії з представниками держави-агресора, авторства інформаційних матеріалів та інших криміналістично значущих обставин;

– сформовано авторський підхід до організації досудового розслідування колаборaційної діяльності як багаторівневої системи координації діяльності

слідчих, оперативних підрозділів, прокурорів, експертних установ та інших суб'єктів кримінального провадження, спрямованої на забезпечення ефективного збирання, перевірки, оцінки та використання доказової інформації в умовах воєнного стану та інформаційного протиборства;

удосконалено:

– наукові підходи до побудови структури криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, яку запропоновано формувати як цілісну багаторівневу систему взаємопов'язаних елементів, що охоплює: криміналістичну характеристику колабораційних злочинів; обставини, що підлягають доказуванню; особливості виявлення ознак кримінального правопорушення; типові слідчі ситуації та алгоритми дій слідчого; систему слідчих версій; тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; організаційно-планувальні засади розслідування; особливості взаємодії суб'єктів кримінального провадження; напрями профілактичної діяльності слідчого та способи подолання протидії досудовому розслідуванню;

– теоретичне розуміння механізму злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, який розглядається як динамічна система взаємопов'язаних дій та процесів, що реалізується через початковий, основний і завершальний етапи злочинної діяльності. Обґрунтовано, що кожний із зазначених етапів є відносно самостійним, але функціонально взаємозалежним елементом єдиного механізму кримінально протиправної діяльності, який охоплює організаційні, комунікаційні, пізнавальні та конструктивні складові поведінки правопорушника, а також характеризується наявністю стійких причинно-наслідкових зв'язків між стадіями підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення як складовими способу його вчинення;

– понятійно-категоріальний підхід до визначення обстановки кримінального правопорушення, пов'язаного із колабораційною діяльністю, під

якою запропоновано розуміти сукупність матеріальних, просторово-часових, інформаційних і соціально-психологічних умов, у межах яких здійснюється підготовка, реалізація та приховування колаборaційної діяльності, а також формуються матеріальні та ідеальні сліди кримінально протиправної поведінки, що мають доказове та криміналістично значуще значення для процесу розслідування;

– криміналістичну характеристику особи колаборанта, зокрема шляхом виокремлення комплексу типових соціально-психологічних, поведінкових та комунікаційних ознак, серед яких: високий рівень соціальної адаптації та орієнтування у суспільно-політичних процесах, здатність впливати на соціальне середовище, зрілий вік, сформовані соціальні зв'язки, наявність постійного зв'язку з тимчасово окупованою територією (місце проживання, професійна діяльність, майнові або родинні зв'язки), а також активна інформаційна або організаційна взаємодія з представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації;

– організаційно-тактичні засади планування досудового розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, з урахуванням особливостей воєнного стану, інформаційного дефіциту, цифрового характеру доказової інформації, специфіки типових слідчих ситуацій, а також необхідності координації діяльності слідчих, оперативних підрозділів, прокурорів та інших суб'єктів кримінального провадження;

– теоретичні засади формування доказової бази у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності, у межах яких систематизовано основні напрями документування злочинної діяльності підозрюваних осіб, визначено особливості збирання, перевірки, оцінки та використання цифрової, телекомунікаційної та іншої криміналістично значущої інформації, а також встановлено найбільш типові джерела доказових даних у справах цієї категорії;

– наукові підходи до розуміння взаємодії суб'єктів протидії колаборaційній діяльності як комплексного організаційно-функціонального механізму забезпечення ефективного розслідування, що передбачає узгоджену

діяльність слідчих, оперативних підрозділів, прокурорів, експертів, органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості. Обґрунтовано, що така взаємодія має базуватися на принципах керівної ролі слідчого, чіткого розмежування компетенції, безперервного інформаційного обміну, узгодженості процесуальних і непроцесуальних заходів, оперативності реагування, відомчого контролю та прокурорського нагляду за додержанням законності.

дістали подальшого розвитку:

– методичний підхід до періодизації процесу розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, відповідно до якого запропоновано виокремлювати чотири взаємопов'язані етапи: попередній, початковий, наступний і заключний. Обґрунтовано, що попередній етап охоплює діяльність із виявлення, накопичення, перевірки та оцінки первинної інформації про ознаки колабораційної діяльності, тоді як кожному із наступних етапів притаманний власний комплекс тактичних завдань, обумовлений характером слідчої ситуації, обсягом наявної доказової інформації та особливостями механізму кримінального правопорушення;

– наукові підходи до класифікації слідів злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, шляхом їх систематизації за ступенем матеріалізації, способом утворення, джерелами походження, особливостями способу вчинення кримінального правопорушення, характеристиками особи правопорушника та характером інформаційного відображення. Окремо розкрито специфіку цифрових, матеріальних та ідеальних слідів, а також удосконалено підходи до класифікації ідеальних слідів залежно від категорій осіб, у пам'яті яких зберіглася криміналістично значуща інформація;

– теоретичне розуміння сутності розкриття злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, в основу якого покладено концепцію комплексної інтеграції процесуальних, оперативно-розшукових, аналітичних та інформаційно-пошукових складових діяльності правоохоронних органів. Обґрунтовано, що процесуальним завершенням розкриття злочину доцільно

вважати набрання законної сили обвинувальним вироком суду, а в діяльності органів досудового розслідування – завершення досудового розслідування складанням та затвердженням прокурором обвинувального акта;

– теоретико-прикладні засади організації та тактики проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування колаборaційної діяльності, зокрема з урахуванням специфіки цифрового середовища вчинення кримінальних правопорушень, особливостей інформаційної взаємодії правопорушників та умов воєнного стану. Удосконалено тактичні рекомендації щодо проведення допиту, огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, призначення та проведення судових експертиз, а також використання результатів НС(Р)Д у процесі доказування;

– теоретичні та практичні основи використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, з урахуванням галузевої специфіки відповідних знань та особливостей джерел доказової інформації. Виокремлено основні напрями застосування судових експертиз, цифрової криміналістики, телекомунікаційного аналізу, лінгвістичних, комп’ютерно-технічних, психологічних та інших спеціальних досліджень, а також визначено їх ключові завдання у процесі доказування;

– наукові підходи до систематизації способів протидії розслідуванню злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, та формування комплексу криміналістичних рекомендацій щодо їх подолання. Обґрунтовано класифікацію способів протидії залежно від форми, суб’єкта, спрямованості та способу реалізації протиправного впливу на процес розслідування, а також визначено систему організаційних, тактичних, інформаційних і процесуальних заходів, спрямованих на нейтралізацію такої протидії та забезпечення ефективності досудового розслідування.

Практичне значення отриманих результатів здійсненого дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації науково обґрунтовані висновки та пропозиції впроваджені та використовуються:

– у *законотворчій діяльності* – для підготовки пропозицій щодо внесення змін та доповнень до кримінального та кримінального процесуального законодавства;

– у *правозастосовній сфері* – для підвищення ефективності здійснення досудового розслідування колабораційної діяльності;

– у *науковій і науково-дослідній діяльності* – для посилення теоретико-методологічної бази вдосконалення окремих методик досудового розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в наукову та науково-дослідну діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого від 08 січня 2026 року*);

– в *освітньому процесі* – під час розроблення програм спеціальних курсів, підготовки підручників, навчальних посібників, практикумів, оглядів слідчої практики, довідкових та інших видань з питань криміналістичної методики досудового розслідування колабораційної діяльності *(акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітню діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого від 08 січня 2026 року; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 05 січня 2026 року*).

Особистий внесок здобувача. Проведене дослідження є самостійною й оригінальною роботою, виконання якої забезпечено завдяки ґрунтовному дослідженню наукових джерел, кримінального процесуального законодавства, наукових положень наук кримінально-правового циклу й узагальнення правозастосовної практики. Сформульовані у дисертації висновки, рекомендації і пропозиції базуються на підґрунті власних досліджень автора. Автором опубліковано п’ять наукових праць у співавторстві, серед яких:

1) Pakhnin M, Nosach A. Perepelytsia S., Topal D. Criminological analysis of the protection of the territorial integrity of Ukraine. *DIXI.* 2022. Vol. 24. № 2.

P. 1–17.

2) Podzolkova, T., Shynkarenko, I., Perepelytsia S. Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses. *ICTM 2022. Lecture Notes in Networks and Systems*. 2023. Vol. 657. Springer, Cham.

3) Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (78). P. 103–113.

4) Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (77). P. 135–144.

5) Popov V., Hermanov D., Perepelytsia S. Particular Aspects Of The Concept Of «Terrorism». *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. № 2 (6). P. 110–118.

6) Перепелиця С., Петрова І. Криміналістичне розуміння механізму і способу вчинення кримінального правопорушення та його значення для розслідування колабораційних правопорушень. *Архів кримінології та судових наук.* 2024. № 2 (10) № 10. С. 190–199.

Водночас напрацювання співавторів у дисертації не використовувалися. Так, у статті «Criminological analysis of the protection of the territorial integrity of Ukraine» (Кримінологічний аналіз захисту територіальної цілісності України) опублікованої у співавторстві з М. Пахіним, А. Носачем, Д. Топал автором здійснено аналізування концепцій, що визначають територіальну цілісність держави – розподільчий (бар'єрний) та об'єднувальний (контактний) та визначено та окреслено ознаки, якими можна схарактеризувати територіальну цілісність, як головний атрибут держави (територія, цілісність території, територіальна цілісність держави).

У статті «Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses» (Використання інформаційних систем у розкритті кримінальних правопорушень) підготовленій разом із Т. Подзолковою та І. Шинкаренко автором згруповано опис останніх технологічних інновацій, узагальнено наявні

дослідження щодо ступеню їх впровадження у Сполучених Штатах, Великій Британії, Індії та Україні. Розроблено пропозиції щодо детального опису електронного спостереження, технології автоматичного виписування квитків та системи відеоспостереження.

Стаття «Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards», підготовлена спільно з І. О. Ємцем, С. А. Тюлєнєвим, В. Ю. Поповим і М. М. Коломойцевим, присвячена аналізу відповідності положень національного законодавства правовим системам європейських держав і міжнародним стандартам у сфері захисту прав потерпілих. За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо удосконалення нормативно-правових положень з метою їх гармонізації із міжнародними актами. Авторський внесок полягав в аналізуванні та узагальненні напрацювань вітчизняних і закордонних вчених за даною тематикою, систематизації дій представника потерпілого, складанні загальних висновків.

У науковій статті, присвяченій аналізуванню реалізації права особи на захист і визначенню правового статусу захисника у кримінальному провадженні, опублікованій у співавторстві з М. М. Коломойцевим, С. А. Тюлєнєвим, В. Ю. Поповим та І. О. Ємцем під назвою «The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards» (Адвокат захисту в Україні: виклики та можливості в рамках міжнародних стандартів), внесок автора полягав в аналізуванні, узагальненні та оцінюванні міжнародних стандартів у сфері наданні професійної правничої допомоги, обґрунтуванні актуальності даного дослідження та перспектив подальших наукових пошуків у даному напряму.

У статті «Particular Aspects Of The Concept Of «Terrorism»» (Особливості поняття «тероризм»), що надрукована у співавторстві з В. Ю. Поповим та Д. М. Германовим, автором розглянуто перспективи формування та реалізації державної політики боротьби з тероризмом під час дії воєнного стану в Україні.

У статті, опублікованій з науковим консультантом, в якій розкрито

сутність криміналістичного розуміння механізму і способу вчинення кримінального правопорушення та його значення для розслідування колаборaційних правопорушень, внесок автора полягає в обґрунтуванні способу вчинення колаборaційних злочинів, як складової криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, що є одним із її основних елементів; формуванні загальної моделі вчинення кримінального правопорушення даної категорії та окреслено її складові.

Апробація матеріалів дисертації. Ключові положення, висновки й рекомендації оприлюднені на науково-практичних конференціях різних рівнів, наукових семінарах, круглих столах, а саме: *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України* (м. Харків, 16 травня 2020 р.); *Актуальні проблеми правового забезпечення протидії* (м. Харків, 14 травня 2020 р.); *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії* (м. Київ, 10 грудня 2020 р.); *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні* (м. Харків, 28 травня 2021 р.); *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики* (м. Харків, 21 грудня 2021 р.); *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.); *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 10 листопада 2023 р.); *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (м. Харків, 17 травня 2024 р.); *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* (м. Львів, 7 червня 2024 р.); *Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект* (м. Одеса, 29 серпня 2025 р.); *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*, присвячена пам'яті видатного вченого, доктора юридичних наук, професора

Владислава Федоренка («Федоренківські читання») (м. Харків, 15 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження знайшли своє висвітлення у монографії та 25 наукових працях, з яких 20 – опубліковано у наукових виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук Міністерством освіти і науки України, а 5 – наукові статті у зарубіжних виданнях (в тому числі, 4 статті опубліковані у міжнародних журналах, що цитуються у наукометричних базах Web of Science Core Collection та Scopus). Також сформульовані в дисертації положення відображено в 11 тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах.

Структура та обсяг дисертації зумовлені специфікою обраних об’єктів та предмета дослідження, а також визначеною метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять 19 підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків і додатків. Загальний обсяг дисертації представлений на 570 сторінках (23,75 друк. арк.), з них основний текст дисертації розміщено на 467 сторінках (19,46 друк. арк.), список використаних джерел (519 найменувань) розміщено на 59 сторінках, додатки – на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

1.1. Криміналістичне розуміння злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю

Колабораціонізм як суспільно-політичне та кримінально-правове явище не втрачає актуальності як в історичному вимірі, так і в умовах сучасних воєнних конфліктів. Його поширення традиційно пов'язують із збройними протистояннями, окупацією територій, кризовими соціально-політичними процесами [17] та наявністю осіб, які з різних мотивів вступають у співпрацю з державою-агресором або окупаційною адміністрацією. Серед основних детермінантів такої поведінки науковці виокремлюють ідеологічні переконання, корисливі мотиви, конформізм, страх, прагнення до самозбереження та невизначеність щодо подальшого розвитку суспільно-політичної ситуації.

У сучасних умовах колабораціонізм обґрунтовано розглядається як складне соціально-психологічне, політичне та правове явище, зміст якого полягає у свідомій співпраці з ворогом у різних сферах суспільного життя, наслідком чого є підрив державного суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності й інших національних інтересів держави [473, с. 44]. Особлива суспільна небезпечність колабораційної діяльності проявляється у тому, що вона створює передумови для дестабілізації внутрішньої безпеки держави, сприяє функціонуванню окупаційного режиму, загострює соціальну напругу та нерідко супроводжується порушенням норм міжнародного гуманітарного права.

В умовах збройної агресії рф проти України проблема колабораційної

діяльності набула особливого значення. Поширення випадків співпраці окремих громадян із окупаційною адміністрацією, незаконними збройними формуваннями та представниками держави-агресора обумовило необхідність посилення кримінально-правового реагування на подібні прояви. При цьому практика засвідчила, що колабораційна діяльність може проявлятися у різних формах: інформаційній, політичній, адміністративній, економічній, освітній, військовій та інших.

Попри те, що потреба криміналізації колабораціонізму виникла ще після початку окупації частини території України у 2014 р., кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність була законодавчо закріплена лише у 2022 році шляхом доповнення Кримінального кодексу (далі – КК) України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [361]. Прийняття відповідних змін стало реакцією держави на нові безпекові виклики, спричинені повномасштабним вторгненням рф на територію України, а також заклало нормативне підґрунтя для формування сучасної системи протидії колабораційним проявам.

За таких умов особливого значення набуває формування цілісного криміналістичного підходу до розуміння злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю. Йдеться не лише про кримінально-правове визначення відповідних діянь, а й про встановлення закономірностей механізму їх вчинення, особливостей слідоутворення, типових моделей поведінки правопорушників, специфіки інформаційного середовища та джерел доказової інформації. Саме тому дослідження колабораціонізму доцільно здійснювати крізь призму історичного, правового, соціального, психологічного та криміналістичного дискурсів, що дозволяє комплексно оцінити природу цього явища та сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо його виявлення, документування, розслідування та запобігання.

Поняття «колабораціонізм» тривалий час залишалося переважно предметом історичних, політичних, соціологічних та психологічних досліджень. Етимологічно термін «колабораціонізм» походить від латинського

«collaborare», що означає «співпрацювати» [506].

У політичному та історико-правовому дискурсі поняття «колабораціонізм» традиційно використовується у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні його трактують як співпрацю населення або громадян держави з ворогом в інтересах держави-агресора на шкоду власній державі чи її союзникам, а також участь у переслідуванні представників національного руху опору. У вузькому значенні колабораціонізм пов'язують насамперед із співпрацею населення окупованої Франції з нацистською Німеччиною під час Другої світової війни. Водночас у подальшому це поняття почали застосовувати й щодо аналогічних проявів співробітництва з окупаційними режимами серед інших народів Європи [91].

Проведений аналіз окремих наукових праць дозволяє узагальнювати, що найбільш активно відповідна проблематика розроблялася у контексті подій Другої світової війни, коли співпраця населення окупованих територій із нацистським режимом стала предметом широкого наукового осмислення. У працях таких вчених, як: А. Боляновський [32], В. Верига [46], М. Гетьманчук [103], І. Дерейко [124], С. Кульчицький [238], К. Курилишин [239], Ю. Левченко [243], О. Лисенко [250], О. Потильчак [355], П. Росіцький [388], В. Шайкан [472] та ін., колабораціонізм розглядався як багатогранне суспільне явище, що проявлялося у військовій, політичній, економічній, адміністративній, культурній і побутовій сферах.

В українському науковому просторі активне дослідження цієї проблематики розпочалося лише у середині 1990-х років. Одним із перших дослідників, які ввели поняття колабораціонізму до вітчизняного наукового обігу, став О. Потильчак. Учений розглядав економічний колабораціоналізм крізь призму конкретних історичних умов та соціально-економічних чинників його виникнення. На його думку, ключовою ознакою такого різновиду колабораціонізму була господарська співпраця з окупаційною адміністрацією, що нерідко зумовлювалася не лише ідеологічними переконаннями, а й обставинами виживання населення в умовах окупації [355, с. 5, 17, 18]. Саме

тому дослідник запропонував розмежовувати добровільний та вимушений колабораціонізм.

Значний внесок у дослідження військового та військово-політичного колабораціонізму зробив А. Боляновський. Аналізуючи діяльність українських політичних угруповань періоду Другої світової війни, він звертав увагу на прагнення частини українського політикуму використати Німеччину як потенційного союзника у боротьбі за відновлення української державності. У цьому контексті дослідник розглядав процес створення українських військових формувань, що взаємодіяли з Вермахтом та іншими структурами окупаційної влади, зокрема батальйонів «Нахтігаль», «Роланд», «Пума», а також дивізії СС «Галичина» [33, с. 24, 26, 45, 46, 61, 81]. При цьому автор фактично уникав прямого використання терміна «колабораціонізм», акцентуючи увагу на політичній мотивації відповідних процесів і прагненні українців виступати самостійним суб'єктом політики в умовах війни.

Досліджуючи природу колабораціонізму, І. Дерейко наголошував, що розмежування понять «співпраця» та «колабораціонізм» виникло внаслідок нерівноправного характеру відносин між окупаційною владою та населенням окупованих територій. На його думку, військовий колабораціонізм є похідним від політичного, а сам феномен колабораціонізму характеризується складним та неоднорідним соціальним складом учасників [125, с. 440–441]. Дослідник визначав колабораціонізм як добровільну співпрацю окремих осіб або соціальних груп із окупаційною владою та виокремлював його основні форми: побутову, адміністративну, економічну, військову, політичну та військово-політичну.

Водночас запропонований І. Дерейком підхід не можна вважати вичерпним. Його класифікація не повною мірою враховує специфіку українських територій, особливості діяльності місцевих адміністративних структур, культурно-освітніх організацій, релігійних інституцій та поліцейських формувань в умовах окупації. Крім того, у межах такого підходу недостатньо чітко розмежовується власне колабораціонізм і вимушена

взаємодія цивільного населення з окупаційною адміністрацією, обумовлена потребами виживання в умовах воєнного часу [322].

Суттєвий внесок у розвиток теоретичних підходів до розуміння колабораціонізму зробила В. Шайкан, яка розглядала його як складне соціально-психологічне та етичне явище, що виникає внаслідок взаємодії населення окупованих територій з окупаційним режимом. На думку дослідниці, колабораціонізм проявлявся у різних формах – побутовій, економічній, адміністративній, культурній, військовій – та був зумовлений не лише політичними чи ідеологічними чинниками, а й процесами соціальної адаптації населення до екстремальних умов війни та окупації [473].

В. Шайкан та В. Шайкан також звертали увагу на психологічні механізми поширення колабораціонізму, вказуючи, що окупаційні режими активно використовували інструменти соціально-психологічного впливу на населення, серед яких переконання, навіювання, наслідування та залякування [475]. У подальших дослідженнях В. Шайкан обґрунтовувала необхідність відмежування колабораціонізму від пособництва окупаційному режиму, наголошуючи, що межа між цими явищами нерідко є умовною та залежить від конкретних історичних обставин. Дослідниця підкреслювала, що трудова чи господарська діяльність населення на окупованих територіях не завжди може розглядатися як прояв колабораціонізму, оскільки часто була пов’язана виключно з необхідністю фізичного виживання.

Аналіз наукових підходів до розуміння колабораціонізму свідчить, що тривалий час ця проблематика розроблялася переважно у межах історичних досліджень та здебільшого у контексті подій Другої світової війни. Водночас у сучасних умовах збройної агресії проти України питання колабораційної діяльності набуло не лише історичного чи політичного, а й безпосереднього кримінально-правового та криміналістичного значення. Саме це обумовлює необхідність подальшого формування сучасного наукового підходу до розуміння колабораційних злочинів, їх криміналістичної характеристики та особливостей розслідування.

Слід зазначити, що після початку збройної агресії рф проти України у 2014 р. кримінальне законодавство України тривалий час не зазнавало суттєвих змін у частині встановлення окремої кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність як самостійний різновид співпраці з ворогом. У науковій літературі зверталась увага на те, що в зазначений період в Україні фактично обговорювались не лише питання кримінально-правового реагування на співпрацю з окупаційними адміністраціями, а й можливі механізми звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які взаємодіяли з представниками так званих «республік», штучно створених на території Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим під контролем рф. Подібний підхід значною мірою був обумовлений пошуком політичних та правових шляхів врегулювання збройного конфлікту [210].

Водночас суспільний запит на законодавче врегулювання проблеми колаборaціонізму, а також численні звернення громадськості до органів державної влади зумовили активізацію нормотворчої діяльності у цьому напрямі. Починаючи з 2017 р. в Україні було розроблено низку законопроєктів, спрямованих на криміналізацію колаборaційної діяльності. Водночас одним із найбільш дискусійних аспектів залишалося визначення самого поняття «колаборaціонізм», оскільки його надмірно широке тлумачення або відсутність чіткого відмежування свідомої та корисливої співпраці з окупаційною владою від вимушеної поведінки населення створювали ризики ускладнення подальших процесів реінтеграції тимчасово окупованих територій, насамперед у соціальному та психологічному аспектах.

Аналізуючи відповідні законодавчі ініціативи, А. Політова та М. Акімов звертали увагу на наявність суттєвих прогалин і невизначеностей у запропонованих проєктах, що потенційно могли ускладнювати процес кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь. У зв’язку з цим науковці наголошували на необхідності формування чітких критеріїв кримінально-правового реагування на поведінку осіб, які свідомо сприяють державі-агресору чи окупаційній адміністрації, а також виокремлення самостійних підстав

кримінальної відповідальності за подібні дії [514].

Подальший розвиток наукових досліджень у цій сфері безпосередньо пов’язаний із повномасштабним вторгненням рф на територію України у 2022 р., що актуалізувало необхідність переосмислення сутності колабораціонізму вже не лише як історичного чи політичного феномену, а як самостійного об’єкта кримінально-правового та криміналістичного дослідження. Нові умови війни поставили перед правничою наукою завдання щодо формування сучасного підходу до визначення змісту колабораційної діяльності, встановлення її ознак, форм прояву та особливостей кримінально-правової оцінки [512].

Одним із чинників поширення колабораціонізму в сучасних умовах науковці визначають застосування рф широкого комплексу засобів гібридної війни, спрямованих на дестабілізацію внутрішньої ситуації в Україні, формування проросійських настроїв і підрив державного суверенітету. Унаслідок окупації частини території України, зокрема Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької й Луганської областей, сформувалося специфічне соціально-політичне середовище, в межах якого виникли передумови для поширення різних форм співпраці з окупаційними структурами. У цьому контексті Є. Письменський пов’язує відносну поширеність колабораціонізму з дією комплексу зовнішніх, внутрішніх, історичних та ідеологічних чинників, серед яких особливе місце займають тривала підготовка рф до окупації українських територій, пострадянська спадщина та поширення ідеології «руського міра» [343, с. 33–42].

Попри суспільну небезпечність колабораційної діяльності, проблема її кримінально-правової оцінки тривалий час залишалася недостатньо дослідженою у вітчизняній юридичній науці. Значна політична складова відповідної проблематики, а також відсутність єдиного підходу до визначення меж кримінально караної поведінки осіб, які співпрацюють із окупаційною владою, зумовили формування неоднозначної правозастосовної практики. До сьогодні залишаються дискусійними питання визначення кримінально-

правового статусу окремих категорій осіб, причетних до колабораційної діяльності, а також критеріїв відмежування кримінально караної співпраці з ворогом від вимушеної поведінки населення в умовах окупації [512].

Необхідно також враховувати, що в українському суспільстві проблематика колабораціонізму тривалий час переважно обговорювалася у публіцистичному, історичному та політичному дискурсах, тоді як комплексні кримінально-правові та криміналістичні дослідження відповідного явища залишалися поодинокими. Саме це значною мірою зумовило відсутність усталеного наукового підходу до тлумачення поняття колабораціонізму та вироблення єдиної концепції кримінально-правового реагування на відповідні прояви в умовах сучасної війни.

Основною метою колабораційної діяльності є завдання шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності та національній безпеці держави.

На підставі аналізу наукових підходів Є. Письменський виокремив ключові ознаки колабораціонізму. До них, зокрема, належать наявність суб'єктів колабораційної діяльності, серед яких: колаборанти – громадяни держави, які співпрацюють із державою-агресором на шкоду власній країні, а також представники держави-агресора чи окупаційної адміністрації, з якими здійснюється така взаємодія. Важливою ознакою колабораціонізму дослідник також визначає спрямованість відповідної діяльності на заподіяння шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності держави [342].

У науковій літературі запропоновано декілька підходів до класифікації колабораціонізму. Залежно від мотивів та характеру поведінки особи виокремлюють вимушений, добровільний та ідеологічний колабораціонізм. Вимушений колабораціонізм пов'язується із співпрацею з окупаційною владою під впливом примусу, загрози життю чи інших обставин, що унеможливлюють вільне волевиявлення особи. Добровільний колабораціонізм характеризується свідомою підтримкою держави-агресора та здійсненням діяльності, спрямованої на підрив державного суверенітету власної держави. Ідеологічний

колабораціонізм, своєю чергою, ґрунтується на підтримці відповідної політичної чи ідеологічної доктрини та передбачає добровільну співпрацю з окупаційними структурами через систему переконань особи.

Окрему увагу науковці приділяють класифікації колабораціонізму за сферами суспільної діяльності. Найбільш поширеними його формами визначають воєнний, політико-адміністративний, економічний, культурно-духовний і побутовий колабораціонізм. Військовий колабораціонізм проявляється у безпосередній допомозі окупаційним силам, службі у незаконних збройних формуваннях, передачі військової інформації та інших формах сприяння агресору. Політико-адміністративний колабораціонізм пов'язаний із функціонуванням окупаційних органів влади та участю місцевого населення у їх діяльності. Економічний колабораціонізм охоплює співпрацю у сфері виробництва, господарської діяльності, логістики та забезпечення функціонування об'єктів, що мають значення для окупаційного режиму. Культурно-духовний прояв полягає у поширенні пропаганди, підтримці окупаційної ідеології та проведенні відповідної інформаційної політики через заклади культури, освіти чи релігійні інституції. Побутовий колабораціонізм зазвичай пов'язується із встановленням неформальних контактів між окупантами та місцевим населенням [108; 110].

У вітчизняному правовому полі поняття колабораціонізму почало активно використовуватися після окупації Автономної Республіки Крим та початку бойових дій на сході України у 2014 р. Однією з перших спроб нормативного врегулювання відповідних питань став проєкт Закону України «Про заборону колабораціонізму», зареєстрований у 2017 р. У ньому колабораціонізм визначався як співпраця громадян України з російською окупаційною владою та підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями на тимчасово окупованих територіях. Важливим положенням законопроєкту була також пропозиція щодо встановлення відповідальності за пропаганду колабораціонізму та публічну підтримку держави-агресора й окупаційних адміністрацій [357].

Подальші законодавчі ініціативи, спрямовані на встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, тривалий час залишалися нереалізованими. Науковці пов’язували це із відсутністю чіткого розмежування між окремими формами колабораціонізму, нечіткістю законодавчих формулювань та значним політичним впливом проросійських сил на окремі процеси законотворення.

Ситуація докорінно змінилася після повномасштабного вторгнення рф на територію України у 2022 р. Реакцією держави на нові безпекові виклики стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», який набрав чинності 15 березня 2022 р. У результаті внесених змін Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», що закріпила окремі форми співпраці з державою-агресором як самостійний різновид кримінально караної поведінки [361].

Прийняття зазначеного нормативно-правового акта стало важливим етапом формування сучасної системи кримінально-правової протидії колабораціонізму. Законодавець не лише визначив основні форми колабораційної діяльності, а й передбачив систему кримінально-правових наслідків для осіб, причетних до співпраці з окупаційними структурами, включаючи обмеження права обіймати окремі посади, пов’язані із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування [351].

Аналіз положень статті 111-1 КК України та інших норм кримінального законодавства дозволяє дійти висновку, що чинне законодавство України визначає колабораційну діяльність як різновид суспільно небезпечної поведінки, пов’язаної зі свідомою співпрацею з державою-агресором, окупаційною адміністрацією або незаконними збройними формуваннями, створеними чи підтримуваними державою-агресором.

До основних форм колабораційної діяльності законодавець відносить: публічне заперечення факту збройної агресії проти України та тимчасової окупації її територій; заклики до підтримки рішень чи дій держави-агресора;

організацію та проведення політичних заходів на підтримку окупаційної влади; здійснення спільної інформаційної діяльності з представниками держави-агресора; пропаганду в закладах освіти; впровадження освітніх стандартів держави-агресора; добровільне зайняття посад в окупаційних органах влади, судових чи правоохоронних структурах; участь у незаконних збройних або воєнізованих формуваннях, а також передачу матеріальних ресурсів представникам держави-агресора [332].

Колабораційна діяльність характеризується сукупністю специфічних ознак. Зокрема, суб'єктом більшості форм такого кримінального правопорушення виступає громадянин України, а сама діяльність здебільшого пов'язана з функціонуванням окупаційного режиму на тимчасово окупованих територіях. Характерними проявами колабораціонізму визначаються інформаційна підтримка держави-агресора, добровільне зайняття посад у незаконно створених органах влади, участь у діяльності окупаційних судових та правоохоронних органів, ведення господарської діяльності в інтересах окупаційної адміністрації, а також впровадження освітніх стандартів держави-агресора в закладах освіти [332].

Г. Муляр та О. Ховпун серед ключових ознак колабораційної діяльності виокремлюють публічне заперечення факту збройної агресії проти України, вчинення відповідних дій в умовах окупації, спрямованість поведінки на підтримку окупаційної адміністрації та добровільний перехід окремих представників державного апарату на бік держави-агресора [282]. Такий підхід свідчить про те, що визначальне значення для кримінально-правової оцінки відповідної поведінки мають добровільність співпраці та спрямованість дій на сприяння функціонуванню окупаційного режиму.

Одним із найбільш дискусійних питань правозастосовної практики залишається проблема кримінально-правової оцінки участі громадян України у так званих «референдумах», організованих окупаційною владою на тимчасово окупованих територіях [151; 277; 362; 134]. Науковці справедливо наголошують, що кваліфікація подібних дій потребує виваженого підходу,

ретельного встановлення фактичних обставин та оцінки ступеня добровільності участі особи у відповідних заходах. У зв'язку з цим ефективність кримінально-правової протидії колаборaційній діяльності безпосередньо залежить від чіткості законодавчого визначення ознак складу кримінального правопорушення, а також від формування послідовної державної політики у сфері перехідного правосуддя [512].

Важливого значення набуває й проблема відмежування колаборaційної діяльності від суміжних кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, статтями 111, 114, 260, 436-2 КК України та іншими нормами кримінального законодавства [320; 450, с. 151; 285, с. 334, 1139]. На нашу думку, основу такого відмежування доцільно формувати з урахуванням загальних підходів до співвідношення суміжних складів злочинів, що передбачають аналіз спільних та відмінних ознак кримінально караних діянь.

У науковій літературі відповідні ознаки традиційно поділяються на дві групи: загальні, які можуть збігатися у різних складах злочинів, та відмінні, що дозволяють здійснювати їх безпосереднє розмежування. Саме тому кваліфікація кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України, має здійснюватися шляхом комплексного аналізу елементів складу злочину, а саме: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення [210, с. 199]. Особливе значення у цьому контексті має встановлення спрямованості умислу особи, характеру її взаємодії з представниками держави-агресора, ступеня добровільності відповідної поведінки, а також фактичних наслідків такої діяльності для національної безпеки України. Саме ці критерії дозволяють відмежовувати колаборaційну діяльність від державної зради, пособництва державі-агресору, участі у незаконних збройних формуваннях та інших суміжних кримінальних правопорушень.

Відповідно до загальних правил кримінально-правової кваліфікації, у випадках, коли одне діяння одночасно підпадає під ознаки кількох складів кримінальних правопорушень, застосуванню підлягає та норма, яка містить

більш повний обсяг ознак відповідного складу злочину. У зв'язку з цим виправдовування чи визнання правомірною збройної агресії рф проти України, глорифікація осіб, причетних до її здійснення, а також публічні заклики до підтримки рішень і дій держави-агресора, окупаційної адміністрації чи незаконних збройних формувань у ряді випадків потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, частиною 1 статті 111-1 та статтею 436-2 КК України [320].

Аналіз судової практики свідчить, що найбільш поширеними формами прояву колабораційної діяльності є публічне заперечення факту збройної агресії проти України, підтримка дій держави-агресора, поширення проросійських інформаційних матеріалів, а також здійснення відповідної пропагандистської діяльності із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [49; 50; 60; 73; 76].

Практика засвідчує, що відповідні дії нерідко вчиняються у громадських місцях під час масових заходів, зборів або публічних виступів, де висловлюється підтримка рішень та дій держави-агресора чи окупаційної адміністрації. Водночас значна кількість кримінальних правопорушень цієї категорії реалізується у цифровому середовищі шляхом розміщення публікацій, відеоматеріалів, коментарів, закликів та іншого контенту в соціальних мережах Facebook, «Одноклассники», YouTube, TikTok, Telegram та інших інформаційних платформах [52; 75; 77].

Характерними проявами колабораційної діяльності у мережі Інтернет є поширення матеріалів із запереченням факту збройної агресії рф проти України, публічні заклики до підтримки держави-агресора, розміщення інформації на користь окупаційних адміністрацій, а також поширення контактних даних чи інформаційних матеріалів незаконних збройних формувань. Окрему групу становлять дії, пов'язані з розміщенням відеозвернень, публічних закликів, коментарів, «лайків» та репостів матеріалів, спрямованих на підтримку окупаційного режиму або виправдовування агресії проти України.

Наведене свідчить про те, що сучасна колабораційна діяльність значною мірою характеризується інформаційно-пропагандистською спрямованістю та активно реалізується із використанням цифрових технологій. Саме тому важливого значення набуває дослідження цифрових слідів кримінального правопорушення, механізмів поширення інформації у соціальних мережах, особливостей фіксації електронних доказів та встановлення кола осіб, причетних до створення й поширення відповідного контенту [65; 54; 78; 55; 61; 82; 83].

Окремої уваги заслуговують санкції, передбачені частиною 1 статті 111-1 КК України. Законодавець визначив одним із основних видів покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років, що свідчить про виражену превентивну спрямованість кримінально-правового реагування на відповідні прояви колабораціонізму. При цьому суб’єктом зазначеного кримінального правопорушення визначено виключно громадянина України [320].

Важливе практичне значення має проблема відмежування колабораційної діяльності від суміжних кримінальних правопорушень, зокрема передбачених статтями 436 та 436-2 КК України. Подібність між відповідними складами злочинів полягає насамперед у наявності публічних закликів та інформаційно-пропагандистської діяльності. Диспозиція ч. 1 ст. 111-1 КК України додатково охоплює публічне заперечення факту збройної агресії проти України або встановлення й утвердження тимчасової окупації частини її території.

Однією з ключових відмінностей є також часовий критерій вчинення відповідних діянь. Так, кримінальне правопорушення, передбачене статтею 436 КК України, пов’язується з публічними закликами до агресивної війни чи розв’язування воєнного конфлікту до його фактичного початку, тоді як колабораційна діяльність, передбачена ст. 111-1 КК України, здійснюється в умовах уже існуючої збройної агресії та тимчасової окупації території держави.

Окремого аналізу потребує відмежування ч. 3 ст. 111-1 КК України від пропаганди війни, передбаченої статтею 436 КК України. Попри наявність

спільних ознак в об'єктивній стороні, пов'язаних із пропагандистською діяльністю, зазначені кримінальні правопорушення мають низку істотних відмінностей. За статтею 436 КК України кримінально караними є публічні заклики до агресивної війни або розповсюдження відповідних матеріалів. Натомість ч. 3 ст. 111-1 КК України передбачає здійснення пропаганди саме у закладах освіти незалежно від форми власності, а обов'язковою ознакою об'єктивної сторони виступає місце вчинення кримінального правопорушення – заклад освіти.

Відрізняються й ознаки суб'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень. Для колабораційної діяльності характерною є спеціальна мета – сприяння здійсненню збройної агресії проти України, утвердженню тимчасової окупації її території або уникненню державою-агресором відповідальності за відповідні дії. Натомість у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК України, визначальне значення має сам факт поширення закликів чи матеріалів із пропагандою агресивної війни або воєнного конфлікту [320].

Розмежування колабораційної діяльності із суміжними кримінальними правопорушеннями має важливе практичне значення, оскільки безпосередньо впливає на правильність кримінально-правової кваліфікації та забезпечення законності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Відповідно до загальних правил кваліфікації, у разі коли одне діяння одночасно підпадає під ознаки кількох складів кримінальних правопорушень, застосуванню підлягає норма, яка містить більш повний обсяг ознак відповідного складу злочину.

Саме тому під час кваліфікації колабораційної діяльності необхідно враховувати особливості співвідношення ст. 111-1 КК України з іншими нормами кримінального законодавства, зокрема статтями 111, 260, 436 та 436-2 КК України. Особливу складність становить відмежування колабораційної діяльності від державної зради, пропаганди війни, виправдовування збройної агресії, а також участі у незаконних воєнізованих або збройних формуваннях.

Аналіз положень ст. 111-1 КК України свідчить, що окремі форми

колаборaційної діяльності за своїми зовнішніми проявами можуть бути подібними до суміжних складів кримінальних правопорушень. Наприклад, публічне виправдовування чи визнання правомірною збройної агресії рф проти України, глорифікація представників держави-агресора, заклики до підтримки рішень або дій окупаційної адміністрації у ряді випадків можуть потребувати кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України.

Водночас ключове значення для правильного розмежування відповідних складів кримінальних правопорушень мають ознаки об'єктивної сторони, суб'єкта та спрямованість умислу особи. Так, кримінальні правопорушення, передбачені статтею 436 КК України, пов'язані із публічними закликами до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту, тоді як колаборaційна діяльність здійснюється в умовах уже існуючої збройної агресії та тимчасової окупації території України. Крім того, частина 3 статті 111-1 КК України передбачає спеціальну форму пропагандистської діяльності, що реалізується саме у закладах освіти незалежно від форми власності, тоді як стаття 436 КК України не містить такої спеціальної ознаки місця вчинення кримінального правопорушення [205, с. 67; 210].

Важливе значення має і суб'єкт кримінального правопорушення. Для більшості форм колаборaційної діяльності законодавець визначає спеціального суб'єкта – громадянина України. Натомість суб'єктами окремих суміжних кримінальних правопорушень можуть бути також іноземці, особи без громадянства, біженці або біпатриди. Саме ця ознака нерідко дозволяє правильно відмежувати колаборaційну діяльність від інших кримінально караних діянь [210].

Окрему складність становить відмежування колаборaційної діяльності від державної зради, передбаченої ст. 111 КК України. Об'єктивна сторона державної зради охоплює перехід на бік ворога в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту, шпигунство, а також надання іноземній державі допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Водночас ч. 6 ст.

111-1 КК України передбачає відповідальність за організацію та проведення політичних заходів, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором або її окупаційною адміністрацією за відсутності ознак державної зради.

Науковці справедливо звертають увагу на те, що у випадках, коли предметом протиправної діяльності виступає інформація, яка становить державну таємницю, відповідні дії громадянина України повинні кваліфікуватися саме як державна зрада. Крім того, державна зрада може вчинятися на користь будь-якої іноземної держави, тоді як колабораційна діяльність безпосередньо пов'язана зі співпрацею саме з державою-агресором або окупаційними структурами.

У практичній діяльності правоохоронних органів дискусійним залишається питання кваліфікації дій осіб, які беруть участь у діяльності незаконних збройних формувань на тимчасово окупованих територіях. У таких випадках важливого значення набуває співвідношення ч. 7 ст. 111-1 КК України та статті 260 КК України. За умови участі у незаконних воєнізованих або збройних формуваннях на тимчасово окупованій території застосовується спеціальна норма – ч. 7 ст. 111-1 КК України. Якщо ж діяльність відповідних формувань не пов'язана з тимчасово окупованими територіями, кваліфікація здійснюється за ст. 260 КК України [23].

Не менш важливим є відмежування окремих складів кримінальних правопорушень у межах самої ст. 111-1 КК України. Зокрема, частини 2 та 5 цієї статті відрізняються характером посад, які займає особа в окупаційних структурах, а також ступенем реалізації владних чи організаційно-розпорядчих повноважень. Для частини 5 статті 111-1 КК України обов'язковою ознакою є добровільне зайняття керівної посади або посади, пов'язаної із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Натомість частина 2 статті 111-1 КК України охоплює добровільне зайняття некерівних посад.

Під час розмежування окремих форм колабораційної діяльності

важливого значення набуває встановлення добровільності поведінки особи. У випадках, коли відповідні дії були вчинені під фізичним чи психічним примусом, питання про наявність складу кримінального правопорушення потребує окремої оцінки з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження.

Узагальнення наукових підходів та аналіз чинного законодавства дозволяють дійти висновку, що основними критеріями розмежування колабораційної діяльності із суміжними кримінальними правопорушеннями є ознаки об’єкта посягання, характер діяння, місце та обстановка його вчинення, суб’єкт кримінального правопорушення, а також зміст суб’єктивної сторони.

При цьому колабораційна діяльність характеризується усвідомленою співпрацею з державою-агресором або окупаційною адміністрацією, спрямованою на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, економічної та інформаційної безпеки України. Суб’єктивна сторона відповідних кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом, оскільки особа усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій, передбачає їх наслідки та бажає їх настання. Водночас мотиви колабораційної діяльності можуть бути різними – корисливими, ідеологічними, політичними, помстою, конформізмом або прагненням особистої вигоди [332].

Сучасна практика розслідування колабораційних злочинів свідчить про наявність значної кількості проблем, пов’язаних із доказуванням відповідних кримінальних правопорушень. Особливої складності набувають збирання доказової інформації на тимчасово окупованих територіях, встановлення свідків, проведення допитів та отримання доступу до джерел доказів. У багатьох випадках повідомлення про підозру особам, причетним до колабораційної діяльності, здійснюється заочно, що також впливає на специфіку доказування у відповідних кримінальних провадженнях.

За таких умов особливого значення набуває криміналістична диференціація колабораційних злочинів, яка створює підґрунтя для формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх виявлення, документування та

розслідування. Колабораційні злочини доцільно розглядати як відносно однорідну групу кримінальних правопорушень, об'єднаних спільними механізмами вчинення, характерними способами реалізації злочинного умислу, специфічними цифровими та інформаційними слідами, а також особливостями взаємодії правопорушників із представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації.

Колабораціонізм тривалий час залишався предметом переважно історичних, політичних, соціологічних і кримінально-правових досліджень. У сучасних умовах збройної агресії рф проти України він набув також самостійного криміналістичного значення, що обумовлено необхідністю розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо виявлення, документування та розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Аналіз наукових підходів свідчить, що більшість дослідників розглядає колабораціонізм через призму співпраці населення окупованих територій із державою-агресором або окупаційною адміністрацією. При цьому увага акцентується переважно на історичних передумовах його виникнення, мотивації колаборантів, формах такої співпраці та її соціально-політичних наслідках. Водночас для потреб криміналістики важливим є не стільки встановлення історичної природи цього явища, скільки виявлення тих закономірностей злочинної діяльності, які обумовлюють особливості її розслідування.

У зв'язку з цим колабораційні злочини доцільно розглядати як відносно самостійну групу кримінальних правопорушень, об'єднаних спільною криміналістично значущою ознакою – свідомою взаємодією особи з державою-агресором, окупаційною адміністрацією або створеними ними структурами всупереч інтересам національної безпеки України. Ця ознака визначає особливості механізму відповідної злочинної діяльності. Незалежно від конкретної форми колабораційної діяльності – інформаційної, політичної, адміністративної, економічної, освітньої чи воєнної – обов'язковим елементом механізму її вчинення є встановлення та підтримання зв'язків між

правопорушником і представниками держави-агресора або підконтрольними їй структурами. У результаті такої взаємодії виникають специфічні джерела доказової інформації, які відображають характер і зміст протиправної діяльності.

Криміналістична специфіка колабораційних злочинів проявляється також у переважно інформаційно-комунікаційному характері значної частини слідів кримінального правопорушення. Відомості про підготовку, організацію та реалізацію колабораційної діяльності нерідко фіксуються у цифровому середовищі у вигляді електронного листування, телефонних з'єднань, повідомлень у месенджерах, публікацій у соціальних мережах, фото-, відеоматеріалів, електронних документів та інших цифрових даних. Поряд із цим важливе доказове значення мають документи окупаційних органів влади, кадрові рішення, фінансово-господарська документація, результати інформаційної діяльності й інші матеріальні носії інформації.

Важливою особливістю досліджуваної категорії злочинів є також тісний зв'язок із функціонуванням окупаційного режиму та діяльністю держави-агресора. Саме тому під час їх розслідування значного поширення набуває використання спеціальних знань у сфері комп'ютерних технологій, телекомунікацій, лінгвістики, психології, військової справи, економіки та інших галузей знань.

Отже, у криміналістичному аспекті злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, слід розглядати як групу кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, що характеризуються свідомою взаємодією особи з державою-агресором або підконтрольними їй структурами, реалізуються через різні форми сприяння окупаційному режиму й обумовлюють формування специфічної слідової картини, що визначають особливості їх виявлення та розслідування, а також доказування.

1.2. Криміналістична класифікація злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю

Кримінальні правопорушення, пов’язані з колаборaційною діяльністю, належать до категорії діянь із підвищеним рівнем суспільної небезпеки, що в умовах воєнного стану вимагає особливої уваги з боку органів державної влади. Їх вчинення створює реальні загрози національній безпеці, державному суверенітету та територіальній цілісності України, що зумовлює необхідність застосування державою всього комплексу правових, організаційних, кримінальних процесуальних і криміналістичних засобів протидії [512]. У зв’язку з цим криміналістика як наука не може залишатися осторонь сучасних викликів, пов’язаних із розслідуванням зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Розроблення криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, вимагає врахування особливостей класифікації злочинів. Такий підхід зумовлений складною природою колаборaціонізму, який розглядається як суспільно небезпечне явище свідомої та добровільної співпраці з державою-агресором або її представниками у політичній, військовій, економічній, інформаційній, культурній та інших сферах суспільного життя. Наслідком такої діяльності є підрив національної безпеки держави, створення загроз її суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу й іншим національним інтересам.

Багатоманітність форм прояву колаборaційної діяльності безпосередньо впливає на зміст криміналістичного забезпечення розслідування. Зокрема, вона обумовлює специфіку криміналістичної характеристики окремих видів кримінальних правопорушень, особливості предмета доказування, зміст обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, характер типових слідчих ситуацій, закономірності формування доказової

інформації, тактику проведення слідчих (розшукових) дій та специфіку використання спеціальних знань.

Формування науково обґрунтованої концепції криміналістичної методики розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень передбачає дослідження низки взаємопов'язаних аспектів, серед яких особливе значення має криміналістична класифікація. Ця категорія є методологічною основою систематизації знань про відповідні кримінальні правопорушення, визначає рівень узагальненості майбутньої методики, її структуру, змістове наповнення та напрями диференціації криміналістичних рекомендацій.

Необхідність розроблення криміналістичної класифікації колабораційних кримінальних правопорушень зумовлена також потребами практики досудового розслідування. Криміналістичні рекомендації можуть бути ефективними лише за умови їх орієнтації на конкретні групи та види кримінальних правопорушень, які характеризуються спільними криміналістично значущими ознаками [485, с. 9]. Отже, розроблення окремої криміналістичної методики розслідування потребує застосування диференційованого підходу, що враховує особливості механізму вчинення, способів приховування, характеру слідової картини й інших елементів криміналістичної характеристики відповідних кримінальних правопорушень.

Окремо слід наголосити, що значення криміналістичної класифікації у цьому випадку полягає не лише в систематизації кримінальних правопорушень, передбачених кримінальним законом, а й у створенні передумов для формування групових і видових методик розслідування. На відміну від кримінально-правового підходу, який ґрунтується переважно на юридичних ознаках складу кримінального правопорушення, криміналістична класифікація враховує закономірності механізму злочинної діяльності, особливості слідоутворення, характер доказової інформації та специфіку діяльності суб'єктів розслідування. Завдяки цьому вона забезпечує більшу практичну спрямованість криміналістичних методик, сприяє їх адаптації до потреб слідчої практики та створює підґрунтя для розроблення ефективних алгоритмів

розслідування окремих груп і видів кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю [379, с. 61].

Питання із теорії криміналістичної класифікації злочинів взагалі та їх окремих видів притягували увагу багатьох вчених-криміналістів, серед яких: А. Волобуєв, В. Гусєва, Г. Жирний, В. Журавель, С. Книженко, В. Малярова, Г. Матусовський, О. Пчеліна, М. Салтевський, Р. Степанюк, В. Тіщенко, В. Шепітько, Б. Щур та інші. Незважаючи на вагомий внесок учених у розвиток теорії криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, окремі її положення й досі залишаються предметом наукових дискусій. Насамперед це стосується визначення поняття криміналістичної класифікації, обґрунтування критеріїв її побудови та з’ясування ролі й місця в структурі криміналістичної методики. Водночас у вітчизняній криміналістичній науці відсутні комплексні дослідження, присвячені розробленню криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, що зумовлює актуальність відповідних наукових пошуків.

З огляду на наведене вище вбачалось за необхідне вирішити наукове завдання спрямоване на визначення сутності криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборацією діяльністю, шляхом аналізування підходів науковців до визначення даного терміну, а також виокремлення критеріїв поділу на основі урахування існуючих потреб в упорядкуванні окремих криміналістичних методик розслідування злочинів і на їх основі розроблення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю [330].

Для розуміння сутності будь-якого об’єкту, явища, процесу чи події вимагається встановлення його суттєвих ознак. Завданням класифікації визнано поділ предметів певної сукупності за спільними ознаками з утворенням системи класів цієї сукупності [372, с. 306].

Словник української мови пропонує розуміти під класифікацією «систему поділу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками та властивостями» [414, с. 175]. Разом із цим, класифікацію відносять до

логічної категорії. Філософія розглядає класифікацію як «специфічну ознаку емпіричного пізнання» [358, с. 319]. Класифікація логічна у філософських словниках розтлумачена як «багатоступінчастий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення і отримання нових знань щодо членів поділу. Результатом К. л. є система співпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду, видами видів і т. ін. Розрізняють штучну і природну класифікації [452, с. 283]. З часом класифікація набула статусу загальнонаукового методу пізнання об’єктів, явищ, процесів, фактів і подій, у тому числі й злочинів. Відтак класифікаційний метод можна віднести до одного із провідних засобів пізнання актів злочинної діяльності.

Результатом класифікаційних досліджень є формування цілісної системи криміналістичних термінів і понять, що характеризують колабораційні злочини як об’єкти криміналістичного пізнання, створення підґрунтя для подальших наукових досліджень злочинів цієї категорії та висвітлення їх результатів із використанням єдиного понятійно-термінологічного апарату, а також розроблення практичних рекомендацій щодо їх розслідування [312].

Вчені-криміналісти традиційно розглядають систематику та класифікацію як важливі засоби криміналістичного пізнання. Так, В. Гусєва наголошує, що криміналістичні класифікації, побудовані з використанням відомостей суміжних наук, не конкурують із кримінально-правовими, кримінальними процесуальними чи кримінологічними класифікаціями, а, навпаки, дозволяють більш повно дослідити об’єкт класифікації з урахуванням завдань і методів криміналістики [116].

На необхідності застосування типологічного методу під час дослідження великої кількості різноманітних злочинів акцентує С. Книженко, зазначаючи, що процесом і результатом його використання є саме класифікація [168]. Своєю чергою, О. Пчеліна зауважує, що у науковій класифікації властивості об’єкта перебувають у взаємозв’язку з його місцем у відповідній системі. При цьому дослідниця розмежовує штучну та природну класифікації, наголошуючи, що

остання ґрунтується на істотних ознаках об’єкта та спрямована на розкриття його сутності [379, с. 62–63].

Формуючи криміналістичну класифікацію колабораційних злочинів, доцільно враховувати положення О. Тягло, який розглядає класифікацію як логічну операцію послідовного поділу множини на окремі групи. Вчений виділяє основні елементи класифікації – подільне поняття, члени поділу та підставу поділу – і визначає правила її побудови: здійснення поділу на одній підставі, взаємне виключення членів поділу, його повноту та послідовність [447].

В. Тіщенко пропонує розглядати класифікацію одночасно як процес і результат використання типологічного методу, що дозволяє виокремлювати підмножини об’єктів за певними ознаками. На його думку, криміналістична класифікація злочинів забезпечує можливість багатостороннього аналізу відповідних категорій кримінальних правопорушень, систематизації їх криміналістично значущих властивостей та формування криміналістичних характеристик, а також створює підґрунтя для розроблення міжвидових, видових, групових і позавидових методик розслідування [436, с. 41].

Узагальнюючи наведені підходи, класифікацію можна визначити як процес упорядкування об’єктів, явищ, процесів, подій або фактів за сукупністю характерних та відмінних ознак. Такий підхід забезпечує не лише більш глибоке пізнання досліджуваного об’єкта, а й створює передумови для формування загальних закономірностей його існування та розвитку. На думку С. Веліканова, класифікація виконує роль описового інструмента, що дозволяє досліджувати взаємне розташування окремих класів і визначати їх розпізнавальні властивості [45, с. 66–67].

Важливим аспектом криміналістичної класифікації є її практична спрямованість. Так, В. В. Лисенко вказував, що однією з її провідних ознак є цільове призначення, пов’язане з можливістю безпосереднього використання результатів класифікації у практичній діяльності дізнавачів, слідчих і прокурорів. Крім того, дослідник підкреслював, що криміналістична

класифікація є невід'ємною складовою окремої криміналістичної методики, а побудова системи криміналістичних методик без логічно сформованої класифікації злочинів є неможливою [249, 248]. На нашу думку, практичну спрямованість криміналістичної класифікації не слід ототожнювати з її безпосереднім практичним застосуванням. Криміналістична класифікація є теоретичною конструкцією, призначеною для систематизації наукових знань про кримінальні правопорушення та виявлення закономірностей злочинної діяльності. Вона є методологічною основою формування криміналістичних характеристик і криміналістичних методик, а тому її значення має насамперед теоретичний характер. Практичне ж значення реалізується опосередковано – через використання у діяльності правоохоронних органів розроблених на її основі криміналістичних рекомендацій і методик розслідування.

Слід також враховувати, що будь-яка класифікація базується на типізації. Саме тому під час розроблення криміналістичної класифікації колабораційних злочинів особливого значення набуває виділення істотних ознак відповідних кримінальних правопорушень. Як справедливо зазначав Г. Матусовський, визначення того, що є істотним, а що другорядним, належить до найбільш складних завдань наукового пізнання [271, с. 30].

Отже, класифікацію доцільно розуміти як логічний процес поділу множини об'єктів на окремі групи, види або типи за сукупністю однорідних ознак. Такий поділ сприяє глибшому пізнанню досліджуваного об'єкта та забезпечує ефективне вирішення як теоретичних, так і практичних завдань криміналістики, зокрема у сфері розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю [312].

Досліджуючи теоретичні та практичні передумови формування окремих криміналістичних методик, О. Пчеліна обґрунтовує, що криміналістична класифікація злочинів є структурним елементом криміналістичної методики, сприяє виокремленню закономірностей злочинної діяльності, є основою формування криміналістичних характеристик та створює передумови для розроблення практичних рекомендацій щодо виявлення й розслідування

злочинів окремих видів [379, с. 70–71].

Підтримуючи наведений підхід, слід констатувати, що криміналістична класифікація злочинів є не лише методом наукового пізнання, а й важливим методологічним інструментом побудови та вдосконалення криміналістичних методик. Саме завдяки систематизації кримінальних правопорушень за криміналістично значущими ознаками створюються передумови для розроблення нових і вдосконалення існуючих рекомендацій відповідно до сучасних потреб слідчої практики.

У криміналістичній науці сформувалися три основні підходи до побудови криміналістичної класифікації злочинів: на основі кримінально-правових ознак, виключно криміналістичних ознак або шляхом їх поєднання.

Щодо першого підходу Б. Щур вказує, що «у кримінально-правовому розумінні класифікація – це поділ злочинів на певні групи залежно від характеру і ступеня суспільної небезпечності. За такою класифікацією злочини поділяються на роди (групи злочинів об'єднаних одним розділом Особливої частини КК України) та види. Така класифікація відповідає кримінально-правовим цілям, а саме меті кваліфікації діяння» [495, с. 341].

Проблематика класифікації колабораційної діяльності знайшла своє відображення у працях низки сучасних дослідників, які пропонують різні підходи до систематизації форм співпраці з державою-агресором.

Так, аналізуючи законодавче закріплення колабораційної діяльності після внесення відповідних змін до КК України, Є. Письменський, розвиваючи раніше сформовані наукові підходи, запропонував виокремлювати три узагальнені типи колабораціонізму. До першого він відносить ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм, що охоплює різноманітні форми пропагандистської та інформаційної діяльності на користь держави-агресора. Другий тип становлять адміністративний і воєнно-політичний колабораціонізм, пов'язаний з участю у функціонуванні незаконно створених органів влади, правоохоронних структур, військових та інших формувань окупаційного режиму. Третій тип представлений господарським (економічним)

колабораціонізмом, зміст якого полягає у матеріальному, ресурсному чи іншому забезпеченні діяльності окупаційних органів та структур [340, с. 57].

Дещо інший підхід запропонував Р. Мовчан. Досліджуючи законодавчу конструкцію ст. 111-1 КК України, вчений виокремлює чотири форми колабораціонізму: ідеологічний (культурний, духовний), політичний (адміністративний), економічний (господарський) та воєнний. Особливістю цієї класифікації є самостійне виділення воєнного колабораціонізму, який не розглядається як складова політичної або адміністративної співпраці з окупаційною владою [279, с. 25–41].

Подібної позиції дотримується і Н. Антонюк, яка також виділяє воєнний, політичний (адміністративний), культурний (духовний) та побутовий різновиди колабораціонізму. При цьому під культурним (духовним) колабораціонізмом дослідниця розуміє передусім діяльність у сфері освіти, яку інші автори визначають як освітній або культурно-освітній колабораціонізм. Окремої уваги заслуговує запропонована нею категорія побутового колабораціонізму, до якої віднесено окремі форми публічної підтримки держави-агресора, а також добровільне зайняття посад, не пов’язаних із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій [502].

На більш деталізованому підході ґрунтується класифікація О. Маріна, який систематизує прояви колабораційної діяльності залежно від характеру взаємодії з державою-агресором. Учений виокремлює інформаційне співробітництво, роботу в інтересах держави-агресора, дійову підтримку окупаційного режиму, економічну співпрацю та воєнну співпрацю. На відміну від попередніх підходів, дана класифікація орієнтована не стільки на сферу реалізації колабораційної діяльності, скільки на зміст і характер протиправної взаємодії з окупаційними структурами [268].

Схожий підхід відображено й у дослідженні, присвяченому стану забезпечення права на захист осіб, підозрюваних або обвинувачених у державній зраді та колабораційній діяльності. Автори, поряд з інформаційною, економічною та воєнною співпрацею, окремо виділяють освітню форму

колабораціонізму, підкреслюючи специфіку діяльності, пов’язаної із впровадженням освітніх стандартів держави-агресора та здійсненням відповідного ідеологічного впливу [416].

Заслуговує на увагу й позиція О. Букрєєва та Н. Нетеси, які поряд із воєнним, політичним, адміністративним, інформаційним та ідеологічним колабораціонізмом пропонують виокремлювати колабораціонізм у гуманітарній сфері. На думку вчених, до нього належить співпраця з окупаційною владою у сферах освіти, медицини, забезпечення громадського порядку, соціального захисту населення та інших напрямів життєдіяльності суспільства, що забезпечують функціонування цивільного середовища на тимчасово окупованих територіях [38].

Проведений аналіз свідчить, що, незважаючи на відмінності у підходах окремих дослідників, більшість запропонованих класифікацій ґрунтується на виокремленні певних сфер або напрямів взаємодії особи з державою-агресором. При цьому найбільш поширеними серед науковців є інформаційний, політичний (адміністративний), економічний, освітній та воєнний різновиди колабораційної діяльності. Саме ці форми характеризуються відносною самостійністю механізму вчинення, специфікою слідоутворення й особливостями доказової бази, що обумовлює доцільність їх використання як основи для побудови криміналістичної класифікації злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю.

М. Рубащенко вказує, що дослідження законодавчо визначених форм колабораційної діяльності, передбачених ст. 111-1 КК України, дає підстави для їх систематизації за об’єктивними ознаками кримінального правопорушення. Основою такого поділу є характер протиправної поведінки, предмет колабораційної діяльності та зміст відповідних діянь. З урахуванням зазначених критеріїв доцільно виокремити такі різновиди колабораціонізму:

– інформаційний, що охоплює форми інформаційної взаємодії з державою-агресором, поширення відповідних наративів та іншу інформаційну діяльність на її підтримку (чч. 1, 6 ст. 111-1 КК України);

– посадовий (службовий), пов’язаний із добровільним зайняттям посад в окупаційних органах влади, правоохоронних структурах та інших незаконно створених інституціях (чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України);

– освітній, що проявляється у впровадженні освітніх стандартів держави-агресора та здійсненні відповідної пропагандистської діяльності у сфері освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України);

– економічний, який полягає у здійсненні господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором або її окупаційними структурами (ч. 4 ст. 111-1 КК України);

– політичний, зокрема пов’язаний з організацією та проведенням політичних заходів, а також участю у незаконних виборчих процесах на тимчасово окупованих територіях (ч. 6 ст. 111-1 КК України);

– воєнний, що охоплює добровільну участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, а також інші форми сприяння військовій діяльності держави-агресора (ч. 7 ст. 111-1 КК України). Вчений наголошує, що об’єктом наведеної класифікації є не колабораціонізм як широке соціально-політичне явище, а колабораційна діяльність у її кримінально-правовому розумінні. Тому запропонований поділ ґрунтується виключно на тих формах протиправної поведінки, які безпосередньо передбачені диспозиціями ст. 111-1 КК України й отримали законодавче закріплення як самостійні прояви колабораційної діяльності [389].

Наведений підхід заслуговує на підтримку, оскільки побудований на аналізі безпосередньо законодавчо закріплених форм колабораційної діяльності та враховує характер протиправної поведінки особи. Водночас його значення не обмежується виключно кримінально-правовою систематизацією відповідних діянь. Виділені різновиди колабораційної діяльності характеризуються відмінностями у механізмі вчинення кримінального правопорушення, особливостях слідоутворення, колі типових джерел доказової інформації, способах приховування протиправної діяльності та напрямах використання спеціальних знань під час розслідування.

Саме тому запропоновані різновиди колабораційної діяльності можуть розглядатися не лише як прояв законодавчої диференціації відповідальності за колабораціонізм, а й як методологічна основа для формування криміналістичної класифікації відповідних кримінальних правопорушень. Зокрема, інформаційний, посадовий, освітній, економічний, політичний і воєнний різновиди колабораційної діяльності мають відносно самостійні криміналістично значущі ознаки, що зумовлюють специфіку їх виявлення, документування, доказування та розслідування.

Окремий підхід до класифікації колабораціонізму пов'язаний із дослідженням мотивації та внутрішнього ставлення особи до співпраці з державою-агресором [129]. У межах такого підходу в науковій літературі найчастіше виокремлюють вимушений, добровільний та ідеологічний колабораціонізм.

Вимушений колабораціонізм характеризується співпрацею з окупаційною владою під впливом примусу, загрози життю, здоров'ю чи безпеці особи та її близьких. У таких випадках взаємодія з окупаційними структурами обумовлена не підтримкою їх діяльності, а прагненням уникнути негативних наслідків або забезпечити власне виживання. Як історичний приклад часто наводять діяльність окремих представників адміністрацій і допоміжних структур, сформованих окупаційною владою на території так званих єврейських гетто під час Другої світової війни [129].

Добровільний колабораціонізм передбачає усвідомлену та вільну співпрацю з державою-агресором без застосування зовнішнього примусу. Основою такої поведінки можуть бути особиста вигода, кар'єрні інтереси, прагнення отримати матеріальні переваги, владні повноваження або інші особисті мотиви. До його проявів відносять добровільне зайняття посад в окупаційних органах влади, участь у діяльності незаконних формувань, сприяння окупаційній адміністрації та інші форми співробітництва з агресором [129].

Ідеологічний колабораціонізм є різновидом добровільної співпраці, що

ґрунтується насамперед на ідейних, політичних, світоглядних чи ціннісних переконаннях особи. У цьому випадку підтримка держави-агресора обумовлена не зовнішнім примусом чи прагматичними інтересами, а свідомим сприйняттям та поділянням відповідної ідеології, політичних цілей або пропагандистських наративів. Саме тому ідеологічний колабораціонізм доцільно розглядати не як самостійну альтернативу добровільному колабораціонізму, а як одну з його найбільш стійких і суспільно небезпечних форм [129].

Водночас зазначена класифікація має переважно кримінологічне та соціально-психологічне значення, оскільки характеризує мотивацію та внутрішнє ставлення особи до співпраці з окупаційною владою. Для цілей криміналістичної класифікації більшого значення набувають об'єктивні характеристики колаборційної діяльності, зокрема спосіб її вчинення, сфера реалізації, особливості механізму злочинної діяльності та характер слідової картини.

Досліджуючи прояви колабораціонізму в історичному та соціально-політичному контексті, О. Гончаренко запропонував класифікувати його за сферами взаємодії населення з окупаційною владою. Науковець виокремлює воєнний, політико-адміністративний, побутовий, економічний і культурно-духовний різновиди колабораціонізму [108].

Воєнний колабораціонізм охоплює різноманітні форми військового сприяння окупаційному режиму, зокрема службу у збройних формуваннях, правоохоронних і каральних структурах, виконання розвідувальних завдань, передачу військово значущої інформації та інші дії, спрямовані на підтримку противника. Політико-адміністративний колабораціонізм пов'язується з діяльністю в системі окупаційного управління та співпрацею з незаконно створеними органами влади. При цьому особлива роль відводиться місцевим представникам, які забезпечують функціонування окупаційних адміністрацій та взаємодію між ними й населенням захоплених територій.

Окрему групу становить побутовий колабораціонізм, який характеризується встановленням неформальних соціальних зв'язків між

представниками окупаційної влади та місцевими жителями. До економічного колабораціонізму автор відносить співробітництво у виробничій, господарській та фінансовій сферах, залучення трудових і професійних ресурсів для забезпечення потреб окупаційного режиму, а також діяльність, спрямовану на підтримку функціонування економічної інфраструктури на користь держави-агресора.

Культурно-духовний колабораціонізм, на думку В. Горобець, охоплює різні форми ідеологічного та пропагандистського впливу на населення через заклади культури, освіти, релігійні організації, засоби медіа й інші інституції, які використовуються для формування лояльного ставлення до окупаційної влади та поширення відповідних ідеологічних наративів.

Разом із тим наведена класифікація має переважно історико-політичний та соціологічний характер, оскільки орієнтована на визначення сфер співпраці населення з окупаційною владою. Для цілей криміналістичної класифікації окремі запропоновані різновиди потребують додаткового уточнення, адже не всі з них безпосередньо кореспондують із законодавчо визначеними формами колабораційної діяльності та не завжди дозволяють встановити особливості механізму кримінального правопорушення, слідоутворення чи доказування. Водночас воєнний, політико-адміністративний, економічний та культурно-інформаційний напрями взаємодії з державою-агресором становлять значний інтерес для формування криміналістичної класифікації злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю [110].

Ураховуючи викладене вважаємо, що саме характер реалізації колабораційної діяльності та зміст протиправної взаємодії з державою-агресором повинні стати основними критеріями криміналістичної класифікації злочинів, передбачених ст. 111-1 КК України. Такий підхід дозволяє поєднати кримінально-правову визначеність відповідних діянь із криміналістичними потребами побудови окремих і міжвидових методик їх розслідування.

Стосовно другого підходу побудови криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень слід зазначити, що його прихильники

пропонують будувати криміналістичну класифікацію злочинів виключно на підставі криміналістично значущих ознак. Здебільшого це або слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування й обумовлюють подальші напрями діяльності слідчого; або ж елементи криміналістичної характеристики злочинів, що відображають особливості механізму їх вчинення, слідоутворення та доказування.

На думку В. А. Журавля, криміналістична класифікація є необхідною умовою ефективного дослідження злочинної діяльності, оскільки дозволяє перейти від загального уявлення про об'єкт до виявлення його внутрішньої структури, взаємозв'язків між окремими елементами та закономірностей їх функціонування. Ураховуючи те, що будь-яка класифікація передбачає поділ об'єктів на окремі групи відповідно до певної ознаки або сукупності ознак, вчений зауважує, що у криміналістиці такими ознаками є насамперед характеристики, які мають значення для виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Відтак криміналістично значущі ознаки належать до фундаментальних категорій криміналістичної науки, оскільки використовуються під час дослідження механізму злочинної діяльності, формування криміналістичних характеристик, побудови криміналістичних класифікацій та розроблення окремих криміналістичних методик. Вчений узагальнює, що у науковій літературі до криміналістично значущих ознак відносять різні елементи механізму кримінального правопорушення. Зокрема, класифікація може здійснюватися за особливостями суб'єкта кримінального правопорушення, що дозволяє виокремлювати злочини, які вчиняються неповнолітніми, організованими групами, рецидивістами чи іншими категоріями осіб. Водночас важливе значення мають місце вчинення кримінального правопорушення та сфера суспільних відносин, у межах яких воно реалізується [145, с. 235–236].

Найбільш обґрунтованим видається третій підхід, оскільки кримінально-правові ознаки дозволяють визначити нормативну сутність кримінального правопорушення, тоді як криміналістичні критерії забезпечують врахування

закономірностей механізму злочинної діяльності, особливостей слідоутворення та специфіки доказування.

Разом із тим, третій підхід не заперечує значення кримінально-правових ознак, а навпаки, ґрунтується на них. Це пояснюється тим, що будь-яка криміналістична класифікація злочинів не може існувати відокремлено від кримінально-правової характеристики відповідних діянь. Саме кримінальний закон визначає межі кримінально караної поведінки, закріплює ознаки складів кримінальних правопорушень та встановлює нормативні критерії їх розмежування. У зв'язку з цим кримінально-правова класифікація є вихідною основою для подальшої криміналістичної диференціації злочинів.

Ба більше, криміналістична класифікація не є самостійною альтернативою кримінально-правовій класифікації, а є її подальшим розвитком із урахуванням потреб криміналістичної науки та слідчої практики. Тому виділення криміналістично значущих груп кримінальних правопорушень можливе лише в межах тих складів злочинів, які вже визначені кримінальним законом. В іншому випадку криміналістична класифікація втратила б свій предмет дослідження та перестала б відповідати завданням кримінального провадження.

Отже, кримінально-правові ознаки слід розглядати як необхідну передумову побудови криміналістичної класифікації, тоді як криміналістичні критерії забезпечують її подальшу деталізацію відповідно до особливостей механізму злочинної діяльності, слідоутворення та доказування. Поєднання цих двох груп ознак дозволяє сформувати науково обґрунтовану класифікаційну модель, придатну для побудови криміналістичних характеристик і розроблення окремих криміналістичних методик розслідування.

Підтримуючи позиції О. Колесніченка, В. Тіщенка, О. Пчеліної, Р. Степанюка й інших учених вважаємо, що під час побудови криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, необхідно враховувати не лише кримінально-правові ознаки, але й криміналістично значущі особливості відповідних діянь. Водночас до криміналістичної

класифікації недоцільно включати критерії, які не впливають на процес доказування й організацію розслідування, зокрема поділ за статтю, віком, освітою чи іншими соціально-демографічними характеристиками правопорушника.

Підтримуємо позицію, що важливим критерієм криміналістичної класифікації є також ситуаційний аспект злочинної діяльності. Його врахування дозволяє диференціювати методичні рекомендації залежно від умов вчинення кримінального правопорушення та особливостей вихідної слідчої ситуації. Наявність або відсутність очевидців, місце та час вчинення кримінального правопорушення, особливості обстановки його вчинення безпосередньо впливають на організацію та планування розслідування, побудову слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій і вибір комплексу слідчих (розшукових) дій, необхідних для їх вирішення. Врахування ситуаційних чинників має важливе значення як для криміналістичної класифікації, так і для подальшого формування ефективних методик розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [145, с. 235–236].

Визначаючи критерії криміналістичної класифікації колаборaційних злочинів, доцільно виходити з того, що вони повинні відображати особливості механізму кримінального правопорушення та бути придатними для побудови криміналістичної методики його розслідування. Відтак найбільш обґрунтованим критерієм поділу вбачається характер реалізації колаборaційної діяльності, який визначає спосіб вчинення кримінального правопорушення, коло учасників протиправної діяльності, типові джерела доказової інформації, особливості слідової картини та напрями застосування спеціальних знань.

З огляду на викладене пропонуємо криміналістичну класифікацію злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, за характером реалізації протиправної поведінки:

1. Інформаційний колаборaціонізм – кримінальні правопорушення, пов’язані з поширенням інформації на підтримку держави-агресора, інформаційною взаємодією з окупаційними структурами, виправдовуванням

або запереченням збройної агресії, а також іншими формами інформаційного сприяння окупаційній діяльності.

2. Політичний колабораціонізм – діяльність, пов'язана з організацією або проведенням політичних заходів на підтримку держави-агресора, участю в незаконних виборах, референдумах чи інших політичних процесах, спрямованих на легітимізацію окупаційного режиму.

3. Адміністративно-службовий колабораціонізм – добровільне зайняття посад в окупаційних органах влади, незаконних правоохоронних органах, судах чи інших структурах окупаційної адміністрації, а також здійснення організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій в інтересах держави-агресора.

4. Освітній колабораціонізм – здійснення пропаганди у закладах освіти, впровадження освітніх стандартів держави-агресора та інші форми сприяння окупаційній політиці у сфері освіти.

5. Економічний колабораціонізм – провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором або окупаційною адміністрацією, матеріальне, фінансове чи ресурсне забезпечення окупаційних структур.

6. Воєнний колабораціонізм – добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, участь у збройних формуваннях держави-агресора або надання їм сприяння у веденні бойових дій.

7. Культурно-духовний колабораціонізм – охоплює форми співпраці з державою-агресором або окупаційною владою, що реалізуються через здійснення пропагандистської, культурно-просвітницької, релігійної, мистецької та іншої ідеологічної діяльності, спрямованої на формування лояльного ставлення населення до окупаційного режиму, виправдання його політики, поширення відповідних цінностей, наративів і світоглядних установок.

У науковій літературі висвітлюються й інші підходи до класифікації колабораціонізму. Зокрема, залежно від характеру участі особи у взаємодії з

державою-агресором його поділяють на активний та пасивний. Активний колабораціонізм передбачає вчинення особою самостійних дій на користь окупаційної влади або держави-агресора, тоді як пасивний проявляється у свідомому сприянні їх діяльності шляхом бездіяльності, невиконання покладених обов'язків або створення умов для реалізації протиправних цілей.

Окремий підхід ґрунтується на мотивації особи, яка здійснює співпрацю з окупаційними структурами. У межах такого підходу виокремлюють ідеологічний, корисливий, кар'єристський, вимушений та конформістський колабораціонізм. Водночас зазначена класифікація має переважно кримінологічне, соціологічне та психологічне значення, оскільки характеризує внутрішні мотиви поведінки правопорушника, а не зовнішні прояви його діяльності.

У деяких дослідженнях колабораціонізм класифікується залежно від ступеня інтегрованості особи в систему окупаційного режиму. За такого підходу розрізняють ситуативний колабораціонізм, який полягає в епізодичному або одноразовому сприянні державі-агресору; функціональний, що передбачає виконання особою окремих функцій у межах окупаційної системи; та системний, пов'язаний із безпосереднім входженням до структури окупаційної влади або її інституцій.

За кількістю та рівнем організованості осіб, залучених до реалізації колаборційної діяльності, протиправні форми діяльності можна диференціювати на індивідуальний, груповий та організований.

Індивідуальний колабораціонізм характеризується вчиненням кримінального правопорушення одноособово, без попередньої координації з іншими особами. До цієї категорії можуть належати публічне заперечення збройної агресії проти України, поширення пропагандистських матеріалів, добровільне зайняття окремих посад в окупаційних структурах або інші форми співпраці, які реалізуються особою самостійно.

Груповий колабораціонізм передбачає спільну діяльність декількох осіб, які об'єднують свої зусилля для сприяння державі-агресору чи окупаційній

адміністрації. Така взаємодія може проявлятися в організації та проведенні незаконних референдумів, участі у роботі окупаційних органів влади, здійсненні інформаційно-пропагандистської діяльності або забезпеченні функціонування окремих елементів окупаційного режиму.

Організований колабораціонізм характеризується наявністю стійкої системи взаємодії між учасниками, розподілом функцій, підпорядкованістю, координацією діяльності та спільною метою сприяння державі-агресору. У таких випадках колабораційна діяльність набуває ознак організованої злочинної активності та може реалізовуватися через функціонування окупаційних адміністрацій, незаконних правоохоронних органів, квазісудових установ, виборчих комісій, інформаційно-пропагандистських структур або інших інституцій, створених чи контрольованих державою-агресором.

Для криміналістики така класифікація має практичне значення, оскільки рівень організованості учасників безпосередньо впливає на механізм злочинної діяльності, характер зв’язків між співучасниками, способи конспірації, особливості слідоутворення та обсяг доказової інформації. Крім того, зі зростанням організованості колабораційної діяльності ускладнюються процеси документування злочину, встановлення ролей окремих учасників та доведення їхньої взаємодії.

Тому доцільно зазначити, що поряд із класифікаціями колабораціонізму за сферою діяльності, мотивацією чи характером співпраці з державою-агресором, окреме наукове значення має його диференціація за кількістю та ступенем організованості суб’єктів, залучених до реалізації колабораційної діяльності, із виокремленням індивідуального, групового та організованого колабораціонізму. Саме такий підхід дозволяє більш повно врахувати особливості механізму злочинної діяльності та потреби практики розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Привертає увагу підхід до класифікації колабораціонізму, запропонований О. Литвиновим та Ю. Орловим, які поклали в основу поділу мотиваційний критерій. Науковці виокремлюють три основні типи

колаборaціонізму: ідейний, адаптивний та егоїстичний. На їхню думку, ідейний колаборaціонізм характеризується здійсненням протиправної діяльності на ґрунті сформованих ідеологічних переконань та підтримки цінностей держави-агресора. Адаптивний колаборaціонізм пов'язується з прагненням особи пристосуватися до умов окупації та забезпечити власне виживання, збереження місця проживання, роботи, соціальних зв'язків або можливості догляду за близькими. Егоїстичний колаборaціонізм, своєю чергою, зумовлений прагненням отримати особисту вигоду, підвищити власний соціальний статус, реалізувати кар'єрні амбіції чи досягти інших корисливих цілей шляхом співпраці з окупаційною владою. При цьому автори наголошують, що спільною рисою всіх трьох типів колаборaціонізму є ідентичнісна дезінтеграція, яка проявляється або у кризі соціальної ідентичності, або у формуванні контрідентичності щодо української державності [255].

Зазначена класифікація має переважно кримінологічне значення, оскільки ґрунтується на внутрішніх мотивах поведінки особи та дозволяє пояснити причини її співпраці з державою-агресором. Водночас для потреб криміналістики більшого значення набувають об'єктивні характеристики злочинної діяльності, зокрема спосіб її реалізації, особливості механізму вчинення кримінального правопорушення, закономірності слідоутворення та характер доказової інформації. Тому мотиваційна класифікація може розглядатися як допоміжна щодо криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю.

Певний інтерес для криміналістики може становити класифікація за формою сприяння державі-агресору. У її межах слід виокремлювати інформаційне, організаційне, матеріальне, кадрове та військове сприяння. Перевагою такого підходу є те, що кожна з наведених форм характеризується власними механізмами реалізації, особливостями слідоутворення та специфічними джерелами доказової інформації.

Зустрічається також класифікація залежно від характеру негативних наслідків, які виникають у результаті співпраці з державою-агресором. За цим

критерієм виокремлюють колабораціонізм, що створює інформаційні, політичні, економічні або воєнні загрози національній безпеці держави.

Найбільш перспективним для потреб криміналістики видається підхід, який ґрунтується на особливостях механізму злочинної діяльності. У цьому випадку колабораціонізм може бути диференційований на комунікаційний, що реалізується шляхом поширення інформації, пропаганди та інформаційного впливу; організаційно-управлінський, пов'язаний із зайняттям посад та здійсненням управлінських функцій в інтересах окупаційної влади; ресурсний, який проявляється у матеріальному, фінансовому або господарському забезпеченні діяльності держави-агресора; інституційний, що полягає у створенні, забезпеченні функціонування або підтримці окупаційних органів і структур; а також бойовий, пов'язаний із безпосередньою участю у збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора.

1.3. Структура криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю

Актуальність протидії колаборайній діяльності в умовах збройної агресії російської федерації проти України обумовила необхідність підвищення ефективності виявлення, документування та розслідування відповідних кримінальних правопорушень. За таких умов перед криміналістичною наукою сформувалося конкретне завдання формування належного науково-методичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування, що передбачає розроблення сучасних міжвидових і видових криміналістичних методик розслідування злочинів, пов'язаних із колаборайною діяльністю. Вирішення цього завдання безпосередньо пов'язане з розробленням теоретичних основ спеціальної міжвидової криміналістичної методики розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Криміналістична методика є результатом інтеграції та систематизації досягнень криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, теорії доказування, слідчої та судової практики. Її основне призначення полягає у виробленні комплексу науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності з виявлення, розслідування та судового розгляду окремих категорій кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим слушною є позиція В. Журавля, який зазначає, що криміналістична методика відображає систему методів, засобів, прийомів і рекомендацій типізованого характеру, викладених в описовій або формалізованій формі та спрямованих на раціональну організацію процесу збирання, перевірки, оцінювання й використання доказової інформації з урахуванням специфіки вчинення та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень і судового розгляду кримінальних проваджень [146, с. 24].

З огляду на різноманітність форм колаборaційної діяльності, складність механізму її реалізації, специфіку слідоутворення та переважно цифровий характер значної частини доказової інформації особливого значення набуває визначення структури криміналістичної методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень. Від обґрунтованості її побудови залежить ефективність формування практичних рекомендацій щодо організації та здійснення досудового розслідування колаборaційних злочинів.

Поряд із цим слід підтримати позицію науковців, які розглядають криміналістичну методику як особливу складову криміналістичної науки, що інтегрує положення криміналістичної техніки, тактики та теорії криміналістики, адаптуючи їх до потреб практичної діяльності з розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Саме завдяки криміналістичній методиці відбувається трансформація теоретичних положень криміналістики у систему практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування [373, с. 400].

Ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень,

пов’язаних із колаборaційною діяльністю, безпосередньо залежить від повноти встановлення обставин, які відповідно до ст. 91 КПК України входять до предмета доказування та мають значення для кримінального провадження. Досягнення цієї мети потребує використання сучасної окремої криміналістичної методики, яка повинна мати чітке прикладне спрямування та забезпечувати слідчого комплексом науково обґрунтованих рекомендацій щодо організації й здійснення розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень. У цьому контексті слушною є позиція Р. Степанюка, який наголошує, що окрема криміналістична методика як найбільш конкретизований різновид криміналістичних рекомендацій повинна бути безпосередньо орієнтована на практику розслідування [421, с. 156].

У криміналістичній літературі одним із основних завдань окремої криміналістичної методики визнається підвищення ефективності розслідування певної категорії кримінальних правопорушень [394, с. 411–413]. З огляду на це значення криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, полягає у формуванні науково обґрунтованої системи рекомендацій, спрямованих на визначення основних напрямів розслідування, встановлення закономірностей механізму злочинної діяльності, удосконалення процесу виявлення, збирання, перевірки та оцінювання доказової інформації, а також розроблення алгоритмів дій слідчого в типових слідчих ситуаціях [35, с. 123]. Ми ж вважаємо, що розроблення криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, сприятиме вирішенню таких завдань:

– встановити положення, що формують основу для виокремлення рекомендацій з досудового розслідування колаборaційної діяльності як спеціальної форми державної зради;

– визначити напрями досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– формалізувати підхід до розслідування колаборaційної діяльності;

– знайти закономірності колаборaційної діяльності та окреслити механізм

даного кримінального правопорушення;

– сформувати рекомендації із збирання, перевірки та оцінювання доказів під час розслідування даної категорії правопорушень;

– розробити алгоритм (програму) розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного із колаборaційною діяльністю [322].

Наступним етапом дослідження є визначення структури окремої криміналістичної методики. На початку 2000-х, як зазначив А. Волобуєв, традиційна методика містила такі елементи: криміналістичну характеристику; типові слідчі ситуації та планування розслідування; характеристику початкового і наступного етапів розслідування; тактику проведення окремих слідчих дій [94, с. 11].

У цьому аспекті науковий інтерес становить позиція В. Шевчука, який до її основних елементів відносить криміналістичну характеристику кримінального правопорушення, обставини, що підлягають встановленню, особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації і версії на різних етапах розслідування, організацію та планування розслідування, особливості тактики проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також заходи криміналістичної профілактики [480].

Наведені структурні елементи не існують ізольовано, а утворюють єдину взаємопов'язану систему, яка забезпечує послідовний процес виявлення, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням. Їх взаємодія відображає закономірний розвиток інформаційно-пізнавальної діяльності слідчого та трансформацію отриманої доказової інформації під час досудового розслідування. У зв'язку з цим окрема криміналістична методика може розглядатися як система взаємопов'язаних блоків, що охоплює формування та оцінювання слідчої ситуації, висунення типових слідчих версій, визначення тактичних завдань, обрання алгоритмів проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, планування розслідування та визначення оптимального комплексу процесуальних, організаційних і тактичних заходів,

спрямованих на досягнення завдань кримінального провадження [322].

Аналіз наукових праць В. Тіщенка свідчить про комплексний підхід до визначення структури окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень. Науковець розглядає її як багаторівневу систему взаємопов'язаних елементів, що охоплює криміналістичний аналіз вихідної інформації, криміналістичну характеристику відповідної категорії кримінальних правопорушень, визначення предмета розслідування та кола обставин, що підлягають встановленню, оцінювання слідчої ситуації, формування типових слідчих версій і тактичних завдань, визначення особливостей діяльності на різних етапах розслідування, організацію взаємодії між суб'єктами кримінального провадження, а також використання техніко-криміналістичних засобів і тактичних рекомендацій.

Запропонований підхід заслуговує на підтримку, оскільки дозволяє розглядати криміналістичну методику не як механічну сукупність окремих рекомендацій, а як цілісну систему, побудовану відповідно до закономірностей пізнання події кримінального правопорушення. Особливого значення набуває положення про необхідність оцінювання вихідної інформації та слідчої ситуації, адже саме вони визначають напрями висунення версій, вибір алгоритму дій слідчого, зміст тактичних завдань і комплекс процесуальних заходів, необхідних для досягнення мети розслідування.

З огляду на специфіку злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, окремі положення концепції В. Тіщенка набувають особливої актуальності. Насамперед це стосується криміналістичного аналізу вихідної інформації, яка в більшості випадків надходить із цифрового середовища, відкритих джерел інформації, соціальних мереж, месенджерів або матеріалів оперативно-службової діяльності. Не менш важливими є оцінювання слідчої ситуації, побудова типових версій та визначення оптимального комплексу слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин колаборaційної діяльності та осіб, причетних до її вчинення [441].

Узагальнення наведених наукових підходів дає підстави стверджувати, що структура окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, повинна включати систему взаємопов'язаних елементів, до яких доцільно віднести: криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень даної категорії; обставини, що підлягають доказуванню; типові слідчі ситуації та версії розслідування; особливості організації та планування досудового розслідування; тактику проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; використання спеціальних знань та судово-експертне забезпечення; взаємодію слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами кримінального провадження.

Саме така структура дозволяє комплексно врахувати особливості механізму колаборaційної діяльності, закономірності слідоутворення, специфіку доказової інформації та практичні потреби органів досудового розслідування під час документування і доказування злочинів цієї категорії [322].

Криміналістична характеристика кримінального правопорушення традиційно розглядається як один із ключових елементів окремої криміналістичної методики. Її значення обумовлене тим, що розроблення методичних рекомендацій щодо розслідування певної категорії кримінальних правопорушень потребує попереднього формування системи узагальнених відомостей про закономірності механізму їх вчинення, характерні способи реалізації злочинного умислу, типові джерела доказової інформації та особливості слідоутворення. Саме тому криміналістична характеристика є своєрідною інформаційною основою побудови окремої криміналістичної методики [146, с. 138-139; 295; 497, с. 147-148].

Попри існування різних наукових підходів до визначення змісту та структури криміналістичної характеристики, більшість учених-криміналістів визнають її фундаментальне значення для формування криміналістичних методик розслідування [189, с. 25]. Упродовж тривалого часу криміналістична

характеристика залишається невід'ємним елементом наукових досліджень, присвячених розробленню окремих методик розслідування, оскільки саме вона забезпечує систематизацію відомостей про типові ознаки відповідної категорії кримінальних правопорушень та створює підґрунтя для формування слідчих версій, визначення напрямів пошуку доказів і вибору оптимальних засобів та методів розслідування [322].

Криміналістична характеристика акумулює та систематизує відомості про закономірності злочинної діяльності, її окремі елементи та характерні взаємозв'язки між ними, у тому числі щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю. Саме завдяки узагальненню таких даних вона виступає інформаційною основою окремої криміналістичної методики та забезпечує формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень.

Водночас практичне значення криміналістичної характеристики визначається не лише сукупністю відомостей про окремі елементи механізму кримінального правопорушення, а насамперед встановленням кореляційних зв'язків і залежностей між ними. Виявлення таких закономірностей дозволяє прогнозувати невідомі обставини події на підставі вже встановлених фактів, висувати обґрунтовані слідчі версії та визначати найбільш перспективні напрями пошуку доказової інформації. Саме цим обумовлюється її важливе методичне та практичне значення для розслідування кримінальних правопорушень [295].

Науковці справедливо зазначають, що криміналістична характеристика конкретного кримінального правопорушення є похідною від криміналістичної характеристики відповідної категорії кримінальних правопорушень. Водночас кінцевим результатом ефективного розслідування виступає встановлення повної та деталізованої криміналістичної характеристики конкретної події, яка відображає індивідуальні особливості механізму її вчинення. Саме тому узагальнена криміналістична характеристика виконує роль своєрідної інформаційної моделі, що орієнтує слідчого під час висунення версій,

визначення напрямів пошуку доказів та встановлення невідомих обставин кримінального правопорушення.

Досліджуючи особливості колаборaційної діяльності, окремі науковці до основних елементів її криміналістичної характеристики відносять спосіб, місце та час вчинення кримінального правопорушення, засоби злочинного посягання, а також особу правопорушника [233, с. 338]. Складність сучасних форм колаборaційної діяльності, їх інформаційно-комунікаційний характер, використання цифрових технологій та різноманітність способів взаємодії з державою-агресором обумовлюють необхідність подальшого наукового дослідження криміналістичної характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень. Результати такого дослідження повинні стати підґрунтям для формування науково обґрунтованої криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю.

Формування окремої криміналістичної методики повинно ґрунтуватися на дослідженні механізму кримінального правопорушення, оскільки саме він відображає закономірності злочинної діяльності, що визначають особливості її виявлення, документування та розслідування. У зв’язку з цим розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій потребує попереднього вивчення способів учинення кримінального правопорушення, характеру взаємодії його елементів, особливостей слідоутворення та типових джерел доказової інформації.

Об’єктом криміналістичного пізнання виступають як злочинна діяльність, так і діяльність уповноважених суб’єктів щодо її виявлення, розслідування та запобігання. Саме дослідження закономірностей цих процесів забезпечує формування теоретичних положень, тактичних рекомендацій та методичних засад, які становлять основу окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень.

З огляду на це розроблення криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, повинно базуватися на комплексному дослідженні механізму відповідної злочинної діяльності, її

криміналістично значущих ознак та закономірностей утворення доказової інформації [322].

Процесуальним законодавством України передбачені обставини, що підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 91 КПК України) [226]. Орієнтуючись на чинний процесуальний закон вважаємо, що під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, необхідно встановити: час, спосіб та обставини вчиненого кримінального правопорушення даної категорії; форму вини підозрюваного (обвинуваченого); обставини, що вливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; інші обставини, що мають значення для даного кримінального провадження [322].

Стосовно версій, що можуть виникати під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, то їх можна об'єднати за такими напрямами:

1) *за обставинами події*:

– дії підозрюваного (обвинуваченого) містять ознаки колабораційної діяльності;

– мало місце застосування примусу до вчинення дій, що відносять до способів вчинення колабораційної діяльності;

– мало місце вчинення іншого кримінального правопорушення;

2) *за суб'єктом кримінального правопорушення*:

– колабораційну діяльність вчинено особою, яку затримано;

– колабораційну діяльність вчинено іншою особою, а затримана особа володіє інформацією, що потрібна органам досудового розслідування;

– кримінальне правопорушення вчинено однією особою чи групою осіб;

3) *за місцем вчинення кримінального правопорушення*:

– колабораційна діяльність здійснювалась через мережу Інтернет або за допомогою засобів масової інформації;

– колабораційна діяльність здійснювалась на тимчасово окупованих або неокупованих територіях України;

– колаборaційна діяльність здійснювалась у закладах освіти;

– колаборaційна діяльність здійснювалась під час загальних заходів (зборів, мітингів, походів, демонстрацій, конференцій тощо) [322, с. 194–195].

При цьому слід підтримати позицію О. В. Синчука, що «висунення робочих версій у конкретному випадку розслідування залежить від обсягу зібраної первинної інформації та слідчої ситуації, що склалась. Зокрема, у випадку висунення версій про осіб, причетних до вчинення злочину, беруться до уваги спосіб його вчинення, вид завданої шкоди, а також відомості, що отримані в результаті дослідження слідів й інших речових доказів, виявлених на місці злочину» [406].

Дослідниками зазначено, що «пізнання обставин кримінального правопорушення в межах здійснення за дорученням органу досудового розслідування оперативно-розшукових заходів надає можливість «отримати оперативним шляхом інформацію, що потрібна для прийняття слідчим чи прокурором процесуальних рішень щодо здійснення певних С(Р)Д, обрання тактичних прийомів їх проведення тощо. Таким шляхом можна здобути інформацію, що характеризує особу підозрюваного, його спосіб життя, наміри та можливості щодо переховування від кримінального переслідування, його зв’язки й інше. Це також є способом пізнання фактичних обставин злочину, може мати значення для прийняття низки процесуальних рішень. У межах С(Р)Д працівниками оперативних підрозділів можуть проводитись заходи, що спрямовані на: розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування чи суду; викраденого майна чи грошових коштів і цінностей; майна, здобутого злочинним шляхом і того, на яке не може бути накладено арешт. Усі ці оперативні заходи здійснюються з метою пізнання в межах досудового розслідування, а окремі з них безпосередньо спрямовані на доказування» [458, с. 182].

Спираючись на напрацювання науковців вбачаємо за доцільне до С(Р)Д під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю віднести:

а) *на початковому етапі розслідування*:

– допит підозрюваного та свідків;

– слідчий огляд – робочого місця та житла підозрюваного, місця події (за наявності);

б) *на наступному етапі розслідування*:

– аудіо-, відеоконтроль за особою;

– зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;

– зняття інформації з електронних мереж;

– пред'явлення підозрюваного для впізнання;

– обшук підозрюваного, його житла та робочого місця;

– арешт, огляд і виїмка кореспонденції;

– моніторинг банківських рахунків тощо [322].

Дане дослідження базується на результатах напрацювань вчених [35; 233; 295] та спрямоване на формування окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, із урахуванням наведених вище принципів. Крім того, враховувались відмінні ознаки криміналістичної методики, оскільки методика є програмою практичної роботи, що здійснюється комплексами пізнавальних засобів, має цілеспрямований характер і містить чітко визначену послідовність дій. Тому алгоритм дій слідчого під час розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, з урахуванням типових слідчих ситуацій і тактичних завдань включає низку С(Р)Д як засобів їх розв'язання:

1) *огляд*:

– *веб-сайтів і сторінок у соціальних мережах* незаконно створених органів влади; відкритих каналів і груп на платформеному клауд-месенджері «Telegram»; засобів масової інформації, працюючих на тимчасово окупованій території України, та держави-агресора, висвітлюючих створення окупаційною владою псевдо-органів влади і містять ознаки злочинів проти національної безпеки України та відомості щодо протиправної діяльності окремих громадян України;

– *веб-сайтів, сторінок у соціальних мережа громадськості та окремих осіб* відкритих каналів і груп на платформеному клауд-месенджері «Telegram»; різноманітних засобів інформації; хостингу Youtube, що фіксують і висвітлюють воєнні злочини;

2) *допит підозрюваного* – за умови розгляду судами кримінальних правопорушень за спрощеною процедурою (передбачено ч. 3 ст. 349 КПК України) слід повно та достеменно з'ясувати наявність у діяннях підозрюваних як об'єктивних так і суб'єктивних ознак інкримінованого йому правопорушення; встановлення інших обставин, що становлять предмет доказування;

3) *обшук з метою відшукання й подальшого вилучення* – засобів радіоелектронного зв'язку, що працюють через сім-картки чи Wi-Fi з'єднання, комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, символіки соціалістичного, нацистського чи тоталітарного режимів; банківських карток; блокнотів чи зошитів з іменами та номерами телефонів; системних блоків;

4) *проведення негласних слідчих (розшукових) дій*:

– аудіо-, відеоконтроль підозрюваного (ст. 260 КПК України);

– зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) під час розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів;

– зняття інформації з електронних комунікаційних систем (ст. 264 КПК України) – терміналів мобільного зв'язку; серверів, електронних інформаційних ресурсів, програм для запису телефонних розмов (REKK) або інших даних (Google Диск), програм для створення листування певних абонентів (Fake Whats, iPhone Text Messages й ін.) як засобів:

а) аудіо-фіксації та відеозапису перебігу й обставин колабораційної діяльності, спілкування контрольованої особи з абонентом на тимчасово окупованій території;

б) моніторингу життя колаборанта, якого розробляють і який перебуває в агентурному зв'язку зі спецслужбами країни-агресора, з'ясування кола його кримінальних, родинних, ділових й інших зв'язків, звичок, захоплень, форми

колаборaційної діяльності;

– контролю під час фіксування протиправної діяльності особи в комплексі з іншими НС(Р)Д:

а) зняття інформації з транспортних телекомунікативних мереж – контроль за телефонними розмовами, SMS та MMS-повідомленнями, за номером телефону, яким користується певний абонент;

б) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – мобільного терміналу з певним номером телефону в мережі оператора зв'язку;

в) аудіо- та відеоконтроль розмов, інших звуків, рухів, дій, що пов'язані з колаборaційною діяльністю або місцем перебування певного суб'єкта;

г) візуальне спостереження для отримання відомостей про поведінку певного суб'єкта або тих, з ким він контактує в публічно доступних місцях з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження;

д) аудіо- та відеоконтроль місця – місць в житловому будинку без відома їх власників, володільців чи присутніх у цих місцях осіб;

– фіксування колаборaційної діяльності: після «реалізації» дій; упередження спроб вчинити тиск на свідків; давати вказівки щодо інших форм протидії досудовому розслідуванню;

– розширення кола свідків, виявлення посібників, сприяння пошуку особи, яка переховується від органів досудового розслідування:

– використання відомостей, отриманих за результатами проведення НС(Р)Д, під час вирішення питання щодо надання слідчим суддею дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування;

– використання відомостей, отриманих за результатами проведення НС(Р)Д, для виявлення осіб, які розшукуються та яких оголошено в розшук;

5) судові експертизи:

– однопредметні – комп'ютерно-технічні, телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, портретні, фоноскопічні, експертизи відео-, звукозапису, почеркознавчі;

– комплексні – комплексні судово-криміналістичні експертизи відео-, звукозапису та судові лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи мовлення за стенограмами або аудіо- чи відеозаписами, судові психолого-лінгвістичні [322].

Отже, оцінюючи наведене вище можна стверджувати, що:

– побудова окремої криміналістичної методики має спиратись на правові, наукові та інформаційно-практичні засади;

– структура окремої криміналістичної методики розслідування колабораційної діяльності має містити: криміналістичну характеристику; обставини, що підлягають доказуванню; версії розслідування; окремі слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи.

До змісту криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю слід включити такі елементи, як:

– криміналістична характеристика злочинів;

– типові слідчі ситуації і залежно від їх виникнення формування типових програм розслідування на різних його етапах;

– тактику окремих С(Р)Д та НС(Р)Д;

– особливості виявлення ознак колабораціонізму на початковому етапі розслідування;

– організація взаємодії і планування розслідування;

– формування профілактичної діяльності слідчого;

– напрями подолання протидії розслідуванню тощо [317; 328].

Висновки до розділу 1

1. Аргументовано, що криміналізація колабораційної діяльності шляхом доповнення КК України ст. 111-1 створила нормативне підґрунтя для

формування самостійного напряму криміналістичних досліджень, пов’язаних із розробленням спеціальної міжвидової криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборацією. Водночас різноманітність форм колабораційної діяльності обумовлює необхідність вироблення комплексного криміналістичного підходу до їх дослідження та розслідування.

Доведено, що формування окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень повинно ґрунтуватися на дослідженні механізму злочинної діяльності, оскільки саме він відображає закономірності вчинення кримінального правопорушення, особливості слідоутворення, характер доказової інформації та визначає зміст практичних рекомендацій щодо її виявлення, фіксації, вилучення й використання у доказуванні.

2. Обґрунтовано, що структура спеціальної міжвидової криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, повинна включати взаємопов’язану систему елементів, до яких належать: криміналістична характеристика кримінальних правопорушень; обставини, що підлягають доказуванню; типові слідчі ситуації та версії; особливості організації та планування розслідування; тактика проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; використання спеціальних знань; взаємодія слідчого з оперативними підрозділами й іншими суб’єктами кримінального провадження.

Встановлено, що центральним елементом окремої криміналістичної методики є криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, яка акумулює та систематизує відомості про закономірності злочинної діяльності, її структурні елементи та взаємозв’язки між ними. Її практичне значення полягає у можливості прогнозування невідомих обставин кримінального правопорушення на підставі вже встановлених фактів, формування обґрунтованих слідчих версій та визначення найбільш ефективних напрямів пошуку доказової інформації.

Доведено, що попри значну різноманітність законодавчо визначених

форм колаборaційної діяльності, їх об’єднує спільний криміналістичний механізм, основу якого становить встановлення та підтримання взаємодії між правопорушником і представниками держави-агресора, окупаційної адміністрації або створених нею структур. Ця взаємодія є системоутворюючою ознакою колаборaційних злочинів, визначає характер їх підготовки та реалізації, особливості слідоутворення, структуру доказової інформації та закономірності її виявлення під час досудового розслідування.

Аргументовано, що колаборaційні злочини доцільно розглядати як відносно самостійну криміналістичну групу кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, для якої характерними є спільність механізму злочинної діяльності, взаємообумовленість способів реалізації злочинного умислу, специфічний характер взаємодії з окупаційними структурами та наявність типових закономірностей утворення доказової інформації.

3. Визначено, що криміналістична класифікація злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, повинна здійснюватися не лише за кримінально-правовими формами, передбаченими ст. 111-1 КК України, а й за особливостями механізму злочинної діяльності, характером взаємодії з державою-агресором, рівнем організованості учасників, способами реалізації злочинного умислу та видами доказової інформації. Такий підхід створює теоретичне підґрунтя для подальшого формування криміналістичної класифікації колаборaційних злочинів і побудови ефективної спеціальної міжвидової криміналістичної методики їх розслідування.

Встановлено, що значна частина доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності формується у цифровому середовищі та відображається у вигляді електронних документів, матеріалів соціальних мереж, електронного листування, даних месенджерів, фото-, аудіо- та відеофайлів. У зв’язку з цим одним із пріоритетних напрямів розвитку методики розслідування колаборaційних злочинів є удосконалення механізмів роботи з електронними доказами, використання спеціальних знань та сучасних

можливостей цифрової криміналістики.

З’ясовано, що криміналістична класифікація злочинів є логічним процесом поділу множини кримінальних правопорушень на окремі групи, види та типи за сукупністю криміналістично значущих ознак. Її основне призначення полягає у систематизації знань про злочинну діяльність та впорядкуванні діяльності щодо виявлення, документування, розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

Доведено, що криміналістична класифікація є одним із базових методологічних інструментів криміналістики, оскільки забезпечує перехід від загальних закономірностей злочинної діяльності до формування криміналістичних характеристик, типових слідчих ситуацій, слідчих версій та окремих криміналістичних методик розслідування.

4. Обґрунтовано, що побудова криміналістичної класифікації злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, повинна здійснюватися на основі поєднання кримінально-правових і криміналістичних критеріїв. Кримінально-правові критерії визначають нормативний зміст відповідних діянь та межі їх криміналізації, тоді як криміналістичні критерії забезпечують врахування особливостей механізму злочинної діяльності, закономірностей слідоутворення, доказування та специфіки їх розслідування.

Встановлено, що існуючі в науковій літературі класифікації колабораціонізму переважно ґрунтуються на історико-політичних, кримінально-правових, кримінологічних або соціологічних підходах, у зв’язку з чим лише частково враховують потреби криміналістики. Це обумовлює необхідність формування спеціальної криміналістичної класифікації злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю.

Доведено, що основним критерієм криміналістичної класифікації злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, повинен виступати характер реалізації протиправної взаємодії з державою-агресором, окупаційною адміністрацією або створеними нею структурами. Саме цей критерій найбільш повно відображає особливості механізму кримінального правопорушення,

способи його вчинення, характер доказової інформації та напрями її пошуку.

Запропоновано авторську криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, за характером реалізації протиправної поведінки, у межах якої виокремлено інформаційний, політичний, адміністративно-службовий, освітній, економічний, воєнний та культурно-духовний колаборaціонізм. Визначено, що кожна із зазначених груп характеризується відносною самостійністю механізму злочинної діяльності, особливостями слідоутворення та специфічними джерелами доказової інформації.

Аргументовано, що самостійне криміналістичне значення має класифікація колаборaційної діяльності за кількістю та ступенем організованості суб'єктів її реалізації. За цим критерієм доцільно виокремлювати індивідуальний, груповий та організований колаборaціонізм. Такий підхід дозволяє враховувати особливості структури злочинної діяльності, характер взаємозв'язків між учасниками, способи конспірації та специфіку доказування.

Встановлено, що під час криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, доцільно досліджувати не лише окремого суб'єкта кримінального правопорушення, а й колективні форми злочинної взаємодії, оскільки значна частина відповідних діянь реалізується групами осіб або організованими структурами окупаційного режиму. У зв'язку з цим криміналістичне значення мають такі характеристики, як стійкість групи, наявність внутрішніх зв'язків між її учасниками, розподіл функцій та рівень підпорядкованості.

5. Визначено систему криміналістично значущих критеріїв класифікації злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, до яких належать: сфера реалізації протиправної діяльності, галузева специфіка суспільних відносин, різновид займаної посади, форма вини, предмет посягання, злочинна мета, особливості суб'єкта кримінального правопорушення, способи реалізації злочинного задуму та масштаб злочинної діяльності.

Доведено, що запропонована криміналістична класифікація має не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки дозволяє встановлювати закономірності механізму колабораційної діяльності, прогнозувати характер доказової інформації, формувати типові слідчі ситуації та версії, а також створює методологічне підґрунтя для подальшого розроблення спеціальної міжвидової криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю.

6. Встановлено, що ефективне розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, потребує формування спеціальної міжвидової криміналістичної методики, побудованої з урахуванням різноманітності форм колабораціонізму, особливостей їх механізму вчинення, специфіки слідоутворення та переважно цифрового характеру доказової інформації.

З’ясовано, що окрема криміналістична методика розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, повинна розглядатися як цілісна система взаємопов’язаних наукових положень, організаційних засобів, тактичних рекомендацій та алгоритмів практичної діяльності, спрямованих на забезпечення повного, всебічного та неупередженого встановлення обставин кримінального правопорушення.

7. Обґрунтовано, що структура криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, повинна включати: криміналістичну характеристику відповідної категорії кримінальних правопорушень; обставини, що підлягають доказуванню; типові слідчі ситуації та версії; особливості організації й планування розслідування; тактику проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; використання спеціальних знань і судово-експертне забезпечення; взаємодію з оперативними підрозділами та іншими суб’єктами кримінального провадження.

Встановлено, що центральним елементом зазначеної методики є криміналістична характеристика колабораційних злочинів, яка забезпечує систематизацію відомостей про закономірності злочинної діяльності,

особливості механізму її реалізації, характерні джерела доказової інформації та кореляційні зв’язки між окремими елементами механізму кримінального правопорушення. Саме криміналістична характеристика створює інформаційну основу для формування слідчих версій, визначення напрямів пошуку доказів та прогнозування невстановлених обставин події.

Доведено, що побудова методики розслідування колабораційної діяльності повинна ґрунтуватися на комплексному дослідженні механізму відповідної злочинної діяльності. При цьому об’єктом криміналістичного пізнання є не лише сама злочинна діяльність, а й діяльність уповноважених суб’єктів щодо її виявлення, документування, розслідування та запобігання.

8. Визначено, що під час розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, особливого значення набувають версії щодо характеру співпраці з державою-агресором, наявності або відсутності добровільності в діях особи, кількості учасників злочинної діяльності, способів її реалізації та місця вчинення кримінального правопорушення. Їх зміст безпосередньо залежить від вихідної інформації та конкретної слідчої ситуації.

Аргументовано, що специфіка колабораційних злочинів обумовлює необхідність активного використання як слідчих (розшукових), так і негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання доказової інформації з цифрового середовища, електронних комунікаційних систем, соціальних мереж, месенджерів та інших інформаційно-комунікаційних ресурсів. У зв’язку з цим особливого значення набувають обшуки, огляди електронних ресурсів, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж і систем, аудіо- та відеоконтроль особи, а також комплексне використання результатів НС(Р)Д.

Доведено, що важливим складником методики розслідування колабораційної діяльності є використання спеціальних знань, насамперед у сфері комп’ютерних технологій, телекомунікацій, лінгвістики, психології та цифрової криміналістики. Це обумовлює необхідність широкого залучення комп’ютерно-технічних, телекомунікаційних, фоноскопічних, лінгвістичних, психолого-лінгвістичних та інших судових експертиз для встановлення

обставин кримінального правопорушення та підтвердження доказового значення цифрової інформації.

Встановлено, що методика розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, повинна мати алгоритмізований характер та передбачати формування типових програм дій слідчого залежно від слідчої ситуації, наявної доказової інформації та тактичних завдань конкретного етапу розслідування. Такий підхід забезпечує підвищення ефективності документування колаборaційної діяльності та створює підґрунтя для подальшої розробки спеціалізованих видових методик розслідування окремих форм колаборaціонізму.

9. На підставі проведеного дослідження встановлено, що ефективна протидія злочинам, пов’язаним із колаборaційною діяльністю, потребує формування спеціальної міжвидової криміналістичної методики, побудованої з урахуванням особливостей механізму відповідної злочинної діяльності, закономірностей слідоутворення та специфіки доказової інформації. Обґрунтовано, що така методика повинна розглядатися як цілісна система взаємопов’язаних інформаційних моделей різного рівня узагальнення, до яких належать криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, обставини, що підлягають доказуванню, типові слідчі ситуації, слідчі версії, алгоритми діяльності слідчого та інші структурні елементи, спрямовані на забезпечення повного, всебічного й неупередженого розслідування.

Доведено, що побудова методики розслідування колаборaційних злочинів повинна здійснюватися на основі системи загальних, окремих і спеціальних принципів, які забезпечують її наукову обґрунтованість, практичну цінність, ситуаційну адаптивність, програмований характер та орієнтованість на широке використання спеціальних знань і сучасних технічних засобів. Встановлено, що центральним елементом такої методики виступає криміналістична характеристика злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, яка акумулює та систематизує відомості про закономірності механізму злочинної діяльності, особливості взаємодії її елементів, характерні джерела доказової

інформації та кореляційні зв’язки між ними.

Аргументовано, що специфічними завданнями розслідування колаборaційних злочинів є трансформація первинної інформації про ознаки кримінального правопорушення у процесуально допустимі докази, отримання нової доказової інформації та нейтралізація протидії досудовому розслідуванню. У зв’язку з цим до структури методики доцільно включати не лише рекомендації щодо організації та проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а й комплекс заходів із планування розслідування, організації взаємодії між суб’єктами кримінального провадження, профілактики кримінальних правопорушень та подолання протидії розслідуванню.

Встановлено, що методика розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, має комплексний характер і передбачає скоординовану участь слідчого, прокурора, оперативних підрозділів, експертів, спеціалістів та інших суб’єктів, залучених до процесу виявлення, документування та доказування відповідних кримінальних правопорушень. Доведено, що подальший розвиток такої методики повинен здійснюватися на основі узагальнення слідчої та судової практики, виявлення типових слідчих ситуацій, розроблення алгоритмів дій слідчого та вдосконалення механізмів взаємодії між учасниками кримінального провадження, що створює наукове підґрунтя для підвищення ефективності розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю.

РОЗДІЛ 2
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

2.1. Система елементів і сучасні підходи до криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, належить до числа найбільш складних напрямів сучасної правоохоронної діяльності. Така складність зумовлена сукупністю взаємопов'язаних чинників нормативного, організаційного, технічного та криміналістичного характеру. Серед них особливе місце посідають динамічний розвиток форм і способів колабораційної діяльності, високий рівень її латентності, значна поширеність цифрових засобів комунікації, використання учасниками протиправної діяльності механізмів конспірації та маскування, а також необхідність здійснення досудового розслідування в умовах триваючої збройної агресії та тимчасової окупації окремих територій України. Додатковими ускладнювальними чинниками виступають окремі недоліки нормативного регулювання, потреба у вдосконаленні матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів, а також необхідність залучення фахівців, які володіють спеціальними знаннями у сфері цифрових технологій, телекомунікацій, лінгвістики, психології та інших галузей.

За таких умов особливого значення набуває формування ефективного науково-методичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування. Вирішення практичних проблем протидії колабораційній діяльності неможливе без комплексних криміналістичних досліджень, спрямованих на встановлення закономірностей механізму відповідної злочинної діяльності, особливостей її підготовки, реалізації та приховування,

характеру слідоутворення, а також специфіки виникнення, збереження та використання доказової інформації. Саме результати таких досліджень створюють наукове підґрунтя для розроблення сучасних криміналістичних методик розслідування злочинів цієї категорії.

Ускладнення механізмів злочинної діяльності, розширення сфер прояву колаборaціонізму та його адаптація до умов воєнного стану обумовлюють необхідність застосування системного підходу до побудови криміналістичної методики розслідування відповідних кримінальних правопорушень. Важливе місце у структурі такої методики посідає криміналістична характеристика, яка відображає типові закономірності механізму злочинної діяльності та виступає концентрованою інформаційною моделлю відповідної категорії кримінальних правопорушень. Вона акумулює відомості про характерні способи підготовки, вчинення та приховування злочинів, особливості особи правопорушника, типові джерела доказової інформації, а також взаємозв’язки між окремими елементами механізму кримінального правопорушення.

Практичне значення криміналістичної характеристики полягає у тому, що вона забезпечує слідчого системою типізованих знань про закономірності злочинної діяльності та дозволяє використовувати наявну інформацію для встановлення невідомих обставин кримінального правопорушення. На підставі відомостей про окремі елементи механізму злочину стає можливим висунення обґрунтованих слідчих версій, прогнозування подальших напрямів пошуку доказів, визначення найбільш ефективних тактичних рішень і планування досудового розслідування. Особливо важливого значення криміналістична характеристика набуває на початковому етапі розслідування, коли інформація про подію є обмеженою, а правильне визначення потенційних джерел доказової інформації безпосередньо впливає на ефективність подальшого процесу доказування.

З огляду на викладене, дослідження сутності, структури та змісту криміналістичної характеристики злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, слід розглядати як одну з ключових передумов формування науково

обґрунтованої криміналістичної методики їх розслідування, здатної забезпечити належний рівень протидії зазначеній категорії кримінальних правопорушень в умовах сучасних безпекових викликів [331].

Крім того, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, а також побудова відповідної криміналістичної методики неможливі без використання категорії криміналістичної характеристики. Її значення полягає у відображенні найбільш типових елементів механізму кримінального правопорушення та закономірностей їх взаємодії. Отже, формування криміналістичної характеристики повинно базуватися на попередньому дослідженні механізму злочинної діяльності, оскільки останній виступає її об'єктивною основою. Встановлення закономірностей механізму вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, дозволяє не лише визначити їх характерні ознаки, а й сформувати цілісну криміналістичну характеристику, необхідну для подальшого розроблення ефективної методики розслідування.

У криміналістичній доктрині обґрунтовано вказується, що криміналістична характеристика є не лише складовою окремої криміналістичної методики, а й одним із її системоутворюючих елементів. Вона акумулює відомості про типові ознаки певної категорії кримінальних правопорушень та створює інформаційне підґрунтя для формування рекомендацій щодо їх виявлення, документування, розкриття та розслідування. Саме тому дослідження криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, слід розглядати як необхідну передумову побудови сучасної криміналістичної методики їх розслідування [47, с. 113].

Поряд із цим, М. Салтевський розглядав криміналістичну характеристику злочину як видову інформаційну модель, що дозволяє прогнозувати окремі обставини конкретної події та висувати обґрунтовані версії щодо особи правопорушника, способу вчинення кримінального правопорушення, використаних засобів та інших криміналістично значущих обставин. Такий

підхід акцентує увагу на її пізнавальному та прогностичному потенціалі, який має важливе значення для організації досудового розслідування [394, с. 151].

Типізовані відомості, що становлять зміст криміналістичної характеристики, забезпечують систематизацію знань про закономірності злочинної діяльності та створюють інформаційну основу для висунення слідчих версій, планування розслідування й визначення найбільш ефективних напрямів пошуку доказової інформації. Криміналістична характеристика є одним із базових елементів побудови окремої криміналістичної методики, оскільки забезпечує розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо виявлення, документування та розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень.

Зауважимо, що системність опису криміналістично значущих ознак виду або групи злочинів допомагає утворенню їх криміналістичної характеристики. Криміналістична характеристика, що об'єднує особливості способу, механізму та обстановки вчинення діяння й інших обставин конкретної злочинної дії, дозволяє скласти уявлення про цю подію й забезпечує успішне розкриття та розслідування, дозволяє сформувати засади попередження злочинів конкретної категорії.

Категорія криміналістичної характеристики злочинів є науковим предметом досліджень уже тривалий час [418, с. 856; 47; 183; 189; 248; 394; 417; 482; 437, с. 44], але і сьогодні науковці мають досить протилежні точки зору: від необхідності продовжувати наукові пошуки та розроблення криміналістичної характеристики до твердження про повну її ілюзорність. Вирішення цієї методологічної проблеми є важливим науковим інтересом, оскільки пов'язане із встановленням інформаційної основи майбутньої методики.

Започаткували критичне ставлення до криміналістичної характеристики злочинів визнані вчені-криміналісти, коли висловили сумніви стосовно наукової спроможності й практичного значення цієї базової дослідницької категорії. Заява вчених викликала дискусії серед вчених-криміналістів стосовно

того, чи бути чи не бути криміналістичній характеристиці злочинів [437, с 44]. Розглядаючи криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, доцільно віднести її до числа базових категорій криміналістичної науки, які мають фундаментальне значення для формування та розвитку окремих криміналістичних методик. Її теоретична та прикладна цінність зумовлена тим, що саме криміналістична характеристика забезпечує систематизацію та узагальнення відомостей про закономірності механізму кримінально протиправної діяльності, особливості слідоутворення, типові джерела доказової інформації та інші криміналістично значущі ознаки певного виду кримінальних правопорушень. У цьому контексті одним із ключових завдань криміналістичної методики є акумулювання, аналіз та узагальнення відомостей про характерні й типові властивості, зв'язки та закономірності вчинення окремих категорій кримінальних правопорушень, що створює підґрунтя для розроблення ефективних рекомендацій щодо їх виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду.

Звертаючись до ґенези категорії «криміналістична характеристика кримінальних правопорушень», необхідно виходити з принципу історизму, який передбачає дослідження її становлення та розвитку в контексті еволюції криміналістичної науки, а також з урахуванням предмета конкретного наукового дослідження. Аналіз наукових джерел свідчить, що криміналістична характеристика розглядається як наукова категорія, яка:

– відображає найбільш суттєві, стійкі та закономірні ознаки кримінально протиправної діяльності, характеризуючи її як специфічний різновид людської поведінки та результат взаємодії суб'єкта злочину з навколишнім середовищем;

– є науковою абстракцією, сформованою на основі узагальнення значного масиву емпіричних даних, слідчої, судової та експертної практики, що дозволяє відобразити типові криміналістично значущі властивості певного виду кримінальних правопорушень;

– виступає інформаційною моделлю кримінального правопорушення, яка відображає взаємозв'язки між його окремими елементами та забезпечує

можливість прогнозування особливостей механізму злочинної діяльності й процесу слідоутворення;

– має методологічне значення для побудови окремих криміналістичних методик, визначення типових слідчих ситуацій, формування слідчих версій та обрання найбільш ефективних засобів, прийомів і методів досудового розслідування [262, с. 58].

Такий підхід дозволяє розглядати криміналістичну характеристику не лише як систему узагальнених відомостей про окремий вид кримінальних правопорушень, а й як важливий інструмент наукового пізнання та практичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції.

Криміналістична характеристика, як вихідна категорія для науки, є абстракцією, значення якої обумовлені закладеними в ній можливостями змістовної інтерпретації охоплюваного класу явищ (окремі категорії, види, групи та підгрупи злочинів).

Тлумачення терміну «криміналістична характеристика злочинів» було наведено в наукові праці О. Колесніченка, який зупинився на «особливій важливості для розслідування злочинів знань про спосіб вчинення злочинів; умови та обстановку, в яких його вчинено; пов’язані безпосередньо з об’єктами злочинного посягання обставини; особливості суб’єктивної сторони злочинів та їх суб’єкта; взаємозв’язки між окресленими групами обставин» [188, с. 10].

Криміналістичну характеристику злочинів А. Старушкевич визначив як «модель системи сукупності відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи чи конкретного злочину» [417, с. 30]. В. Весельський розкрив сутність цієї категорії як «засновану на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, що має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів» [47, с. 112–114]. Подібну точку зору відстоює і Є. Пряхін [213, с. 255]. Поряд із цим, І. Когутич зазначає, що «криміналістична характеристика є системою узагальнених теоретичних даних чи науково узагальненою інформацією та зроблених на їх основі

висновків і розроблених рекомендацій стосовно важливих криміналістично значущих ознак розслідуваних суспільно небезпечних діянь» [183, с. 445].

Щодо значення криміналістичної характеристики злочину В. Лисенко наголосив, що «… вона має практичне призначення не тільки у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами, а може бути ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. Виходячи з наведеного можна зазначити, що до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини, яка має одиничні прояви. Такі нетипові прояви злочинної діяльності можуть мати поширення у майбутньому» [248, с. 234].

Наголосимо, що вчені підтримують твердження про те, що криміналістична характеристика – це певна система відомостей про ознаки злочину. Так, В. Шепітько визначав криміналістичну характеристику як «систему даних про криміналістично значущі ознаки даного виду злочинів, що відображає залежність між ними і слугує побудові та перевірці версій у розслідуванні конкретних видів злочинів» [482, с. 255]. Він також акцентував увагу на взаємозв'язку між цими ознаками й практичною метою даної категорії кримінальних правопорушень. Позиція вченого видається слушною, оскільки якщо криміналістична характеристика відтворює елементи механізму кримінального правопорушення тому, що його елементи перебувають у взаємозв'язку й взаємообумовленості, так і окремі елементи характеристики знаходяться в аналогічному зв'язку.

Вважаємо правильним твердження Р. Степанюка стосовно структури криміналістичної характеристики, що «… включати до її визначення як обов'язкової ознаки наявність статистично встановлених кореляційних зв'язків між елементами недоцільно, оскільки це звужує поняття, дозволяє ставити під сумнів можливість розроблення криміналістичних характеристик, а значить, й існування цієї наукової категорії в понятійному апараті криміналістичної науки [420, с. 178].

Криміналістичну характеристику Е. Оржинська визначала, як

«інформаційну систему, що складається із криміналістично значущих і закономірно взаємозалежних ознак, виявлених під час узагальнення практики досудового розслідування та судового розгляду конкретної категорії кримінальних правопорушень і виражених у певній їх сукупності, виокремлених відповідно до об'єктивно діючих закономірностей. Крім того, криміналістична характеристика є абстрактним науковим поняттям і саме в такому значенні її використовують у криміналістиці. Слідчі її розглядають як імовірну модель і використовують лише як орієнтуючу інформацію» [296, с. 101].

Зауважимо, що спільним в наведених дефініціях криміналістичної характеристики залишається твердження про те, що вона є науковою абстракцією, моделлю у вигляді системи узагальнених даних про групу кримінальних правопорушень або типових ознак певної категорії кримінальних правопорушень, в якій на статистичному рівні відображається кореляція її елементів. Дослідниками вказано, що «для позначення криміналістичної характеристики використовуються:

– ідеальна модель типових зв'язків і джерел доказової інформації;

– імовірна модель події;

– інформаційна модель предмета пізнання у кримінальному судочинстві;

– інформаційна модель типових ознак певного виду кримінальних правопорушень;

– система відомостей про розслідуване кримінальне правопорушення, що має кримінально-правове та процесуальне значення;

– система опису криміналістично значущих ознак кримінального правопорушення;

– система особливостей виду кримінальних правопорушень, що мають значення для розслідування;

– система узагальнених даних про найтиповіші ознаки певного виду кримінального правопорушення» [492, с. 133].

Науковці наголошували, що «існують усі передумови для сучасного

розвитку вчення про криміналістичну характеристику злочинів як системи типових даних про елементи окремого виду злочину та його механізм. Це має сприяти встановленню основних напрямів розслідування та формує інформаційну основу розробляння окремих криміналістичних методик» [19].

В. Весельський зазначав, що «у дослідженні криміналістичної характеристики кримінального правопорушення слід використовувати диференційований комплексно-цільовий підхід, який має різні рівні у залежності від ступеня загальності даного поняття:

– типовий – як розроблену на підставі узагальнення слідчої та судової практики сукупність відомостей про криміналістичні особливості певного виду чи групи кримінальних правопорушень, що сприяють досудовому розслідуванню;

– індивідуальний (окремий) – як сукупність криміналістичної інформації, що відображає взаємопов'язані ознаки конкретного кримінального правопорушення» [47, с. 113].

Отже, криміналістична характеристика за суттю залишається інформаційною моделлю окремого виду кримінального правопорушення, що охоплює систематизовані дані про елементи механізму кримінального правопорушення; відображає їхню взаємозалежність і взаємообумовленість. Крім того, це – наукова категорія із великим практичним значенням для процесу розслідування. Останнє має пізнавальний характер і слугує джерелом інформації на етапі інформаційного дефіциту на початку розслідування кримінального правопорушення [331].

Вченими доводилось, що функціональним призначенням криміналістичної характеристики злочинів є визначення загальної системи відомостей про ознаки відповідного виду злочинів, що використовують як інструмент їх наукового пізнання. Підтримуємо позицію вчених, які стверджують, що «через основну функцію криміналістичної характеристики, а саме: бути науковою основою для розробляння окремих криміналістичних методик, визначаються її поняття й основні елементи [417, с. 30; 437, с. 50; 94,

с. 14–15; 302, с. 190–191]. У зв'язку із цим, вбачаємо за доцільне підтримати визначення поняття «криміналістична характеристика злочинів», що наводилось вченими у різних редакціях, але за загальним рахунком – *це узагальнена інформаційна модель, що є систематизованим описом типових криміналістично значущих ознак кримінальних правопорушень конкретної категорії, що мають істотне значення для їх виявлення та використовуються для оптимізації процесів їх розслідування.*

Як підсумок, акцентуємо, що криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень можна визначити, як *засновану на матеріалах судово-слідчої практики інформаційну систему, що є криміналістично значущою для окремої категорії суспільно небезпечних діянь і сприяє їх швидкому розслідуванню шляхом побудови слідчих версій, проведення слідчих (розшукових) дій чи інших розшукових заходів* [331].

Результати аналізування досліджень науковцями криміналістичної характеристики злочинів свідчать про можливість виокремити ті проблемні питання щодо яких і сьогодні тривають наукові дискусії. Йдеться про ті актуальні аспекти проблеми вирішення яких свого часу дозволило сформувати вчення про криміналістичну характеристику злочинів і включало перспективні напрями його розвитку, але призвело до стану кризи. Значні напрацювання вчених, що висвітлені у криміналістичній літературі, не призвели не тільки до загального визначення поняття криміналістичної характеристики злочинів, але й до формування цілісної концепції даної категорії. І сьогодні залишається не зрозумілим – охоплює криміналістична характеристика тільки сферу злочину, або до неї входить і сфера розслідування, або вона є результатом криміналістичного розслідування чи є його програмою, що становить методологічне та методичне значення даного поняття.

Результати аналізування наукових праць дозволили Ю. Чаплинській стверджувати, що «ще у XX столітті вчені вказували, що криміналістична характеристика злочину відіграє не тільки інформаційну роль, але й слугує фактичною базою для вирішення питань, які розглядаються в інших

структурних елементах криміналістичної методики, а саме:

– відомості про способи вчинення злочинів – для їх класифікації з методичною метою та розробляння окремих криміналістичних методик розслідування; для диференціювання методичних положень в межах загальної криміналістичної методики;

– висунення слідчим версій і планування процесу розслідування;

– визначення можливої тактики окремих слідчих дій [461, с. 195].

Заслуговує на окрему увагу позиція О. Старченко та М. Бубела щодо значення криміналістичної характеристики оскільки «вона сприяє:

– розробці окремих криміналістичних методик розслідування;

– формуванню типових програм і моделей розслідування злочинів;

– встановленню напряму розслідування конкретного злочину.

Дослідники доводили, що саме криміналістична характеристика слугує для слідчого своєрідною інформаційною базою або набором відомостей про даний вид злочинів» [418, с. 856].

Водночас відсутня ясність у питанні чи є криміналістична характеристика продуктом практичного розслідування конкретного злочину, чи вона – є результатом наукового узагальнення певної категорії кримінальних проваджень. П. Кубрак, виокремлюючи загальну та конкретну криміналістичні характеристики злочину, розглядає «криміналістичну характеристику як систему відомостей про сукупність криміналістично значущих ознак, що згруповані залежно від типових особливостей виду чи групи злочинів і відображення сторін їх механізму в обумовлених життєвих ситуаціях і матеріальній обстановці, в яких вони відображаються» [232, с. 16]. Вбачається доцільним сприймати загальну криміналістичну характеристику злочинів як еталон для формування криміналістичних характеристик окремих видів злочинів з урахуванням тих суттєвих ознак, що їм притаманні. Втім, складно підтримати виокремлення П. Кубраком конкретної криміналістичної характеристики, оскільки її логічно віднести до видової, що буде узгоджуватись з відповідним механізмом злочину.

Крім того, науковці не прийшли до однакового вирішення питання чи є криміналістична характеристика результатом вивчення злочину та сукупністю даних про нього, чи вона є програмою його вивчення із типовим переліком обставин, що мають бути встановлені, інакше кажучи – криміналістична інтерпретація предмета доказування і складу злочину. У наукових працях зазначається, що «окремі вчені відносять криміналістичну характеристику до загальної теорії, інші розглядають її тільки в межах методики розслідування злочинів» [394, с. 418–419]. Дійсно, це величезний пласт питань, які неможливо розглянути в межах одного дослідження, тому слід зупинитись тільки на окремих, що вважаємо найбільш принциповими та найменш дослідженими науковцями.

Зауважимо, що визначальне теоретико-методологічне та прикладне значення для криміналістики має саме типова криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, насамперед її видовий і груповий рівні. Такий підхід обумовлений тим, що закономірні взаємозв'язки між окремими елементами механізму кримінального правопорушення, особливостями способу його вчинення, слідовою картиною, характеристиками особи правопорушника та іншими криміналістично значущими ознаками найбільш чітко простежуються саме в межах певного виду або групи кримінальних правопорушень.

У криміналістичній доктрині обґрунтовано зазначається, що видова та групова криміналістична характеристика формується на основі узагальнення значного масиву емпіричних даних щодо конкретних кримінальних правопорушень відповідної категорії. Вона акумулює систематизовані відомості про найбільш типові умови, час, місце, обстановку, способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, особливості механізму слідоутворення, характерні джерела доказової інформації, а також дані про особу правопорушника, потерпілого та інших учасників події.

У зв'язку з цим саме видова або групова криміналістична характеристика

виступає своєрідною інформаційною моделлю відповідної категорії кримінальних правопорушень та слугує методологічною основою для пізнання обставин конкретного кримінального провадження. Вона забезпечує можливість прогнозування найбільш імовірних елементів механізму кримінально протиправної діяльності, сприяє формуванню та перевірці слідчих версій, визначенню напрямів пошуку доказової інформації, а також орієнтує суб'єктів розслідування на встановлення й конкретизацію фактичних даних, які в сукупності формують криміналістичну характеристику конкретного кримінального правопорушення. Отже, криміналістична характеристика виду або групи кримінальних правопорушень виконує важливу евристичну та організаційно-пізнавальну функцію, забезпечуючи цілеспрямованість процесу виявлення, дослідження, оцінки та використання доказів у кримінальному провадженні [295].

Ми вважаємо, що використання даної категорії є найважливішим на початковому етапі розслідування колабораційної діяльності, коли спостерігається дефіцит вихідної інформації. Це обумовлено тим, що за допомогою стійких кореляційних зв'язків між її окремими елементами вона дозволяє:

– глибше аналізувати наявні слідчі та орієнтуючі дані;

– формувати обґрунтовані слідчі версії;

– створювати інформаційні моделі стосовно події злочину та його ймовірних злочинців;

– визначати інші невстановлені обставини розслідуваної події [331].

Інакше кажучи, основним значенням досліджуваної наукової категорії є практичне застосування окремих її положень.

Е. Оржинська доводила, що «криміналістична характеристика будь-якого кримінального правопорушення, виду, групи формується з різних взаємопов'язаних між собою структурних елементів, які у своїй єдності є єдиною системою характерних криміналістичних особливостей даного злочинного посягання (їх виду, групи). Критерієм виокремлення таких

елементів є здатність різних фактів, явищ і подій, що притаманні даному кримінальному правопорушенню, залишати по собі різного роду сліди, що можуть бути об’єктом криміналістичного дослідження та характерними для інших сторін злочинної діяльності» [296, с. 100].

У теорії криміналістики одним із дискусійних питань залишається питання щодо компонентного складу структури криміналістичної характеристики злочинів; також відсутня серед вчених єдність стосовно кількості й сутності елементів, які мають бути складовими криміналістичної характеристики. Аналізування напрацювань вчених дозволило встановити, що «одні дослідники виокремлювали такі елементи: особливості способів і слідів злочину; обстановка вчинення злочину; об’єкт замаху. Інші, використовуючи кримінально-правовий підхід, виокремлювали: об’єкт злочинного посягання за обставинами злочину, за його наслідками в об’єкті злочинного посягання та навколишньому його оточенні, за об’єктивною стороною та особою злочинця» [117, с. 112].

Свого часу вчені наводили уніфікований перелік елементів криміналістичної характеристики злочинів, до яких віднесено: характеристику вихідної інформації, систему даних: про спосіб вчинення і приховування злочину; про типові наслідки його вчинення; про особу ймовірного злочинця та вірогідні мотиви й мету злочину; про окремі обставини вчинення злочину (місце, час, обстановку). С. Мітрічєв також доводив, що «необхідно включати в цю систему найбільшу кількість ознак криміналістично значущих» [275, с. 8].

Незважаючи на чіткість висловленої позиції залишаються розбіжності в інтерпретації компонентного складу криміналістичної характеристики злочинів і кількості її елементів. В. Кузьмічов та Г. Прокопенко зазначали, що «виокремлюючи елементи криміналістичної характеристики до неї слід віднести:

– предмет безпосереднього злочинного посягання;

– спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини, приготування, вчинення, приховування злочину; образ дії суб’єкта, що

використаний для досягнення поставленої мети);

– типова «слідова картина» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину);

– особа злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, риси та ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі);

– особа потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки та стосунки, ознаки віктимності)» [235, с. 253].

В. Салтевський зводить її до таких елементів, як: «предмет безпосереднього замаху; спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; типові обстановки (слідова картина в її широкій інтерпретації); особа злочинця» [394, с. 419]. В. Шепітько додає до цього переліку «особистість потерпілого та розділяє обстановку злочину на складові й виокремлює такі елементи криміналістичної характеристики, як: спосіб злочину; місце й обстановка; час учинення злочину; знаряддя та засоби вчинення злочину; предмет злочинного посягання; особистість потерпілого (жертви); особистість злочинця; типові сліди злочину» [482, с. 318].

Заслуговує на увагу наукова позиція С. Карпова, який до структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень відносить такі взаємопов'язані елементи, як спосіб вчинення кримінального правопорушення, місце та обстановка його вчинення, час реалізації протиправного діяння, знаряддя й засоби, що використовувалися правопорушником, предмет кримінально протиправного посягання, характеристика потерпілої особи, особа правопорушника, а також сліди кримінального правопорушення у широкому розумінні цього поняття.

Запропонований науковцем підхід видається обґрунтованим, оскільки охоплює основні структурні елементи механізму кримінально протиправної діяльності та відображає закономірні зв'язки між ними. Особливу цінність становить включення до структури криміналістичної характеристики не лише традиційних відомостей про спосіб учинення кримінального правопорушення

та особу правопорушника, а й таких важливих елементів, як предмет посягання, характеристика потерпілої особи та слідова картина. Сукупність зазначених відомостей формує цілісну інформаційну модель певного виду кримінальних правопорушень, що має істотне значення для побудови слідчих версій, прогнозування джерел доказової інформації та визначення найбільш ефективних напрямів досудового розслідування [166]. Однак, викликає зауваження, що надмірне розширення чи звуження компонентного складу криміналістичної характеристики буде виправданим, особливо якщо йдеться про формування загального для всіх злочинів переліку елементів. Наголосимо, що просте складання великої кількості ознак, які притаманні конкретному предмету ніколи не зможе наблизити, а лише віддалить від конструювання даного поняття.

Більшість дослідників на сьогодні виокремлюють 4–5 елементів криміналістичної характеристики: «предмет злочинного посягання; спосіб вчинення кримінального правопорушення; особу правопорушника; різні сліди та обставини вчинення кримінального правопорушення» [415, с. 225]. Слід зазначити, що під час розроблення окремих криміналістичних методик дослідники традиційно виходять із необхідності встановлення та аналізу типових способів вчинення кримінальних правопорушень, а також закономірностей їх відображення в навколишньому середовищі. Тому особлива увага приділяється виявленню криміналістично значущих ознак, які дозволяють прогнозувати характер слідів кримінально протиправної діяльності, визначати ймовірні джерела доказової інформації та формувати ефективні алгоритми розслідування.

З урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, доцільним видається включення до структури їх криміналістичної характеристики таких взаємопов’язаних елементів, як: предмет кримінально протиправного посягання; спосіб (механізм) вчинення кримінального правопорушення; обстановка та інші обставини його вчинення; слідова картина; особа правопорушника; а також суспільно небезпечні наслідки

вчиненого діяння. Сукупність зазначених елементів дозволяє комплексно відобразити механізм колаборaційної діяльності та забезпечує формування належного інформаційного підґрунтя для побудови окремої криміналістичної методики її розслідування [326].

У криміналістичній літературі справедливо наголошується, що структура криміналістичної характеристики не є універсальною для всіх видів кримінальних правопорушень. Значення окремих її елементів визначається особливостями конкретної категорії кримінально протиправних діянь та їх роллю у доказуванні. Відтак криміналістична цінність кожного структурного елемента оцінюється насамперед через його здатність сприяти встановленню обставин кримінального правопорушення та забезпечувати вирішення завдань досудового розслідування [183, с. 544].

У зв’язку з цим ієрархія елементів криміналістичної характеристики може змінюватися залежно від особливостей певного виду кримінальних правопорушень. Йдеться не про механічне переставлення окремих складових у структурі характеристики, а про визначення тих системоутворюючих елементів, які мають вирішальне пізнавальне та доказове значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Для кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, такими домінуючими елементами, на нашу думку, виступають спосіб вчинення кримінального правопорушення та особа правопорушника. Саме через особливості особистості суб’єкта колаборaційної діяльності, його соціальні зв’язки, політичні переконання, мотиваційну сферу та цільові установки розкриваються інші елементи криміналістичної характеристики, насамперед мотиви та спрямованість протиправної поведінки.

Вважаємо, що під час визначення структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, необхідно виходити з низки методологічних критеріїв. Насамперед слід встановити, чи має відповідний елемент самостійне криміналістичне значення для розроблення практичних рекомендацій щодо виявлення,

розкриття та розслідування кримінального правопорушення. Крім того, необхідно оцінити його інформаційний потенціал щодо формування типових слідчих версій, прогнозування джерел доказової інформації, визначення напрямів пошуково-пізнавальної діяльності слідчого та побудови алгоритмів розслідування. Саме такі відомості забезпечують практичну цінність криміналістичної методики як системи науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності кримінального провадження [326].

Переконані, що ці принципи слід покласти в основу формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень пов'язаних із колаборацією діяльністю.

За весь період розвитку уявлень про криміналістичну характеристику злочинів дослідники мали єдину позицію скоріш за все тільки у визначенні криміналістичного значення цієї категорії та її системного характеру. В цій точці повністю вичерпано єдність розуміння сутності криміналістичної характеристики, у подальшому видається доцільним говорити про авторські інтерпретації її компонентного складу. Стан вирішення питання ускладняється тим, що бачення окремих науковців не завжди узгоджуються між собою. Така ситуація призводить до неаргументованих авторських трактувань, які претендують на оригінальність, але призводять до розмивання даної категорії та втрати нею чіткості й визначеності. Ситуація ускладняється тим, що окремі запропоновані нововведення не завжди узгоджуються між собою, тому й маємо неаргументовані авторські бачення із претензією на оригінальність, що кінець-кінцем призводять до розмивання категорії та втрати нею визначеності й чіткості.

Питання обґрунтованості включення в криміналістичну характеристику нових елементів обговорювалось неодноразово, однак, і сьогодні залишається невирішеним. Більш того, з роками криміналістична характеристика втратила принципову властивість – відображати кореляційні зв'язки та залежності між елементами, і на цій основі сприяти визначенню невідомих компонентних складових. Тому для забезпечення прикладного характеру криміналістичної

характеристики правопорушень ця властивість має стати продуктом дослідження зв'язків між її елементами, що мають самостійне значення й попередньо достатньо були проаналізовані [326].

Принципове заперечення викликає включення у криміналістичну характеристику правопорушень такого елемента як механізм правопорушення, оскільки в сучасній криміналістиці це поняття, його роль і місце, співвідношення із способом вчинення злочинів трактуються неоднозначно. Свого часу механізм злочину було введено в понятійний апарат криміналістики у зв'язку з визначенням її предмета. Його розглядали як процес вчинення злочину, що включає спосіб і всі дії злочинця, що супроводжуються утворенням матеріальних і нематеріальних слідів та у подальшому можуть бути використані для розкриття злочину. Можна зустріти включення в криміналістичну характеристику одночасно даних про спосіб і механізм вчинення злочинів [96, с. 18].

Різноманітні позиції вчених свідчать про варіабельність структури криміналістичної характеристики, про наявність різної кількості та ієрархії її елементів залежно від виду правопорушення. Тому конкретна криміналістична характеристика буде мати сукупність елементів, що буде індивідуальною, теоретично обґрунтованою та підтвердженою результатами проведених досліджень.

Дискусійними залишаються питання про рівні даної категорії, а саме про криміналістичну характеристику конкретних правопорушень. Обговорюючи проблеми методики розслідування, вчені-криміналісти обговорюють здебільшого криміналістичну характеристику виду або групи злочинів. Однак, на сторінках наукових праць обговорюється й «існування загальної криміналістичної характеристики злочину (безвідносно до конкретного виду), а також характеристики конкретного злочину» [497, с. 168–169]. Значна кількість науковців підтримують дану позицію вченого, однак, зазначають, що така категорія є продуктом наукових досліджень і говорити про неї, як об'єктивну реальність неможна. Це обумовлено тим, що криміналістика досліджує злочини

для виявлення відповідних закономірностей протиправної діяльності, а конкретний злочин є цікавим для науки, оскільки є тільки елементом досліджуваної сукупності.

Криміналістична характеристика злочинів під час їх розслідування у практичній діяльності слідчого відіграє роль своєрідної матриці, що накладається на конкретний випадок вчинення правопорушення. Це сприяє отриманню вірогідного знання про відсутні, невідомі на даному етапі дані про елементи механізму даного правопорушення, насамперед про причетних до його вчинення осіб. За таких умов криміналістичну характеристику доцільно розглядати як вірогідну модель і використовувати тільки як орієнтуючу інформацію

Заслуговує на увагу наведена В. Маляровою наукова позиція щодо сутності механізму злочину як складної багаторівневої системи взаємопов'язаних елементів, функціонування яких забезпечує реалізацію кримінально протиправної діяльності та зумовлює процес слідоутворення. Відповідно до цього підходу механізм злочину охоплює:

– дії суб'єкта кримінального правопорушення, спрямовані на досягнення злочинного результату щодо конкретного предмета посягання;

– поведінку потерпілого та інших осіб, які свідомо або випадково залучаються до розвитку кримінально протиправної події;

– елементи матеріальної обстановки, що використовуються учасниками події як засоби досягнення злочинної мети або виступають об'єктами їх впливу;

– сукупність просторово-часових, соціальних, організаційних та інших умов, за яких відбувається кримінальне правопорушення;

– систему об'єктивних і суб'єктивних чинників, які детермінують спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, а також обумовлюють характер взаємозв'язків між окремими елементами механізму злочинної діяльності;

– предмет кримінально протиправного посягання, щодо якого спрямовується злочинний вплив і який визначає особливості поведінки

суб'єкта, характер застосованих засобів та специфіку утворених слідів [331]. Наведений підхід має важливе криміналістичне значення, оскільки дозволяє розглядати механізм кримінального правопорушення не як сукупність ізольованих дій чи обставин, а як цілісну динамічну систему взаємодії осіб, предметів, процесів та умов, закономірності функціонування якої знаходять своє відображення у слідовій картині події. Саме тому дослідження механізму кримінального правопорушення є необхідною передумовою формування криміналістичної характеристики, побудови типових слідчих версій та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень

Складно підтримати позицію вчених щодо можливості формування криміналістичної характеристики, що є спільною для всіх правопорушень. З цього приводу слід звернутись до тверджень більшості науковців, які розглядають криміналістичну характеристику як опис властивостей, істотних і типових для тієї чи іншої категорії правопорушень або як інформаційну модель злочинної діяльності певного виду. За умови перенесення даного розуміння цієї категорії на всі правопорушення, то можна визначити *загальну криміналістичну характеристику як опис загальних рис, притаманний усім злочинним діянням, що мають значення для розслідування*.

Не поділяємо точки зору як до необхідності формування у криміналістиці власного поняття злочину, так і до формування поняття загальної криміналістичної характеристики. Така позиція базується на тому, що криміналістику як науку, що досліджує чітко визначені види закономірностей, завжди цікавить злочин як діяльність, що відбивається у навколишньому середовищі. Однак, властивістю будь-якої діяльності є здатність відображення, тому побудувати на цій основі загальну криміналістичну характеристику злочинів неможливо [331].

Визнаємо також досить проблематичним й таким, що не має достатньої теоретичної й практичної цінності для криміналістики, опис для всіх категорій злочинів: місця і часу вчинення правопорушення; дій суб'єкта; впливу

обстановки й ін., а також встановлення зв'язків між ними. Переконані, що не може бути типових (на рівні криміналістичних закономірностей) властивостей і ознак правопорушень без прив'язки їх до конкретного виду чи групи. Поняття правопорушення взагалі є досить широким узагальненням практичних випадків, коли відсутня інформація про те характерне й специфічне, що дозволяє робити достовірні припущення про інші елементи спираючись на вже відомі.

Отже, доцільно вести мову про криміналістичну характеристику правопорушень певної групи, виду чи різновиду, а щодо конкретного правопорушення – про його криміналістичний аналіз. Це обумовлено тим, що поняття правопорушення взагалі є ні чим іншим, як кримінально-правовою та криміналістичною категорією, яку використовують криміналісти в чистому вигляді без будь-якої криміналістичної інтерпретації. Крім того, один і той самий вид кримінальних правопорушень можна досліджувати з позицій різних наук. Однак, залишається незмінним той набір ознак, що притаманний саме цьому виду. Дослідження саме цих ознак є значущим з різних галузях юридичних знань: кримінальному праві, кримінології, криміналістиці тощо. При цьому, криміналістика, в межах якої розробляються методичні рекомендації для практичної діяльності не може нехтувати значущими з точки зору кримінального права й кримінології компонентами злочинної діяльності.

Під час формування елементів структури відповідної криміналістичної характеристики як інформаційного підґрунтя окремої криміналістичної методики розслідування колабораційних правопорушень слід виходити із сутності й виду об'єкта, який вона характеризує, а також враховувати й застосовувати ключові кримінально-правові та кримінологічні дані про це правопорушення понятійного, соціологічного та психологічного характеру. За інших умов зазначена криміналістична характеристика втрачає свої правові, емпіричні та прикладні орієнтири, що потребують криміналістичного осмислення та опису, й позбавляється будь-якого значення та змісту для криміналістики [326].

У науковій літературі традиційно до елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень відносять відомості про способи їх підготовки, вчинення та приховування, особливості місця, часу й обстановки події, особу правопорушника та потерпілого, предмет кримінально протиправного посягання та інші криміналістично значущі компоненти. Водночас постає закономірне питання щодо природи зазначених елементів та їх належності виключно до предмета криміналістики. Очевидно, що наведені відомості становлять науковий інтерес не лише для криміналістики, а й для інших наук кримінально-правового циклу, зокрема кримінального права, кримінального процесу, кримінології, юридичної психології та судової експертології.

У зв’язку з цим доцільно виходити з того, що криміналістична характеристика ґрунтується не на ізольованій сукупності ознак, притаманних виключно криміналістиці, а на системі відомостей про кримінальне правопорушення, які можуть бути предметом дослідження різних юридичних наук. Водночас кожна з них аналізує відповідні явища крізь призму власного предмета, цілей і завдань. Специфіка криміналістики полягає в тому, що вона досліджує такі відомості з позицій їх пошукового, пізнавального, доказового та організаційно-тактичного значення для виявлення, розкриття й розслідування кримінальних правопорушень.

З огляду на викладене, безспірним є те, що криміналістична характеристика є самостійною та специфічною науковою категорією. Незважаючи на тісний зв’язок із кримінально-правовою характеристикою кримінального правопорушення, предметом доказування та іншими суміжними категоріями, вона не дублює їх зміст. Її структурні елементи формуються таким чином, щоб відображати передусім криміналістично значущі закономірності механізму кримінально протиправної діяльності та процесу слідоутворення. Тому кримінально-правові категорії використовуються у криміналістичній характеристиці переважно як нормативна основа, що наповнюється власним криміналістичним змістом і слугує інструментом пізнання події кримінального

правопорушення [326].

Зазначене повною мірою стосується й криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю. Ані кримінально-правова, ані кримінологічна, ані будь-яка інша характеристика не здатна охопити весь комплекс відомостей, необхідних для ефективної організації процесу виявлення та викриття осіб, причетних до вчинення таких діянь. Насамперед ідеться про дані щодо способів підготовки до кримінального правопорушення, механізмів його реалізації та приховування, особливостей інформаційної взаємодії з представниками держави-агресора, закономірностей утворення матеріальних та ідеальних слідів, а також інших криміналістично значущих аспектів механізму протиправної діяльності. Такі відомості не належать безпосередньо до змісту кримінально-правової кваліфікації або кримінологічного пояснення причин і умов злочинності, проте мають визначальне значення для організації доказування у конкретному кримінальному провадженні.

Враховуючи викладене, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень виступає одним із базових інформаційних джерел для організації та планування досудового розслідування. Саме на основі узагальнених відомостей про типові закономірності певної категорії кримінальних правопорушень формується раціональна програма розслідування, визначаються напрями пошуку доказової інформації, висуваються слідчі версії та обираються найбільш ефективні тактичні й організаційні рішення. У зв’язку з цим криміналістична характеристика закономірно посідає центральне місце у структурі окремих криміналістичних методик та виступає одним із ключових елементів їх змістовного наповнення.

На підставі наведеного можна виокремити основні змістовні ознаки криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю:

– інформаційний характер, що відображає систему відомостей про закономірності вчинення та розслідування кримінальних правопорушень цієї

категорії;

– наявність комплексу узагальнених даних про типові ознаки колаборaційної діяльності, її механізм, учасників, слідову картину та інші пов’язані явища;

– криміналістичну значущість відповідних відомостей, яка визначається їх придатністю для формування слідчих версій, прогнозування джерел доказової інформації та організації процесу доказування;

– системний характер взаємозв’язків між окремими елементами характеристики, що забезпечує можливість моделювання механізму кримінально протиправної діяльності;

– методологічне значення як вихідної теоретичної основи для розроблення комплексів науково обґрунтованих рекомендацій щодо виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю [326].

Слід наголосити, що криміналістична характеристика певного виду кримінальних правопорушень за своєю природою є узагальненою інформаційною моделлю механізму їх вчинення. Вона відображає найбільш типові закономірності кримінально протиправної діяльності, характер взаємозв’язків між її окремими елементами та особливості процесу слідоутворення. Саме завдяки цьому криміналістична характеристика набуває важливого пошуково-пізнавального значення, оскільки дозволяє на основі вже встановлених обставин прогнозувати існування інших, ще не виявлених елементів механізму кримінального правопорушення, які мають значення для його розкриття та подальшого розслідування.

Особливої актуальності зазначене положення набуває під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, де значна частина доказової інформації має прихований, цифровий або опосередкований характер. За таких умов криміналістична характеристика виступає своєрідним інформаційним орієнтиром, який дозволяє визначати найбільш імовірні напрями пошуку доказів, встановлювати потенційні джерела

інформації, прогнозувати поведінку правопорушника та реконструювати окремі елементи механізму кримінально протиправної діяльності.

При цьому отримання нових відомостей ґрунтується на результатах криміналістичного аналізу кримінального правопорушення, його окремих елементів, взаємозв'язків між ними, а також супутніх подій і явищ, що перебувають у причинному або функціональному зв'язку з досліджуваною подією. У цьому контексті слушною є позиція науковців, які розглядають криміналістичний аналіз як особливий різновид пізнавальної діяльності, пов'язаної з побудовою, дослідженням та трансформацією уявних моделей кримінально протиправної діяльності. Відтак процес пізнання здійснюється шляхом переходу від однієї моделі до іншої, від окремих відомостей до більш повного уявлення про подію кримінального правопорушення [262, с. 73].

Таким чином, криміналістична характеристика є не лише результатом узагальнення емпіричних даних про певний вид кримінальних правопорушень, а й самостійним інструментом криміналістичного пізнання. Вона виступає продуктом криміналістичного аналізу та водночас його методологічною основою, забезпечуючи можливість моделювання механізму кримінально протиправної діяльності, формування обґрунтованих слідчих версій і визначення найбільш ефективних напрямів доказової та пошукової діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборацією.

Наголосимо, що не всі елементи криміналістичної характеристики відіграють однакову роль у різних видах кримінальних правопорушень – одні набувають першорядного значення, інші відходять на другий план чи взагалі відсутні. Під час структурування елементів криміналістичної характеристики певного виду кримінальних правопорушень мають бути враховані такі завдання: інтеграція сукупності її елементів у цілісну систему відомостей про кримінальне правопорушення; диференціація та спеціалізація опису криміналістичних особливостей окремої групи правопорушень [326].

Вважаємо, що до структури криміналістичної характеристики

кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, мають входити такі елементи: спосіб (механізм) вчинення правопорушення; обстановка вчинення правопорушення; знаряддя і засоби вчинення правопорушення; особа злочинця; сліди правопорушення. Отже, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, має вагоме теоретичне та практичне значення, оскільки вона:

– становить теоретичний базис побудови окремої криміналістичної методики розслідування певного виду кримінальних правопорушень;

– накопичує, узагальнює, систематизує дані про типові й нетипові якісні характеристики та ознаки кримінальних правопорушень і дозволяє на цій основі зробити ґрунтовні висновки стосовно наявності певних закономірностей і взаємозв’язків;

– відображає повторюваність певних властивостей елементів;

– інтегрує в єдине інформаційне поле розслідування кримінальних правопорушень різнорідні складові злочинної діяльності та пов’язані з цією діяльністю ознаки;

– сприяє аналізу та синтезу криміналістично значущих ознак конкретних кримінальних правопорушень формуючи матеріальну основу криміналістичного аналізу;

– розглядається як своєрідний інструмент у роботі слідчого, як орієнтир, що може бути використаний під час розслідування конкретного злочинного діяння [326].

Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, обумовлені специфікою механізму їх вчинення, суб’єктного складу, інформаційного середовища реалізації протиправної поведінки та характером слідоутворення. На відміну від багатьох інших кримінальних правопорушень, у структурі колаборaційної діяльності визначальне значення має не стільки предмет посягання чи матеріальна обстановка події, скільки особа правопорушника, її

мотиваційна сфера, соціальні зв'язки, ідеологічні переконання, комунікаційна активність та характер взаємодії з представниками держави-агресора або окупаційної адміністрації.

У зв'язку з цим особу колаборанта доцільно розглядати як системоутворюючий елемент криміналістичної характеристики даної категорії кримінальних правопорушень. Саме через особливості особистості суб'єкта розкриваються інші елементи механізму колабораційної діяльності. Соціальний статус, професійна діяльність, політичні погляди, місце проживання, характер комунікативних зв'язків, доступ до інформаційних ресурсів та адміністративних повноважень безпосередньо впливають на вибір способу вчинення кримінального правопорушення, коло співучасників, форми взаємодії з окупаційними структурами, а також на характер слідів, які залишаються внаслідок протиправної діяльності. Відтак встановлення особи колаборанта дозволяє прогнозувати особливості його поведінки, визначати можливі канали комунікації, місця зберігання доказової інформації та інші обставини, що мають значення для розслідування.

Особливого значення в структурі криміналістичної характеристики колабораційної діяльності набуває слідова картина, яка в сучасних умовах має переважно цифровий характер. Значна частина кримінально протиправної активності здійснюється із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, мережі Інтернет, соціальних мереж, месенджерів та електронних сервісів. У зв'язку з цим типовими джерелами доказової інформації виступають електронні документи, повідомлення в месенджерах, листування електронною поштою, публікації та коментарі в соціальних мережах, цифрові фотографії та відеозаписи, журнали реєстрації подій у комп'ютерних системах, відомості про геолокацію користувачів, метадані електронних файлів, відомості про мережеві з'єднання, IP-адреси, дані мобільних операторів та інші цифрові сліди інформаційної активності особи.

Специфіка способів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, полягає у поєднанні інформаційних,

організаційних, адміністративних та управлінських форм протиправної діяльності. Залежно від конкретної форми колаборaційної діяльності механізм її реалізації може проявлятися у публічній підтримці держави-агресора, поширенні пропагандистських матеріалів, організації політичних або інформаційних заходів, добровільному зайнятті посад в окупаційних органах влади, участі в організації незаконних виборів чи референдумів, здійсненні господарської діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією, передачі матеріальних ресурсів, інформаційному сприянні представникам держави-агресора або виконанні управлінських функцій в інтересах окупаційних структур. Характерною ознакою більшості зазначених способів є їх зовнішня легалізованість, що суттєво ускладнює процес доказування та вимагає встановлення реальної спрямованості дій суб'єкта.

Між особою колаборанта, способом учинення кримінального правопорушення та слідовою картиною існують стійкі кореляційні зв'язки, які мають важливе криміналістичне значення. Так, особи, які здійснюють інформаційну підтримку держави-агресора, переважно залишають значний обсяг цифрових слідів у соціальних мережах, месенджерах та електронних інформаційних системах. Натомість особи, які добровільно займають посади в незаконних органах влади, формують переважно сліди у вигляді наказів, розпоряджень, кадрових документів, службового листування та інших управлінських документів. У свою чергу особи, діяльність яких пов'язана з матеріальним забезпеченням окупаційних структур, залишають фінансові, господарські та логістичні сліди, що відображаються у бухгалтерській документації, банківських операціях, транспортних документах та інших матеріальних носіях інформації.

Отже, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, характеризується домінуючим значенням особи правопорушника, переважанням цифрових та матеріальних джерел доказової інформації, багатоваріантністю способів вчинення кримінально протиправних дій та наявністю стійких взаємозв'язків між

особистістю колаборанта, механізмом його діяльності та слідовою картиною. Саме врахування зазначених закономірностей створює необхідне теоретичне підґрунтя для формування ефективної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України.

2.2. Колабораціонізм: спосіб реалізації злочинного умислу

Спосіб учинення кримінального правопорушення належить до числа фундаментальних категорій, що перебувають у центрі уваги не лише криміналістики, а й кримінального права, кримінології, юридичної психології та інших наук кримінально-правового циклу. Такий міждисциплінарний інтерес зумовлений тим, що саме через дослідження способу вчинення кримінального правопорушення забезпечується пізнання закономірностей злочинної діяльності, механізмів її реалізації, а також розроблення ефективних засобів виявлення, документування, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням загалом і правопорушенням, пов’язаним із колаборційною діяльністю, зокрема. У цьому контексті вивчення способу вчинення кримінального правопорушення має не лише теоретичне, а й безпосереднє прикладне значення, оскільки спрямоване на формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності органів кримінальної юстиції.

Сучасний розвиток науки й технологій істотно впливає на характер злочинної діяльності, розширюючи можливості використання новітніх технічних засобів, цифрових технологій, інформаційно-комунікаційних систем та мережевих ресурсів для досягнення протиправної мети. Унаслідок цього відбувається постійна трансформація способів учинення кримінальних правопорушень, їх адаптація до нових суспільних умов та вдосконалення

механізмів приховування слідів протиправної діяльності. Незважаючи на розвиток форм і методів протидії злочинності, кримінально протиправна діяльність характеризується високим рівнем пристосовуваності, що зумовлює появу нових способів реалізації злочинних намірів та проникнення у різні сфери суспільних відносин.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із колаборацією, як і будь-яка інша свідома людська діяльність, реалізуються у часовій послідовності та характеризуються певною етапністю. Зазвичай їх учинення охоплює підготовчий етап, який пов'язаний зі створенням умов для реалізації злочинного наміру; основний етап, що включає безпосереднє виконання дій, передбачених диспозицією кримінально-правової норми; а також завершальний етап, який може полягати у приховуванні слідів кримінального правопорушення, маскуванні справжніх мотивів поведінки, знищенні доказів або вчиненні інших дій, спрямованих на уникнення кримінальної відповідальності [204, с. 369]. Сукупність зазначених взаємопов'язаних процесів, їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, а також закономірностей взаємодії учасників події з навколишнім середовищем у криміналістиці традиційно охоплюється поняттям механізму кримінального правопорушення.

У сучасній криміналістичній науці особливої актуальності набуває проблема співвідношення категорій «спосіб учинення кримінального правопорушення» та «механізм кримінального правопорушення». Її значення обумовлене тим, що криміналістична характеристика посідає центральне місце у структурі окремих криміналістичних методик і виступає інформаційною моделлю певного виду кримінальних правопорушень. Водночас у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення структури криміналістичної характеристики та місця в ній способу й механізму кримінального правопорушення. Така ситуація ускладнює формування узгодженої теоретичної концепції та негативно позначається на практичному використанні відповідних положень під час розроблення методичних рекомендацій щодо розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень.

Традиційно в криміналістичній доктрині центральним елементом механізму злочину визнавався саме спосіб учинення кримінального правопорушення, який охоплював сукупність дій із підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінально протиправного діяння. При цьому до змісту способу включалися обумовлені об'єктивними та суб'єктивними чинниками форми поведінки правопорушника, використані ним засоби й знаряддя, а також прийоми досягнення злочинного результату та уникнення викриття. Відтак спосіб учинення кримінального правопорушення розглядався як найбільш інформативний елемент криміналістичної характеристики, який дозволяє встановлювати закономірні зв'язки між особою правопорушника, обстановкою події, слідовою картиною й іншими криміналістично значущими обставинами [336].

Також спосіб учинення кримінального правопорушення традиційно розглядається як центральний елемент криміналістичної характеристики. Таке становище обумовлене тим, що саме спосіб найбільш повно відображає особливості реалізації злочинного наміру, характеризує поведінку правопорушника та безпосередньо впливає на формування слідової картини. Крім того, інформація про спосіб учинення кримінального правопорушення нерідко стає доступною вже на початковому етапі досудового розслідування, що дозволяє сформувати первинні слідчі версії, визначити коло пошукових заходів та обрати найбільш перспективні напрями встановлення доказової інформації.

Важливість цього елемента пояснюється також його високим інформаційним потенціалом. Саме спосіб учинення кримінального правопорушення відображає характер дій правопорушника, рівень його підготовки, перебуває у кореляційних зв'язках із використаними засобами та знаряддями, особливостями взаємодії з предметом посягання та навколишнім середовищем. Унаслідок цього він стає своєрідним інформаційним центром криміналістичної характеристики, через який можуть бути встановлені або спрогнозовані інші її елементи, зокрема особа правопорушника, характер

слідів, обстановки вчинення кримінального правопорушення й окремі обставини події.

Разом із тим, у сучасній криміналістичній доктрині висловлюється думка про те, що спосіб учинення кримінального правопорушення не завжди здатний повною мірою відобразити всі закономірності злочинної діяльності. Зокрема, окремі науковці обґрунтовано зазначають, що спосіб характеризує переважно зовнішній бік кримінально протиправної поведінки та не охоплює її внутрішньої динаміки, часової послідовності окремих етапів реалізації злочинного задуму, технологічних особливостей злочинної діяльності, а також причинно-наслідкових зв’язків між окремими діями учасників події. Саме тому висловлюється позиція щодо необхідності доповнення криміналістичної характеристики самостійним елементом – механізмом кримінального правопорушення, який дозволяє комплексно відобразити процес виникнення, розвитку та реалізації кримінально протиправної діяльності [28, с. 67; 440, с. 142].

У зв’язку з цим дискусія щодо співвідношення способу та механізму кримінального правопорушення виходить за межі суто термінологічної проблематики та безпосередньо впливає на формування структури криміналістичної характеристики. Від вирішення цього питання залежить не лише визначення її елементного складу, а й можливість більш повного відображення закономірностей кримінально протиправної діяльності, що має важливе значення для розроблення ефективних криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Зазначимо, що досить складно повністю погодитись із таким твердженням, оскільки спосіб кримінального правопорушення за таких умов постає як статичний елемент криміналістичної характеристики, а механізм, як елемент, що визначає динаміку події. Наведемо окремі пояснення стосовно даного твердження. Застосування системно-діяльнісного підходу дозволяє розглядати спосіб кримінального правопорушення, пов’язаного із колаборацією діяльністю, на етапах:

– *готування* – коли відбувається планування, підбір співучасників, вибір засобів реалізації плану вчинення колабораційних діянь, придбання засобів і необхідних знарядь, розвідувальні заходи, вивчення обстановки, особи злочинця, попередні дії з приховування майбутнього правопорушення тощо;

– *вчинення колабораційного злочину*, щодо: проникнення на об'єкт, входження в довіру, збирання та передавання інформації, подолання опору, застосування знарядь і засобів тощо;

– *приховування колабораційного діяння*, шляхом знищення слідів, приховування знарядь і засобів; інсценування події тощо [336].

Науковці обґрунтовано зазначають, що спосіб учинення кримінального правопорушення не є статичним явищем, а може зазнавати змін під впливом комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників. До таких чинників належать особливості обстановки вчинення кримінального правопорушення, поведінка потерпілих та інших учасників події, наявність або відсутність необхідних засобів і ресурсів, рівень підготовленості правопорушника, ступінь ризику викриття та інші обставини, що виникають під час реалізації злочинного наміру. Так, за сприятливих умов досягнення протиправної мети може не потребувати застосування насильства, зброї чи інших засобів примусу. Натомість ускладнення обстановки, виникнення непередбачуваних перешкод або активна протидія з боку потерпілих чи інших осіб можуть зумовлювати коригування первинного плану дій, зміну способу вчинення кримінального правопорушення або використання більш радикальних форм впливу [440, с. 143].

У зв'язку з цим спосіб учинення кримінального правопорушення доцільно розглядати як динамічну систему взаємопов'язаних дій, що розвиваються в часі та просторі відповідно до змін кримінально значущої ситуації. Відтак його дослідження не може обмежуватися лише фіксацією окремих поведінкових актів правопорушника. Для повного та об'єктивного розуміння сутності кримінально протиправної діяльності необхідно враховувати послідовність дій суб'єкта, логіку прийняття ним рішень, характер

реагування на зміну обстановки та причинно-наслідкові зв’язки між окремими етапами реалізації злочинного задуму. Саме тому опис способу вчинення кримінального правопорушення без урахування його розвитку та трансформації не забезпечує адекватного відображення механізму злочинної діяльності й не дозволяє повною мірою встановити закономірності поведінки правопорушника.

Крім того, спосіб кримінального правопорушення не містить дані щодо криміналістично значущих зв’язків і відносин між учасниками розслідуваної події, зміст взаємодії і протидії різних осіб під час її підготовки, здійснення та приховування, а саме: не містить опису технології злочинної діяльності певної категорії кримінальних правопорушень.

Слід наголосити, що процес пізнання обставин кримінального правопорушення під час досудового розслідування має ретроспективний характер. На відміну від безпосередніх учасників події, слідчий не сприймає кримінальне правопорушення безпосередньо, а відтворює його за допомогою інформації, що зберіглася у вигляді матеріальних та ідеальних слідів. У зв’язку з цим встановлення механізму кримінально протиправної діяльності потребує виявлення джерел доказової інформації, їх дослідження, аналізу, синтезу, інтерпретації та оцінки з метою послідовної реконструкції події, що відбулася в минулому.

За таких умов процес криміналістичного пізнання здійснюється у зворотній часовій послідовності. Зокрема, від встановлених слідів і наслідків кримінального правопорушення слідчий переходить до з’ясування способу його вчинення, а від способу реалізації злочинного задуму – до встановлення інших обставин події, мотивів поведінки, особливостей механізму кримінально протиправної діяльності та особи правопорушника. Саме така логіка пізнавальної діяльності забезпечує можливість поступового відновлення цілісної картини кримінального правопорушення на основі розрізнених інформаційних відображень, що збереглися після його вчинення.

У цьому контексті спосіб учинення кримінального правопорушення характеризується подвійною криміналістичною природою. З одного боку, він є

самостійним об’єктом пізнання, оскільки потребує встановлення та дослідження в межах предмета доказування. З іншого боку, встановлений спосіб учинення кримінального правопорушення перетворюється на ефективний інструмент пізнання інших обставин події [295]. Відомості про характер дій правопорушника, використані ним засоби та прийоми, послідовність реалізації злочинного задуму дозволяють прогнозувати місця локалізації доказової інформації, визначати можливі джерела слідів, встановлювати коло причетних осіб, а також висувати обґрунтовані версії щодо мотивів, цілей та інших криміналістично значущих обставин кримінального правопорушення. Отже, спосіб учинення кримінального правопорушення посідає центральне місце в системі криміналістичного пізнання та виступає одним із найбільш інформативних елементів криміналістичної характеристики.

У криміналістичній літературі обґрунтовано зазначається, що пізнання способів підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень значною мірою полегшується тим, що в умисних кримінальних правопорушеннях вони, як правило, не є результатом випадкового збігу обставин чи хаотичних дій правопорушника. Будь-яка злочинна діяльність, подібно до інших видів свідомої людської діяльності, характеризується цілеспрямованістю, усвідомленістю та певною внутрішньою логікою поведінки. Вона формується під впливом набутих навичок, звичок, професійного та життєвого досвіду особи, а також комплексу мотивів, потреб і цілей, що визначають вибір конкретного алгоритму досягнення бажаного результату.

Вибір способу вчинення кримінального правопорушення обумовлюється сукупністю об’єктивних та суб’єктивних чинників. До об’єктивних належать особливості обстановки вчинення кримінального правопорушення, властивості предмета посягання, наявність необхідних засобів та ресурсів, рівень протидії з боку потерпілих чи інших осіб, а також інші зовнішні умови реалізації злочинного наміру. Водночас суб’єктивними детермінантами виступають фізичні, фізіологічні, психологічні, інтелектуальні та соціальні характеристики

особи правопорушника, його професійні знання, навички, світоглядні установки, мотивація та попередній кримінальний досвід [438, с. 73].

Отже, спосіб учинення кримінального правопорушення несе значний обсяг криміналістично значущої інформації про подію кримінального правопорушення та її учасників. Встановлення способу або навіть окремих його елементів дозволяє робити обґрунтовані висновки щодо обстановки вчинення кримінального правопорушення, особливостей предмета та об'єкта посягання, характеру взаємодії правопорушника з навколишнім середовищем, а також щодо окремих соціально-психологічних, професійних і поведінкових характеристик особи правопорушника. У зв'язку з цим спосіб вчинення кримінального правопорушення виступає не лише елементом криміналістичної характеристики, а й важливим джерелом інформації для побудови слідчих версій, прогнозування невстановлених обставин події та визначення найбільш ефективних напрямів досудового розслідування.

Ураховуючи наведене, зазначимо, що в колабораційній діяльності вирішальну роль відіграє наявність взаємозв'язку, що є провідною: *особа злочинця – мотив – спосіб*. Поряд із цим, законодавчо визначено чіткі вказівки щодо способів вчинення колабораційної діяльності у диспозиції ст. 111-1 КК України [225]. Інакше кажучи, способу вчинення кримінального правопорушення законодавцем відведена визначальна роль.

Законодавець у диспозиції ст. 111-1 КК України навів виключний перелік способів вчинення колабораційних діянь, серед яких наводяться такі:

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України (ч. 1 ст. 111-1 КК України).

2. Публічне встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 111-1 КК України).

3. Публічні заклики громадянина України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора (ч. 1 ст. 111-1 КК України).

4. Публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними

формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 1 ст. 111-1 КК України).

5. Публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (ч. 2 ст. 111-1 КК України).

6. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (ч. 3 ст. 111-1 КК України).

7. Дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України).

8. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК України).

9. Провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК України).

10. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов’язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111-1 КК України).

11. Добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111-1 КК України).

12. Участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111-1 КК України).

13 Публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або

референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111-1 КК України).

14. Організація та проведення заходів політичного характеру у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради (ч. 6 ст. 111-1 КК України).

15. Здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради (ч. 6 ст. 111-1 КК України).

16. Активна участь заходах з організації та проведення акцій, зібрань тощо політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради (ч. 6 ст. 111-1 КК України).

17. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

18. Добровільне зайняття громадянином України посади в правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

19. Добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

20. Надання незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України,

добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

21. Вчинення особами, зазначеними у чч. 5–7 ст. 111-1 КК України, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків (ч. 8 ст. 111-1 КК України) [225]. Викладене дозволяє узагальнити, що законодавець фактично побудував конструкцію колабораційної діяльності саме через опис способів її вчинення. На відміну від багатьох інших кримінальних правопорушень, де визначальне значення для кваліфікації мають наслідки, предмет посягання чи окремі ознаки суб'єкта, у складі колабораційної діяльності саме спосіб протиправної поведінки виступає основним критерієм розмежування окремих форм цього кримінального правопорушення.

Водночас наведений перелік дозволяє дійти висновку про неоднорідність способів учинення колабораційної діяльності. З огляду на механізм реалізації злочинного наміру їх доцільно об'єднати у кілька криміналістично значущих груп: інформаційно-пропагандистські способи (публічні заклики, заперечення агресії, інформаційна діяльність, пропаганда); організаційно-політичні способи (організація та проведення політичних заходів, незаконних виборів і референдумів); службово-управлінські способи (добровільне зайняття посад в окупаційних органах влади, судових та правоохоронних органах); економічні способи (провадження господарської діяльності, передача матеріальних ресурсів); а також військово-допоміжні способи (участь у незаконних збройних формуваннях та сприяння веденню бойових дій проти України). Такий підхід дозволяє встановити закономірні зв'язки між способом учинення кримінального правопорушення, особою колаборанта, характером слідової картини та типовими джерелами доказової інформації.

Для криміналістики особливе значення має те, що кожна із зазначених груп способів формує власний механізм слідоутворення. Так, інформаційно-пропагандистська діяльність залишає переважно цифрові сліди в соціальних

мережах, месенджерах та електронних інформаційних системах; службово-управлінська діяльність відображається у кадровій, адміністративній та службовій документації; економічна взаємодія з державою-агресором супроводжується фінансовими, господарськими та логістичними документами; а участь у діяльності окупаційних або військових формувань залишає комплекс матеріальних і цифрових слідів. Саме тому спосіб учинення колабораційної діяльності виступає не лише кримінально-правовою ознакою складу кримінального правопорушення, а й одним із найбільш інформативних елементів його криміналістичної характеристики, що визначає напрями пошуку доказів, зміст слідчих версій та особливості організації досудового розслідування.

Розглядаючи спосіб вчинення кримінального правопорушення слід акцентувати, що він може завчасно ретельно плануватися, а суб'єкт пильно готуватися до його реалізації. З урахуванням результатів аналізування напрацювань вчених сформовано загальну модель вчинення кримінального правопорушення, що містить такі складові: дії із готування до вчинення кримінального правопорушення, що можуть поширюватись на дії із формування злочинної групи, вибір об'єкта правопорушення та збір інформації про нього, розподіл ролей серед правопорушників; безпосередню реалізацію злочинних дій; приховування здійсненого кримінального правопорушення та його наслідків [336].

Стосовно моделі колабораційної діяльності науковцями зауважено, що «вона супроводжується тривалою у часі та окремих частинах диспозицій, а відрізняється тільки останнім елементом моделі – приховуванням здійсненого кримінального правопорушення. Так, в диспозиціях чч. 1, 2 та 5 ст. 111-1 КК України спосіб вчинення колабораційної діяльності є публічним, що фактично унеможливлює приховування здійсненого кримінального правопорушення. Однак, чч. 4, 6-8 ст. 111-1 КК України в повній мірі відповідають загальній моделі підготовки вчинення кримінального правопорушення, а чч. 3 та 6 ст. 111-1 КК України в своїй диспозиції прямо вказують на спосіб вчинення

даного кримінального правопорушення шляхом вчинення дій, направлених на «… уникнення нею відповідальності…», тобто, шляхом його приховування» [225].

Розглядаючи етап підготовки колабораційного діяння незалежно від способу його вчинення слід зазначити, що здебільшого він здійснюється в умовах практично абсолютної конспірації. Підготовка до вчинення колабораційної діяльності містить дії з розробляння плану та вербування співучасників. Під час підшукування співучасників визначаються найбільш підготовлені для чого вивчають осіб-кандидатів щодо їх ідеологічних і психологічних станів, або різними шляхами доводять цих осіб до необхідного психологічного стану чи набуття ідеологічних переконань [336].

Вербування осіб до колабораційної діяльності здійснюється шляхом застосування комплексу матеріальних, соціально-психологічних та ідеологічних засобів впливу. Найбільш поширеними способами є обіцянка матеріальної винагороди, надання майнових чи інших соціальних переваг, гарантування працевлаштування, зокрема на керівні або адміністративні посади в окупаційних органах влади, а також створення перспектив кар’єрного зростання в умовах функціонування окупаційного режиму. Поряд із цим широко використовуються методи психологічного та інформаційного впливу, спрямовані на формування у потенційних колаборантів позитивного ставлення до держави-агресора, нав’язування уявлень про її політичну, військову чи економічну перевагу, переконання у тривалому або незворотному характері окупації відповідних територій України та необхідності адаптації до нових суспільно-політичних реалій. Особливо активно такі способи застосовуються на тимчасово окупованих територіях, де вербувальна діяльність поєднується з інформаційною ізоляцією населення, поширенням пропагандистських наративів, використанням адміністративного тиску та експлуатацією складного соціально-економічного становища місцевих жителів [295]. Найчастіше вербування проводиться під час особистих зустрічей, під час встановлення безпосереднього контакту (можливо й формування дружніх відносин) або

завдяки дружнім відносинам чи за допомогою відносин підпорядкованості. За інших умов вербування здійснюють із використанням соціальних мереж.

Етап підготовки до вчинення кримінального правопорушення містить також розподіл завдань між завербованими особами, які виступають колаборантами, їх інструктування щодо дій в різних можливих ситуаціях, а також дій із забезпечення агітаційними матеріалами, підготовкою тексту промов або виступів тощо. Стосовно етапу підготовки до вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із колабораційною діяльністю, слід зазначити, що результати аналізування повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за ознаками колабораційної діяльності, що містяться на сайті Офісу Генерального прокурора, їх найпоширенішою кваліфікацією є діяльність, що підпадає під ч. 5 ст. 111-1 КК України:

– добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, що створені на тимчасово окупованих територіях, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

– добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованих територіях України;

– добровільна участь громадянина України в незаконних збройних або воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території чи в збройних формуваннях держави-агресора;

– надання наведеним вище формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України [336].

Щодо способів приховування колабораційної діяльності, слід підтримати позицію дослідників, які зазначають, що для цієї категорії кримінальних правопорушень характерним є застосування комплексу організаційних, інформаційних, документальних та психологічних заходів, спрямованих на унеможливлення виявлення факту співпраці з державою-агресором, встановлення причетних осіб та отримання доказової інформації.

До найбільш поширених способів приховування колаборaційної діяльності належать залякування свідків, очевидців та інших осіб, яким можуть бути відомі обставини вчинення кримінального правопорушення, з метою схилення їх до відмови від надання показань або повідомлення неправдивої інформації правоохоронним органам.

Значного поширення набули способи забезпечення анонімності діяльності в інформаційному просторі. Вони проявляються у використанні мережі Інтернет для поширення протиправного контенту через акаунти, зареєстровані на підставних осіб, використанні зламаних облікових записів реальних користувачів, створенні фіктивних профілів та сторінок-двійників громадських активістів, журналістів чи представників органів державної влади, поширенні інформації від імені третіх осіб, а також у подальшому видаленні відповідних матеріалів або обмеженні доступу до них.

Окрему групу становлять способи документального маскування протиправної діяльності, які полягають у використанні підроблених документів, що посвідчують особу, отриманні документів на змінені анкетні дані, використанні фіктивних реєстраційних відомостей або інших засобів приховування справжньої особи учасника колаборaційної діяльності.

Поширеним способом протидії викриттю є також знищення або приховування предметів і носіїв доказової інформації, зокрема документів, електронних пристроїв, цифрових файлів, листування, а також інших матеріальних об’єктів, які можуть підтверджувати факт взаємодії з представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації.

У практиці розслідування нерідко зустрічаються випадки створення штучних алібі. Наприклад, особи можуть стверджувати про підроблення відеозаписів їхніх публічних виступів, монтаж аудіодоріжок або використання технологій цифрової підміни зображення, одночасно надаючи документи чи інші відомості, покликані підтвердити їх перебування в іншому місці під час вчинення відповідних дій.

Для конспірації контактів між учасниками колаборaційної діяльності

використовуються позивні, псевдоніми, зашифровані способи комунікації та інші засоби приховування справжніх анкетних даних осіб. Найчастіше такі способи застосовуються під час передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним або воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованих територіях України, а також під час взаємодії з представниками держави-агресора.

У сфері господарської діяльності одним із характерних способів приховування колабораційної діяльності є ухилення від належного документального оформлення правовідносин, відмова від укладення письмових договорів, використання неофіційних механізмів розрахунків, залучення підконтрольних посередників та інші дії, спрямовані на ускладнення встановлення факту економічної взаємодії з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією або незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованих територіях [295].

Таким чином, способи приховування колабораційної діяльності характеризуються переважно інформаційно-конспіративною спрямованістю, широким використанням цифрових технологій, засобів анонімізації, документального маскування та психологічного впливу на учасників кримінального провадження, що необхідно враховувати під час формування слідчих версій та організації процесу доказування. Наголосимо, що наведений перелік дій із приховування колабораційної діяльності не можна вважати вичерпним, оскільки і наведені способи можуть бути багатоваріантними.

Отож, криміналістична модель вчинення колабораційної діяльності має активну форму тривалу в часі й здебільшого способи вчинення визначаються диспозицією ст. 111-1 КК України відповідають загальній моделі вчинення кримінального правопорушення даної категорії та складається з дій: підготовки, вчинення та приховування протиправної діяльності. Зазначимо, що тільки в диспозиціях чч. 1, 2, 5 ст. 111-1 КК України спосіб вчинення колабораційної діяльності є публічним, що у повній мірі унеможливлює приховування кримінального правопорушення даної категорії [336].

Незважаючи на різноманітність форм колабораційної діяльності, підготовчий етап її вчинення зазвичай характеризується вжиттям заходів конспіративного характеру, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації злочинного наміру. Залежно від конкретної форми колабораційної діяльності такі дії можуть полягати у підшукуванні співучасників, встановленні контактів із представниками держави-агресора або окупаційної адміністрації, налагодженні каналів комунікації, отриманні необхідних ресурсів, узгодженні порядку подальших дій та розробленні плану їх реалізації. У випадках групового характеру злочинної діяльності важливого значення набуває вербування співучасників, яке здійснюється шляхом особистих контактів, через спільних знайомих, а також із використанням соціальних мереж, месенджерів та інших засобів електронної комунікації.

При цьому способи вчинення колабораційної діяльності мають законодавче закріплення та безпосередньо визначені у диспозиції ст. 111-1 КК України, що дозволяє розглядати їх як основний елемент криміналістичної характеристики зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Для колабораційної діяльності характерною є інтелектуально-інформаційна спрямованість способу вчинення правопорушення. На відміну від багатьох загальнокримінальних правопорушень, злочинний результат нерідко досягається не шляхом фізичного впливу на потерпілого чи майно, а через поширення інформації, прийняття управлінських рішень, здійснення пропагандистської діяльності або організацію функціонування окупаційних структур. Відповідно основними засобами реалізації злочинного задуму виступають інформаційні ресурси, соціальні мережі, електронні комунікації, документи та владні повноваження.

Способи вчинення колабораційної діяльності характеризуються тісним зв’язком із воєнною обстановкою та окупаційним режимом. Автор неодноразово підкреслює значення місця, часу та обстановки вчинення правопорушення, вказуючи на їх безпосередній зв’язок із тимчасовою окупацією територій та дією правового режиму воєнного стану. Фактично саме

наявність окупаційної адміністрації або функціонування механізмів держави-агресора створюють умови для реалізації більшості способів колабораційної діяльності.

Способи вчинення колабораційної діяльності мають виражений документальний та цифровий характер слідоутворення. З аналізу роботи випливає, що доказова інформація переважно відображається у документах, електронних носіях інформації, соціальних мережах, месенджерах, мобільних телефонах, комп'ютерній техніці та мережевих ресурсах. Саме тому серед найбільш ефективних слідчих дій автор називає огляд електронних пристроїв, обшуки, а серед експертиз – комп'ютерно-технічну та лінгвістичну.

Способи вчинення колабораційної діяльності характеризуються високим рівнем латентності та зовнішньою легальністю окремих дій. Значна частина дій колаборанта може зовні відповідати законним управлінським, трудовим, освітнім чи інформаційним процесам. У зв'язку з цим для правильної кримінально-правової оцінки необхідним є встановлення спрямованості поведінки особи на сприяння державі-агресору або окупаційній адміністрації. Саме тому суттєве значення набуває дослідження мотивів, цілей та змісту відповідної діяльності.

Способи вчинення колабораційної діяльності перебувають у тісному взаємозв'язку з особою правопорушника. З дисертації випливає, що залежно від соціального статусу, професійного становища та функціональної ролі особи змінюється і спосіб реалізації колабораційної діяльності. Для пересічних громадян більш характерними є інформаційні та пропагандистські форми сприяння державі-агресору, тоді як для посадових осіб – прийняття управлінських рішень, участь у діяльності окупаційних органів влади або забезпечення їх функціонування.

Отже, криміналістична специфіка способів учинення колабораційної діяльності полягає у їх багатоваріантності, переважно інформаційно-організаційному характері, тісній залежності від умов окупації та воєнного стану, домінуванні цифрових слідів, а також ідеальних слідів, високому рівні

латентності окремих форм поведінки та безпосередньому зв'язку зі статусом і функціональною роллю особи колаборанта. Саме ці особливості повинні враховуватися під час формування криміналістичної характеристики та розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України.

Способи приховування колабораційної діяльності характеризуються значною варіативністю та залежать від форми протиправної діяльності. Найбільш поширеними серед них є психологічний вплив на свідків та очевидців шляхом їх залякування, використання засобів анонімізації діяльності в мережі Інтернет, реєстрація акаунтів на підставних осіб, використання зламаних облікових записів реальних користувачів, створення фіктивних профілів або сторінок-двійників, подальше видалення інформації чи обмеження доступу до неї. Крім того, для приховування колабораційної діяльності можуть використовуватися підроблені документи, що посвідчують особу, а також різноманітні способи документального маскування господарських відносин, зокрема відмова від належного юридичного оформлення правочинів під час здійснення господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією або незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованих територіях.

2.3. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних із колабораціонізмом

У структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, важливе місце посідає обстановка їх вчинення. Її значення обумовлене тим, що саме обстановка формує сукупність зовнішніх умов, у межах яких реалізується злочинний намір, впливає на вибір способу вчинення кримінального правопорушення, характер взаємодії учасників події та особливості процесу

слідоутворення [130, с. 68]. Відомості про місце, час та інші елементи обстановки мають не лише криміналістичне, а й кримінально-правове та процесуальне значення, оскільки відповідно до ст. 91 КПК України належать до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні .

Аналіз наукових підходів свідчить, що більшість криміналістів розглядають обстановку вчинення кримінального правопорушення як систему взаємопов'язаних об'єктів, процесів, явищ та умов навколишнього середовища, які впливають на механізм злочинної діяльності та закономірності утворення її слідів. При цьому до структури обстановки зазвичай відносять місце, час, матеріальне середовище, соціально-психологічні умови, особливості взаємодії учасників події та інші фактори, що визначають специфіку реалізації кримінально протиправної поведінки [290, с. 90; 269, с. 2; 220, с. 480].

Для кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, обстановка вчинення набуває особливого значення, оскільки безпосередньо пов'язана з умовами збройної агресії російської федерації проти України, функціонуванням окупаційних адміністрацій та запровадженням правового режиму воєнного стану. Згадані чинники створюють специфічне соціальне, політичне, інформаційне та безпекове середовище, у межах якого реалізуються різні форми колабораційної діяльності [352, с. 54].

На нашу думку, обстановку вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних територіальних, часових, соціально-політичних, інформаційних та організаційних умов, що виникають у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території України або діяльністю держави-агресора та безпосередньо впливають на підготовку, вчинення, приховування і документування відповідних кримінальних правопорушень. Саме така обстановка визначає характер способів колабораційної діяльності, особливості особи правопорушника, механізм слідоутворення та коло типових джерел доказової інформації.

Подальший розвиток учення про обстановку вчинення кримінального

правопорушення дозволив сформувати більш комплексні підходи до розуміння її сутності та місця у структурі криміналістичної характеристики. Так, В. Динту розглядає обстановку місця події у вузькому розумінні як сукупність об'єктів матеріального світу, що містять інформацію про вчинене кримінальне правопорушення. Водночас у широкому розумінні дослідниця визначає її як інтегральну систему умов, обставин та взаємозв'язків, локалізованих у просторі й часі, які поєднують матеріальне середовище місця події з об'єктом посягання, особою правопорушника та іншими елементами підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення. Важливим є також висновок науковиці про те, що поняття «обстановка злочину» є ширшим за поняття «обстановка вчинення злочину», оскільки охоплює весь комплекс умов підготовки, реалізації та приховування кримінально протиправної діяльності [127, с. 242; 128, с. 10, 23].

Аналіз сучасних наукових підходів свідчить про наявність спільного методологічного підґрунтя у розумінні досліджуваної категорії. Більшість науковців розглядають обстановку вчинення кримінального правопорушення як складну систему взаємопов'язаних об'єктів, процесів, явищ та умов об'єктивної реальності, які впливають на вибір способу кримінально протиправної діяльності, особливості її механізму та закономірності слідоутворення [291, с. 59]. До структури такої системи зазвичай включають просторово-часові характеристики події, матеріальне середовище, природно-кліматичні умови, поведінку учасників події, соціально-психологічні чинники та інші обставини, що визначають перебіг кримінально протиправної діяльності [286, с. 123; 9, с. 43].

Науковий інтерес становить і положення про те, що обстановка кримінального правопорушення є своєрідною формою взаємодії фізичного та соціального середовища в механізмі злочину. Саме в її межах відбувається реалізація злочинного наміру, формуються причинно-наслідкові зв'язки між діями правопорушника та навколишнім середовищем, а також виникають матеріальні й ідеальні сліди, які надалі стають джерелами доказової

інформації [207, с. 10]. У цьому аспекті слушною є думка про те, що дослідження обстановки дозволяє встановити взаємозв'язки між окремими елементами механізму кримінального правопорушення та отримати відомості про особу правопорушника, його мотиви, можливості та умови реалізації злочинного задуму [270].

Узагальнення наукових підходів дає підстави для висновку про відсутність єдиного бачення щодо структури обстановки вчинення кримінального правопорушення та переліку її елементів [24, с. 45; 436, с. 22; 469, с. 86]. Така ситуація є закономірною, оскільки зміст обстановки значною мірою визначається особливостями конкретного виду кримінальних правопорушень. Водночас практично всі дослідники визнають обов'язковими складовими обстановки місце та час вчинення кримінального правопорушення, які виступають її базовими структурними елементами. Саме через них конкретизуються інші характеристики події та встановлюються закономірні зв'язки між способом учинення кримінального правопорушення, особою правопорушника та слідовою картиною [316].

З огляду на предмет цього дослідження особливого значення набуває визначення специфічних елементів обстановки кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю. На відміну від більшості загальнокримінальних правопорушень, така обстановка формується в умовах збройної агресії російської федерації проти України, тимчасової окупації окремих територій, функціонування окупаційних адміністрацій, інформаційного впливу держави-агресора та дії правового режиму воєнного стану. Саме ці чинники визначають специфіку механізму колабораційної діяльності, особливості поведінки її суб'єктів та характер слідів, які залишаються внаслідок вчинення відповідних кримінальних правопорушень.

Узагальнення наукових підходів дозволяє дійти висновку, що обстановка вчинення кримінального правопорушення являє собою складну систему взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які формують умови реалізації кримінально протиправної діяльності, впливають на вибір способу її

вчинення та визначають особливості процесу слідоутворення. При цьому обстановка перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики, що забезпечує можливість побудови обґрунтованих слідчих версій та визначення найбільш ефективних напрямів розслідування [303, с. 199].

Ураховуючи специфіку предмета дослідження, під обстановкою кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, доцільно розуміти детерміновану умовами збройної агресії російської федерації проти України систему взаємопов'язаних територіальних, часових, соціально-політичних, інформаційних, організаційних та психологічних чинників, які створюють умови для підготовки, вчинення та приховування колаборaційних діянь, впливають на механізм їх реалізації та відображаються у відповідній слідовій картині [316].

На нашу думку, обстановка вчинення колаборaційної діяльності повинна розглядатися на двох взаємопов'язаних рівнях. Перший рівень становить загальна соціально-політична обстановка, сформована внаслідок збройної агресії, тимчасової окупації частини території України, функціонування окупаційних адміністрацій, проведення інформаційно-пропагандистських заходів та запровадження правового режиму воєнного стану. Другий рівень утворює безпосередня обстановка конкретного кримінального правопорушення, яка охоплює сукупність обставин місця, часу та умов, що склалися на момент реалізації злочинного наміру та безпосередньо вплинули на поведінку його учасників.

Особливістю колаборaційної діяльності є те, що її обстановка формується під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. До об'єктивних належать збройна агресія проти України, тимчасова окупація окремих територій, проведення бойових дій, функціонування окупаційних адміністрацій, інформаційний вплив держави-агресора та інші зовнішні умови. Натомість суб'єктивними чинниками виступають особистісні переконання, ідеологічні установки, рівень правосвідомості, політичні погляди, мотивація та

інші соціально-психологічні характеристики осіб [469, с. 88], які сприяють формуванню готовності до співпраці з державою-агресором.

У зв'язку з цим криміналістично значущими елементами обстановки кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, слід вважати: територію вчинення правопорушення (тимчасово окуповані території, прифронтові райони, території активних бойових дій), час його вчинення, соціально-політичну ситуацію в регіоні, інформаційне середовище, характер функціонування окупаційних структур, а також особливості соціально-психологічної атмосфери, в якій відбувалася реалізація кримінально протиправної діяльності [316]. Сукупність зазначених елементів визначає специфіку механізму колабораційної діяльності та характер доказової інформації, що підлягає встановленню під час досудового розслідування.

Однією з характерних особливостей обстановки вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є те, що значна частина таких діянь здійснюється в умовах очевидності та публічності. На відміну від багатьох інших кримінальних правопорушень, для яких характерним є прагнення правопорушника приховати факт своєї участі у протиправній діяльності, окремі форми колабораціонізму передбачають відкриту демонстрацію відповідної позиції або поведінки перед невизначеним колом осіб. Лише окремі прояви колабораційної діяльності реалізуються таємно, без сторонніх спостерігачів і очевидців.

Показовим прикладом є кримінальний проступок, передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК України, об'єктивна сторона якого полягає у публічному запереченні збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини її території, а також у публічних закликах до підтримки рішень чи дій держави-агресора, співпраці з нею або невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території [225]. Саме публічний характер таких дій є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення та визначає специфіку обстановки його вчинення.

У кримінально-правовому аспекті склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, належить до формальних, оскільки вважається закінченим із моменту вчинення відповідних дій незалежно від настання будь-яких суспільно небезпечних наслідків. Водночас для криміналістики особливого значення набувають саме умови реалізації таких дій, оскільки вони визначають характер доказової інформації та коло її джерел.

Важливою ознакою досліджуваних діянь є публічність. Відповідно до примітки до ст. 111-1 КК України публічним визнається поширення або висловлювання заперечень чи закликів до невизначеного кола осіб, у тому числі через мережу Інтернет або в медіа. Таким чином, законодавець фактично пов'язує кримінальну протиправність відповідних дій не лише зі змістом поширюваної інформації, а й з особливостями обстановки, в якій така інформація доводиться до інших осіб [279, с. 25].

На нашу думку, визначальною ознакою публічності є не кількість присутніх осіб, а наявність невизначеного кола адресатів, які можуть сприйняти відповідну інформацію. Саме тому обстановка публічності може виникати як під час виступу на зборах, мітингу, демонстрації чи іншому масовому заході, так і шляхом поширення відповідних матеріалів у соціальних мережах, месенджерах, на інтернет-платформах або через медіа. В сучасних умовах розвитку цифрових технологій саме мережа Інтернет стала одним із найбільш поширених середовищ реалізації колабораційної діяльності інформаційного характеру [316].

У досліджуваному аспекті криміналістичне значення обстановки полягає в тому, що вона безпосередньо впливає на механізм слідоутворення та визначає коло джерел доказової інформації. Зокрема, публічний характер висловлювань або закликів зумовлює появу свідків, аудіо- та відеозаписів, публікацій у соціальних мережах, коментарів користувачів, цифрових метаданих та інших відомостей, які можуть бути використані для доказування обставин кримінального правопорушення.

Загалом обстановка вчинення колабораційних діянь перебуває у тісному

взаємозв’язку з іншими елементами криміналістичної характеристики, насамперед із часом, місцем і способом учинення кримінального правопорушення. Тому її дослідження повинно здійснюватися комплексно, з урахуванням конкретної форми колабораційної діяльності, оскільки характер такого взаємозв’язку безпосередньо залежить від особливостей механізму реалізації злочинного наміру.

При цьому час і місце вчинення кримінального правопорушення виступають не лише самостійними кримінально-правовими, процесуальними та криміналістичними категоріями, а й невід’ємними складовими обстановки його вчинення. Відтак встановлення часових і територіальних меж колабораційної діяльності одночасно є процесом встановлення відповідної обстановки, в якій відбувалася реалізація кримінально протиправної поведінки [316].

Важливим структурним елементом обстановки кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, є місце їх вчинення. Його криміналістичне значення обумовлене тим, що саме місце події містить значний обсяг інформації про механізм кримінально протиправної діяльності, особливості її способу, коло учасників та характер слідової картини. У багатьох випадках аналіз місця вчинення колабораційного діяння дозволяє не лише реконструювати окремі обставини події, а й встановити можливі мотиви поведінки правопорушника та його зв’язки з представниками держави-агресора або окупаційної адміністрації.

Специфіка колабораційної діяльності полягає в тому, що її територіальна локалізація безпосередньо пов’язана з умовами збройної агресії російської федерації проти України [254, с. 96; 233, с. 339]. Незважаючи на те, що окремі форми колабораційної діяльності можуть вчинятися на всій території держави або навіть за її межами із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, найбільш типовим місцем їх реалізації залишаються тимчасово окуповані території України. Саме в умовах окупації створюються найбільш сприятливі умови для функціонування окупаційних адміністрацій, поширення пропагандистських наративів, здійснення

інформаційного впливу на населення та залучення громадян до співпраці з державою-агресором.

На нашу думку, місце вчинення колабораційної діяльності доцільно розглядати через декілька взаємопов'язаних криміналістичних критеріїв. Перший критерій має адміністративно-територіальний характер і пов'язаний із поділом території на тимчасово окуповані регіони, прифронтові райони та інші території України [360]. Другий критерій є географічним і відображає просторові характеристики місця реалізації кримінально протиправної діяльності, зокрема можливість використання мережі Інтернет, соціальних мереж, засобів масової інформації та інших дистанційних каналів комунікації. Третій критерій має організаційно-правовий характер і пов'язаний із функціонуванням конкретних установ, органів влади, підприємств чи організацій, діяльність яких може використовуватися для реалізації колабораційних намірів. Четвертий критерій становить соціальне призначення відповідного об'єкта, зокрема закладів освіти, культури, органів місцевого самоврядування, адміністративних установ або інших місць масового перебування населення [316].

Узагальнення слідчої та судової практики свідчить, що найбільш типовими місцями вчинення колабораційної діяльності є адміністративні будівлі та приміщення органів влади, освітні установи, об'єкти культури, громадські місця, а також інформаційний простір мережі Інтернет, який дедалі частіше виступає самостійним середовищем реалізації кримінально протиправної діяльності. Під час розслідування особливого значення набуває встановлення не лише фізичного місця вчинення кримінального правопорушення, а й відповідного цифрового середовища, в межах якого здійснювалася комунікація, поширювалася інформація або координувалися дії учасників протиправної діяльності.

Суттєвий вплив на формування обстановки колабораційної діяльності справляють також соціально-політичні умови, що склалися на певній території. Зокрема, функціонування окупаційних адміністрацій, інформаційна ізоляція

населення, пропагандистський вплив держави-агресора, нестабільна економічна ситуація, зниження рівня соціальної безпеки та інші чинники можуть стати детермінантами кримінально протиправної поведінки. У зв'язку з цим під час встановлення обстановки вчинення колабораційного правопорушення необхідно враховувати не лише територіальні характеристики місця події, а й увесь комплекс суспільно-політичних, економічних, інформаційних та психологічних умов, у яких формувався та реалізовувався злочинний намір.

Таким чином, місце вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, слід розглядати не лише як просторову характеристику події, а як складний елемент обстановки, який відображає особливості території, соціально-політичного середовища, інформаційного простору та умов функціонування окупаційного режиму. Саме комплексне дослідження цих факторів створює підґрунтя для побудови ефективних слідчих версій, визначення кола причетних осіб та організації процесу доказування у кримінальному провадженні.

Важливим елементом обстановки кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є час їх вчинення. Його криміналістичне значення полягає у можливості встановлення послідовності розвитку події, взаємозв'язків між окремими діями правопорушника та іншими обставинами кримінального правопорушення, а також визначення кола осіб, які могли бути свідками відповідних подій. Крім того, час вчинення колабораційної діяльності нерідко набуває кримінально-правового значення, оскільки окремі форми цього кримінального правопорушення безпосередньо пов'язані з умовами збройної агресії російської федерації проти України та функціонуванням окупаційного режиму на тимчасово окупованих територіях.

Специфіка часової характеристики колабораційної діяльності обумовлена різноманітністю способів її вчинення. Одні форми колабораціонізму мають одномоментний характер та завершуються в момент вчинення конкретної дії. До таких належать публічні заперечення збройної агресії проти України, публічні заклики до підтримки держави-агресора або поширення відповідної

інформації через засоби масової інформації чи мережу Інтернет. Інші форми колаборaційної діяльності характеризуються тривалістю у часі та можуть здійснюватися протягом декількох днів, місяців або навіть років. Насамперед це стосується добровільного зайняття посад в окупаційних органах влади, провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором або виконання організаційно-розпорядчих функцій в інтересах окупаційних структур.

У зв'язку з цим часові параметри колаборaційної діяльності повинні оцінюватися з урахуванням конкретної форми її прояву. Сам по собі проміжок часу, протягом якого здійснювалася протиправна діяльність, як правило, не впливає на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого, однак має істотне значення для встановлення механізму кримінального правопорушення, визначення періоду злочинної активності особи, виявлення джерел доказової інформації та перевірки слідчих версій.

Момент закінчення кримінального правопорушення також залежить від способу вчинення колаборaційної діяльності. Так, публічні заперечення чи заклики вважаються завершеними з моменту доведення відповідної інформації до невизначеного кола осіб, у тому числі шляхом її поширення через мережу Інтернет або засоби масової інформації. Натомість добровільне зайняття посади в незаконному органі влади на тимчасово окупованій території слід вважати закінченим з моменту фактичного вступу особи до виконання відповідних функцій.

Встановлення часу вчинення колаборaційної діяльності має важливе практичне значення для розслідування. Відомості про часові межі події дозволяють визначити коло можливих свідків та очевидців, перевірити маршрути переміщення підозрюваної особи, встановити факти її взаємодії з представниками держави-агресора, локалізувати місця зберігання цифрової інформації, а також визначити часові межі пошуку доказів у телекомунікаційних мережах, соціальних мережах, електронних інформаційних системах та інших джерелах доказової інформації [202, с. 60].

Встановлення часу та місця вчинення колаборaційної діяльності має важливе криміналістичне значення, оскільки дозволяє суттєво звузити коло пошуку доказової інформації та визначити найбільш імовірні напрями розслідування. Відомості про просторово-часові характеристики події дають можливість ідентифікувати потенційних свідків та очевидців, встановити маршрути пересування підозрюваних осіб, виявити технічні засоби, що використовувалися під час реалізації злочинного наміру, з'ясувати тривалість колаборaційної діяльності та конкретний зміст дій правопорушника. Крім того, аналіз часу і місця події дозволяє виявити заходи, вжиті колаборантом для приховування слідів кримінального правопорушення, маскування власної діяльності та уникнення викриття.

Така інформація виступає важливим орієнтиром для висунення слідчих версій, планування досудового розслідування та визначення кола обставин, що підлягають встановленню. Вона сприяє з'ясуванню умов, які об'єктивно або суб'єктивно сприяли вчиненню колаборaційних діянь, а також встановленню осіб, яким могли бути відомі факти підготовки, реалізації чи приховування кримінального правопорушення. Відтак встановлення часу та місця вчинення колаборaційної діяльності у поєднанні з аналізом інших відомостей про подію створює необхідне підґрунтя для правильної кримінально-правової оцінки діяння та визначення ефективної стратегії розслідування.

Водночас реалізація злочинного наміру у сфері колаборaційної діяльності неможлива без використання певних предметів, технічних засобів або інформаційних ресурсів, які залучаються до механізму кримінального правопорушення. Під час підготовки, вчинення та приховування колаборaційних діянь особа вступає у взаємодію з різноманітними об'єктами навколишнього середовища, окремі з яких набувають криміналістичного значення як засоби або знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Слушною є позиція В. Тіщенка, який відносить знаряддя та засоби до важливих слідоутворюючих елементів механізму кримінального правопорушення, оскільки саме в результаті їх взаємодії з іншими об'єктами

виникають матеріальні та ідеальні сліди, що надалі стають джерелами доказової інформації [435, с. 41]. У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із колабораційною діяльністю, особливого значення набувають інформаційно-комунікаційні засоби. Аналіз положень ст. 111-1 КК України свідчить, що до них можуть належати засоби масової інформації, мережа Інтернет, електронні інформаційні ресурси, соціальні мережі, месенджери та інші засоби дистанційної комунікації, за допомогою яких здійснюється поширення відповідної інформації або координація протиправної діяльності [295, с. 354].

Під знаряддями вчинення колабораційної діяльності доцільно розуміти матеріальні об'єкти, які безпосередньо використовуються правопорушником для реалізації злочинного наміру та перебувають у безпосередньому зв'язку зі способом учинення кримінального правопорушення. Натомість засобами є предмети, технічні пристрої, інформаційні ресурси або процеси, що забезпечують створення необхідних умов для реалізації кримінально протиправної діяльності та мають опосередкований зв'язок із механізмом її вчинення [290, с. 90].

Хоча знаряддя та засоби не належать до обов'язкових ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, вони можуть мати істотне значення для встановлення способу вчинення колабораційної діяльності та формування доказової бази. Так, під час впровадження освітніх стандартів держави-агресора в закладах освіти як знаряддя протиправної діяльності можуть використовуватися російські освітні програми, навчальні посібники, методичні матеріали та інші носії інформації. У випадках проведення політичних або пропагандистських заходів відповідного значення набувають агітаційні плакати, банери, друковані матеріали, символіка держави-агресора та інші предмети, що використовуються для поширення відповідних ідеологічних наративів.

Таким чином, обстановка вчинення колабораційної діяльності є складним багатокомпонентним елементом криміналістичної характеристики, який охоплює систему взаємопов'язаних просторових, часових та ситуаційних

чинників і перебуває у тісному взаємозв’язку з іншими її складовими. Саме обстановка значною мірою визначає вибір способу вчинення кримінального правопорушення, особливості використання засобів і знарядь, характер слідової картини та поведінку правопорушника на етапах підготовки, реалізації та приховування колаборaційних діянь. Її дослідження дозволяє встановити закономірності механізму кримінально протиправної діяльності, визначити напрями пошуку доказів та сформувати обґрунтовані слідчі версії щодо обставин розслідуваної події.

2.4. Особа злочинця в системі елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю

Дослідження особи правопорушника є одним із ключових напрямів формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. Значення цього елемента обумовлене тим, що саме особистісні характеристики суб’єкта значною мірою визначають вибір способу вчинення кримінального правопорушення, характер його підготовки, особливості поведінки під час реалізації злочинного наміру та механізми приховування протиправної діяльності. У зв’язку з цим відомості про особу колаборaнта виступають важливим джерелом інформації для побудови слідчих версій, прогнозування подальших дій правопорушника та визначення найбільш ефективних напрямів досудового розслідування.

Слід зазначити, що складність розслідування колаборaційної діяльності значною мірою пов’язана з недостатнім рівнем наукового опрацювання криміналістично значущих характеристик осіб, які вчиняють відповідні кримінальні правопорушення. Відсутність систематизованих відомостей про типові соціально-демографічні, професійні, психологічні та поведінкові особливості колаборантів істотно ускладнює процес встановлення причетних

осіб, виявлення закономірностей їхньої протиправної діяльності та використання криміналістичного прогнозування під час розслідування.

З криміналістичної точки зору особа правопорушника має важливе інформаційне, пошукове, орієнтуюче та праксеологічне значення як самостійний елемент криміналістичної характеристики. Саме тому вчені обґрунтовано розглядають відомості про особу правопорушника як один із центральних компонентів криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення. Такий підхід пояснюється тим, що кримінально протиправна діяльність завжди є результатом свідомої поведінки конкретної особи, а отже особистість суб'єкта закономірно відображається у способі вчинення кримінального правопорушення, характері залишених слідів, особливостях взаємодії з іншими учасниками події та обраних засобах досягнення злочинного результату.

Особливого значення цей елемент набуває під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю. На відміну від багатьох загальнокримінальних правопорушень, у даному випадку мотивація особи, її політичні переконання, ідеологічні установки, соціальний статус, професійне становище, характер комунікативних зв'язків та ставлення до держави-агресора нерідко виступають визначальними чинниками механізму кримінально протиправної діяльності. Саме тому особу колаборанта доцільно розглядати не лише як один із елементів криміналістичної характеристики, а як системоутворюючий компонент, через який розкриваються закономірні зв'язки між способом вчинення кримінального правопорушення, обстановкою його реалізації, слідовою картиною та іншими криміналістично значущими обставинами [433, с. 124].

Слід наголосити, що ефективна протидія колаборaційній діяльності значною мірою залежить від своєчасного виявлення осіб, причетних до її вчинення, а також від належного дослідження їх криміналістично значущих характеристик. У зв'язку з цим встановлення типових соціально-демографічних, професійних, психологічних та поведінкових ознак осіб, які

вчиняють кримінальні правопорушення, пов’язані з колаборaційною діяльністю, набуває важливого теоретичного і практичного значення, оскільки створює підґрунтя для підвищення ефективності їх виявлення, документування та розслідування.

У криміналістичному аспекті відомості про особу правопорушника мають значний пізнавальний потенціал. Їх дослідження дозволяє встановити спрямованість та реальний зміст злочинних намірів, прогнозувати найбільш імовірні способи реалізації протиправної діяльності, визначати характер взаємодії особи з представниками держави-агресора або окупаційних структур, а також з’ясувати інші обставини, пов’язані з об’єктивною та суб’єктивною сторонами кримінального правопорушення. Крім того, криміналістичний аналіз особи колаборанта сприяє виявленню закономірних зв’язків між мотивами його поведінки, способом учинення кримінального правопорушення, обстановкою його реалізації та характером слідів, що залишаються внаслідок протиправної діяльності.

Саме тому дослідження особи правопорушника у структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, має розглядатися як один із пріоритетних напрямів наукового пізнання, результати якого можуть бути використані для побудови обґрунтованих слідчих версій, планування розслідування та прогнозування поведінки підозрюваних осіб у кримінальному провадженні [410, с. 130].

Слід акцентувати, що результати будь-якого кримінального правопорушення містять сліди особи, яка його вчинила, серед яких: відомості про окремі соціально-психологічні риси цієї особи, її злочинний досвід, професію, освіту, спеціальні знання, стать, вік тощо. Взаємодія такої інформації про особу правопорушника з виявленими даними про спосіб вчинення кримінального правопорушення, механізм і обстановку його вчинення складає нову самостійну інформацію, що дозволяє сформувати низку ефективних напрямів досудового розслідування та обрати методи, що доцільно застосувати [323]. Саме тому, наголошують вчені, «особистість кримінального

правопорушника виступає самостійним об'єктом кримінального вивчення, а відомості про неї – вагомим елементом криміналістичної характеристики кримінального правопорушення» [295]. Таке твердження вбачається доцільним стосовно застосування у випадку розслідування випадків колаборaційної діяльності.

Вивчення особи злочинця є складною комплексною проблемою, що вимагає різнобічного підходу для її розв'язання. Науковці зазначають, що «зміст цього елемента криміналістичної характеристики визначається набором особливих ознак притаманних особам, які вчиняють злочини, і суттєвих для ефективного розслідування злочинів» [252]. Окрім того, «дані про суб'єктів злочинів містять різного роду відомості, що у своїй сукупності характеризують тип особи злочинця, який вчиняє злочин певної спрямованості, а це, в свою чергу, сприяє побудові версій щодо нього, його встановленню й пошуку» [438, с. 62].

Стосовно особи злочинця О. Колесніченко та В. Коновалова наголошують, що «конкретний зміст цього елемента криміналістичної характеристики обумовлений тим набором ознак особи, що є специфічними для злочинців, які вчиняють даного виду злочини, та важливі для успішного їх розслідування» [189, с. 46].

Слід підтримати позицію науковців, які зазначають, що особа правопорушника належить до числа центральних об'єктів дослідження кримінально-правових наук, оскільки саме людина виступає носієм волі, мотивів, цілей та поведінкових установок, які визначають механізм кримінально протиправної діяльності [228, с. 129]. З огляду на це відомості про особу правопорушника мають важливе значення не лише для кримінального права та кримінології, а й для криміналістики, де вони використовуються з метою встановлення закономірностей підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень.

У кримінально-правовому аспекті суб'єктом кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, є фізична осудна

особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Водночас для криміналістики значення мають не лише загальні ознаки суб'єкта, а й інші характеристики, що дають змогу визначити особливості його протиправної діяльності. До таких належать характер і спрямованість вчинених дій, тривалість кримінально протиправної поведінки, форма співучасті, роль особи в реалізації злочинного наміру, а також інші відомості, які відображають специфіку механізму колабораційної діяльності [117, с. 143].

Оцінюючи особливості колабораційних правопорушень, слід зазначити, що значна частина з них вчиняється одноосібно, особливо коли йдеться про публічні заклики, поширення пропагандистських матеріалів, добровільне зайняття посад в окупаційних структурах або здійснення іншої індивідуальної діяльності на користь держави-агресора. Разом із тим окремі форми колабораційної діяльності можуть реалізовуватися у взаємодії з представниками окупаційних адміністрацій, незаконних органів влади чи іншими особами, що обумовлює необхідність встановлення характеру таких зв'язків та ролі кожного учасника у механізмі кримінального правопорушення.

Особливе значення під час криміналістичного дослідження особи колаборанта має встановлення мотивів його поведінки. Відповідно до положень ст. 91 КПК України мотив і мета кримінального правопорушення належать до обставин, що підлягають доказуванню [323]. Їх дослідження дозволяє встановити психологічну основу кримінально протиправної діяльності, з'ясувати внутрішні спонукання особи та пояснити механізм прийняття нею рішень щодо співпраці з державою-агресором [323].

У кримінологічній науці особистість правопорушника традиційно розглядається як сукупність соціально значущих властивостей, зв'язків і відносин, які у взаємодії з конкретними життєвими обставинами впливають на формування кримінально протиправної поведінки [157, с. 85]. Такий підхід має важливе значення і для криміналістики, оскільки дозволяє виявляти типові ознаки осіб, схильних до вчинення колабораційних діянь, та встановлювати

закономірні зв’язки між їх особистісними характеристиками й особливостями механізму кримінального правопорушення.

У зв’язку з цим під час формування криміналістичної характеристики особи колаборанта доцільно враховувати дві групи ознак. До першої належать загальні соціально-демографічні характеристики: стать, вік, освіта, професія, соціальний статус, місце проживання та роль особи в суспільстві. Другу групу становлять криміналістично значущі ознаки, які відображають особливості її протиправної діяльності, мотиви співпраці з державою-агресором, характер соціальних зв’язків, політичні та ідеологічні установки, рівень залученості до функціонування окупаційних структур, а також інші властивості, що мають значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю.

Узагальнення наукових підходів дозволяє дійти висновку, що особа правопорушника є складною соціально-біологічною та психологічною системою, сукупність властивостей якої відображається у механізмі кримінального правопорушення, його слідах та поведінці особи до, під час і після вчинення протиправного діяння [106, с. 30; 123, с. 154–155]. У криміналістичному аспекті особа злочинця становить сукупність криміналістично значущих соціально-демографічних, психологічних, моральних, біологічних та кримінально-правових ознак, що можуть бути використані для встановлення обставин кримінального правопорушення та його суб’єкта [283, с. 182].

Для цілей формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, найбільше значення мають такі групи ознак особи правопорушника: соціально-демографічні (вік, стать, освіта, професія, соціальний статус, місце проживання), особистісно-психологічні (переконання, ціннісні орієнтації, мотивація, рівень правосвідомості), морально-правові (ставлення до права, держави та суспільства), а також кримінально-правові характеристики (форма участі у кримінальному правопорушенні, тривалість протиправної діяльності, наявність

судимості тощо) [323]. Вважаємо, що сукупність зазначених ознак дозволяє встановити закономірні зв'язки між особою колаборанта, способом учинення кримінального правопорушення, обстановкою його реалізації та характером слідової картини.

Враховуючи специфіку колабораційної діяльності, особливого значення набуває дослідження мотиваційної сфери правопорушника, його політичних та ідеологічних переконань, соціальних зв'язків, ставлення до держави-агресора, а також ролі, яку він виконував у механізмі кримінально протиправної діяльності. Саме ці характеристики нерідко визначають спрямованість злочинної поведінки та дозволяють пояснити причини співпраці особи з представниками держави-агресора або окупаційними структурами.

Таким чином, особу колаборанта доцільно розглядати як один із ключових елементів криміналістичної характеристики, дослідження якого створює підґрунтя для побудови слідчих версій, прогнозування поведінки підозрюваного та визначення найбільш ефективних напрямів досудового розслідування.

Важливе значення для криміналістичної характеристики особи колаборанта мають її соціально-правовий статус, характер зв'язків із тимчасово окупованою територією, професійна діяльність та роль у механізмі кримінального правопорушення. Необхідність встановлення відомостей про особу правопорушника обумовлена не лише потребами доказування, а й вимогами кримінального процесуального законодавства, відповідно до яких дані про обвинуваченого підлягають обов'язковому встановленню та відображенню у процесуальних документах.

Аналіз положень ст. 111-1 КК України та наукових джерел свідчить, що типовим суб'єктом більшості форм колабораційної діяльності є громадянин України, який добровільно вступає у взаємодію з державою-агресором, її окупаційними адміністраціями або незаконно створеними органами влади на тимчасово окупованих територіях [410, с. 130]. Водночас окремі форми колабораційної діяльності характеризуються наявністю спеціального суб'єкта,

зумовленого службовим становищем, професійною діяльністю чи виконанням організаційно-розпорядчих функцій.

З криміналістичної точки зору характерними ознаками особи колаборанта є наявність сталих соціальних зв'язків із відповідною територією, обізнаність із місцевими суспільними процесами, можливість впливати на населення або окремі соціальні групи, а також доступ до адміністративних, організаційних чи інформаційних ресурсів. Саме тому серед суб'єктів колабораційної діяльності нерідко зустрічаються посадові особи органів влади, керівники підприємств, працівники освітньої сфери, громадські діячі та інші особи, діяльність яких пов'язана з управлінськими або комунікативними функціями [327; 341; 242, с. 126; 287, с. 79; 209].

Особливий інтерес для криміналістики становлять особи, які здійснюють впровадження стандартів освіти держави-агресора на тимчасово окупованих територіях. Узагальнення судової практики свідчить, що такими суб'єктами переважно виступають керівники закладів освіти, їх заступники та посадові особи органів управління освітою, які мають реальну можливість впливати на організацію освітнього процесу, кадрову політику та зміст навчання. Їхня діяльність зазвичай пов'язана з організацією освітнього процесу за стандартами держави-агресора, вилученням українських навчальних матеріалів, підбором педагогічних кадрів та впровадженням нових навчальних програм [79].

Таким чином, для особи колаборанта характерними є наявність стійких зв'язків із відповідною територією, усвідомлене сприяння функціонуванню окупаційних структур, використання службового або професійного становища для реалізації протиправної діяльності, а також здатність впливати на суспільні процеси в умовах тимчасової окупації. Саме ці ознаки мають найбільше значення для формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

Аналіз судової практики свідчить, що окремі форми колабораційної діяльності характеризуються наявністю спеціального суб'єкта, професійний статус якого безпосередньо пов'язаний із механізмом вчинення кримінального

правопорушення. Найбільш показовими у цьому аспекті є дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора, провадження господарської діяльності у взаємодії з окупаційними структурами, а також добровільне зайняття посад у незаконних органах влади, судових чи правоохоронних органах на тимчасово окупованих територіях [152, с. 70].

Узагальнення вироків у справах про впровадження стандартів освіти держави-агресора свідчить, що суб'єктами таких кримінальних правопорушень переважно є керівники закладів освіти, їхні заступники та посадові особи органів управління освітою. Характерними діями цих осіб є організація освітнього процесу за програмами держави-агресора, вилучення української навчальної літератури, отримання та використання російських підручників, підбір педагогічного персоналу й забезпечення функціонування закладу освіти відповідно до вимог окупаційної адміністрації.

Окрему групу колаборантів становлять суб'єкти господарювання, які добровільно здійснюють господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором або її окупаційними структурами. Судова практика свідчить, що така діяльність може проявлятися у наданні послуг, постачанні товарів, передачі матеріальних ресурсів представникам окупаційних адміністрацій чи збройним формуванням держави-агресора, а також в отриманні економічних переваг від співпраці з окупаційною владою [274; 366; 81]. Для цієї категорії правопорушників характерними є наявність підприємницького статусу, матеріальної зацікавленості та використання господарської діяльності як інструменту взаємодії з окупаційними структурами [81; 72; 56; 71].

Особливу суспільну небезпечність становлять особи, які добровільно займають посади в незаконних судових та правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованих територіях. Специфіка таких суб'єктів полягає у безпосередній участі в забезпеченні функціонування окупаційного режиму шляхом здійснення владних, правоохоронних або судових повноважень. При цьому криміналістичне значення мають не лише займані посади, а й фактичний обсяг повноважень, характер виконуваних функцій та рівень залученості особи

до діяльності окупаційних структур [210, с. 202; 345, с. 358, 360].

Таким чином, криміналістична характеристика особи колаборанта залежить від конкретної форми колабораційної діяльності, однак її типовими рисами є наявність стійких зв'язків із відповідною територією, доступ до організаційних, інформаційних або матеріальних ресурсів, здатність впливати на суспільні процеси та добровільне використання свого соціального чи професійного статусу в інтересах держави-агресора.

Аналіз наукових джерел і судової практики свідчить про наявність окремих дискусійних питань щодо визначення суб'єкта колабораційної діяльності та кваліфікації окремих її форм [345, с. 358, 360]. Водночас для криміналістичної характеристики особи колаборанта більшого значення набувають не законодавчі колізії, а встановлення типових ознак осіб, які вчиняють відповідні кримінальні правопорушення.

Узагальнюючи наукові підходи, колаборанта доцільно визначати як особу, яка умисно, добровільно та усвідомлено здійснює співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією, незаконними органами влади або збройними формуваннями, діючи всупереч інтересам України [233, с. 339; 410, с. 131]. Саме добровільність поведінки, усвідомлення характеру власних дій та спрямованість на сприяння окупаційному режиму становлять ключові ознаки особи колаборанта.

Судова практика свідчить, що серед колаборантів зустрічаються особи з різним соціальним статусом, рівнем освіти та професійною підготовкою. Зокрема, поширеними є випадки використання соціальних мереж, відеохостингів та інших інформаційно-комунікаційних платформ для поширення матеріалів, спрямованих на заперечення збройної агресії проти України або підтримку дій держави-агресора [64]. Такі обставини свідчать про наявність у правопорушників певного рівня цифрової грамотності, комунікативних навичок та здатності впливати на інформаційний простір.

Важливим елементом криміналістичної характеристики особи колаборанта є її мотиваційна сфера. Дослідження свідчать, що на формування

колабораційної поведінки можуть впливати ідеологічні переконання, деформована громадянська позиція, матеріальна зацікавленість, кар'єрні мотиви, прагнення зберегти або покращити власний соціальний статус, а також психологічний вплив окупаційної пропаганди. При цьому мотив колабораційної діяльності має важливе криміналістичне значення, оскільки дозволяє встановити спрямованість умислу, пояснити механізм протиправної поведінки та визначити коло осіб, які можуть бути причетними до вчинення кримінального правопорушення [295].

Таким чином, криміналістична характеристика особи колаборанта повинна формуватися з урахуванням її соціально-демографічних, професійних, психологічних та поведінкових ознак, а також мотивів і цілей протиправної діяльності [323]. Саме сукупність цих характеристик дозволяє встановити закономірні зв'язки між особою правопорушника, способом учинення кримінального правопорушення, обстановкою його реалізації та характером слідової картини.

Таблиця 2.1

Гендерна характеристика колаборантів за період агресивних дій рф на території України

№ з/п	Найменування показника	2022 рік		2023 рік		2024 рік	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	повідомлено про підозру у вчиненні колабораційних дій	1454	-	1592	-	1113	-
2	виявлено осіб, що вчинили колабораційні дії	726	-	1169	-	819	-
3	жінки	233	32	549	47	335	41
4	чоловіки	493	68	620	53	484	59

Результати аналізування гендерного складу вказують на те, що серед виявлених осіб, які вчинили колабораційні дії домінують чоловіки: 493 особи (68 %) у 2022 році; 620 осіб (53 %) у 2023 році; 484 особи (59%) у 2024 році.

Таблиця 2.2

Вік виявлених осіб, що вчинили колабораційні правопорушення за період агресивних дій рф на території України

№ з/п	Найменування показника вік правопорушника	2022 рік		2023 рік		2024 рік	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	до 14 років	0	0	0	0	0	0
2	14-15 років	0	0	0	0	0	0
3	16-17 років	0	0	0	0	0	0
4	18-28 років	49	7	81	7	58	7
5	29-39 років	177	24	291	25	240	29
6	40-54 роки	298	41	505	43	372	45
7	55-59 років	71	10	130	11	64	8
8	60 і більше років	131	18	162	14	85	10

За даними Офісу Генерального прокурора України найбільш криміногенним є вік від 40 до 54 років (43 %); від 29 до 39 років (26 %); 60 і більше років (14 %). Решта припадає на інші вікові категорії осіб-правопорушників; немає неповнолітніх серед виявлених осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, пов’язані із колабораційною діяльністю [136; 137; 138].

Таблиця 2.3

Освітня характеристика колаборантів за період агресивних дій рф на території України

№ з/п	Найменування показника – рівень освіти	2022 рік		2023 рік		2024 рік	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	вища	405	56	681	58,00	458	56,0
2	професійно-технічна	85	12	154	13,00	97	11,8
3	базова середня	236	32	330	28,00	263	32,0
4	початкова	0	0	1	0,09	1	0,2
5	без освіти	0	0	3	0,91	0	0

Аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора України за 2022–2024 роки дозволяє виокремити окремі типові ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов’язані з колабораційною діяльністю. Зокрема, більшість виявлених колаборантів мали вищу освіту (56–58 %), що свідчить про

достатній рівень їхньої професійної підготовки, соціальної адаптації та здатності усвідомлювати характер і наслідки власних дій. Водночас значну частку становили особи з базовою середньою освітою (28–32 %), що вказує на неоднорідність освітнього рівня суб'єктів колабораційної діяльності. Усі виявлені правопорушники були громадянами України, що підтверджує спрямованість відповідних кримінально-правових заборон насамперед на протиправну поведінку власних громадян в умовах збройної агресії держави-окупанта [136; 137; 138].

Характерною ознакою є також значна кількість працездатних осіб, які не були офіційно працевлаштовані. Поряд із цим, аналіз наукових джерел і судової практики свідчить, що чоловіки-колаборанти частіше займають посади в незаконно створених правоохоронних органах, органах окупаційної влади та суб'єктах господарювання, тоді як жінки переважно залучаються до діяльності у сфері освіти, місцевого самоврядування або інформаційно-пропагандистської діяльності.

Отже, особу колаборанта як елемент криміналістичної характеристики доцільно розглядати через сукупність соціально-демографічних, професійних, психологічних та поведінкових ознак, які перебувають у взаємозв'язку зі способом учинення кримінального правопорушення, обстановкою його реалізації та характером слідової картини. Формування типового криміналістичного портрета колаборанта має важливе практичне значення, оскільки сприяє побудові обґрунтованих слідчих версій, прогнозуванню поведінки правопорушника та підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

2.5. Характеристика слідової картини злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю

Вивчення закономірностей слідоутворення та їх результатів спрямоване на отримання доказової інформації про об'єкти, дії та процеси, пов'язані з механізмом кримінального правопорушення. У криміналістиці виходять із того, що слідоутворюючий об'єкт є носієм первинної інформації, яка відображає його індивідуальні властивості та ознаки, тоді як слідосприймаючий об'єкт акумулює похідну інформацію, що виникає внаслідок їх взаємодії. Саме завдяки дослідженню таких відображень встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між учасниками події, способом учинення кримінального правопорушення та його наслідками. При цьому сліди містять інформацію не лише про об'єкт, який їх залишив, а й про механізм слідоутворення, характер дій правопорушника та умови, за яких вони були вчинені [442, с. 194].

Слідова картина посідає важливе місце у структурі криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, оскільки перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими її елементами – способом учинення кримінального правопорушення, обстановкою його реалізації, особою правопорушника та використаними засобами. Її дослідження має не лише доказове, а й організаційно-тактичне значення, оскільки дозволяє визначити напрями пошуку доказів, сформувати обґрунтовані слідчі версії та спланувати подальші процесуальні дії.

У контексті розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, слідова картина набуває особливого значення. Аналіз виявлених слідів дає можливість встановити механізм і спосіб учинення кримінального правопорушення, характер взаємодії правопорушника з представниками держави-агресора або окупаційних структур, способи приховування протиправної діяльності, а також ідентифікувати осіб, причетних до її вчинення. Крім того, дослідження слідової картини дозволяє перевіряти

достовірність показань учасників кримінального провадження, виявляти суперечності в отриманій інформації та встановлювати приховані джерела доказової інформації. Саме тому слідову картину доцільно розглядати як один із найбільш інформативних елементів криміналістичної характеристики колабораційної діяльності, що забезпечує встановлення

Надаючи характеристику типовій слідовій картині злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, зазначимо, що значну кількість слідів даної категорії кримінальних правопорушень можна віднести до ідеальних слідів і документів. Поряд із цим наголосимо, що слідова картина колабораційних кримінальних правопорушень буде залежати від способу їх вчинення. Наприклад, до ідеальних слідів кримінальних правопорушень даної категорії можна віднести показання свідків та очевидців, а документальними джерелами інформації про такі злочини можуть бути накази, розпорядження, протоколи, висновки експертів тощо [308].

Поряд із ідеальними слідами під час розслідування колабораційної діяльності слідчими широко використовуються й «матеріальні сліди, якими можуть виступати нотатки, електронне листування, засоби зв'язку за допомогою комп'ютерних комунікацій, соціальних мереж тощо» [208, с. 97].

Досліджуючи сліди кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, науковцями встановлено, що «провідного значення набувають:

а) технічні засоби, в яких може міститись інформація про діяльність злочинця, його спільників і пособників;

б) способи зв'язку між суб'єктами конкретного кримінального діяння:

– персональні комп'ютери, ноутбуки, планшети, телефони тощо;

– електронна пошта;

– речові носії інформації – записні книжки, блокноти тощо» [273, с. 119].

Зазначимо, що між джерелами інформації та слідами злочину завжди існує зв'язок. Інформацію, за її сутністю, можна вважати доказом за умови, якщо її використовують у сфері судочинства коли вона набуває ознак

належності, допустимості й достовірності. Науковцями вказувалось, що «інформація є загальним поняттям, яке характеризують відомості, фактичні дані та відомості про фактичні дані, а до сфери доказування залучається тільки та частина інформації, що є процесуально необхідною у відповідному кримінальному провадженні й відповідає критеріям доказів» [442, с. 193]. Інакше кажучи, інформація може встановлювати сам факт і відомості про цей факт.

Поряд із цим, М. Салтевський стверджував, що «будь-який об'єкт, який перебуває в межах кримінального судочинства, слід розглядати в аспекті його рівності, тотожності самому собі – чи є він тим самим, що «був присутній» на місці події або «брав участь» у вчиненні злочину» [395, с. 257].

До ідеальних слідів кримінальних правопорушень належить криміналістично значуща інформація, що сприйнята та збережена у пам'яті людини у вигляді уявних образів події й може бути відтворена в процесуальній формі [273, с. 119]. У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, такими слідами виступають показання підозрюваних, свідків, очевидців, потерпілих та інших осіб, які володіють інформацією про обставини співпраці з державою-агресором або окупаційними структурами. Тому одним із першочергових завдань слідчого є встановлення кола осіб, здатних надати відомості, що мають значення для кримінального провадження [308].

Специфіка слідової картини кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, полягає в переважанні цифрових та ідеальних слідів над традиційними матеріальними відображеннями. Хоча сліди рук, ніг або інші класичні матеріальні сліди можуть бути присутніми, вони здебільшого мають другорядне доказове значення. Натомість провідну роль відіграють документи, електронні носії інформації, засоби комунікації, матеріали соціальних мереж, електронне листування, аудіо- та відеозаписи, а також відомості, що містяться у мобільних телефонах, комп'ютерах та інших цифрових пристроях [308].

У структурі типової слідової картини колаборaційної діяльності доцільно виокремлювати ідеальні, матеріальні та цифрові сліди. До ідеальних належать показання свідків, очевидців та інших осіб, обізнаних з обставинами протиправної діяльності. Матеріальні здебільшого представлені документами, зокрема, наказами, розпорядженнями, протоколами, листуванням, службовою документацією, звітами та іншими документами. Особливого значення набувають цифрові сліди, що містяться в електронній пошті, месенджерах, соціальних мережах, комп'ютерній техніці, мобільних пристроях та інших інформаційно-комунікаційних системах.

До особливостей слідової картини колаборaційної діяльності слід віднести те, що доказовою інформацією найчастіше виступають відомості про факт, а саме:

– інформація, яка отримана із засобів масової інформації, мережі інтернет чи груп мобільних комунікацій (наприклад, у Viber, Telegram тощо);

– інформація отримана шляхом контррозвідки [308]. Слід погодитися з позицією науковців, відповідно до якої слідова картина колаборaційної діяльності може відображатися в інформаційному середовищі соціальних мереж та інших інтернет-ресурсів, у тому числі тих, що функціонують під контролем або юрисдикцією держави-агресора. У таких випадках криміналістично значуща інформація фіксується у вигляді публікацій, коментарів, повідомлень, аудіовізуальних матеріалів та інших цифрових відображень протиправної діяльності. У зв'язку з цим проведення огляду вебресурсів та облікових записів у мережі Інтернет дозволяє виявляти й документувати відомості про факти колаборaційної діяльності, зокрема матеріали, оприлюднені підозрюваною особою або пов'язаними з нею користувачами [500, с. 176].

Зауважимо, що сліди поширення відомостей, передбачених диспозицією ч. 1 ст. 111-1 КК України, а саме: «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні

заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України» [225], а також свідчення щодо ознайомлення із поширеними відомостями іншими способами можна встановити дослідженням профілю підозрюваного у соціальній мережі або конкретної публікації, у тому числі є цікавими параметри, що визначають коло осіб, яких охопила така публікація, а саме:

– відомості про кількість переглядів і наявні коментарі;

– кількість підписників підозрюваного в якості користувача соціальних мереж чи інших веб-ресурсів;

– кількість невербальних відгуків на отриману інформацію із контенту [308].

В останньому випадку йдеться про «лайки», що є «статистикою використання функції в програмному забезпеченні, призначеному для соціальних мереж, блогів, інтернет-форумів, сервісів, соціальних закладок, нових сайтів тощо, які використовуються для вираження позиції користувача до того чи іншого контенту» [240]. Наголосимо, що наведене є вкрай важливим під час розслідування колабораційної діяльності щодо врахування слідової картини даних кримінальних діянь.

Звернемо окрему увагу на те, що сьогодні значні труднощі викликає спроможність здійснення оперативно-розшукових та слідчих дій із збирання доказів на тимчасово окупованих територіях України та відсутністю досвіду роботи в умовах збройного конфлікту, не дивлячись на те, що гібридна війна на теренах України триває з 2014 року. Дослідники акцентують, що «даний фактор впливає на високий ступінь інформаційної невизначеності, що пов’язаний із дефіцитом доказової й орієнтуючої інформації. Наразі саме така інформація, як правило, стає приводом до порушення кримінальних проваджень за ст. 111-1

КК України» [295, с. 359].

Інформаційне відображення злочину, яке формує слідову картину унаслідок реалізації колабораційних діянь, залежить від способу вчинення даної злочинної діяльності. Саме тому слідову картину злочину, пов'язаного із колабораційною діяльністю, слід досліджувати у взаємозв'язку зі способом його вчинення та використанням матеріалів кримінальних проваджень, що на даний момент не є можливим. Разом із тим слід наголосити, що слідова картина колабораційних діянь формується у матеріальній та ідеальній дійсності. До основних компонентів відображення та існування матеріальної інформації слід віднести: матеріальні носії; способи матеріального перетворення й відображення інформації; способи формального перетворення інформації тощо.

Якщо йдеться про колабораційну діяльність, то в матеріальній дійсності до джерел такої інформації науковці пропонують відносити:

– «відеозаписи конкретних колабораційних діянь у засобах масової інформації, мережі інтернет і мобільних комунікаціях серед яких виокремлюють як стрім, так і інформацію на матеріальних носіях до яких відносять диски, флешки, пам'ять мобільних телефонів тощо;

– накази про прийняття на роботу до військово-цивільної адміністрації країни-агресора чи інших незаконно створених органів, формувань тощо;

– контроль і запис переговорів, отримання інформації про абонентів чи абонентських пристроїв тощо;

– господарські договори суб'єктів господарювання з представницькими органами країни-агресора тощо» [344, с. 169; 206, с. 363].

Додамо до наведеного вище наголос науковців, що «електронні відображення як слідову картину колабораційних дій, що у подальшому можна використати як докази у конкретних кримінальних провадженнях, виявляють:

– у пам'яті комп'ютера, ноутбука чи телефону як фото- чи відеоматеріали, серед яких: зображення на світлинах підозрюваного із представниками країни-агресора; переписка підозрюваного у якій визнається ним зайняття посади у незаконних органах влади, що створені на тимчасово

окупованих територіях; інша аналогічна інформація, що має відношення до розслідуваних кримінальних діянь;

– на жорстких дисках, у хмарних і вторинних сховищах» [500, с. 177].

Як можна побачити із наведеного, інтерес до проблематики збору, фіксації й використання низки форм доказів, серед яких не останнє місце посідає електронне відображення постійно збільшується через зростання цифрових комунікацій і застосування новітніх інформаційних технологій під час вчинення колаборaційних діянь [308]. Подібний цифровий формат слідової картини колаборaційної діяльності на сьогодні є актуальним і потребує подальшого розвитку на основі глибокого дослідження.

Звернемо увагу на те, що розміщена в мережі інтернет інформація, як й інша комп'ютерна інформація має свою специфіку, оскільки може бути змінена, модифікована, блокована і навіть знищена. Це вказує на необхідність здійснення низки дій для збереження доказової інформації в межах кримінального провадження, а саме: її необхідно негайно копіювати, скачувати на матеріальні носії тощо [513].

Зазначимо, що слідову картину необхідно сприймати як абстрактну модель кримінального правопорушення, що має відображення у навколишньому середовищі внаслідок його вчинення. До ідеальних слідів відносять сліди пам'яті, психічні відображення, уявні образи, інакше кажучи інформацію, що наявна у свідомості свідків, очевидців тощо. Подібна інформація не доступна для безпосереднього сприйняття слідчим, а її зміст можна розкрити шляхом опитування чи допиту свідків, очевидців, обвинуваченого чи інших носіїв даної інформації. Типова слідова картина колаборaційної діяльності відображається також і в ідеальних слідах – показаннях очевидців, свідків тощо та документах [308].

Отже, слідова картина є самостійним елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, а її дослідження має важливе значення для встановлення способу та механізму вчинення кримінального правопорушення, виявлення причетних

осіб, перевірки достовірності отриманих відомостей і формування доказової бази. Аналіз слідової картини дозволяє не лише реконструювати подію кримінального правопорушення, а й виявити приховані джерела доказової інформації, встановити суперечності у показаннях учасників кримінального провадження та визначити напрями подальшого розслідування.

Специфіка слідової картини колабораційної діяльності обумовлена особливостями способів учинення відповідних кримінальних правопорушень. З огляду на це доцільно виокремлювати такі основні групи слідів:

– матеріальні сліди, що відображаються у документах, друкованій продукції, агітаційних матеріалах, електронних носіях інформації, мобільних телефонах, комп'ютерній техніці та інших об'єктах матеріального світу;

– цифрові сліди, які містяться в соціальних мережах, месенджерах, електронній пошті, хмарних сервісах, інформаційно-телекомунікаційних системах, на вебресурсах та інших електронних джерелах інформації;

– ідеальні сліди, що зберігаються у пам'яті свідків, очевидців, потерпілих, підозрюваних та інших осіб, обізнаних із обставинами підготовки, вчинення або приховування колабораційної діяльності;

– матеріальні сліди у формі документів, представлені наказами, розпорядженнями, протоколами, службовим листуванням, звітами, договорами, навчально-методичними матеріалами та іншими документами, які відображають факти співпраці з державою-агресором або окупаційними структурами [442, с. 195].

Особливістю слідової картини колабораційної діяльності є переважання інформаційних і цифрових джерел доказової інформації над традиційними матеріальними слідами. У більшості випадків доказове значення мають відомості, отримані з мережі Інтернет, засобів масової інформації, соціальних мереж, месенджерів, електронного листування, матеріалів фото- та відеофіксації, а також результати оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. Відтак центральним елементом слідової картини кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною

діяльністю, виступає інформація та її матеріальні або цифрові носії [308].

Таким чином, слідова картина колаборaційної діяльності перебуває у тісному кореляційному зв’язку з іншими елементами криміналістичної характеристики та дозволяє встановити спосіб учинення кримінального правопорушення, особу правопорушника, характер його взаємодії з представниками держави-агресора, а також інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Узагальнення типових слідів колаборaційної діяльності створює підґрунтя для побудови ефективних слідчих версій, визначення напрямів пошуку доказів та підвищення результативності розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, є однією з базових наукових категорій, яка забезпечує інформаційне, методологічне та прикладне підґрунтя для формування окремої криміналістичної методики їх розслідування. Її значення полягає не лише в узагальненні типових відомостей про відповідну категорію кримінальних правопорушень, а й у виявленні закономірних взаємозв’язків між елементами механізму колаборaційної діяльності, що дає змогу прогнозувати невстановлені обставини події, висувати обґрунтовані слідчі версії та визначати найбільш перспективні напрями пошуку доказової інформації.

Обґрунтовано, що криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, доцільно розглядати як узагальнену інформаційну модель відповідної групи кримінально протиправних діянь, сформовану на основі аналізу матеріалів правозастовної практики. Така модель відображає не ізольовану сукупність ознак, а системно

організовані відомості про спосіб і механізм учинення правопорушення, обстановку його реалізації, знаряддя та засоби, особу правопорушника, слідову картину й закономірності взаємодії між цими елементами.

Доведено, що криміналістична характеристика не повинна ототожнюватися з кримінально-правовою, кримінологічною або іншими видами характеристик. Її самостійність визначається тим, що вона спрямована передусім на встановлення пошукового, доказового, пізнавального та організаційно-тактичного значення відомостей про кримінально-протиправну діяльність. Кримінально-правові та кримінологічні дані при цьому виконують роль нормативної й соціально-пояснювальної основи, однак набувають власного криміналістичного змісту лише тоді, коли використовуються для виявлення, документування, розкриття та розслідування кримінального правопорушення.

Встановлено, що найбільш продуктивним для дослідження колабораційної діяльності є видовий рівень узагальнення криміналістичної характеристики. Формування універсальної криміналістичної характеристики для всіх кримінальних правопорушень не має достатнього теоретичного й практичного значення, оскільки позбавляє цю категорію конкретності, типологічної визначеності та прикладної спрямованості. Водночас щодо конкретного кримінального правопорушення доцільніше вести мову не про криміналістичну характеристику, а про криміналістичний аналіз конкретної події, який здійснюється з урахуванням типової інформаційної моделі відповідної групи правопорушень.

Аргументовано, що структура криміналістичної характеристика кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, не може бути механічно запозичена із загальних підходів до характеристики інших категорій злочинів. Вона має визначатися специфікою ст. 111-1 КК України, умовами воєнного стану, тимчасової окупації окремих територій, інформаційним середовищем реалізації протиправної поведінки, а також особливостями доказування добровільності, спрямованості та суспільно

небезпечного характеру відповідних дій.

2. До основних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, запропоновано відносити: спосіб і механізм учинення правопорушення; обстановку його вчинення; знаряддя та засоби реалізації протиправної діяльності; особу злочинця; слідову картину. Саме ці елементи мають найбільше інформаційне значення для побудови слідчих версій, визначення джерел доказової інформації, планування слідчих (розшукових) дій, залучення спеціальних знань та обрання тактичних прийомів розслідування.

3. Особу злочинця у кримінальних правопорушеннях, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, запропоновано розглядати як один із системоутворюючих елементів криміналістичної характеристики. Саме соціальний статус, професійна діяльність, місце проживання, політичні погляди, мотиваційна сфера, характер комунікативних зв’язків, доступ до адміністративних, інформаційних чи матеріальних ресурсів істотно впливають на вибір способу вчинення правопорушення, форми взаємодії з представниками держави-агресора або окупаційної адміністрації, коло співучасників, а також характер утворених слідів.

Проведений аналіз свідчить, що криміналістично значущими характеристиками особи колаборанта є вік, стать, рівень освіти, соціальний статус, професійне становище, мотиваційна сфера, ідеологічні переконання, характер соціальних зв’язків і ступінь залученості до функціонування окупаційних структур.

Узагальнення статистичних даних Офісу Генерального прокурора України за 2022–2024 рр. дозволило встановити, що типовий колаборант переважно є громадянином України чоловічої статі віком від 40 до 54 років, має вищу освіту та нерідко займає або займав посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих, управлінських чи комунікативних функцій. Водночас залежно від форми колаборaційної діяльності до її вчинення залучаються представники різних професійних груп, зокрема працівники

освітньої сфери, органів влади, суб’єкти господарювання та особи, які мають можливість впливати на суспільні процеси в умовах тимчасової окупації.

Аргументовано, що формування типового криміналістичного портрета особи колаборанта має важливе теоретичне та прикладне значення, оскільки створює підґрунтя для побудови обґрунтованих слідчих версій, прогнозування поведінки підозрюваних осіб, визначення кола можливих співучасників та підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю.

4. Визначено, що способом учинення колаборaційної діяльності охоплюється широкий комплекс інформаційних, організаційних, адміністративних, управлінських, господарських та комунікаційних дій. Їх специфіка полягає у тому, що значна частина таких дій може мати зовнішньо легалізований або формально управлінський характер, що ускладнює доказування реальної спрямованості поведінки суб’єкта, добровільності його дій та зв’язку з інтересами держави-агресора або окупаційної адміністрації.

5. Під обстановкою вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з колаборaційною діяльністю, запропоновано розуміти матеріальне, інформаційне та просторово-часове середовище, в межах якого здійснюються підготовка, вчинення та приховування колаборaційної діяльності, виникають матеріальні й цифрові сліди кримінально протиправної поведінки, а також формуються соціально-психологічні умови взаємодії правопорушника з представниками держави-агресора, окупаційними структурами та іншими учасниками події.

Констатовано, що структура обстановки вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, включає: час і місце реалізації кримінально протиправної діяльності; способи вчинення колаборaційних діянь; кількісний та якісний склад учасників протиправної діяльності; систему соціальних, політичних та інформаційних умов функціонування окупаційного режиму; характеристику засобів і знарядь учинення кримінального правопорушення, зокрема сучасних інформаційно-

комунікаційних технологій, мережі Інтернет, соціальних мереж, месенджерів, мобільних комунікацій та інших цифрових платформ. Встановлено, що однією з характерних ознак обстановки вчинення колабораційної діяльності є переважне вчинення відповідних кримінальних правопорушень в умовах очевидності, коли кримінально протиправна діяльність сприймається свідками, очевидцями або невизначеним колом осіб через публічний чи інформаційний характер поведінки правопорушника. Водночас окремі форми колабораційної діяльності можуть реалізовуватись приховано, із застосуванням засобів конспірації, анонімних каналів зв'язку та інших способів маскування протиправної поведінки.

6. Встановлено, що місце вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з колабораційною діяльністю, доцільно розглядати як багатоаспектну криміналістичну категорію, яка формується під впливом адміністративно-територіальних, географічних, юридичних, соціальних та інформаційних критеріїв. Обґрунтовано, що місцем учинення колабораційної діяльності може бути як територія України, зокрема тимчасово окуповані території, так і території інших держав, якщо кримінально протиправна діяльність здійснюється в інтересах держави-агресора або спрямована проти основ національної безпеки України. Доведено, що найбільш типовим середовищем реалізації колабораційної діяльності є тимчасово окуповані території, де функціонують окупаційні адміністрації, незаконно створені органи влади та інформаційні структури держави-агресора.

7. З'ясовано, що часові характеристики колабораційної діяльності безпосередньо пов'язані з періодом збройної агресії проти України та функціонуванням окупаційного режиму на окремих територіях держави. Встановлено, що тривалість колабораційної діяльності може бути як короткочасною – від кількох хвилин чи годин, так і довготривалою – протягом місяців або років, що обумовлюється характером конкретної форми кримінально протиправної діяльності, рівнем залученості особи до функціонування окупаційних структур та тривалістю взаємодії з державою-

агресором.

8. Акцентовано, що у контексті ст. 111-1 КК України знаряддя вчинення кримінального правопорушення здебільшого не мають самостійного кримінально-правового значення для кваліфікації діяння, однак набувають важливого криміналістичного значення як носії доказової інформації та елементи механізму слідоутворення.

9. Особливістю слідової картини кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є поєднання цифрових, матеріальних та ідеальних слідів. Водночас у сучасних умовах домінуючого значення набувають цифрові джерела доказової інформації: повідомлення в месенджерах, електронне листування, публікації в соціальних мережах, цифрові фото- та відеоматеріали, метадані, геолокаційні дані, IP-адреси, журнали подій, дані мобільних операторів та інші електронні відображення інформаційної активності особи. Це обумовлює необхідність активного використання спеціальних знань у сфері комп'ютерно-технічних, телекомунікаційних, лінгвістичних, психологічних та інших досліджень.

Доведено наявність стійких криміналістично значущих зв'язків між особою колаборанта, способом реалізації протиправної діяльності та характером слідової картини. Так, інформаційні форми колабораційної діяльності найчастіше корелюють із цифровими слідами в соціальних мережах, месенджерах і відкритих інформаційних ресурсах; зайняття посад в окупаційних органах влади – з управлінською, кадровою та службовою документацією; матеріальне або господарське забезпечення окупаційних структур – із фінансовими, бухгалтерськими, транспортними та логістичними слідами. Урахування таких зв'язків має важливе значення для оптимізації розслідування та визначення першочергових джерел доказів.

10. Констатовано, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, має виконувати не описову, а передусім евристичну, прогностичну та організаційно-методичну функції. Її практична цінність проявляється у можливості використання

типових відомостей як орієнтира на початковому етапі розслідування, коли наявний дефіцит доказової інформації, а також у подальшому – під час перевірки версій, конкретизації обставин події, встановлення співучасників, каналів комунікації, місць зберігання цифрових і документальних доказів.

Вивчення матеріалів правозастосовної практики дозволило обґрунтувати підхід, згідно з яким ця категорія має вагоме теоретичне та практичне значення, оскільки вона є теоретичним базисом побудови окремої криміналістичної методики розслідування даного виду кримінальних правопорушень; накопичує, узагальнює, систематизує дані про типові й нетипові якісні характеристики й ознаки кримінальних правопорушень і дозволяє на цій основі зробити ґрунтовні висновки стосовно наявності певних закономірностей і взаємозв'язків; відображає повторюваність певних властивостей елементів; інтегрує в єдине інформаційне поле розслідування кримінальних правопорушень різнорідні складові злочинної діяльності та пов'язані з цією діяльністю ознаки; сприяє аналізуванню та синтезу криміналістично значущих ознак конкретних кримінальних правопорушень формуючи матеріальну основу криміналістичного аналізу; розглядається як своєрідний інструмент у роботі слідчого, як орієнтир, що може бути використаний під час розслідування конкретного злочинного діяння.

РОЗДІЛ 3
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

3.1. Особливості початкового етапу розслідування

Організація розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є складним пізнавальним і організаційно-управлінським процесом, спрямованим на встановлення обставин кримінального правопорушення, викриття винних осіб та забезпечення виконання завдань кримінального провадження. Зміст і спрямованість такої діяльності визначаються сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, серед яких особливості механізму колабораційної діяльності, характер і наслідки протиправних дій, специфіка слідової картини, властивості особи правопорушника, наявність доказової інформації, а також умови здійснення досудового розслідування. У зв'язку з цим процес доказування у кримінальних провадженнях даної категорії характеризується поетапністю, що безпосередньо впливає на побудову криміналістичної методики та визначає структуру її складових елементів.

Ефективність розслідування значною мірою залежить від його належної організації, що передбачає логічну послідовність пізнавальних, процесуальних та організаційних дій слідчого. Досягнення мети кримінального провадження неможливе без чіткого визначення проміжних завдань, їх своєчасного виконання та послідовного переходу від вирішення одних завдань до інших. Саме тому процес розслідування доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних етапів, кожен з яких характеризується власними цілями, завданнями, типовими слідчими ситуаціями, комплексом процесуальних дій і засобів криміналістичного забезпечення.

Цілком обґрунтованою є позиція науковців, відповідно до якої періодизація процесу розслідування має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Поділ досудового розслідування на окремі етапи дозволяє конкретизувати тактичні завдання, визначати найбільш раціональні напрями діяльності слідчого, своєчасно коригувати план розслідування та забезпечувати оптимальне використання наявних сил, засобів і ресурсів. Саме тому етапність розслідування виступає однією з фундаментальних засад побудови окремих криміналістичних методик, у тому числі методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборацією діяльністю [371, с. 168]. Зауважимо, що таке твердження вченої є слушним й до процесу досудового розслідування колаборацією діяльності.

У теорії криміналістики, а саме в організаційно-тактичному аспекті, питання періодизації досудового розслідування залишається актуальним і важливим через те, що кожний етап розслідування формує власне коло стратегічних і тактичних завдань, засобів їх вирішення й алгоритмів перевірки слідчих версій на підставі застосування передбачених процесуальним шляхом заходів. Зазначену проблематику досліджували в різні часи науковці як криміналісти, так і процесуалісти, однак, вони відстоювали різні позиції. Так, низка вчених пропонували виокремлювати початковий, наступний і заключний етапи [146, с. 102]. Поряд із цим, А. Волобуєв [95, с. 171–182] і Г. Жирний зупинялись лише на початковому і наступному етапах стверджуючи, що «процесуальні дії, пов'язані із завершенням провадження по справі, не спрямовані на розслідування злочинів, збирання й перевірку доказів» [143, с. 165]. Заразом, до питання міжнародного досвіду моделей побудови досудового розслідування як складової кримінального провадження звертались І. Гловюк, В. Налуцишин, В. Попелюшко, В. Рогальська, А. Чорний та інші. Однак, незважаючи на беззаперечний вклад вчених у криміналістичну теорію багато питань залишаються невирішеними та спірними. Так, відсутня однозначна позиція вчених із визначення етапу розслідування кримінального правопорушення, а також залишається невирішеним питання кількості,

найменувань і завдань окремих етапів розслідування, у тому числі й кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборацією діяльністю.

Стосовно цього, В. Шевчук констатував, що «проблема виокремлення стадійності (етапності) кримінального провадження у криміналістиці та з'ясування їх впливу на формування тактико-криміналістичних комплексів ще не знайшла відповідного вирішення, а з урахуванням її суттєвого значення для формування концепцій тактичних операцій і тактичних комбінацій і підвищення ефективності розслідування (судового розгляду), вона вимагає більш активних наукових пошуків» [479, с. 147]. Зауважимо, що правоохоронці здійснюють кримінальне провадження поетапно, вирішують низку проміжних завдань, що спрямовані на досягнення кінцевої мети, передбаченої ст. 2 КПК України [226].

Кримінальне провадження складають дві стадії – досудове розслідування і судове, які можна поділити на етапи, що можуть бути не тільки взаємозалежними, але й мати подібну термінологію» [263, с. 88].

Після набуття чинності у 2012 р. нового КПК України його норми суттєво вплинули на періодизацію етапів розслідування злочинів оскільки зазнали суттєвих змін етапи розслідування, за умови їх прив'язки до прийняття певних процесуальних рішень. Чинний КПК України значно ускладнив процедури виокремлення етапів досудового розслідування, що можна пояснити відмовою законодавців від дослідчого процесу та стадії порушення кримінальної справи. З огляду на це, В. Шевчук вбачав за доцільне запропонувати «дві моделі періодизації з умовними назвами диференційована та синтезуюча:

– перша (диференційована) – включає початковий і наступний етап розслідування у теперішньому їх розумінні – початковий етап починається з моменту занесення заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) (ст. 214 КПК України) і завершується складанням повідомлення про підозру (ст. 276 КПК України). Головним завданням початкового етапу є відшукання достатніх доказів для оголошення підозри особі у вчиненні злочину, на що

спрямовуються й тактичні операції, що проводяться. Наступний етап розпочинається з вручення особі письмового повідомлення про підозру, є за своєю суттю підсумковим, спрямованим на формування належної доказової бази, що передбачає необхідність у вирішенні різноманітних завдань розслідування, у тому числі й тактичної спрямованості, засобами розв'язання яких виступають відповідні тактичні операції» [481, с. 252–253];

– за *синтезуючою моделлю* два етапи об'єднують в один, оскільки процес кримінального провадження розпочинається з повідомлення особі про підозру у випадках затримання її на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (ст. 208 КПК України) або під час обрання до особи одного з передбачених законодавством запобіжних заходів (ст. 276 КПК України) і припиняється із закінченням досудового розслідування та внесенням прокурором до ЄРДР необхідних відомостей» [479, с. 150].

Як бачимо, вчений пропонує виокремити синтезуючий, інтеграційний етап, що об'єднує всю сукупність завдань, що підлягають вирішенню під час проведення досудового розслідування та рекомендації з обрання оптимальних шляхів і засобів їх розв'язання. Під питанням залишається доцільність виокремлення попереднього етапу розслідування, коли відбувається збір і перевірка даних про подію правопорушення, що містить збирання, дослідження та оцінювання інформації шляхом проведення окремих слідчих дій. Згідно ст. 214 КПК України «досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом» [226]. Як вказують науковці «законодавець у КПК України жорстко обмежив регулювання суспільних відносин, які складаються на початковому етапі досудового розслідування, тим самим маючи на увазі, що жодних перевірочних заходів до внесення відомостей до ЄРДР не передбачено». Отож, на переконання вчених, розпочинається кримінальне провадження з моменту внесення відомостей до ЄРДР, коли певний обсяг первинної інформації вже зібраний і розпочинається початковий

етап розслідування.

Вирішенню проблеми періодизації досудового розслідування присвячено низку наукових праць, наприклад, В. Журавель зазначає, що «у періодизації досудового розслідування можливим є виокремлення таких етапів: відкритті кримінального провадження (вихідний етап); початок кримінального провадження (початковий етап); продовження кримінального провадження (наступний етап); завершення кримінального провадження (завершальний етап)» [148, с. 143].

Поряд із цим, В. Вапнярчук виокремлює «три етапи досудового розслідування:

– перший етап – це розслідування, що проводиться за фактом виявлення події, що містить ознаки кримінального правопорушення відносно невизначеного кола осіб; його основною метою є встановлення наявності або відсутності події правопорушення, виявлення і викриття особи, винної в її вчиненні;

– другий етап – має місце у випадку, коли на підставі результатів аналізування сукупності зібраних у провадженні доказів на переконання слідчого встановлена особа, яка причетна до вчинення кримінального правопорушення й має бути притягнута до кримінальної відповідальності; його призначенням є повідомлення про підозру особі, яка причетна до вчинення цього правопорушення;

– третій етап досудового розслідування проводиться щодо конкретної особи – підозрюваного і починається після вручення особі письмового повідомлення про підозру і завершується складанням обвинувального акта й подальшим зверненням до суду» [42, с. 344].

Однак в такій періодизації виокремлені періоди можна визнати скоріш ситуаціями чи умовами розслідування, аніж частинами шляху чи етапами як відрізками шляху розслідування. Прихильниками виокремлення трьох етапів досудового розслідування є й інші вчені, які стверджували, що «на початковому етапі, базуючись на первинній інформації та додаткових відомостях,

висуваються можливі версії та складається план розслідування». Характер типових слідчих ситуацій на наступному етапі визначається результатами початкових слідчих дій, відповідно до яких і формується комплекс необхідних слідчих та оперативно-розшукових дій та їх черговість. Типові слідчі ситуації та напрям подальшого розслідування на завершальному етапі головним чином пов'язані з якістю та повнотою даних, покладених в основу обвинувачення, ставленням обвинуваченого до зібраних доказів, новими обставинами, що відкрилися під час допиту обвинуваченого. Однак, стосовно окремих складних багатоепізодних злочинів інколи виокремлюють підготовчий етап до розслідування» [384, с. 551–553].

Науковцями вказано, що «зазначена діяльність відповідає критеріям самостійного провадження, оскільки є системою процесуальних дій у межах кримінальної процесуальної форми досудового провадження, які зумовлюють виникнення певної сукупності процесуальних відносин та спрямовані на виконання єдиного завдання, й цілком правомірним є розуміння і дослідження цієї діяльності саме як самостійного провадження» [42, с. 334].

Підтримуємо позицію вчених і зазначимо, що збір вихідної інформації є дуже важливим під час розслідування колабораційної діяльності і має бути окремим етапом розслідування, а не підготовкою до нього. Так, переважна більшість кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, виявляється під час оперативно-розшукової діяльності працівників Служби безпеки України та інших правоохоронних органів. Тому повністю поділяємо думку О. Пчеліної, що «необхідно виділити такий етап розслідування злочинів, як збір і перевірка первинної інформації». Цей етап необхідний для правильної кваліфікації злочинів і вибору напрямів їх розслідування. Адже від цього насамперед залежить якість, своєчасність, оптимальність і взагалі ефективність кримінального провадження» [376, с. 124]. Такий підхід є дуже важливим для розмежування таких кримінальних правопорушень, як державна зрада та колабораційна діяльність під час їх кваліфікації. Крім того, виокремлення даного етапу розслідування не

суперечить нормам чинного процесуального закону.

Зауважимо, що відсутність процесуальної стадії попередньої перевірки під час розслідування колабораційної діяльності стає підґрунтям виникнення низки недоліків, а саме:

– неможливо правильно й об'єктивно вирішити заяви та повідомлення про злочин;

– не реально витримати ані теоретично, ані практично термін, встановлений законодавцем – 24 години;

– не враховуються випадки, коли неможливо виявити об'єктивні обставини вчинення колабораційних діянь.

Науковці акцентують, що «така ситуація призводить до порушень строків вирішення заяв і повідомлень, необґрунтованого внесення в ЄРДР фактів, які, з одного боку не містять ознак кримінального правопорушення, а з іншого – ведуть до необґрунтованого винесення висновків щодо списання без внесення до реєстру» [401, с. 19]. Підтримуючи дане твердження, зазначимо, що визнання такої стадії досудового розслідування колабораційної діяльності надає можливість слідчому оперувати процесуальними засобами для виявлення ознак, що дозволять віднести вчинене діяння до протиправного та правильно його кваліфікувати.

Згідно з ч. 1 ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з внесення уповноваженою особою відомостей, що мають бути отримані із належних джерел про виявлення ознак кримінального правопорушення до ЄРДР. Зазначимо, що від колабораційної діяльності, передбаченої ст. 111-1 КПК України страждають, як правило, суспільні та державні інтереси. Поряд із цим, потерпілі можливі за умови заподіяння фізичної, моральної чи матеріальної шкоди фізичним особам, а також майнової шкоди юридичним особам внаслідок вчинення окремих форм колабораційної діяльності. Тому вбачаємо за доцільне розглянути типові джерела інформації для отримання відомостей про ознаки колабораційної діяльності.

1. *Повідомлення третіх осіб.*

а) Повідомлення від осіб, які стали очевидцями проявів колабораційної діяльності на територіях, підконтрольних Україні, – найчастіше повідомляється про публічні висловлювання колаборантів і випадки ворожої пропаганди на відкритих майданчиках чи у закладах освіти, в лікарнях, на концертах тощо. Від заявників можна отримати інформацію про час, місце, обставини та обстановку вчинення правопорушення, про особу, яка публічно висловлювалася, та зміст такого висловлювання тощо.

б) Повідомлення заявників, які стали очевидцями проявів колабораційної діяльності на тимчасово окупованих територіях і за межами території України – можуть повідомляти про будь-які прояви колабораційної діяльності, від них поступає інформація про: характер діяння (об'єктивну сторону колабораційної діяльності); орієнтовні час або часові межі вчинення кримінального правопорушення, функції, режим роботи установи де працює та з ким взаємодіє колаборант; відомості про представників окупаційної влади чи військовослужбовців рф, з якими взаємодіє колаборант. Такі особи можуть надати офіційні документи, що були виготовлені чи підписані колаборантами – довідки, посвідчення й інше.

в) Повідомлення осіб, які виявили прояви колабораційної діяльності унаслідок моніторингу медіа, соціальних мереж чи інших ресурсів мережі Інтернет – повідомляється про виявлені відомості про сайт чи соціальні мережі, де було виявлено повідомлення; адресу відповідного користувача, що створив відповідний допис; скріншоти відповідних повідомлень і дописів.

г) Повідомлення від представників Державної прикордонної служби України – під час здійснення контролю та перевірки осіб, які повертаються з тимчасово окупованих територій України, території держави-агресора, можливо, транзитом через треті країни. Такі повідомлення містять відомості про анкетні дані потенційного колаборанта, місце, час, мету перетину кордону України, маршрут руху, виявлені в особи речі чи документи, які можуть вказувати на вчинення цією особою діяння, передбаченого ст. 111-1 КПК України.

д) Заяви потерпілих від колабораційної діяльності – за умови, що внаслідок вчинення колабораційної діяльності особі заподіяно фізичну, моральну чи майнову шкоду.

2. *Самостійне виявлення уповноваженими особами ознак колабораційної діяльності.*

а) Виявлення за результатами моніторингу соціальних мереж – під час огляду веб-сторінок чи інших інтернет-ресурсів, що містять ознаки колабораційної діяльності.

б) Інформація від журналістів-розслідувачів і блогерів – публікації результатів пошуків у медіа.

в) Виявлення ознак колабораційної діяльності під час розслідування інших кримінальних правопорушень, як-то: посягання на територіальну цілісність і недоторканість України; державної зради; перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань злочинів проти власності, учинених в умовах воєнного або надзвичайного стану тощо.

З огляду на наведене вище вбачаємо доцільним виокремити стадію попередньої перевірки для забезпечення неупередженого та беззаперечного виконання завдання кримінального провадження під час розслідування колабораційної діяльності. Практично неможливо виявляти та розслідувати вчинені колабораційні дії без проведення комплексу заходів , що направлені на перевірку інформації про вчинення кримінального правопорушення даної категорії та своєчасне виявлення й зафіксування доказової інформації.

Результати аналізування напрацювань науковців вказують на те, що значним чином їх дискусія з питань періодизації розслідування кримінальних правопорушень здійснюється щодо таких складових:

– визначення кількості етапів, що слід виокремити, коли домінують дві наукові позиції: необхідно виокремлювати початковий, наступний і завершальний етап розслідування; необхідно виокремлювати тільки початковий і наступний етапи розслідування, оскільки на завершальному етапі здійснюється оформлення матеріалів кримінального провадження, а не

збираються докази;

– встановлення конкретних меж для кожного етапу розслідування, а саме моменту закінчення початкового етапу розслідування, що традиційно асоціювався з появою підозрюваного в кримінальному провадженні.

Під час розгляду особливості діяльності слідчого у розслідуванні певних видів кримінальних правопорушень, зокрема у сфері колаборaційної діяльності, слід наголосити, що підґрунтям криміналістичного підходу до періодизації розслідування є специфіка виконуваних в кожній частині всього розслідування завдань. Саме ці завдання не тільки конкретизують і деталізують увесь процес розслідування колаборaційної діяльності, а й сприяють поділу складних завдань на простіші, окремі й проміжні та дозволяють вирішити їх поетапно.

З цього приводу цікавою вбачається позиція В. В. Тіщенко, який стверджував, що «під час розслідування конкретного злочину, крім загальних, постають спеціальні криміналістичні завдання різного рівня та характеру, що можуть бути застосовані й під час розслідування колаборaційної діяльності». Ним виокремлено у слідчій діяльності як окремі так і спеціальні криміналістичні завдання та систематизовано за такими видами:

а) загальні завдання розслідування – випливають із вимог кримінального та кримінального процесуального законів;

б) спеціальні методико-криміналістичні завдання, обумовлені функціями та змістом слідчої діяльності, які поділено на групи:

– етапні – обумовлені цілями слідчої діяльності на певному етапі розслідування;

– видові – обумовлені особливостями предмету доказування і криміналістичною характеристикою відповідної категорії злочинів;

– поетапно-видові – обумовлені предметом доказування та криміналістичною характеристикою розглянутої категорії злочинів стосовно етапів розслідування;

– тактичні завдання – сформовані слідчими ситуаціями, що випливають з особливостей певного моменту розслідування розглянутої категорії злочинів і

мають тактико-методичне значення» [437, с. 139–140].

А. Колодіна зазначає, що «зважаючи на внесені до кримінального процесуального законодавства зміни, початковий етап розслідування охоплює комплекси першочергових слідчих дій, які проводяться після внесення відомостей до ЄРДР» [194, с. 112]. Акцентуємо, що основним призначенням криміналістичної методики розслідування колабораційної діяльності має бути орієнтування слідчого на типову модель його діяльності під час досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення даної категорії. Вважаємо слушною позицію науковців, які, спираючись на практику досудового розслідування, стверджували, що «під час формування методики розслідування врахування принципу періодизації розслідування є обов'язковим оскільки:

– по-перше, для початкового та подальшого етапів розслідування характерною є своя система завдань, що обов'язково повинно відображатись під час формування методики розслідування;

– по-друге, виходячи із системи знань, для кожного з етапів розслідування характерними є свій алгоритм виконання таких завдань шляхом комбінування відповідних слідчих (розшукових) дій;

– по-третє, наведені етапи характеризуються особливістю та інтенсивністю взаємодії між слідчим та іншими учасниками кримінального провадження;

– по-четверте, застосування цього принципу зумовлюється наявністю активної протидії розслідуванню, що характерна для подальшого етапу» [192, с. 571].

Зауважимо, що лише поодинокі криміналістичні методики розслідування окремих видів злочинів містять завдання притаманні кожному етапу розслідування, тим більше вони не виокремлюються і не роз'яснюються, а у більшості випадків такі завдання взагалі не визначаються. Така ситуація не відповідає принципам розробки криміналістичної методики розслідування колабораційної діяльності й значно знижує практичну значущість остаточного

методичного продукту, що позбавляє слідчого усвідомлення та чіткого уявлення про можливі напрями розслідування та його проміжні межі. Науковці зазначають, що «це призводить до деструктивних явищ у слідчо-криміналістичній діяльності, знижує його організаційно-управлінську ефективність і в цілому негативно позначається на результатах розслідування» [263, с. 89].

Зазначимо, що тактичні завдання розслідування, як втілення елементів предмету доказування мають міститись в тій частині криміналістичної методики, де йдеться про особливості збору та перевірки інформації про вчинення кримінального правопорушення, початкового, наступного та заключного етапів розслідування. Крім того, тактичні завдання є складовим елементом планування та організації розслідування кримінальних правопорушень, як структурного елементу кожної криміналістичної методики розслідування.

Тактичні завдання відображають основну специфіку криміналістичної методики розслідування колабораційної діяльності. Оцінювання слідчої ситуації та постановка відповідних тактичних завдань дозволяють слідчому правильно вибрати процесуальні та криміналістичні засоби для їх вирішення. Крім того, слід звертати увагу на існуючу діалектичну залежність – чим простіша слідча ситуація (чим більше вона насичена орієнтуючою інформацією), тим менше виникає тактичних завдань, а чим складнішою є слідча ситуація тим більше завдань вона потребує для свого вирішення.

В. Малярова звертає увагу на те, що «тактичні завдання традиційно групуються відповідно до двох основних його етапів. При цьому аж ніяк не виключається їх подальша деталізація, що в основному залежить від факторів слідчої ситуації та характеру обставин, що підлягають встановленню» [263, с. 89].

Зауважимо, що процес побудови та ефективність вирішення тактичних завдань шляхом застосування тактичних операцій здебільшого залежать від етапу розслідування і саме від того до якого етапу вони розробляються і на

якому етапі реалізуються. Однак, поділ процесу розслідування на етапи неможна абсолютизувати та розглядати як непорушний закон.

Тактичні завдання розслідування колаборaційної діяльності аналізуються шляхом дослідження всіх матеріалів кримінального провадження; оцінювання слідчої ситуації; визначення наявних сил і засобів. Після такої розумової діяльності слідчий може прийняти конкретне тактичне рішення, що спрямовується на вирішення того чи іншого проміжного тактичного завдання розслідування. Поряд із іншим, розслідування колаборaційної діяльності можна представити як послідовне чи паралельне вирішення слідчим ряду локальних завдань, що забезпечують розкриття кримінального правопорушення даної категорії; сприяють всебічному, повному та об'єктивному дослідженню тих обставин, що входять у предмет доказування у кримінальному провадженні.

Основним тактичним завданням на стадії збирання інформації (попередньої перевірки) про вчинене колаборaційне діяння насамперед є з'ясування наявності достатніх підстав вважати це діяння кримінальним правопорушенням. Це тактичне завдання може поділятись на дрібніші, як то: встановлення наявності суспільно небезпечного діяння; виявлення ознак складу конкретного кримінального правопорушення в межах ст. 111-1 КПК України; встановлення можливих свідків чи очевидців даної події; пошук і затримання злочинця «по гарячим слідам» тощо. При цьому, під час збирання та перевірки інформації про здійснювану колаборaційну діяльність необхідно одночасно вирішувати тактичні завдання, що спрямовані на: забезпечення правильної кваліфікації кримінального правопорушення даної категорії; недопущення чи подолання протидії розслідуванню; налагодження взаємодії із працівниками оперативних підрозділів тощо.

Під час розслідування колаборaційної діяльності на початковому етапі, слідчий має вирішити основні завдання, а саме:

– встановити об'єктивну сторону кримінального правопорушення – місце, часу, обстановка, спосіб злочину, а також причинний зв'язок між способом і наслідками;

– проаналізувати кримінальну та посткримінальну поведінку особи злочинця;

– перевірити загальні типові версії про подію вчинення колаборaційних діянь, що були висунуті на підставі даних, наявних до моменту ухвалення рішення про повідомлення про підозру;

– усвідомити та систематизувати факти, що підлягають дослідженню;

– невідкладно зібрати та зафіксувати докази, що можуть бути втрачені;

– за необхідності вжити необхідних заходів із розшуку та затримання особи, підозрюваної у вчиненні даного кримінального правопорушення;

– залежно від обставин розслідуваної події та її особливостей визначити перелік і черговість проведення початкових невідкладних дій;

– розпочати роботу з виявлення обставин, що сприяли вчиненню колаборaційних діянь.

Після проведення всіх запланованих дій на початковому етапі розслідування колаборaційної діяльності розпочинається наступний етап розслідування, що триває до завершення досудового розслідування. Критерієм поділу початкового та наступного етапів розслідування колаборaційної діяльності можна обрати напрям розслідування, що обумовлений обсягом вирішення ситуаційно зумовлених завдань розслідування. Такий підхід можна пояснити тим, що більшість кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, є досить очевидними, оскільки вихідна інформація містить відомості про ймовірних злочинців. Тому початковий етап розслідування вирішує завдання спрямовані не тільки виключно на встановлення особи злочинця, а здебільшого на збір достатньої доказової бази про причетність даної особи до вчинення колаборaційних діянь, про її злочинні зв’язки, встановлення тривалості та періодичності цих діянь тощо.

Наступний етап розслідування науковці визначають, як «найбільш тривалий, значимий, об’ємний і вирішальний етап кримінального провадження, що вимагає від слідчого найповнішого використання криміналістичних методичних рекомендацій» [479, с. 149]. Саме на цьому етапі вирішуються

завдання збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів. Своєрідність даного етапу розслідування колаборaційної діяльності полягає в тому, що до його початку слідчий вже має у своєму розпорядженні систему зібраних і частково перевірених доказів, що викривають тих осіб, які причетні до вчиненого кримінального правопорушення. Тому складно не погодитись із твердженням, що «ніяке знання не існує як ізольована цілісність, воно завжди є фрагментом більш загальної системи знань» [263, с. 89].

Наступний етап розслідування колаборaційної діяльності відносять до основного періоду роботи слідчого, який починається після виконання початкових невідкладних дій і переходить до більш планомірної роботи у кримінальному провадженні. Це обумовлено тим, що отримати відповіді на питання щодо правильності обраних С(Р)Д і НС(Р)Д на початковому етапі розслідування колаборaційної діяльності можна лише на наступному й заключному етапах розслідування. Тому цей етап за своєю спрямованістю є розгорнутим, всебічним, послідовним і методичним доказуванням.

Основними завдання наступного етапу розслідування колаборaційної діяльності є:

– збирання, аналізування й оцінювання всіх необхідних доказів, за допомогою яких слідчий зможе встановити наявність чи відсутність тих обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про колаборaційну діяльність, чи інших обставин, що мають значення;

– отримання та використання відповідно до вимог чинного процесуального закону результатів оперативно-розшукової діяльності;

– викриття осіб, що вчинили чи причетні до вчинення колаборaційних діянь;

– захист особи від незаконного і безпідставного обвинувачення, засудження, обмеження її прав і свобод;

– розшук обвинуваченого, місце перебування якого невідоме, а також інших осіб чи об’єктів, необхідних для завершення розслідування;

– встановлення та усунення обставин, що сприяли вчиненню

кримінального правопорушення.

Різниця між початковим і наступним етапами розслідування не тільки у вирішуваних завданнях, часто межею стає момент після зібрання слідчим значного доказового матеріалу та проведення невідкладних дій необхідно розпочати його аналізування та складання розгорнутого плану розслідування. Отож, наступний етап розслідування розпочинається від моменту повідомлення про підозру до ухвалення рішення про закінчення досудового розслідування, що формалізоване згідно вимог чинного процесуального закону (ст. 283 КПК України). Однак, наступний етап розслідування неможна вважати заключним у розслідуванні колаборaційної діяльності, оскільки слід враховувати також і заключний етап розслідування.

Зауважимо, що заключний етап розслідування колаборaційної діяльності передбачає здійснення низки самостійних, однак, хронологічно та змістовно взаємозалежних дій. На даному етапі розслідування слідчий організовує проведення С(Р)Д та НС(Р)Д, а також інших процесуальних та організаційних дій за таким алгоритмом:

– підведення підсумків розслідування й аналізування зібраних доказів; розслідування колаборaційної діяльності слідчий закінчує тільки тоді, коли переконається у тому, що зібраних доказів достатньо для розгляду кримінального провадження в суді;

– усунення протиріч, неповноти, однобічності й необ’єктивності розслідування шляхом: проведення повторних і додаткових С(Р)Д та НС(Р)Д; призначенням і проведенням необхідних судових експертиз тощо;

– повідомлення особам, стосовно яких передбачається застосування заходів примусового чи медичного характеру; повідомлення про завершення досудового розслідування і надання доступу до матеріалів досудового розслідування;

– ознайомлення учасників кримінального судочинства, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів, з матеріалами кримінального провадження і розгляд клопотань про проведення додаткових С(Р)Д та їх

оцінювання;

– складання обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру та їх направлення прокурору.

Отож, розгляд питання щодо періодизації процесу досудового розслідування колабораційної діяльності дозволив встановити такі його етапи: початковий (вхідний), попередній, наступний, заключний. Головною метою кожного з виокремлених первісних етапів слід визнати – встановлення всіх обставин вчинення колабораційних діянь, що складають предмет доказування; викриття злочинця; доведення його винності та притягнення до кримінальної відповідальності, а заключного етапу – вичерпне використання всього предмета доказування, що виражається у формуванні ланцюжка встановлених доказів, які містяться в матеріалах кримінального провадження.

Розгляд етапів розслідування колабораційної діяльності дозволяє стверджувати, що поряд із тактичними завданнями розслідування одним із засобів періодизації виступає необхідність планомірного встановлення всіх обставин вчинення колабораційних діянь, які передбачені розробленим планом згідно чинного процесуального закону. Встановлено, що питання щодо типових слідчих ситуацій, алгоритмів заходів, притаманних кожному із зазначених етапів розслідування колабораційної діяльності мають важливе прикладне значення, однак, є доволі громіздкими за своїм обсягом.

Початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, характеризується низкою специфічних особливостей, які зумовлені як природою цих діянь, так і умовами їх учинення в період збройної агресії та тимчасової окупації окремих територій України. На відміну від багатьох загальнокримінальних правопорушень, де основним джерелом доказової інформації є матеріальні сліди події, у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності переважають цифрові джерела. Саме тому ефективність початкового етапу розслідування значною мірою залежить від своєчасного виявлення, фіксації та збереження

інформації, яка міститься в електронному середовищі.

Особливістю таких кримінальних проваджень є те, що значна частина доказової інформації існує у формі електронних повідомлень, публікацій у соціальних мережах, матеріалів інтернет-ресурсів, аудіо- та відеозаписів, електронних документів, листування в месенджерах та інших цифрових даних. Такі відомості характеризуються високим ступенем динамічності та вразливості до змін, оскільки можуть бути видалені, змінені або приховані зацікавленими особами. За цих умов одним із першочергових завдань слідчого є оперативна процесуальна фіксація цифрової інформації до моменту її втрати або спотворення.

Водночас початковий етап розслідування колабораційної діяльності характеризується необхідністю одночасного вирішення як доказових, так і превентивних завдань. З одного боку, діяльність слідчого спрямована на встановлення факту вже вчинених протиправних дій, а з іншого – на недопущення продовження злочинної діяльності, яка нерідко має тривалий характер та підтримується постійними контактами із представниками держави-агресора або окупаційної адміністрації. У зв’язку з цим важливого значення набуває своєчасне виявлення комунікаційних зв’язків особи, каналів обміну інформацією та механізмів координації протиправної діяльності.

Специфіка колабораційної діяльності також обумовлює необхідність проведення поглибленого кримінально-правового аналізу вже на початковому етапі розслідування. Практика свідчить, що окремі форми колабораційної діяльності можуть мати спільні ознаки державної зради, пособництва державі-агресору, посягання на територіальну цілісність України та інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Тому однією з ключових умов ефективного розслідування є своєчасне висунення та перевірка альтернативних кримінально-правових версій, спрямованих на правильну юридичну оцінку встановлених фактів.

Окремої уваги заслуговує необхідність дослідження інформаційного середовища, в якому реалізується колабораційна діяльність. У багатьох

випадках соціальні мережі, месенджери, відеохостинги й інші інформаційні платформи виступають не лише засобами фіксації протиправних дій, а й безпосереднім середовищем їх учинення. Через них здійснюються інформаційний вплив, поширення пропагандистських матеріалів, публічні заклики, виправдовування агресії та інші форми колаборaційної діяльності. У зв’язку з цим предметом кримінального аналізу мають бути не лише окремі повідомлення чи публікації, а й особливості функціонування відповідних інформаційних ресурсів, коло їх користувачів, аудиторія поширення інформації та механізми комунікації між учасниками протиправної діяльності.

Слід також враховувати, що розслідування колаборaційної діяльності характеризується підвищеним значенням аналітичної роботи слідчого. Значні обсяги різнорідної інформації, отриманої з відкритих джерел, оперативних матеріалів, електронних ресурсів та процесуальних джерел доказів, потребують систематизації, співставлення та комплексного оцінювання. За таких умов аналітична діяльність стає невід’ємною складовою початкового етапу розслідування та є підґрунтям для формування обґрунтованих слідчих версій, визначення напрямів подальшого доказування і планування комплексу необхідних процесуальних та криміналістичних заходів.

Таким чином, початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, характеризується домінуванням цифрових джерел доказової інформації, необхідністю оперативного документування електронних даних, підвищеною роллю аналітичної діяльності слідчого, встановленням комунікаційних зв’язків правопорушника та дослідженням інформаційного середовища реалізації злочинного наміру. Сукупність зазначених особливостей обумовлює необхідність вироблення спеціалізованих криміналістичних рекомендацій, орієнтованих на ефективне документування, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

3.2. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю

На сучасному етапі розвитку криміналістичної науки загальновизнаним є положення про те, що формування окремих криміналістичних методик має ґрунтуватися на їх внутрішній структурній організації та системному взаємозв’язку складових елементів. Разом із тим питання структури криміналістичної методики не знайшло остаточного вирішення в науковій доктрині. Відсутність уніфікованого підходу до визначення її змісту та структурних компонентів зумовлює існування різних концепцій побудови методик розслідування. Найбільш дискусійним залишається питання щодо включення до структури криміналістичної методики обставин, які підлягають встановленню під час розслідування, а також визначення їх значення у системі криміналістичного забезпечення діяльності слідчого [497, с. 132; 374].

Згідно із ч. 1 ст. 214 КПК України досудове розслідування колаборaційної діяльності розпочинається після внесення дізнавачем, слідчим, прокурором відомостей про ознаки виявленого кримінального правопорушення до ЄРДР. Такі відомості отримуються тільки із належних джерел, до яких у даному випадку відносять: заяву потерпілого, повідомлення заявника чи особисто виявлені уповноваженими особами [226].

Результати аналізування статистичних даних Офісу Генерального прокурора України свідчать, що найбільша кількість облікованих фактів колаборaційних дій спостерігалась у 2022 р. після початку повномасштабної агресії рф та внесення ст. 111-1 до КПК України. Так, у 2022 р. обліковано 3851 факт колаборaційних дій; у 2023 р. – 3207 фактів; у 2024 р. – 2420 фактів. Однак, повідомлень про підозру у вчиненні колаборaційних дій було значно менше: у 2022 р. – 1454; у 2023 р. – 1592; у 2024 р. – 1113 [136–139]. Наведене вказує на те, що незважаючи на значну кількість облікованих кримінальних правопорушень, повідомлень про підозру значно менше. Науковцями

зазначалось, що «такі цифри вказують на виникнення труднощів у працівників правоохоронних органів під час виявлення, документування та досудового розслідування виокремленої категорії кримінальних правопорушень, дієвих криміналістичних рекомендацій з оптимізації вказаної діяльності заради забезпечення ефективності кримінального провадження, а також уніфікованої правозастосовної практики» [381, с. 372].

Доцільно акцентувати, що розуміння поняття, змісту та значення обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, досить часто були предметом дослідження провідних науковців, серед яких: В. Журавель, Н. Кириленко, В. Колмаков, В. Малярова, О. Пчеліна, Е. Стрельцов, Р.Степанюк, В. Тіщенко, В. Шепітько, Б. Щур та інші. Однак попри цінні напрацювання вчених, і сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення ролі й місця обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, у структурі методики розслідування злочинів окремого виду. Науковці вказують також і на те, що немає «уніфікованої структури криміналістичної методики, що призводить до виникнення певних труднощів і суперечностей під час формування та реалізації окремих криміналістичних методик» [374, с. 187].

Крім того, потребує уваги і питання систематизації обставин, які підлягають встановленню під час розслідування колаборaційної діяльності з урахуванням:

– особливостей механізму вчинення таких дій;

– специфіки вимог кримінального процесуального закону й меж доказування;

– ступеня розробленості криміналістичних рекомендацій до організації й проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень передбачених ст. 111-1 КПК України.

Зауважимо, що обставини, які підлягають встановленню під час розслідування колаборaційної діяльності, є складовим елементом окремої криміналістичної методики та важливі для виявлення, розкриття й

розслідування злочинів даної категорії. Це можна пояснити тим, що кримінальне провадження є визначеною послідовність дій уповноважених осіб, яка спрямовується на збирання достовірних, допустимих, незалежних і достатніх доказів, їх аналізування та оцінку [333].

Як справедливо зазначають науковці, доказування у кримінальному провадженні спрямоване на встановлення сукупності обставин, які дозволяють підтвердити факт вчинення кримінального правопорушення, визначити його кримінально-правову кваліфікацію, обрати справедливий захід кримінально-правового впливу, забезпечити відшкодування завданої шкоди, поновити порушені права потерпілих осіб та реалізувати превентивну функцію кримінального судочинства [374, с. 189; 167, с. 11]. У зв'язку з цим обставини, що підлягають встановленню, виступають одним із ключових орієнтирів організації та здійснення досудового розслідування.

Визначення кола обставин, які необхідно встановити під час розслідування, забезпечує його цілеспрямованість, сприяє правильній кримінально-правовій оцінці діяння, дозволяє встановити наявність обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, а також забезпечує повне, всебічне й неупереджене дослідження обставин кримінального правопорушення. Саме тому в криміналістичній науці обставини, що підлягають встановленню, традиційно розглядаються як важливий елемент методичного забезпечення процесу розслідування.

На думку В. Журавля, обставини, що підлягають з'ясуванню, наповнюючись змістом конкретної кримінально-правової норми, формують систему правових цілей і стратегічних завдань розслідування. Фактично вони є результатом поєднання кримінально-процесуальних вимог щодо предмета доказування та кримінально-правових ознак конкретного складу кримінального правопорушення [149, с. 13]. Такий підхід видається цілком обґрунтованим, оскільки саме через систему обставин, що підлягають встановленню, відбувається трансформація нормативних приписів у практичні завдання слідчого.

Водночас у криміналістичній літературі відсутня єдина позиція щодо місця обставин, що підлягають встановленню, у структурі окремої криміналістичної методики. Одні дослідники розглядають їх як самостійний структурний елемент методики розслідування, інші включають до змісту криміналістичної характеристики або пов'язують із плануванням розслідування та побудовою слідчих версій [378, с. 285]. На нашу думку, найбільш переконливою є позиція, відповідно до якої обставини, що підлягають встановленню, мають самостійне значення в структурі криміналістичної методики. Такий висновок обумовлений тим, що криміналістична характеристика та обставини, які підлягають встановленню, відрізняються за своїм функціональним призначенням. Якщо криміналістична характеристика відображає типові закономірності механізму кримінального правопорушення та його криміналістично значущі ознаки, то обставини, що підлягають встановленню, визначають спрямованість пізнавальної діяльності слідчого та зміст доказування у конкретному кримінальному провадженні.

Отже, обставини, що підлягають встановленню, доцільно розглядати як самостійний структурний елемент методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю. Саме вони визначають межі доказування, орієнтують слідчого на встановлення юридично значущих фактів, сприяють формуванню слідчих версій та забезпечують належне планування розслідування.

Відповідно до вимог ст. 91 КПК України під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, підлягають доказуванню всі обставини, що мають значення для кримінального провадження. Їх систематизація повинна здійснюватися з урахуванням предмета доказування, особливостей складу колабораційної діяльності та специфіки механізму її вчинення. З огляду на це обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях даної категорії, доцільно об'єднати у такі групи: обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу

правопорушника; обставини, які впливають на прийняття процесуальних рішень; обставини, пов’язані з визначенням процесуальних витрат та іншими правовими наслідками кримінального провадження.

Такий підхід забезпечує системність доказування та створює належне підґрунтя для формування практичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю. Тому вбачаємо за доцільне розглянути наведені напрями більш докладно.

1. Обставини, що висвітлюють подію кримінального правопорушення, пов’язаного із колабораційною діяльністю.

Науковцями зазначено, що такі обставини завжди «представлені відомостями про час, місце, тривалість, періодичність вчинення правопорушень; способи підготовки, безпосереднього вчинення й приховування, а також протидії розслідуванню; наслідки протиправного діяння; використані для досягнення злочинного задуму засоби й знаряддя, обстановку та інші умови вчинення правопорушення [382, с. 146]. Крім того, особлива увага звертається на встановлення тих обставин, що дозволяють відмежувати колабораційну діяльність від інших кримінальних правопорушень, а саме наявність або відсутність у діянні особи дій, які можуть вказувати на ознаки інших кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 КК України, ст. 111^2 КК України, ст. 436^2 КК України, для вирішення питань кваліфікації [93, с. 278].

Встановлення даної групи обставин дозволяє слідчому з’ясувати чи є вчинене кримінальне правопорушення кваліфікованим та який вид колабораційної діяльності вчинено. З цього приводу за результатами аналізування ст. 111-1 КК України Є. О. Письменський використав критерій «сфера співпраці із окупантом (ворогом)» для виокремлення типів колабораційної діяльності, а саме:

– ідеологічний і культурно-освітній колабораціонізм – здійснення пропаганди та інформаційної діяльності, що спрямована на виправдування встановлення окупаційного режиму та утвердження тимчасової окупації

частини території України (ч. 1, ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 КК України);

– адміністративний та воєнно-політичний колабораціонізм – участь у діяльності утворених країною-агресором незаконних формувань, підрозділів та органів (ч. 2, ч. 5, ч. 7 ст. 111-1 КК України);

– економічний колабораціонізм – матеріальне й інше забезпечення господарської чи іншої діяльності утворених країною-агресором незаконних формувань, підрозділів, органів (ч. 4 ст. 111-1 КК України)» [343, с. 75].

О. Зубченко орієнтуючись на чинне законодавство України виділяє «кілька типів колаборційної діяльності, кожен з яких має різний ступінь тяжкості та кримінального покарання:

– адміністративний – зайняття посад в окупаційних «органах влади» та організація процесу «голосувань»;

– військово-поліцейський – служба в незаконних збройних формуваннях, що створені ворогом;

– економічний – фінансова та ресурсна допомога ворогу та його прибічникам;

– освітянський – вихваляння загарбників під час навчального процесу в дошкільних закладах, школах, професійно-технічних закладах і вишах; запровадження стандартів освіти країни-окупанта;

– інформаційний – популяризація ворога в засобах масової інформації й соціальних мережах, проведення масових заходів на підтримку окупації;

– побутовий – публічне заперечення російської агресій, заклики до підтримки окупанта та його посіпак, невизнання Української державності» [155, с. 19].

Зупинимось на окремих аспектах встановлення обставин здійснення цих видів колаборційної діяльності.

Під час досудового розслідування ідеологічного колабораціонізму необхідно з’ясувати способи здійснення пропаганди та іншої інформаційної діяльності з підтримки чи виправдування збройної агресії проти України. Так, розглядаючи кримінальні проступки, що передбачені у межах ст. 111-1 КК

України обставини, що висвітлюють подію слід схарактеризувати:

– *час* – дату, години, хвилини у які безпосередньо вчинялись протиправні дії; в окремих випадках вказують проміжок часу, коли було вчинено протиправні діяння, що має міститься у рішенні суду, наприклад, «приблизно у період з 05.03.2022 року в достовірно не встановлений час в достовірно не встановленому місці Особа_А з використанням власної сторінки в мережі Інтернет «Одноклассники» з ніком Особа_Б здійснювала перепощування публікацій …» [55];

– *місце* – примітка до ст. 111-1 КК України містить вказівку, що «у частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлювання заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації» [225]. З цього приводу у вироках судів, постановлених за ч. 1 ст. 111-1 КК України, до таких публічних місць віднесено: соціальні мережі, найчастіше «Одноклассники» [53]; «ТікТок» [62]; «Фейсбук» [65]; місця роботи [74]; територія торгівельних майданчиків [49], а також інші публічні місця (зупинки громадського транспорту, житлові будинки, дитячі площадки тощо);

– *спосіб* – важлива роль належить з'ясуванню ознак, які вказують на публічний характер дій колаборанта. Наприклад, у ч. 1 ст. 111-1 КК України до загальних способів вчинення колабораційних діянь слід віднести поширення закликів або висловлювання заперечення до невизначеного кола осіб. У вироках суду містяться вказівки на те, що у матеріалах досудового розслідування слідчим має бути детально окреслено в чому виражено такі заклики або заперечення. Наприклад: «публічно заперечували здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України та публічно закликали до підтримки рішень і дій держави-агресора» [51]. Це обумовлено тим, що диспозиція даної частини статті кримінального закону складена, тому містить тільки окремі із протиправних дій.

Крім того, під час розслідування колабораційних діянь необхідно деталізувати зміст висловлювань або заперечень, як висвітлено у матеріалах

вироку суду «публічно заперечував здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України, що виразилися окрім іншого у різного роду висловлюваннях, а саме: «… Где вы видели такую страну как Украина? …», а також не припиняючи своїх неприпустимих дій висловився на підтримку дій збройних формувань країни-агресора, що виразилися у вкрай низькому, ганебному висловлюванні «…Правильно русские военные делают, что убивают ваших детей» зокрема ще й при матерях» [74].

Зауважимо, що до способів поширення заперечень-закликів відносять «авторські публічні словесні заперечення-заклики, а також викладені в ЗМІ чи мережі Інтернет авторські текстові матеріали, фото, відеоматеріали, коментарі, перепощення чужих закликів із наданням їм власних коментарів;

– інші обставини – наявність співучасників; множинність і систематичність здійснення протиправних дій, що вимагає від слідчого усестороннього опису кожної з обставин. До того ж це і коло осіб, що складають аудиторію, на яку спрямовуються ці заклики чи заперечення, і які стають потенційними свідками таких протиправних колаборaційних діянь, хоча закон не вимагає визначеної їх кількості» [10, с. 10].

Важливим під час розслідування колаборaційних діянь приділення слідчим уваги вирішенню питання стосовно того, чи самостійно підозрюваний продукує матеріали, що містять ознаки колаборaційної діяльності, чи тільки підтримує їх і розповсюджує [333]. Для цього слідчий може призначити лінгвістичну експертизу писемного мовлення, що полягає «в дослідженні судовим експертом текстів різного характеру для вирішення питань про наявність в них висловлювань, що ганьблять честь і гідність, ділову репутацію; мають ознаки наклепу, погрози, екстремізму, ставлення до релігії тощо» [256; 338, с. 454–458] чи отримати висновок спеціаліста-лінгвіста. Можливість отримання висновку спеціаліста передбачена процесуальним законом у випадку досудового розслідування кримінального проступку, що наприклад, передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК України. За таких умов для отримання доказової інформації процесуальний закон допускає згідно зі ст. 300 КПК України

отримання висновку спеціаліста (що є процесуальним джерелом доказів) до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР [226].

Наприклад, для встановлення характеру висловлювань і доказування, що вони містять ознаки колаборaційної діяльності, під час розслідування кримінального проступку, який передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК України у відповідному кримінальному провадженні слідчий отримав «висновок спеціаліста відповідно відомостям якого на експертизу надано скрини персональної сторінки Особи_5 у соціальній спільноті «Одноклассники» у кількості 8 шт., три з яких засвідчують наявність в них мовленнєвих елементів із ознаками публічного заперечення збройної агресії рф проти України, в інших відсутні ознаки колаборaційних діянь. При цьому користувач соціальної мережі «Одноклассники» Особа_5 сам не продукує матеріали, що заперечують збройну агресію рф проти України, але схвалюючи їхні дії, ставлячи реакцію «вважає класним» та висловлюючи емоцію «шок» у соціальній мережі «Одноклассники». Унаслідок цього аналізована інформація стала доступною для необмеженої кількості користувачів соціальних мереж, що дає підстави констатувати її публічний характер».

Зупинимось на адміністративному колаборaціонізмі приклад якого можна знайти в матеріалах відповідного кримінального провадження в якому встановлено, що «… Особа_3, перебуваючи за адресою: АДРЕСА_2, добровільно зайняла посаду не пов’язану із виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій у незаконному органі влади, створеному на тимчасово окупованій території Харківської області. Наказом «и. о. главы временной гражданской администрации Купянского района Харьковской области» від 27.06.2022 № 77/лс » Особа_3 була призначена на посаду, де виконувала низку функцій і завдань: прийом заяв у місцевого населення з метою подальшого призначення їм соціальних виплат від окупаційної адміністрації країни-агресора російської федерації; закриття особових рахунків місцевого населення по закінченню термінів соціальних виплат» [86].

До основних процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про адміністративний і воєнно-політичний колабораціонізм відносять речові докази серед яких – документи, що «були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» [226]. Прикладом можуть бути обставини про подію кримінального правопорушення, що встановлені шляхом виявлення й дослідження змісту низки документів, серед яких: «документ (копія) з назвою «Приказ и. о. главы Временной гражданской администрации Купянского района Харьковской области о назначении на должность Особа_3 от 27.06.2022 № 77/лс» на 1 арк.; документ (копія) у вигляді таблиці з назвою «Список персонала Управления труда и социальной политики ВГА Купянского района Харьковской области расчет заработной платы на июнь 2022 г.», підписаний «зав. сектором гл. бухгалтер подпись Короткая» на 4 арк.» [86].

Серед колаборційних діянь не останнє місце посідає *економічний колабораціонізм*, що полягає в поширенні російських економічних практик, правових норм і засобів обміну. За твердженнями науковців «колаборційні діяння такого спрямування можуть бути реалізовані у таких формах:

– інфраструктурній – шляхом силового захоплення заводів, складів, супермаркетів чи агропідприємств;

– посередницькій – через сприяння у налагодженні торгівлі із тимчасово окупованими територіями; відкриттю російських компаній і банків на цих територіях; перереєстрація суб'єктів господарювання за законами країни-агресора;

– побутовій – здійснення спільних з ворогом валютних спекуляцій, розкрадання та перепродаж гуманітарної допомоги чи паливно-мастильних матеріалів; передавання загарбникам відомостей про порожні оселі тощо.

Так, перейшовши на бік окупанта дрібні підприємці мали можливість стати власниками «віджатих» підприємств або торгівельних центрів, а також

монополістами на тих чи інших ринках на яких під тиском за безцінь скуповували продукцію у власників і вивозили для реалізації на теренах росії» [155, с. 17].

Під час розслідування економічних чи господарських колабораційних діянь для встановлення обставин, що характеризують подію кримінального правопорушення, слід доказати факт передавання матеріальних ресурсів збройним формуванням країни-агресора чи провадження господарської діяльності у взаємодією з країною-окупантом на тимчасово окупованих територіях України [333]. Науковці наголошували, що «основними джерелами доказів у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність у формі передавання матеріальних ресурсів збройним формуванням країни-окупанта чи провадження господарської діяльності у взаємодії з країною-агресором на тимчасово окупованих територіях є показання свідків та речові докази [381].

2. Обставини, що характеризують особу правопорушника.

Зауважимо, що такі обставини об'єднують як загальні – соціально-демографічні дані, так і ті відомості, що вказують на причетність конкретної особи та її роль у вчинені кримінального правопорушення, а також винуватість і морально-психологічні риси. Науковцями встановлено, що «колабораційну діяльність слід віднести до інституційно-дисфункціонального способу соціальної поведінки, коли виконання звичних соціальних практик у межах традиційних соціальних інститутів призводить до утвердження влади агресора. Поряд із цим у структурно-соціальному вимірі такий процес відбувається через приєднання у соціальні інституції, що створені окупантами, або захоплення існуючих соціальних організацій або шляхом фінансово-економічної взаємодії кількох суб'єктів» [155, с. 1].

Під час вивчення обставин, що характеризують особу правопорушника, окрему увагу необхідно приділити наявності ознак, які вказують на те, що підозрювана особа є правопорушником та його вини. Стосовно вини слід наголосити, що винуватість особи містить прямий умисел, а мотив і мета не є обов'язковими для класифікації елементами; і навпаки, є обов'язковими для

доказування винуватості [307]. За колабораційними справами у рішеннях судів складно чітко простежити мотив і мету вчиненого діяння, здебільшого констатується тільки сам факт вчинення правопорушення умисно у той чи інший спосіб. Наприклад, у рішеннях судів зазначається, що «з метою ослаблення національних інтересів України, сприяння рф та її представникам у порушенні суверенітету України на тимчасовій окупації України, створення в суспільстві думки про виправданість і легітимність дій представників влади й службових осіб збройних сил рф щодо вторгнення та окупації території суверенної держави України, розмістив на своїй сторінці в соціальній мережі «Фейсбук» дописи …» [53].

Крім того, слідчий має встановити чи могла особа уникнути співпраці з окупантом, а також її ставлення до подібної співпраці. В цьому випадку йдеться про необхідність встановлення слідчим наявності «випадків, у яких буде доведено примушування до колабораційної діяльності, що мало непереборну силу – загрозу життю цієї особи чи її близьких родичів, за умови реальності такої загрози» [237; 100, с. 109].

Зауважимо, що колабораціонізм відносять до дисфункціональної соціальної практики, що наповнює соціальні інститути нехарактерною для них змістом і функціями, руйнує загальноприйняті статусно-рольові набори й способи соціальної взаємодії. Науковці вказують, що «для осіб, які не планують виїжджати з тимчасово окупованих територій, є дві стратегії – використання нових соціально-політичних обставин, як каналу соціальної мобільності чи зведення контактів із новою «державою» та її «посадовцями» до меж фізичного виживання» [155].

Під час встановлення обставин, що характеризують особу правопорушника, збирається не тільки інформація за місцем проживання, але й професійна спрямованість особи. Результати аналізування обставин, що характеризують особу колаборанта, дозволили науковцям стверджувати, що «серед посібників окупантів домінують представники вищих соціальних верств, які до початку повномасштабного вторгнення посідали соціально-статусні

позиції керівників і працівників вищої кваліфікації із повноваженнями діяти від імені держави. Під час розслідування слідчий має враховувати, що прискорене кар'єрне просування є притаманним для освітян, а також в середовищі дрібних службовців, що займали керівні посади своїх попередників» [155]. Так, «під час розслідування колабораційних діянь у культурно-освітній сфері слідчий має дослідити професійні, етичні та морально-психологічні риси злочинця. Подібні ознаки дозволяють не тільки встановити, але й доказово підтвердити наявність елементів суб'єктивної сторони колабораційної діяльності в конкретних кримінальних провадженнях»[381].

Поряд із цим, слідчому доцільно приділити увагу проявам девіантної поведінки серед осіб, які вступили на службу до «правоохоронних органів», що висвітлює намагання колаборанта відновити на свою користь корупційні практики. Окремо акцентовано, що «представники наведених вище соціальних верств стають найбільшими отримувачами вигоди після окупації та складають соціальну базу окупаційного режиму. Це пов'язано із тим, що до закритих соціальних інститутів, що мають чітку ієрархію та базуються на силовому примусі, оскільки колаборація приваблює досить специфічний контингент осіб, які схильні до самоствердження через правопорушення проти громадян, їх викрадань і катувань чи викрадення майна. Найоптимальнішим середовищем для подібної «самореалізації» на тимчасово окупованих територіях України є каральні органи, в яких вимагають повну слухняність, знищення будь-яких осередків національно-визвольного руху та супротиву загарбникам». Встановлення наведених обставин необхідно враховувати слідчому під час прийняття відповідних процесуальних рішень у кримінальному провадження про колабораційну діяльність і під час обрання міри покарання.

3. Обставини, що впливають на прийняття процесуальних рішень.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, слідчий приймає низку процесуальних рішень і у будь-якому випадку має враховувати, за що має нести відповідальність за чинним законодавством піддослідна особа. Наприклад, як наголошують

науковці, «відповідальність за ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачена за дії у вигляді публічних висловлювань-заперечень або закликів в одній із таких форм:

– публічне заперечення збройної агресії проти України;

– публічне заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

– публічні заклики до підтримки рішень чи дій країни-агресора, збройних формувань або окупаційної адміністрації;

– публічні заклики до співпраці з країною агресором, збройними формуваннями та окупаційною адміністрацією країни агресора;

– публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на її тимчасово окуповані території» [210, с. 199].

В окремих випадках йдеться про встановлення обставин, що: виключають кримінальну протиправність діяння; пом'якшують чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідальність; визначають вибір засобів доказування; вид і розмір шкоди, що завдана кримінальним правопорушенням тощо» [380, с. 381]. Науковці вказують, «на значну роль серед цих обставин, яка відводиться з'ясуванню підстав для проведення спеціального досудового розслідування, особливо в умовах окупації» [508; 493].

Під час розслідування колабораційної діяльності слідчий встановлюючи обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та характеризують особу обвинуваченого, «має з'ясувати:

– *соціальний і професійний статус особи* – громадянство винуватої особи (обов'язковою ознакою для кваліфікації є громадянство України); трудову зайнятість; місце роботи; характеристики з місця роботи та місця проживання; наявність судимості, приводів, нагород; постійне місце реєстрації та проживання тощо;

– *психічний і психологічний стан особи* – перебування на обліку у лікарів нарколога та психіатра (чи не перебування); зловживання спиртними напоями; конфліктність; агресивність тощо;

– *визнання чи невизнання своєї винуватості* – щире каяття, що полягає у відвертому осуді обвинуваченим своєї протиправної поведінки; активне сприяння розкриттю та розслідуванню кримінального правопорушення; готовність нести відповідальність за скоєні діяння» [10].

Крім того, під час розслідування колабораційної діяльності особливу увагу слід приділяти документуванню перебування певної території України під окупацією. Ця обставина має враховуватися під час визнання справи такою, що пов'язана із окупацією у порядку ч. 3 ст. 114 КПК України, а саме: «судові справи щодо спорів, що випливають з факту окупації чи правопорушень, пов'язаних із окупацією, відносяться до окремої категорії справ, які розглядаються за відповідними процесуальними нормами з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [226; 364].

4. Обставини, що визначають розмір процесуальних витрат.

За справами даної категорії кримінальних правопорушень цивільні позови, як правило, не заявляються, і процесуальні витрати практично відсутні. Виключенням є ті процесуальні витрати, що спрямовуються на проведення судових експертиз, отримання висновків спеціалістів тощо [10]. Такі витрати можуть бути значними, оскільки процес розслідування колабораційної діяльності часто потребує застосування сучасної техніки та залучення новітніх методів дослідження. Поряд із цим, неможна не враховувати те, що як і весь процес розслідування колабораційної діяльності, встановлення окреслених обставин ускладняється низкою факторів, серед яких науковці виокремлюють такі, як: «знаходження більшості підозрюваних та тимчасово окупованих територіях України; неможливістю в тих чи інших випадках проводити негласні слідчі (розшукові) дії; специфіка діяльності органів правопорядку в таких умовах» [35, с. 116].

Узагальнюючи наведене вище можна стверджувати, що систематизація обставин, які підлягають встановленню під час розслідування колабораційної

діяльності має здійснюватися з урахуванням предмета доказування, що визначений статтею 91 КПК України, складу кримінального правопорушення, окресленого у статті 111-1 КК України та специфіки механізму вчинення вказаної категорії протиправних діянь. Враховуючи складний і змішаний зміст обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із колаборaційною діяльністю, запропоновано їх систематизувати за такими напрямами: обставини, що висвітлюють подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу правопорушника; обставини, що впливають на прийняття процесуальних рішень; обставини, що визначають розмір процесуальних витрат.

Визначаючи обставини, що характеризують особу правопорушника, слідчий має враховувати, що використання колаборації як кар'єрного ліфту є найбільш характерним для вищих соціальних класів, особливо тих осіб, хто свого часу швидко отримував нові посади, винагороди, вчені звання чи категорії, а також для тих, хто з особистісних або системних причин втратив престижні статусні позиції. Такі процеси вертикальної мобільності є найбільш активними серед працівників високої кваліфікації в освітній, соціально-культурній, адміністративній сферах і серед правоохоронців.

Водночас під час визначення кола обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності, необхідно враховувати не лише вимоги предмета доказування, закріпленого у ст. 91 КПК України, а й особливості функціонування окупаційного режиму та соціальних процесів, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях. У зв'язку з цим важливого значення набуває встановлення обставин, які характеризують механізм інтеграції особи до системи окупаційної влади, її роль у функціонуванні створених державою-агресором інституцій, а також характер і зміст взаємодії з представниками окупаційної адміністрації.

Як слушно зазначають дослідники, колаборaційна діяльність нерідко стає своєрідним механізмом соціальної мобільності в умовах окупації, коли окремі особи використовують новостворені окупаційні структури для підвищення

власного соціального статусу, отримання владних повноважень, матеріальних благ або інших переваг [411]. Отже, під час розслідування доцільно встановлювати не лише факт зайняття відповідної посади чи здійснення конкретних протиправних дій, а й мотиви вступу особи до окупаційних структур, характер отриманих вигод, тривалість співпраці з окупаційною владою та ступінь її залучення до реалізації окупаційної політики.

Окрім цього, значення для доказування можуть мати обставини, що характеризують попередній соціальний статус особи, її професійну діяльність, службове становище, наявність управлінського досвіду, авторитет у місцевій громаді та можливість впливати на поведінку інших осіб. Такі відомості дозволяють не лише повніше розкрити механізм колабораційної діяльності, а й оцінити рівень суспільної небезпечності вчиненого діяння та роль конкретної особи у забезпеченні функціонування окупаційного режиму.

Отже, обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, становлять самостійний структурний елемент криміналістичної методики та визначають зміст, межі й спрямованість доказування у кримінальному провадженні. Їх формування має здійснюватися з урахуванням положень ст. 91 КПК України, особливостей кримінально-правової регламентації колабораційної діяльності, передбаченої ст. 111-1 КК України, а також специфіки механізму вчинення відповідних кримінальних правопорушень.

Проведене дослідження дозволило систематизувати обставини, що підлягають встановленню, за чотирма основними групами: обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу правопорушника; обставини, які впливають на прийняття процесуальних рішень; обставини, пов’язані з визначенням процесуальних витрат. Для кримінальних проваджень цієї категорії особливого значення набуває з’ясування форми колабораційної діяльності, способу її реалізації, характеру взаємодії особи з представниками окупаційної адміністрації, мотивів співпраці з державою-агресором, а також обставин, які

свідчать про добровільність або вимушеність відповідної поведінки. Належне встановлення зазначених обставин забезпечує правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння, формування обґрунтованих слідчих версій, ефективне планування досудового розслідування та підвищення результативності доказування у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності.

3.3. Організаційні основи й тактика планування розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю

Організованість і плановість розслідування кримінальних правопорушень є передумовою виконання завдання розслідування, дотримання його строків, якісного проведення окремих процесуальних дій і застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Науковці зазначали, що «загалом кримінально-процесуальна діяльність має регламентовану внутрішню структуру, упорядкованість, узгодженість, тобто взаємодію всіх складових, що іменується кримінально-процесуальною формою, яку ще називають організаційною формою кримінального провадження» [299, с. 344]. В нашому напрямі дослідження це висвітлює важливість системного підходу в організації досудового розслідування, оскільки правильна координація дій визначає не лише своєчасність реагування, але і якість зібраних доказів, що є основою для здійснення ефективного досудового розслідування.

У контексті протидії збройній агресії рф та новим викликам для української правоохоронної системи, актуальним є питання розробки нових та удосконалення існуючих підходів розслідування злочинів, вчинених у період бойових дій, зокрема тих, що стосуються співпраці з ворогом. Цей вид злочинної діяльності становить значну загрозу національній безпеці та потребує ретельного аналізування для проведення ефективного розслідування. Злочини проти основ національної безпеки мають тенденцію до повторення та

поширення, що виокремлює необхідність активної організованої взаємодії та скоординованої реакції правоохоронних органів на існуючі виклики.

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень є важливою складовою забезпечення правосуддя та попередження нових злочинів, зокрема тих, що пов'язані з колаборaційною діяльністю. Від результатів розслідування залежить не тільки встановлення істини у справі, але й застосування справедливого покарання до осіб, винних у вчиненні злочинів даної категорії. Під час розслідування виникають об'єктивні та суб'єктивні питання, що відчуваються на початковому етапі розслідування під час проведення слідчих дій. У цей період розслідування слідча ситуація ускладняється часовими обмеженнями та природними чинниками, які призводять до втрати збору доказів вчиненого кримінального правопорушення, пов'язаного з колаборaційною діяльністю. Як свідчить практика, ефективність розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з колаборaційною діяльністю значною мірою зумовлена своєчасністю та якістю проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, що проводяться на початковому етапі, зокрема, шляхом використання сучасних технологій, що дозволяє своєчасно збирати доказову інформацію та формувати доказову базу.

Визначенню місця щодо організації розслідування у кримінальному провадженні приділено увагу у наукових працях таких вчених, як О. Бандурка [13], В.Бахін, І. Гора, В. Цимбал [22], І. Галаган [99], В. Журавель [144], В Гусєва [119], Р. Дударець [130], О. Ковальова[180], В. О. Коновалова, М. Панов, В. Шепітько [302], В. Малярова [266], О. Олішевський [292], М. Ю. Романов [385], В. Тіщенко [438], О. Хань [455] та інших. Проте, і сьогодні залишається актуальним питанням щодо аналізування організаційних основ дій слідчого у контексті розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю.

Розглядаючи питання організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних колаборaційною діяльністю, варто звернути увагу на трактування вченими поняття терміну «організація розслідування» у

наукових дослідженнях, де тривалий час в точаться дискусії з цього приводу.

Так, «організувати – означає внести у що-небудь певний порядок, планомірність, узгодити. Всі тлумачення терміну «організація» відносяться до її криміналістичного тлумачення, але не вичерпують його змісту» [224]. У криміналістиці під організацією розуміють «узгоджені та врегульовані дії суб'єктів досудового розслідування і взаємодіючих з ними органів і осіб для ефективного попередження та розслідування кримінальних правопорушень» [403]. Організація діяльності за своєю сутністю є «розумовою, вольовою діяльністю суб'єктів розслідування. Організувати будь-яку діяльність, в тому числі й розслідування, – це належним чином підготувати її, налагодити, визначити засоби й методи, упорядкувати» [215, с. 396].

Слід погодитись і з твердженням, що «організація, як наукова категорія, означає «внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємодії ... частин цілого». Організувати – «внести у що-небудь певний порядок, планомірність, узгодити». Всі наведені у словниках значення терміну «організація» логічно входять до криміналістичного визначення поняття організації, але не вичерпують його змісту» [215, с. 396]. Переконані, що організація розслідування є складним процесом, який включає як теоретичні, так і практичні аспекти. Організацію слід здійснювати з урахуванням специфіки проведення досудового розслідування з дотриманням вимог чинного законодавства, що дозволить забезпечити високу ефективність та відповідну якість розслідування. Крім цього, застосування тактичних прийомів в організації розслідування має бути гнучким та адаптивним в т.ч. й у складних умовах та обставинах, що виникають під час проведення досудового розслідування.

У підручнику «Криміналістика» за редакцією В. Шепітька під організацією розслідування пропонується «розглядати комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів з розкриття, розслідування і профілактики злочинів» [211, с. 32–33]. Вважаємо, що організація розслідування завжди ґрунтується на принципах законності, об'єктивності та всебічного розгляду обставин конкретного кримінального

провадження.

Результати проведених досліджень привели О. Олішевського до висновку, що вченими «виділяються такі підходи до визначення місця організації розслідування злочинів у структурі криміналістики як: елемент криміналістичної тактики; елемент криміналістичної методики; окрема теорія, що входить до загальних положень криміналістики; окремий, самостійний розділ криміналістики; головна частина криміналістики, що повинна включати в себе криміналістичну методику; частини розділів криміналістики, де вона діє; частина нового розділу криміналістики – криміналістичної стратегії; елемент криміналістичної теорії управління розслідуванням» [292, с. 161–162]. Переконані, що подальші дослідження у цій галузі можуть сприяти розвитку та уніфікації підходів до успішної організації розслідування кримінальних правопорушень у структурі криміналістики.

Наукова література пропонує й іншу точку зору, що «організація розслідування – поняття більш вузьке, ніж планування. Ефективна організація забезпечує не лише матеріальні умови, а ще й належний психологічний клімат у діяльності слідчого, що суттєво впливає на результативність розслідування. Важливим аспектом є також формування чіткої системи контролю, що дозволяє відстежувати проведення конкретного кримінального розслідування, аналізувати отримані результати та за потребу вносити корективи в стратегію дій. Таким чином, організація розслідування є критично важливим етапом, що забезпечує виконання планових завдань і реалізацію поставлених цілей у кожному конкретному випадку» [292, с. 163]. З цією позицією важко погодитись через те, що: по-перше, організація не обмежується лише створенням умов; по-друге, такі елементи, як приміщення, зв’язок, транспорт, технічне обслуговування, застосування науково обґрунтованого режиму роботи та інше відносяться до наукової організації праці.

У своїх наукових працях вчений Г. Хань зазначав, що «поняття «організація» описує динамічну складову системи, спрямовану на виконання функцій координації і субординації, що дозволяє їй функціонувати ефективно

та досягати поставлених слідчим цілей у кримінальному проваджені, зокрема» [453, с. 98]. В цьому контексті слід акцентувати на визначенні місця організації розслідування злочинів у структурі криміналістики як елемента криміналістичної тактики. Наприклад, у підручнику за редакцією П. Біленчука зазначено, що «криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, що займається розробкою прийомів проведення слідчих дій, загальних тактичних рекомендацій про організацію і планування процесу слідства. Однак, вчення про криміналістичну версію та планування віднесено до окремих криміналістичних теорій [214, с. 20, 22]. На нашу думку такий підхід до розуміння криміналістичної тактики та її взаємозв'язку з іншими розділами криміналістики дозволяє більш ефективно використовувати криміналістичні знання та сучасні методи у практиці під час розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

Організацію розслідування злочинів, як елемент криміналістичної методики, В. Тіщенко відносить до основних теоретичних положень методики розслідування злочинів: «криміналістична методика – це система наукових положень і розроблюваних на їх основі рекомендацій щодо організації й здійснення розслідування та запобігання окремим видам злочинів» [438]. Отож, сучасна криміналістична методика розслідування злочинів проти основ національної безпеки України повинна враховувати сучасні виклики і загрози, серед яких: колабораційна діяльність, кіберзлочинність, тероризм, організована злочинність, і розробляти відповідні рекомендації щодо організації і здійснення розслідування таких злочинів. Також слід акцентувати, що організація розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, є важливою складовою частиною окремої криміналістичної методики, яка забезпечує ефективне і результативне проведення розслідування і запобігання злочинам даної категорії у майбутньому.

В. Коновалова та В. Сущенко стверджували, що «до криміналістичної теорії мають входити такі структурні елементи:

– планування й організація роботи слідчого апарату та органів дізнання

(структура, інформаційні й управлінські зв'язки);

– планування й організація розслідування злочинів (поняття, принципи, умови, види, цілі й завдання, функції і техніка здійснення);

– кібернетика в управлінні розслідуванням злочинів;

– наукова організація праці та ергономіка слідчої діяльності;

– психологія в управлінні розслідуванням злочинів;

– аналізування ефективності слідчої діяльності» [200, с. 65].

У науковій літературі момент початку розслідування кримінального правопорушення зазвичай асоціюється з моментом ініціювання досудового розслідування. Відповідно, «розслідування вважається розпочатим, коли уповноважені органи та особи починають здійснювати процесуальні дії, спрямовані на з'ясування всіх обставин злочину та ідентифікацію осіб, відповідальних за його вчинення та притягнення винних осіб до відповідальності. Крім цього, організація розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, вимагає від слідчого плідної взаємодії та координації дій усіх учасників кримінального провадження, які працюють для досягнення поставлених слідчим цілей. Згідно зі ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, що, в свою чергу, має відбутися невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Таким чином, законодавець пов'язує початок кримінального провадження (першою стадією якого є досудове розслідування) із моментом внесення відомостей до ЄРДР» [241, с. 241].

Досліджуючи питання щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, ми дійшли висновку, що організація розслідування розпочинається із моменту отримання гласної чи негласної значущої інформації про колабораційну діяльність та передбачає вжиття невідкладних заходів реалізації інформації. Це дозволяє швидко та своєчасно

розпочати проведення досудового розслідування та забезпечити ефективність подальших слідчих дій, С(Р)Д, НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів.

Так, згідно «Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», затвердженої наказом МВС від 16 лютого 2018 року № 111, органи Національної поліції України мають здійснювати реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення у т. ч. на осіб, які готують або вчиняють злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, шляхом їх реєстрації та подальшого оперативного інформування відповідних органів і підрозділів, а також проведенням першочергових заходів, що є важливим етапом у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень даної категорії.

У п. 2.4 «Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», затвердженого Наказом МВС України від 09.08.2012 р. № 686, зазначено, що «слідчий планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному проваджені, за фактами вчинення особами злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в кримінального провадження, а також план розслідування кримінального провадження» [159]. Це дозволяє слідчому раціонально розподіляти ресурси та час, забезпечуючи проведення повного та об'єктивного розслідування. Крім того, планування розслідування є важливим елементом управління досудовим розслідуванням, що дозволяє забезпечити дотримання процесуальних строків і підвищити ефективність слідчих дій та оперативних заходів.

В «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», затвердженій Наказом МВС

України від 07.07.2017 № 575, зазначено, що «матеріали оперативно-розшукових справ (далі – ОРС) розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів і наявності підстав для реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань» [159]. Після проведення оперативної наради та розгляду матеріалів ОРС приймається відповідне рішення щодо проведення подальших слідчих дій. Якщо матеріали містять достатні дані про вчинення кримінального правопорушення, зокрема готування або вчинення злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, підлягають реєстрації в ЄРДР, після чого розпочинається досудове розслідування. У разі відсутності підстав для реєстрації відомостей у ЄРДР, матеріали ОРС можуть бути повернуті на доопрацювання або прийнято інше відповідне рішення згідно з законодавством України. Оперативна інформація, одержана під час проведення оперативно-розшукових заходів, до офіційного початку кримінального провадження, відіграє важливу роль у формуванні подальшого проведення процесуальних дій у розслідуванні, які можуть бути використані для аналізування та оцінювання слідчої ситуації, розробки версій та планування необхідних слідчих дій чи оперативно-розшукових заходів.

Слід зазначити, що взаємодія та належна координація між оперативними та слідчими підрозділами на етапі розгляду матеріалів ОРС є важливою складовою ефективної протидії кримінальним правопорушенням, що пов'язані з колабораційною діяльністю, та забезпечення законності під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Виокремивши та проаналізувавши всі вище зазначені підходи визначення місця організації розслідування злочинів у структурі криміналістики, ми дійшли висновку, що більшість із них має своє раціональне зерно. Проте, враховуючи сучасний стан розвитку організації розслідування злочинів, на нашу думку, найбільш адекватно її місце відображається у вигляді частин розділів криміналістики. А саме, положення рівня організації слідчої чи іншої

дії є невід'ємною частиною криміналістичної тактики, засади рівнів організації розслідування у кримінальному провадженні (провадженнях) – криміналістичної методики. Вагомими аргументами на користь обраної позиції слугує наступне:

– По-перше, всі питання організації не можна включити лише до одного криміналістичного розділу, оскільки вони будуть виходити за межі його предмету.

– По-друге, виділення вкраплених організаційних положень із криміналістичних тактики та методики зруйнує традиційну систему криміналістики.

– По-третє, викладання організації розслідування злочинів у відриві від криміналістичних тактики та методики матиме як наслідок утворення фрагментарних знань та нерозуміння основних положень у тих, кого навчають.

Розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є складним процесом і потребує спеціального підходу з боку слідчого. Основні завдання розслідування таких злочинів включають: збір доказів про факти готування та вчинення колабораційних діянь; встановлення осіб, причетних до такої діяльності; визначення їх ролі та ступеня відповідальності тощо. Для цього слідчі можуть використовувати різні методи під час розслідування, такі як: допит свідків та підозрюваних; аналізування та оцінювання речових доказів і документів, інших матеріалів, а також проведення судових експертиз. Важливим аспектом розслідування є забезпечення об'єктивності та дотримання законності, що ґрунтується на принципах справедливості й неупередженості.

Організація розслідування кримінальних правопорушень є важливою складовою забезпечення справедливості та попередження нових злочинів. Ефективне розслідування залежить від системного підходу, правильної координації С(Р)Д чи НС(Р)Д та своєчасного проведення слідчих дій та інших заходів. Організація розслідування має спиратись на принципи законності, об'єктивності та всебічного розгляду обставин провадження.

Розглядаючи питання планування науковці зазначали, що «воно є

передумовою, важливою умовою та організаційною основою розслідування злочинів. Планування є засобом, що забезпечує упорядкованість розслідування, діє на забезпечення його успіху і має переважно організаційний характер. Воно виступає як метод організації розслідування злочинів» [25, с. 6–7]. Також планування передбачає налагодження взаємодії між різними підрозділами правоохоронних органів, координацію дій з іншими установами, залучення експертів і фахівців, що дозволяє максимально використовувати доступні ресурси та знання.

Отже, не зважаючи на існуюче в науці розмаїття поглядів стосовно співвідношення організації розслідування злочинів та планування, можна констатувати, що це не тотожні категорії. Їх засоби, методи й інструментарій та обсяг різняться, хоча багато в чому є подібними. Вони існують паралельно, хоча окремі структурні елементи та компоненти збігаються. При цьому арсенал методів організації охоплює і планування. Розглянемо дискусійні питання щодо планування розслідування злочинів, пов'язаних із колаборацією діяльністю.

«Планувати – вносити до плану якісь роботи, передбачити налагодження чогось» [413, с. 778]. Поряд із цим, визначено план розслідування як «систему організаційних процесуальних і тактичних рішень, які передбачають порядок, терміни, способи, засоби конкретних виконавців процесуальних і не процесуальних дій» [276, с. 82].

О. О. Хань вказує, що «Планування окремих слідчих дій слід розглядати як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань». Планування слідчих (розшукових) дій є принципом їх наукової організації» [455, с. 60]. Слід підтримати слушну позицію автора стосовно принципів планування С(Р)Д. Він до цієї групи відносить правила, «якими має керуватись слідчий, здійснюючи зазначену розумову діяльність, доцільно віднести: індивідуальність, динамічність, обґрунтованість, ситуаційну зумовленість, детермінованість, науковість, законність» [455, с. 61].

Подібної точки зору дотримуються й дослідники А. Іщенко та Ю. Чорноус, які визначають планування як «складний розумовий процес, сутність якого полягає у визначенні напрямів та завдань розслідування, способів і засобів їх досягнення за раціональних витрат часу, сил і засобів для вирішення завдань за його допомогою» [221, с. 318]. Крім того, планування передбачає надання належного рівня координації між усіма учасниками процесу розслідування, що забезпечує інтеграцію зусиль різних підрозділів та органів. Таким чином, ефективне планування є запорукою успішного досягнення цілей розслідування, забезпечуючи не лише швидкість, але і якість виконання слідчих (розшукових) дій.

Планування в розслідуванні злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, можна розглядати як особливий систематичний підхід, який включає детальний аналіз вже наявної оперативної інформації про таку категорію, їхні зв'язки, а також оцінювання їх злочинної діяльності. У цьому контексті важливо враховувати специфіку кожного епізоду, оскільки колаборaційна діяльність може відбуватися в різних формах і залежить від факторів, серед яких: соціальне середовище, місце проживання, особисті мотиви тощо. З наведеного вище випливає правильний з процесуальної і тактичної точок зору висновок, що слідчий не має самостійно складати план проведення необхідних оперативно-розшукових заходів. У даному випадку план необхідно складати слідчому спільно з оперативним працівником (працівниками).

Планування розслідування у кримінальних провадженнях, зокрема за фактами колаборaційної діяльності, може стосуватися як окремих його етапів, так і розслідування в цілому. На переконання вчених «особливе значення має планування початкового етапу розслідування, адже на цьому етапі вирішуються такі визначальні тактичні завдання як: встановлення місця перебування підозрюваних; затримання злочинців; пошук і фіксація доказової інформації тощо. Вибір основних засад планування залежить від кількості встановлених епізодів злочинної діяльності, інформації про них, сформульованих версій, а

також висунутих із них наслідків, слідчої ситуації, особистості і кваліфікації слідчого та інших факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру. Однак, з усього цього розмаїття тільки три елементи по-справжньому складають змістовну основу планування, а саме: версія, слідча ситуація і прогноз» [264]. Таким чином, планування розслідування колабораційної діяльності є складним процесом, який вимагає від слідчого високого рівня професійної підготовки, аналітичного мислення та вміння швидко реагувати на зміни у слідчій ситуації, яка є обов'язковим компонентом процесу розслідування.

Версія, як можливе пояснення минулих явищ і подій, через встановлені з неї наслідки дозволяє передбачити завдання та шляхи їх вирішення в ході розслідування колабораційної діяльності. Вченими зазначено, що «слідча ситуація як обстановка, в якій здійснюється розслідування на даний момент, значною мірою визначає зміст планування. При цьому прогноз виступає як рівноцінна підстава планування через припущення та оцінювання майбутнього стану процесів і явищ у сфері розслідування. Таким чином, він дозволяє уточнити коло завдань, що виникають перед слідчим на будь-якому етапі розслідування, їх пріоритетність, правильно обрати тактичну платформу і технічні засоби для успішного проведення запланованих слідчих та інших дій» [16, с. 133–134]. Таким чином, версія, слідча ситуація та прогноз утворюють взаємопов'язану систему, яка забезпечує основу ефективного планування та проведення всебічного розслідування колабораційної діяльності.

Під час розслідування вчинення злочинів даної категорії слідчий прогнозує можливі сценарії розвитку подій що є критично важливим, адже йому слід передбачати психологічну реакцію підозрюваної особи у вчиненні колабораційних діянь, яка надає свідчення; планувати і застосовувати тактичні прийоми, що направлені на розкриття даних злочинів. Проведення аналізування та оцінювання свідчень колаборантів дозволяє слідчому сформувати цілісну картину їх діяльності; виявляти зв'язки з іншими особами; розробляти найбільш ефективні тактичні прийоми для затримання, в тому числі й посібників. Крім того, планування в цьому контексті передбачає координацію

між різними підрозділами: розвідувальними, оперативними та слідчими, для забезпечення комплексного підходу до ефективного розслідування злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю. Це інтегрує зусилля різних органів і підрозділів, що значно підвищує шанси на успіх і забезпечує швидке, професійне, всебічне та якісне розслідування колабораційної діяльності.

В. Коновалова вказувала на «органічну єдність планування та організації розслідування злочинів». Разом із тим, організація розслідування, особливо на початковому етапі, пов'язаному з проведенням початкових і невідкладних слідчих дій, може існувати незалежно і передувати плануванню» [197, с. 120]. Слід також наголосити на необхідності раціонального розподілу сил, засобів і часу під час організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, а також своєчасного виявлення та усунення факторів, які можуть ускладнювати досягнення завдань кримінального провадження. У цьому контексті заслуговує на підтримку позиція В. Коновалової, яка виокремила такі основні функції планування розслідування:

– визначення оптимальних напрямів розкриття кримінального правопорушення з урахуванням його кримінально-правової кваліфікації;

– забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності досудового розслідування;

– своєчасне та найбільш ефективне застосування науково-технічних засобів і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей конкретного кримінального провадження;

– забезпечення раціонального поєднання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;

– сприяння економному використанню сил і засобів органів досудового розслідування та скороченню строків розслідування;

– оцінювання результатів проведених слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з метою визначення їх результативності й своєчасного коригування подальшого ходу

розслідування [197, с. 120].

Наведені функції свідчать про те, що планування виконує не лише організаційну, а й управлінську функцію, забезпечуючи послідовність, цілеспрямованість і результативність діяльності слідчого. У кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності його значення істотно зростає, оскільки необхідність перевірки великого обсягу цифрової інформації, встановлення численних зв'язків між учасниками протиправної діяльності та організація взаємодії між слідчими, оперативними підрозділами й іншими суб'єктами кримінального провадження потребують чіткої координації та прогнозування подальших дій.

Планування як програму організації розслідування, розглядає Г. Хань, який зазначає, що «це становить творчу розумову діяльність з визначення шляхів і засобів розслідування, обставин, які підлягають встановленню, а також з визначенням системи і тактики слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для найбільш ефективного досягнення цілей розслідування» [454, с. 7]. Слід підтримати таку позицію науковця, оскільки крім наведеного, чітке планування дозволяє адаптувати стратегію розслідування у разі зміни обставин та ефективно реагувати на нові виклики, що виникають під час досудового розслідування колаборaційної діяльності, а розроблення детального плану розслідування слід вважати ключовим етапом, який впливає на успішність виконання завдань і досягнення бажаних результатів у кримінальному процесі.

Організація планування розслідування злочинів, зокрема пов'язаних з колаборaційною діяльністю, забезпечує оптимізацію роботи слідчого, організацію взаємодії групи слідчих з оперативними підрозділами та іншими службами правоохоронних органів, а також дозволяє вирішити деякі інші питання діяльності органів розслідування. Як зауважували науковці, «значення планування розслідування визначається важливістю завдань, які можуть бути вирішені за його допомогою, зокрема:

– визначення ефективних шляхів розслідування кримінальних правопорушень;

– забезпечення об’єктивності, повноти та всебічності з’ясування всіх обставин кримінального правопорушення;

– своєчасне та результативне застосування процесуальних, організаційно-технічних, техніко-криміналістичних заходів з урахуванням особливостей кожного провадження;

– забезпечення найефективнішого поєднання всіх можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів для досягнення поставлених завдань;

– сприяння економії сил і засобів органів досудового розслідування, інших правоохоронних підрозділів тощо» [221, с. 318].

Слід вказати, що планування є підготовчим етапом до початку проведення розслідування за подіями пов’язаними з колабораційною діяльністю, а не самим розслідуванням. Воно допомагає слідчому визначити напрями розслідування, передбачити можливі труднощі та розробити стратегію дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних з колабораційною діяльністю.

В окремих підручниках з криміналістики, наприклад, за редакцією В. Шепітька, «організація на рівні з плануванням розслідування подається як окремий розділ криміналістичної тактики» [222]. Продовжуючи дискусію щодо тактики планування розслідування злочинів пов’язаних із колабораційною діяльністю В. О. Коновалова акцентує, що «під «плануванням розслідування» розуміють визначення шляхів розкриття злочинів; окреслення обставин, які підлягають з’ясуванню; а також, встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів» та С(Р)Д й НС(Р)Д [199, с. 207].

Цей напрям підтримано й О. Колесніченко, який наголосив, що «за змістом планування – це пізнавальний процес, який має на меті виявити всі необхідні обставини події, що розслідується, встановити істину в справі. Розкриття кожного злочину породжує необхідність розв’язання не тільки загальних завдань, які очевидні з вимог кримінально-процесуального закону і

певної кримінально-правової кваліфікації, а й конкретних, що визначаються характером і обсягом інформації, наявної до початку розслідування і на окремих його етапах» [190, с. 178].

Переконані, що процес планування у розслідуванні колаборaційної діяльності є складним і багатогранним, оскільки він вимагає врахування специфічних обставин, які можуть впливати на процес розслідування. Важливими аспектами є збір і систематизація інформації, здобутої від свідків чи інших джерел, а також врахування можливих ризиків та ускладнень, які можуть виникнути під час збирання доказів. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів [159].

Планування розслідування у кримінальних провадженнях, зокрема за фактами колаборaційної діяльності, може стосуватися як окремих його етапів, так і розслідування в цілому. На переконання вчених «особливе значення має планування початкового етапу розслідування, адже на цьому етапі вирішуються такі визначальні тактичні завдання як: встановлення місця перебування підозрюваних; затримання злочинців; пошук і фіксація доказової інформації тощо. Вибір основних засад планування залежить від кількості встановлених епізодів злочинної діяльності, інформації про них, сформульованих версій, а також висунутих із них наслідків, слідчої ситуації, особистості і кваліфікації слідчого та інших факторів об’єктивного і суб’єктивного характеру. Однак, з усього цього розмаїття тільки три елементи по-справжньому складають змістовну основу планування, а саме: версія, слідча ситуація і прогноз» [264].

Отож, планування дозволяє уточнити коло завдань, що виникають перед слідчим на будь-якому етапі розслідування, їх пріоритетність, правильно обрати тактичну платформу і технічні засоби для успішного проведення запланованих слідчих та інших дій, С(Р)Д, НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів. Існує кілька рівнів планування (тобто видів планів за рівнем планування): планування роботи слідчого (календарний план); планування розслідування в кримінальному провадженні; планування початкового,

наступного, прикінцевого етапів розслідування; планування слідчої дії; планування тактичної операції; планування тактичного прийому [353]. Вбачається за доцільне до цих рівнів планування додати й ще планування та налагодження співпраці з іншими правоохоронними органами та постійний контроль за виконанням плану.

Однією з особливостей планування розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, те, що їх розкриттям і розслідуванням займаються, як правило, слідчо-оперативні групи (далі - СОГ). В «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», затвердженій Наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575, зазначається, що діяльність СОГ здійснюється на підставі плану проведення С(Р)Д та НС(Р)Д, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, уключених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та строки виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямами роботи [159].

Як зазначено в «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування», діяльність СОГ здійснюється на підставі плану проведення дій та інших заходів. План розслідування має бути гнучким й адаптивним, тобто коригуватися залежно від обставин, що виникають під час розслідування. Крім того, план повинний передбачати проведення комплексу слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на збір доказів та викриття осіб,

причетних до вчинення злочинів, С(Р)Д та НС(Р)Д), пов’язаних із колаборaційною діяльністю. Також важливо зазначити, що ефективність розслідування залежить від якості взаємодії між слідчим та оперативним підрозділом, а також від рівня контролю за виконанням плану розслідування. Тому, керівники органу досудового розслідування та оперативного підрозділу повинні здійснювати постійний контроль за виконанням плану та коригувати його відповідно до обставин, що виникають. Тактика планування розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, має враховувати особливості цього виду злочинів, зокрема їх складність, багатоепізодність і наявність організованої групи осіб, які вчиняють ці злочини.

Отже, тактика планування розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, має бути гнучкою, комплексною та передбачати взаємодію між слідчим та оперативним підрозділом, а також постійний контроль за виконанням плану розслідування. Крім того, планування розслідування повинно здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів та законодавства України, зокрема щодо захисту прав людини та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Ми зауважували, що планування розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, є складним та багаторівневим процесом. Розглянемо алгоритм планування розслідування та зупинимось більш докладно на основних етапах цього процесу.

Першим етапом є оцінювання вихідних даних, що передбачає вивчення матеріалів кримінального провадження для формування чіткого уявлення про наявні докази стосовно вчинених колаборaційних діянь і визначення тих, що потребують додаткової перевірки. Також важливо ознайомитися з даними, отриманими за результатами проведення оперативно-розшукових заходів.

Другим етапом є визначення завдань розслідування, що ґрунтується на висуненні версій щодо обставин кримінального правопорушення даної категорії. Так, під час розслідування колаборaційної діяльності важливо встановити роль і ступінь участі підозрюваного у злочинній діяльності.

Третім етапом є визначення необхідних слідчих дій, С(Р)Д, НС(Р)Д та інших процесуальних заходів, необхідних для вирішення завдань розслідування. У справах про колаборaційну діяльність це можуть бути дії, спрямовані на виявлення доказів співпраці з ворогом.

Четвертим етапом є встановлення послідовності, строків і виконавців намічених заходів - важливо забезпечити паралельне відпрацювання висунутих версій і закінчення розслідування колаборaційної діяльності у встановлені строки.

П'ятим і останнім *етапом* є оформлення плану розслідування у вигляді письмового документа. Єдиної форми такого письмового документу не існує, проте він має містити перелік запланованих заходів із зазначенням завдань, виконавців і строків виконання. Тому в підготовці плану повинні брати участь всі члени групи під керівництвом слідчого, який прийняв провадження. У плані передбачають розподіл обов'язків між членами групи. Поряд зі складанням загального плану розслідування кожному члену групи слід планувати свою роботу в межах поставленого перед ним завдання і відповідно до покладених на нього обов'язків. Практика розслідування злочинів проти злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, свідчить про можливість планування розслідування й за іншою схемою. Після розподілу обов'язків між членами групи спочатку складаються індивідуальні плани розслідування, а після їх корегування - загальний план діяльності всієї групи.

Таким чином, планування розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, є складним процесом, що вимагає ретельного аналізу вихідних даних, визначення завдань розслідування та вибору ефективних заходів для їх вирішення.

Аналізування практики розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, доводить, що це складний процес, який вимагає ретельного планування, виконання та контролю. Однак, навіть з урахуванням усіх необхідних і проведених заходів, існують фактори, що можуть суттєво ускладнювати цей процес. Одним із таких факторів є протидія злочинців

процесу розслідування колаборaційної діяльності, які можуть намагатися знищити докази; вплинути на свідків або вжити інших додаткових заходів, щодо перешкоджання досудовому розслідуванню тощо. Крім того, помилки під час проведення С(Р)Д та НС(Р)Д також можуть суттєво ускладнити процес розслідування. Переконані для того, щоб мінімізувати ці ризики, необхідно постійно вносити корективи у план розслідування, враховуючи нові обставини та зміни у слідчих ситуаціях. Це дозволить уникнути потенційних помилок і запобігти більш серйозним негативним наслідкам під час досудового розслідування. Ефективне розслідування злочину є запорукою невідворотності покарання винних осіб у вчиненні колаборaційних дій. Тому важливо забезпечити, щоб усі необхідні заходи були вжиті своєчасно та кваліфіковано, особливо на початковому етапі розслідування, коли слідча ситуація є найбільш складною.

Нами зазначалось, що планування розслідування злочинів, пов'язаних з колаборaційною діяльністю, є складним процесом, який складається з кількох етапів. Серед основних етапів цього процесу можна виділити отримання оперативної значущої інформації про колаборaційну діяльність, проведення НС(Р)Д, визначення цілей розслідування, висунення версій та встановлення термінів й виконавців, а також складання плану розслідування. На початковому етапі планування розслідування колаборaційної діяльності важливу роль відіграють моніторинг і прогнозування; дозволяють виявити основні тенденції колаборaційної діяльності; ідентифікувати характерні ознаки кримінального правопорушення та розробити план із його розкриття та встановлення винних осіб.

За результатами дослідження ми пропонуємо авторське визначення поняття *організація досудового розслідування колаборaційної діяльності це системна діяльність слідчих та інших правоохоронних органів, спрямована на створення оптимальних умов для розслідування кримінальних правопорушень даної категорії, шляхом визначення найбільш ефективних методів і засобів розслідування, раціонального розподілу ресурсів та забезпечення координації*

дій усіх залучених органів і осіб, що включає планування розслідування як складний інтелектуальний процес встановлення основних напрямів та цілей розслідування.

Обгрунтовано авторське визначення поняття *планування розслідування – це складний інтелектуальний процес, який полягає у встановленні основних напрямів і цілей розслідування, а також у визначення найбільш ефективних методів і ресурсів для їх досягнення з оптимальним використанням часу та наявних можливостей.*

У підсумку слід наголосити, що організація розслідування колаборційної діяльності є складним процесом, який вимагає системного підходу, узгодженості дій усіх залучених суб'єктів і дотримання вимог чинного законодавства. Ефективне розслідування кримінальних правопорушень даної категорії залежить від своєчасного ініціювання досудового розслідування, якості проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також від належної організації роботи слідчого та органів дізнання.

Планування розслідування є невід'ємною частиною організації розслідування і має здійснюватися з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборційною діяльністю. Воно повинно ґрунтуватися на принципах законності, об'єктивності та всебічного розгляду обставин провадження. Організація розслідування колаборційної діяльності має включати створення умов, необхідних для ефективної роботи слідчого; належний психологічний клімат; чітку систему контролю та аналізування отриманих результатів. Також слід враховувати сучасні виклики і загрози, такі як кіберзлочинність та організована злочинність, і розробляти відповідні рекомендації щодо організації і здійснення розслідування.

Крім того, організаційні основи й тактика планування розслідування колаборційної діяльності мають спрямовуватись на забезпечення ефективності та результативності досудового розслідування, що є критично важливим для забезпечення прозорості та справедливості правосуддя та попередження нових проявів колаборційної діяльності. Поряд із цим, розслідування злочинів,

пов’язаних з колабораційною діяльністю, вимагає комплексного підходу та ретельного планування.

Специфіка кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до організації та планування досудового розслідування. На відміну від більшості загальнокримінальних правопорушень, значна частина колабораційних діянь вчиняється в інформаційному просторі, має тривалий характер, супроводжується активним використанням сучасних засобів комунікації та нерідко пов’язана з діяльністю осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України. За таких умов організація розслідування не може обмежуватися лише реагуванням на вже вчинене кримінальне правопорушення, а повинна включати елементи випереджувальної діяльності, спрямованої на виявлення, документування та прогнозування протиправної поведінки.

У зв’язку з цим доцільно вести мову про існування підготовчого (превентивного) рівня організації розслідування колабораційної діяльності, який фактично передує початку досудового розслідування. Його зміст становлять моніторинг інформаційного середовища, аналіз відкритих джерел інформації, документування фактів поширення колабораційного контенту, виявлення потенційних учасників протиправної діяльності та накопичення первинної інформації, що в подальшому може набути доказового значення. Саме на цьому етапі формуються передумови для своєчасного внесення відомостей до ЄРДР та подальшого ефективного розслідування.

Особливого значення під час планування розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, набуває прогнозування. Якщо у традиційних криміналістичних підходах прогнозування здебільшого розглядається як допоміжний елемент планування, то в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень воно фактично набуває самостійного значення. Необхідність прогнозування обумовлюється можливістю зміни оперативної обстановки, переміщенням підозрюваних,

видаленням цифрових даних, використанням засобів конспірації, а також активною протидією розслідуванню. Відповідно, прогнозування дозволяє завчасно визначати найбільш імовірні напрями розвитку слідчої ситуації, передбачати можливі способи приховування доказів та своєчасно коригувати план розслідування.

Важливою особливістю організації розслідування колаборaційної діяльності є необхідність впровадження цифрового планування розслідування. Його сутність полягає у визначенні окремого комплексу заходів, спрямованих на пошук, фіксацію, вилучення та дослідження цифрових джерел доказової інформації. До таких заходів належать встановлення акаунтів підозрюваних у соціальних мережах і месенджерах, виявлення каналів комунікації, документування вебресурсів, збереження електронної інформації, визначення необхідності проведення комп'ютерно-технічних експертиз, а також встановлення зв'язків між окремими учасниками колаборaційної діяльності. У сучасних умовах саме цифрові сліди найчастіше виступають первинним джерелом доказової інформації, що визначає пріоритетність їх виявлення та дослідження вже на початковому етапі розслідування.

З огляду на це доцільно сформулювати принцип пріоритетності цифрових джерел доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. Його зміст полягає в тому, що першочерговими об'єктами пошуку та фіксації повинні бути електронні повідомлення, публікації в соціальних мережах, матеріали месенджерів, відеозаписи, електронні документи, дані з мобільних пристроїв та інші цифрові відомості, які відображають факти співпраці з державою-агресором або підтримки її діяльності.

Не менш важливим напрямом удосконалення організації розслідування є планування міжвідомчої взаємодії. Практика свідчить, що доказова інформація у кримінальних провадженнях даної категорії нерідко перебуває у розпорядженні різних суб'єктів: Служби безпеки України, Національної поліції, органів прокуратури, військових адміністрацій, підрозділів Збройних Сил

України, Державної прикордонної служби України та інших державних органів. Тому ефективність розслідування значною мірою залежить від своєчасного обміну інформацією між зазначеними суб'єктами та належної координації їх діяльності. У зв'язку з цим планування міжвідомчої взаємодії доцільно розглядати як самостійний рівень планування, що доповнює традиційні форми планування розслідування.

Узагальнення наведених положень дозволяє дійти висновку, що організація розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, повинна здійснюватися на стратегічному, оперативно-тактичному та процесуальному рівнях. Стратегічний рівень охоплює міжвідомчу координацію та інформаційний обмін; оперативно-тактичний – організацію діяльності слідчо-оперативних груп, перевірку версій і проведення комплексу оперативно-розшукових заходів; процесуальний – реалізацію конкретних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів. Такий підхід забезпечує комплексність організації розслідування, підвищує ефективність використання наявних ресурсів та сприяє своєчасному встановленню обставин кримінального правопорушення і викриттю осіб, причетних до колабораційної діяльності.

3.4. Типові слідчі ситуації та проблеми алгоритмізації розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю

У кримінальному провадженні прийняття процесуальних рішень завжди обумовлюється сукупністю конкретних обставин, у яких здійснюється досудове розслідування. До таких обставин належать наявна доказова інформація, відомості про кримінальне правопорушення, рівень встановлення особи правопорушника, процесуальні можливості сторони обвинувачення, а також інші зовнішні й внутрішні чинники, що впливають на перебіг розслідування.

Сукупність зазначених факторів формує слідчу ситуацію, яка визначає зміст і спрямованість діяльності слідчого на певному етапі кримінального провадження.

Ситуаційна обумовленість розслідування особливо виразно проявляється у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності. Від місця перебування підозрюваного, ступеня доступності джерел доказової інформації, наявності цифрових слідів, можливості проведення процесуальних дій на тимчасово окупованих або деокупованих територіях безпосередньо залежить вибір форм, методів і засобів доказування. Саме тому слідча ситуація виступає важливим інструментом криміналістичного аналізу та методичною основою формування алгоритмів розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

У криміналістичній науці проблематика слідчих ситуацій тривалий час перебуває в центрі уваги дослідників. Попри наявність різних підходів до визначення її сутності, більшість учених сходяться на тому, що слідча ситуація відображає фактичний стан розслідування на певний момент часу та характеризується обсягом наявної доказової інформації, умовами її отримання, процесуальними можливостями сторони обвинувачення і комплексом завдань, які потребують вирішення.

Найбільш вдалим видається підхід, відповідно до якого слідча ситуація розглядається як сукупність об’єктивних і суб’єктивних умов розслідування, що визначають зміст тактичних рішень, напрями доказування та порядок реалізації процесуальних і криміналістичних засобів [189, с. 64]. Таке розуміння дозволяє використовувати категорію слідчої ситуації не лише як теоретичну конструкцію, а і як практичний інструмент організації досудового розслідування.

Для кримінальних проваджень щодо колабораційної діяльності значення слідчих ситуацій істотно посилюється внаслідок воєнного стану, тимчасової окупації частини території України, активного використання інформаційно-комунікаційних технологій та необхідності отримання доказів із джерел, доступ

до яких часто є обмеженим або ускладненим. За таких умов саме правильне визначення слідчої ситуації дозволяє сформувати обґрунтовані слідчі версії, визначити оптимальну послідовність процесуальних дій, забезпечити взаємодію між суб'єктами розслідування та побудувати ефективний алгоритм доказування.

Існують й інші визначення слідчої ситуації, що запропоновані вченими. Так, М. Селіванов доводив, що «слідча ситуація – це обстановка, картина розслідування, що склалась на певному етапі. Слідчою ситуацією є певна кількість значимої для розслідування інформації, що приймається до уваги поряд із джерелом її одержання» [398, с. 58].

Г. Матусовський пропонував розглядати слідчу ситуацію, як «стан розслідування на певному етапі, сукупність зовнішніх умов, за яких відбувається процес розслідування, що впливають на його перебіг» [272, с. 167]. На особливу увагу заслуговує позиція Г. Матусовського, який розглядав слідчу ситуацію як динамічну інформаційну модель розслідування, що відображає сукупність інформаційно-пізнавальних, тактичних, психологічних, організаційних та управлінських умов, у яких здійснюється кримінальне провадження. На думку вченого, слідча ситуація характеризує фактичний стан розслідування на певному етапі та дозволяє оцінити ступінь його сприятливості для досягнення завдань кримінального провадження. При цьому обстановка розслідування формується під впливом комплексу взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які визначають зміст процесуальних рішень, тактичних завдань і подальший напрям доказової діяльності [272, с. 165–169].

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння слідчої ситуації, В. Шевчук зазначає, що попри відсутність єдності поглядів серед учених, більшість визначень зводяться до розгляду слідчої ситуації як сукупності умов, обставин та інформації, що характеризують стан розслідування на певному етапі й визначають зміст подальших процесуальних і тактичних рішень слідчого. У науковій літературі слідчу ситуацію розглядають як обстановку доказування,

сукупність фактичних даних про подію кримінального правопорушення, ступінь інформаційної обізнаності органу досудового розслідування або комплекс умов, що впливають на перебіг розслідування [477, с. 147].

Особливого значення для розвитку криміналістичної ситуалогії набув підхід В. Бахіна, який розглядав слідчу ситуацію як об'єктивну реальність та результат її пізнання суб'єктом розслідування. На думку вченого, у широкому розумінні слідча ситуація охоплює всю сукупність умов, що впливають на процес розслідування, тоді як у вузькому значенні вона характеризує обсяг і зміст інформації, якою володіє слідчий на певному етапі кримінального провадження [20, с. 196–202]. Такий підхід підтримали Г. Матусовський, В. Шепітько, В. Журавель, Б. Лук'янчиков та Є. Лук'янчиков [258, с. 265; 272; 284, с. 187].

Перевагою зазначеного підходу є його універсальність, оскільки він дозволяє розглядати слідчу ситуацію одночасно як теоретичну криміналістичну категорію та практичний інструмент організації розслідування. Саме тому під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, слідча ситуація має оцінюватися не лише через наявний обсяг доказової інформації, але й через сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на можливості її отримання, перевірки та процесуального використання.

Заслуговує на підтримку також інформаційний підхід М. Салтевського, який визначав слідчу ситуацію як сукупність актуалізованої суб'єктами кримінального провадження доказової інформації про подію кримінального правопорушення [394, с. 301–302]. Такий підхід особливо актуальний для розслідування колаборaційної діяльності, де ефективність доказування значною мірою залежить від своєчасного виявлення, аналізу та використання цифрових, документальних і персональних джерел інформації [395, с. 302].

На нашу думку, слідчу ситуацію під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, доцільно розуміти як сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, обставин та інформаційних

даних, що склалися на певному етапі кримінального провадження, характеризують стан доказування та визначають вибір найбільш ефективних тактичних, організаційних і процесуальних рішень для досягнення завдань досудового розслідування.

Подальший розвиток теорії слідчих ситуацій знайшов відображення у дослідженні С. Веліканова, який обґрунтував належність цієї категорії до криміналістичної методики. На думку вченого, слідча ситуація характеризує обстановку розслідування, що формується під впливом наявної доказової інформації та відображає фактичний стан кримінального провадження на певному етапі його здійснення [45, с. 5]. Водночас автор наголошував, що аналіз слідчої ситуації дозволяє визначати як тактичні завдання окремих слідчих дій, так і стратегічні напрями розслідування загалом [45, с. 11].

Поряд із цим у криміналістичній літературі сформувався підхід, відповідно до якого слідча ситуація розглядається передусім як категорія криміналістичної тактики. Так, В. Веселовський пов’язував її зі сукупністю умов, що впливають на вибір і реалізацію тактичних рішень під час проведення процесуальних дій [48, с. 193–194]. Аналогічної позиції дотримується В. Шевчук, який розглядає слідчу ситуацію як системне та багатокомпонентне утворення, що визначає обстановку розслідування на певному етапі та виступає основою для вибору найбільш ефективних тактичних прийомів, методів і засобів. Особливого значення, на думку вченого, набуває типізація слідчих ситуацій, що дозволяє розробляти практичні рекомендації щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [478, с. 125].

Заслуговує на увагу також підхід В. Тіщенка, який пов’язує сутність слідчої ситуації насамперед з обсягом криміналістично значущої інформації про подію кримінального правопорушення, його обставини та особу правопорушника [436, с. 9]. Такий підхід акцентує увагу на інформаційній природі слідчої ситуації та її значенні для прийняття обґрунтованих процесуальних і тактичних рішень.

Узагальнення наведених наукових підходів дає підстави для висновку, що

слідча ситуація має міжгалузевий криміналістичний характер та одночасно виконує методико-криміналістичну і тактико-криміналістичну функції. З одного боку, вона визначає загальний напрям розслідування та формування типових алгоритмів доказування, а з іншого – виступає підґрунтям для вибору конкретних тактичних засобів і процесуальних рішень. Саме тому під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборацією, слідча ситуація повинна розглядатися як ключовий елемент організації доказування, планування розслідування та побудови криміналістичних алгоритмів діяльності слідчого.

На нашу думку, під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборацією, ключове значення для формування слідчої ситуації має не лише територія вчинення кримінального правопорушення, а насамперед ступінь доступності джерел доказової інформації та особи правопорушника для органів досудового розслідування. Саме від цих факторів залежить можливість реалізації процесуальних повноважень слідчого, обсяг доступної доказової інформації, необхідність проведення спеціального досудового розслідування та вибір комплексу тактичних і організаційних заходів.

У зв’язку з цим типові слідчі ситуації розслідування колаборації доцільно класифікувати за двома взаємопов’язаними критеріями: територіальним та інформаційним. Територіальний критерій характеризує можливість доступу до місця вчинення кримінального правопорушення, тоді як інформаційний критерій відображає рівень поінформованості слідства про обставини події та особу правопорушника.

З урахуванням зазначених критеріїв найбільш типовими для початкового етапу розслідування колаборації є такі слідчі ситуації: 1) особу правопорушника встановлено, вона перебуває на території, підконтрольній Україні; 2) особу встановлено, однак вона перебуває на тимчасово окупованій території або за межами України; 3) особу правопорушника не встановлено, але наявна інформація про факт вчинення колаборації; 4) наявні

відомості про можливу колабораційну діяльність, однак відсутній достатній обсяг доказової інформації для підтвердження події кримінального правопорушення.

Саме зазначені ситуації визначають зміст алгоритмів діяльності слідчого, послідовність проведення слідчих (розшукових) дій, необхідність використання негласних засобів отримання інформації, залучення оперативних підрозділів та порядок формування доказової бази у кримінальному провадженні.

Узагальнюючи наведені позиції вчених можна зробити висновок, що *слідча ситуація представляє собою ту сукупність інформації, умови та обставини, якими володіє слідчий на кожному із етапів розслідування в конкретному кримінальному провадженні і саме це обумовлює вибір ним способу реалізації своїх повноважень, визначених процесуальним законом, а також застосування усіх необхідних тактичних операцій задля ефективного вирішення завдань кримінального провадження.*

Зауважимо, що уповноважені особи приймають процесуальні, тактичні та організаційні рішення у будь-якому кримінальному провадження спираючись на врахування низки факторів, серед яких і ситуації, що складаються в конкретному провадженні на момент його прийняття. Це призвело до необхідності під час розробляння криміналістичних рекомендацій орієнтуватись на здобутки криміналістичної ситуалогії.

Зауважимо, що на всіх етапах досудового розслідування колабораційної діяльності особливості дій слідчого будуються відповідно до тих обставин, які необхідно встановити. Діяльність слідчого можна упорядкувати та представити у вигляді алгоритму тих дій, які дозволять провести ефективне розслідування кримінального правопорушення даної категорії. Можна навести загальний алгоритм дій слідчого під час розслідування колабораційної діяльності, який містить такі послідовні дії, як: аналізування наявної інформації; оцінювання вихідної слідчої ситуації; формування версій за фактичними та ймовірними обставинами розслідуваної події; визначення тактичних завдань та розробка плану розслідування; проведення С(Р)Д та НС(Р)Д, а також тактичних операцій

із перевірки сформованих версій. На переконання науковців «визначення дій та засобів під час розслідування будь-яких злочинів у більшості випадків залежить від слідчої ситуації, що складається на момент виявлення конкретного злочину і внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань» [140, с. 119].

Розглянемо типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування колабораційної діяльності. Частіш за все типові слідчі ситуації розслідування колабораційної діяльності виокремлюють за внутрішніми (інформаційними) чинниками, що впливають на процес розслідування. Однак, за умови нестачі емпіричної бази науковці звертають увагу тим загальним критеріям, у яких здійснюється дане розслідування, а саме зовнішнім критеріям. Наприклад, слідчі ситуації досудового розслідування колабораційної діяльності можна типізувати за окремими ознаками місцевості, де були вчинені дані кримінальні правопорушення й де проводиться досудове розслідування. За цими критеріями можна виокремити типові слідчі ситуації розслідування колабораційної діяльності в умовах активної агресії рф, а саме: розслідування кримінальних правопорушень учинених: на територіях, які не були окуповані та де не велися активні бойові дії; на деокупованих територіях – розслідування проводиться після звільнення території, як до так і після деокупації; на тимчасово окупованих територіях; на територіях, де ведуться активні бойові дії.

Поряд із цим, на типізацію слідчих ситуацій розслідування колабораційної діяльності можуть суттєво впливати форми і способи вчинення цих діянь. А. Коваленко зазначав, що «ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» містить 8 частин і передбачає більше 10 різних форм вчинення даного кримінального правопорушення» [174, с. 121–122]. Враховуючи форми вчинення кримінального правопорушення даної категорії та специфіку його складу в цілому науковцями було «виокремлено три глобальні типові ситуації початкового етапу розслідування колабораційної діяльності:

– перша ситуація – розслідувана колабораційна діяльність була вчинена на підконтрольній українській владі території;

– друга ситуація – діяння вчинені на тимчасово окупованих територіях,

що на момент здійснення досудового розслідування були деокуповані;

– третя ситуація – розслідувані діяння вчинені на тимчасово окупованих територіях, які на момент розслідування є непідконтрольними уряду України, або вчинені за межами території України» [344, с. 189].

Наведені глобальні ситуації можуть бути розподілені за внутрішнім інформаційним критерієм на менші залежно від наявних можливостей отримання інформації про правопорушника й від нього. Розглянемо ситуації в яких особа, яка вчинила колабораційне діяння на момент проведення досудового розслідування перебуває: 1) на території, що підконтрольна уряду України; 2) на тимчасово окупованій території або за межами України, що на момент розслідування є підконтрольними уряду України; 3) на тимчасово окупованій території або за межами України, що на момент розслідування є непідконтрольними уряду України.

1. Досудове розслідування колабораційної діяльності, що була вчинена на території підконтрольній уряду України. Зауважимо, що на територіях підконтрольних уряду України можуть вчинятись кримінальні правопорушення передбачені ст. 111-1 КК України, наприклад:

– за ч. 1 – у формі здійснення пропаганди в закладах освіти;

– за ч. 4 – у формі перерахування грошових коштів на підтримку незаконних збройних або воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території; збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора;

– за ч. 6 та ч. 7 – у формі надання збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора допомоги у веденні бойових дій проти Сил оборони України.

Ситуація 1.1. Особа вчинила колабораційне діяння та перебуває на території підконтрольній уряду України – це найсприятливіша слідча ситуація, оскільки у такій місце вчинення такого правопорушення, локалізація його слідів, перебування свідків і самого злочинця знаходяться у межах фізичного доступу правоохоронців. Дана ситуація доволі типова для досудового розслідування колабораційних діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Як приклад можна навести вирок Центрально-Міського районного суду міста Кривого рогу, яким «було встановлено, що обвинувачений, перебуваючи за місцем свого фактичного проживання у м. Кривий Ріг, а саме на підконтрольній уряду України території, неодноразово з використанням власного мобільного телефону публічно розміщував на своїх сторінках у соціальних мережах публікації, що містили ідеї ліквідації Української державності, заперечення державного суверенітету України, підтримки окупації росією значної частини української території та приєднання її до рф» [84].

Іншим яскравим прикладом даної ситуації є вчинення колабораційних діянь, передбачених ч. 7 ст. 111-1 КК України – вироком Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області «особу було засуджено за передавання ворогу інформації про місця розташування військових ЗСУ на коригування ворожого вогню. Обвинувачена неодноразово вчиняла інкриміновані їй діяння у м. Лисичанськ протягом березня 2022 року, поки у квітні того ж року її не було викрито» [80].

Основними завданнями дізнавача чи слідчого для вирішення даної ситуації є: виявлення, збирання та фіксування слідів колабораційних діянь, у тому числі електронних чи цифрових слідів [513]; встановлення свідків і особи правопорушника; проведення їх допиту; визначення необхідності призначення судових експертиз.

Ситуація 1.2. Особа, що вчинила колабораційні діяння на підконтрольній уряду України території, покинула її до початку досудового розслідування. Дана ситуація аналогічна до ситуації 1.1, коли дізнавач і слідчий мають фізичний доступ до місця вчинення колабораційного діяння, локалізації слідів кримінального правопорушення й перебування свідків. Поряд із цим, під час розслідування можна встановити, що особа, яка вчинила це діяння, вже знаходиться за межами України. Після збирання та фіксування доказів і заочного повідомлення їй про підозру необхідно оголосити про її розшук, у тому числі й міжнародний.

У тих випадках, коли встановлено, що особа, яка скоріш за все вчинила

колаборaційні діяння, з метою ухилення від кримінальної відповідальності, переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованих територіях України чи взагалі за її межами, або якщо така особа оголошена в міжнародний розшук – на підставі ухвали слідчого судді можливе здійснення стосовно такої особи спеціального досудового розслідування (in absentia) [313]. Верховний суд в огляді практики Касаційного кримінального суду вказав, що «для вирішення питання про здійснення спеціального кримінального провадження визначальним є факт перебування підозрюваного на тимчасово окупованій території України та оголошення його в розшук, унаслідок ухилення без поважних причин від явки на виклик слідчих органів чи суду. Достатньою підставою для оголошення розшуку особи, підозрюваної у вчиненні злочину, є наявність у матеріалах досудового розслідування доказів того, що вона перебуває на тимчасово окупованій території України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого за умови його належного повідомлення. Додатковим підтвердженням перебування особи на тимчасово окупованій території України є вказівка у відкритих джерелах (наприклад у мережі Інтернет) конкретного місцезнаходження особи на цій території» [289, с. 7].

До основних завдань органів досудового розслідування у такій ситуації відносять виявлення, збирання, вилучення та фіксування матеріально-фіксованих слідів колаборaційного діяння; встановлення й допит свідків; встановлення особи та місця перебування ймовірного колаборанта.

2. Колаборaційна діяльність, що розслідується, була вчинена на тимчасово окупованій території, яка на момент проведення досудового розслідування була деокупована. Досудове розслідування колаборaційних діянь на деокупованих територіях завжди відчуває вплив низки негативних зовнішніх чинників, що ускладнюють дану слідчу ситуацію. За таких умов особливого значення набуває питання безпеки учасників кримінального провадження, оскільки за оцінками експертів деокуповані території та місця, де велися активні бойові дії є найбільш замінованими в світі. Це обумовлює потребу врахування слідчими під час розслідування колаборaційної діяльності

небезпеки від вибухових пристроїв, які залишені на цих територіях навмисно. Крім того, слідчі мають проводити огляди, інші С(Р)Д та НС(Р)Д у тих будівлях, які були зруйновані внаслідок обстрілів чи бомбувань і можуть бути аварійними. Окремим чинником, що негативно пливає на дії слідчого зі збирання, фіксування, використання та дослідження доказів на деокупованих територіях є питання, що стосуються відновлення діяльності правоохоронних органів на таких територіях. За умови, коли було зруйновано чи розграбовано приміщення розміщення правоохоронних органів реальними є проблеми організаційного характеру та матеріально-технічного забезпечення діяльності дізнавачів і слідчих. На додаток «можуть виникнути ситуації, коли доказова діяльність має здійснюватися до відновлення роботи органів прокуратури, судової влади, судово-експертних установ, що значно ускладнює завдання слідчих і дізнавачів» [171].

Ситуація 2.1. Особа вчинила колаборaційні діяння й перебуває на деокупованій території. Це ситуація, коли до місць локалізації слідів кримінального правопорушення, перебування очевидців, свідків і підозрюваних правоохоронні органи мають фізичний доступ. Зауважимо, що на обсяг і якість слідової інформації будуть впливати як період окупації так і обставини, за яких окупанти залишали місцевість, де було вчинено колаборaційне діяння. Як то, окремі території Харківської та Донецької області перебували під окупацією з березня по вересень 2022 року. Відомо, що на цих територіях окупантами було організовано та працювала мережа адміністрацій, установ, органів, якими видано значну кількість організаційно-розпорядчих й адміністративно-господарських документів; вони користувались приміщенням, майном тощо. Контрнаступ Збройних сил України призвів до швидкого та неочікуваного для ворога й колаборантів звільнення у вересні 2022 року цих територій. Поспішна та стихійна евакуація окупантів і колаборантів не надала їм можливості знищити сліди своїх злочинних діянь. Як наслідок – дізнавачі та слідчі, які прибули на деокуповані території, мали доступ до значного обсягу слідової інформації про колаборaційну діяльність на цих територіях. З іншого боку,

прикладом може бути звільнення частини окупованих територій на Херсонщині (жовтень-листопад 2022 року), коли окупанти й колаборанти мали більше часу на знищення слідів вчинених злочинів та евакуацію – обсяг та якість слідової інформації є значно меншим.

Проілюструємо дану ситуацію вироком Бобринського районного суду Кіровоградської області: «Судом було встановлено, що обвинувачена особа вчинила колабораційну діяльність у формі добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної із виконанням адміністративно-господарських функцій в окупаційній адміністрації держави-агресора влітку 2022 року в тимчасово окупованому місті Снігурівка Баштанського району Миколаївської області. Кримінальне провадження за даним фактом було розпочато після деокупації силами оборони України м. Снігурівка. Отримавши доступ до місць локалізації слідів, перебування свідків і правопорушника, слідчі СБУ провели обшуки та огляди за місцем розташування органу, де працювала обвинувачена, оглянули вилучені документи, допитали свідків та затримали правопорушницю».

Серед основних пріоритетних завдань дізнавачів і слідчих під час розслідування колабораційної діяльності на деокупованих територіях слід виокремити: виявлення, збирання та фіксування слідів вчиненого колабораційного діяння; проведення оглядів та обшуків у приміщеннях розміщення організацій, установ та органів окупантів; дослідження вилучених документів; встановлення й допит свідків і підозрюваних.

3. Колабораційна діяльність, що розслідується, була вчинена на тимчасово окупованій території, що на момент розслідування є непідконтрольною уряду України або вчинена за межами території України. Під час розслідування колабораційної діяльності, що здійснювалась на тимчасово окупованих територіях, які на момент розслідування є непідконтрольними уряду України або за її межами, виникають слідчі ситуації, що потребують проведення слідчим специфічних слідчих (розшукових) і процесуальних дій. Зупинимось на окремих із них.

Ситуація 3.1. Особа здійснювала колабораційну діяльність на тимчасово окупованій території чи за кордоном та на момент досудового розслідування повернулась на підконтрольну уряду України територію. Подібні кримінальні провадження можуть бути розпочаті як до прибуття колаборанта на підконтрольну територію, так і після цього. В такій ситуації дізнавачі та слідчі не мають доступу до місця вчинення колабораційних діянь і місць локалізації їх матеріально-фіксованих слідів. Однак, докази вчинення особою кримінального правопорушення даної категорії можна отримати під час проведення:

– огляду комп'ютерних даних, вебресурсів, що містять відомості про вчинені діяння;

– допиту свідків чи осіб, які прибули з тимчасово окупованих територій;

– обшуку за місцем проживання підозрюваного на підконтрольній уряду України території та його допиту.

Прикладом може бути вирок Галицького районного суду м. Львова «… було затверджено угоду про визнання винуватості особою, котра вчинила діяння, передбачене ч. 3 ст. 111-1 КК України. Органами досудового розслідування СБУ було встановлено, що обвинувачена протягом 2022-2023 років в окупованому м. Горлівка Донецької області добровільно прийняла пропозицію представників окупаційної влади та обійняла посаду заступника директора школи з навчально-виховної роботи, впроваджувала стандарти освіти держави-агресора, викладала російську мову та літературу. Пізніше указана особа прибула на підконтрольну уряду України територію, де була притягнута до відповідальності за вчинення колабораційної діяльності» [58].

Дізнавачі та слідчі в такій ситуації мають вирішити такі основні завдання: виявлення та фіксування електронних (цифрових) слідів даного кримінального правопорушення; встановлення і допит свідків; встановлення підозрюваної особи та місця її перебування; проведення обшуку за місцем проживання підозрюваної особи; проведення допиту підозрюваного.

Ситуація 3.2. Надходження інформації про колабораційну діяльність на тимчасово окупованій території підконтрольної рф, але не встановлена особа

підозрюваного. Така ситуація є досить специфічною та потребує комплексного підходу в організації досудового розслідування – необхідно зафіксувати дані, здійснити попереднє аналізування наявної інформації, на підставі чого слідчим та прокурором приймається рішення про внесення відомостей до ЄРДР і визначається кваліфікація кримінального правопорушення.

На досудовому розслідуванні колаборaційної діяльності дізнавач чи слідчий проводять допити свідків, вилучають речі зі слідами злочину, а також відео- й фотоматеріали, що підлягають огляду. Для отримання показань із безпечних зон допити можуть проводитись в режимі відео конференцій. Одночасно слід витребувати інформацію від військових адміністрацій, оперативних підрозділів СБУ, Нацполіції, ДБР, військових формувань ЗСУ, ГУР МОУ тощо про:

– військові частини рф на окупованих територіях;

– перехоплені радіо- та телефонні перемовини, що свідчать про колаборaційну діяльність;

– відомості про обставини даного злочину, що отримані за допомогою дронів чи квадрокоптерів працюючих в недоступних зонах.

Доцільним вбачається аналізування інформації, що міститься в мобільних пристроях, які вилучені у військовополонених. Стане також в нагоді витребувана інформація через вебплатформи, спеціалізовані ресурси (наприклад, портал «Дія»), спеціалізовані сайти, що дозволяють громадянам надсилати електронні матеріали, що свідчать про колаборaційну діяльність.

Слідчим також залучаються працівники оперативних підрозділів для пошуку відеозаписів, аналізування електронної інформації з відкритих джерел (OSINT-розвідки). Слідчі аналізують відеозаписи з камер відео-спостереження, що залишились на окупованих територіях, в чому допомагають підрозділи кібербезпеки СБУ та Нацполіції. Відновлення повної картини можливе із застосуванням методів картографії, топографії, 3D-моделювання й технологій віртуальної реконструкції для максимального відтворення обстановки розслідуваної події.

Пошук підозрюваних осіб слідчий може здійснювати через соціальні мережі встановленням геолокацій і міток часу; акаунти в соцмережах аналізують для виявлення зв'язків підозрюваного з окупаційною владою. Ідентифікацію підозрюваних слідчий може здійснити шляхом пред'явлення очевидцям або свідкам фотознімків із баз даних, а також впізнання за голосом із застосуванням спеціальних технологій. Отримані результати слідчий має підкріпити висновками експерта після проведення низки судових експертиз, які підтвердять автентичність, належність і допустимість доказів.

Завершальний етап розслідування пов'язаний із процесуальними заходами, а саме: заочне повідомлення про підозру [311, с. 54–57; 321, с. 84–85]; оголошення розшуку; отримання дозволу суду на затримання; доручення затримання підозрюваного у вчиненні колабораційного діяння оперативним підозрюваним. За умови коли встановлено, що підозрюваний знаходиться за межами рф у країнах Євросоюзу, інших державах – слідчий має направити клопотання про міжнародно-правову допомогу чи екстрадицію.

Ситуація 3.3. Надходження інформації про колабораційну діяльність на тимчасово окупованій території підконтрольної рф, особа підозрюваного відома, але її місцезнаходження не встановлене. Така ситуація потребує застосування комплексу заходів щодо встановлення місця перебування підозрюваного, його розшуку й затримання, збирання доказів для підтвердження причетності цієї особи до вчинення колабораційних діянь. Слідчий має: проаналізувати зібрану інформацію стосовно підозрюваного; дослідити його особисті дані, соціальні зв'язки, попередні місця проживання, роботи чи тимчасового перебування; здійснити моніторинг акаунтів підозрюваного в соціальних мережах і тих, що використовуються за межами України.

Слідчим витребується інформація, що може знаходитись в базах даних СБУ, Нацполіції, ДБР й інших правоохоронних органів із відповідних реєстрів; баз даних мобільних операторів і банків для відстеження фінансових операцій через банківські установи. Слідчий має: надати доручення стосовно залучення

працівників оперативних підрозділів для оперативно-розшукових заходів; ініціювати співпрацю з правоохоронними органами інших держав (за умови наявності інформації, що підозрюваний перебуває за кордоном) та оголосити підозрюваного в міжнародний розшук; вирішити питання щодо заочного повідомлення про підозру [311, с. 54–57; 321, с. 84–85]; отримати дозвіл слідчого судді на затримання підозрюваного та доставку в суд для обрання запобіжного заходу [307, с. 51–52].

Якщо відсутня інформація про країну й точне місцеперебування підозрюваного слідчий через відповідні Департаменти МВС України повинен залучити Інтерпол і Європол до його розшуку, затримання, особистого обшуку й допиту; проведення обшуку його житла із вилученням речей, що можуть бути доказами. Поряд із цим через медіа, соціальні мережі, правозахисні організації необхідно провести роз'яснення населенню для пошуку можливих свідків із тимчасово окупованих територій; забезпечення збору додаткової інформації про вчинене колабораційне діяння; виявлення можливого місця перебування підозрюваного. Ефективним може бути аналізування зображень із соціальних мереж і камер відео-спостереження; прослуховування перехоплених телефонних розмов для встановлення обставин події чи ідентифікації голосу підозрюваного. За потреби слідчим призначаються судові експертизи фоноскопічна, портретна, лінгвістична й інші.

Ситуація 3.4. Особа, що вчинювала колабораційну діяльність і на сьогодні тимчасово окупованих територіях України, відома, але перебуває за межами території, що підконтрольні уряду України. Така ситуація є досить складною, оскільки дізнавачі та слідчі не мають жодного доступу до місць де є матеріально-фіксовані сліди вчинення колабораційних діянь, а проведення процесуальних дій із залученням свідків і підозрюваного, є досить складним чи практично неможливим [325, с. 274–276]. Одночасно, правоохоронці мають достатній досвід (починаючи з 2014 року) розслідування колабораційної діяльності із направленням до суду матеріалів із кримінальних правопорушень даної категорії, що вчинені на тимчасово окупованих територіях Луганської та

Донецької областей. А. Коваленко вказував, що «для цього активно використовується процедура досудового розслідування in absentia та в подальшому, за потреби, судового розгляду за відсутності обвинуваченого. У межах доказової діяльності в таких умовах виняткового значення набуває отримання інформації з відкритих джерел» [171, с. 116].

За таких умов слідчий має збирати докази та вжити заходів із розшуку підозрюваного, який може знаходитись на тимчасово окупованих територіях або на території рф. Першочергово слідчими й прокурорами фіксуються обставини колабораційної діяльності; аналізуються зібрані докази – фото- та відеоматеріали, записи телефонних розмов, повідомлення у соціальних мережах, показання очевидців і свідків тощо; з'ясовуються можливі шляхи пересування підозрюваного [325, с. 274–276]. Необхідним є: взаємодія слідчого із військовою розвідкою ГУР МО України; направлення запитів до міжнародних організацій (ОБСЄ, Червоний хрест тощо), які могли зафіксувати колаборайну діяльність підозрюваного; аналізування активності підозрюваного в соціальних мережах. Крім того, слідчий має ініціювати публікацію в медіа загально-державної сфери та на офіційному веб-сайті Генерального прокурора заочне повідомлення про підозру та оголошення підозрюваного у розшук; спрямувати запит до інших країн про правову допомогу чи екстрадицію. Слідчий може призначати низку судових експертиз для підтвердження ідентичності підозрюваного.

Ситуація 3.5. Надходження інформації від іноземних правоохоронних органів про затримання підозрюваного. Отримавши інформацію про затримання підозрюваного у вчиненні колаборайних діянь, слідчий спочатку перевіряє достовірність даних і з'ясовує обставини; якщо затримання відбувалось за міжнародним ордером чи угодою про правову допомогу слідчий має перевірити наявність підстав для екстрадиції чи інших міжнародних процедур. У подальшому слідчий оцінює матеріали кримінального провадження, визначає кваліфікацію правопорушення та планує екстрадиційні заходи. З Офісу Генерального прокурора направляють клопотання до

компетентних органів відповідної держави про видачу особи Україні та проведення необхідних слідчих (розшукових) дій [325, с. 274–276]. Для етапування затриманого збирають оперативну групу. Збирання, аналізування та оцінювання наявних доказів здійснюється аналогічно до попередній слідчих ситуацій.

Науковці вказують на важливість аналізування та оцінювання слідчої ситуації [140, с. 121], цілком погоджуємось із їх позицією, оскільки це дозволить слідчому під час розслідування колаборційної діяльності: розібратися із тим розмаїттям даних, що відносяться до розслідуваної події та характеризують особу злочинця на даний момент розслідування; осмислити криміналістичні рекомендації стосовно типових матеріальних слідів (джерел інформації), що залишила по собі колаборційна діяльність підозрюваного; розібратися із методиками й практикою пошуку цих джерел інформації із подальшим отриманням належної інформації, особливостями її фіксування та збереження; обрати практичні дії, що допоможуть проаналізувати, узагальнити отриману інформацію стосовно розслідуваної події; співставити отриману інформацію з даними криміналістичних чи оперативних обліків; висунути версії про місцезнаходження підозрюваного та сліди, що містять інформацію про особистість колаборанта; обрати найдоцільніші тактичні прийоми, рекомендації зі збирання доказів для встановлення особи злочинця; визначити найефективніші техніко-криміналістичні методи та засоби проведення розслідування колаборційної діяльності; вибрати ефективні форми використання спеціальних знань і взаємодії з іншими учасниками розслідування для отримання криміналістично значущої інформації про особу злочинця; розробити поетапний план розслідування колаборційної діяльності.

Таким чином, моделювання типових слідчих ситуацій є важливим на всіх етапах розслідування колаборційної діяльності, оскільки правильне визначення слідчої ситуації в конкретному розслідуванні дозволяє слідчому сформувати версії, спланувати дії, забезпечити злагоджену взаємодію слідчого з іншими учасниками розслідування, що призведе до отримання оптимального

результату.

Ба більше, на відміну від інших кримінальних правопорушень, під час розслідування колаборaційної діяльності слідча ситуація визначається не лише обсягом наявної доказової інформації, а й з огляду на можливість проведення органом досудового розслідування своїх обов'язків. Саме тому в сучасних умовах воєнного стану доцільно говорити про формування особливого різновиду слідчих ситуацій – ситуацій обмеженого доступу до доказової інформації. Їх характерною особливістю є неможливість безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій у місцях вчинення кримінального правопорушення, що обумовлює переорієнтацію доказування на цифрові джерела інформації, результати OSINT-розвідки, дистанційне отримання показань свідків, аналіз електронних комунікацій та використання матеріалів, отриманих від військових формувань, розвідувальних органів і міжнародних партнерів.

У зв'язку з цим вбачається доцільним доповнити традиційне вчення про слідчі ситуації категорією цифрової слідчої ситуації, під якою слід розуміти стан розслідування, за якого основний масив доказової інформації формується за рахунок електронних даних, що існують у цифровому середовищі та потребують спеціальних криміналістичних засобів виявлення, фіксації, дослідження й оцінки. Ми вважаємо, що такі ситуації є типовими для розслідування публічних закликів до підтримки держави-агресора, інформаційної співпраці з окупаційною владою, участі у пропагандистській діяльності та інших форм колаборaціонізму, що реалізуються через мережу Інтернет.

Вважаємо також, що алгоритмізація розслідування колаборaційної діяльності повинна здійснюватися на трьох взаємопов'язаних рівнях: стратегічному, тактичному та технологічному. Стратегічний рівень охоплює визначення напряму доказування та загальної моделі розслідування залежно від слідчої ситуації. Тактичний рівень передбачає вибір комплексу процесуальних дій, тактичних операцій і форм взаємодії між суб'єктами розслідування.

Технологічний рівень полягає у використанні сучасних інформаційно-аналітичних систем, засобів цифрової криміналістики, автоматизованого аналізу відкритих джерел та технологій штучного інтелекту для пошуку, систематизації й оцінки доказової інформації.

Окремої уваги потребує питання динамічності слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності. Практика свідчить, що одна й та сама ситуація може швидко трансформуватися під впливом деокупації територій, затримання підозрюваних, отримання доступу до нових цифрових ресурсів або надходження інформації від свідків. У зв'язку з цим алгоритми розслідування не повинні мати жорсткого характеру, а мають будуватися за модульним принципом із можливістю їх оперативної адаптації до нових умов доказування.

Таким чином, ефективність розслідування колабораційної діяльності безпосередньо залежить від здатності слідчого своєчасно ідентифікувати тип слідчої ситуації, прогнозувати її розвиток та використовувати відповідний алгоритм доказування. Саме ситуаційно-алгоритмічний підхід створює передумови для формування сучасної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

3.5. Збирання та фіксація доказів під час розслідування

Дослідження колабораціонізму як окремого явища дозволяє глибше зрозуміти природу формування зрадницької поведінки та свідомості колаборантів, а також її наслідки не тільки в межах окремо взятої країни, але й суспільства в цілому. Науковці акцентували, що «розуміння колабораціонізму в широкому контексті та його впливу на міжнародну політику є важливим завданням сучасної кримінології та кримінального права» [230, с. 58]. Крім

того, це завдання не залишило осторонь і такі галузі юридичної науки, як кримінальний процес, криміналістика, судова експертиза тощо, оскільки виникають нові складні завдання під час розслідування фактів колаборaційних діянь під час формування доказової бази. Поряд із цим, потребують визначення та проведення значного комплексу як слідчих (розшукових) дій, так і процесуальних дій для перевіряння інформації щодо фактів вчинення колаборaційних діянь. З одного боку це необхідно для підтвердження або спростування інформації щодо причетності особи до цієї діяльності, а з іншого, за умови отримання такого підтвердження, – для формування ґрунтовної доказової бази шляхом здобуття доказів вчинення кримінального правопорушення. Нами зазначалось, що «створення достатньої доказової бази під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, в значній мірі залежить від своєчасного проведення та правильного документування окремих слідчих (розшукових дій), зокрема: огляд документів і місця події; допит підозрюваних і свідків; обшук; огляд комп'ютерних даних і призначення судових експертиз» [319, с. 77].

Розглядаючи питання збирання доказів і формування доказової бази на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень, у тому числі й колаборaційних злочинів, слід акцентувати, що були здійснені ґрунтовні наукові пошуки процесуалістами, криміналістами, судовими експертами тощо, результати досліджень яких знайшли відображення у дисертаціях, монографіях й інших наукових працях. Заслуговують на увагу окремі із цих праць за останній час.

У дисертації О. Ковальової «Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень» висвітлено результати комплексного дослідження теоретико-правових засад інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні та «конкретизовано особливості використання інформації у досудовому розслідуванні, що полягають у:

– *невідкладності* – засоби інформаційного забезпечення мають бути

регулярно доступні суб'єкту кримінального провадження для прийняття термінових процесуальних рішень;

– *обмеженості* – дані наявні у засобах інформаційного забезпечення мають бути доступні виключно для осіб, процесуальний статус яких це передбачає;

– *автентичності* – дані, наявні у засобах інформаційного забезпечення, є персоніфікованими та мають відношення до певної події (групи подій) чи особи (осіб)» [179].

В. Вапнярчук у монографії «Теорія і практика кримінального процесуального доказування» висвітлює результати дослідження актуальних питань теорії та практики процесуального доказування, які «залишаються предметом наукових дискусій серед вчених-криміналістів: про сутність доказування та його філософсько-методологічне підґрунтя; про об'єкт і предмет доказування; про мету, мотиви і стандарти доказування; про способи та засоби доказування тощо» [43]. В іншій праці вчений наводить: «вдосконалену класифікацію способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування) на способи, що використовуються суб'єктами, які здійснюють кримінальне провадження та способи, що використовуються суб'єктами, які захищають у кримінальному провадженні свій чи інший інтерес; сутність окремих способів збирання доказів…, зокрема таких, як: витребування та отримання документів, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, а також проведення інших дій стороною захисту, потерпілим, …, які здатні забезпечити надання суду належних і допустимих доказів; особливості документального оформлення порядку використання всіх розглянутих способів збирання доказів» [44, с. 405].

Монографія С. Крушинського «Подання доказів у кримінальному судочинстві України» містить результати: комплексного аналізування подання доказів у кримінальному судочинстві; дослідження – поняття, сутності й правової природи подання доказів окремими суб'єктами кримінального провадження та в окремих стадіях кримінального процесу; вивчення процесу

становлення та розвитку інституту подання доказів; систематизації проблем, які виникають на етапі подання доказів і запропонованих шляхів їх вирішення [231].

С. Данькова, досліджуючи структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, зазначала, що для доказування у стадії досудового розслідування характерним є здійснення практичної діяльності, спрямованої на активний пошук фактичних даних. Нею запропоновано «виділяти у структурі кримінального процесуального доказування в судовому провадженні в першій інстанції чотири елементи: формування доказів, дослідження доказів, оцінку доказів, використання доказів; а також вказано, що формування матеріалів кримінального провадження (доказової бази) доцільно здійснювати у підготовчому провадженні» [122, с. 628].

О. Козаченко та О. Мусиченко доводили твердження, що «кримінально-правові діяння, які законодавець відносить до колабораційної діяльності, є досить складними для розуміння і в цілому порушують якісну властивість зрозумілості кримінального закону. Аналізування форм діянь у межах кожної норми, передбаченої ст. 111-1 КК України, дозволяє зробити висновок про відсутність загальних сутнісних ознак колабораційної діяльності, на які спирався законодавець при криміналізації даного явища» [185, с. 411]. За таких умов питання правильного документування колабораційних діянь для проведення досудового розслідування набувають значної актуальності.

А. Коваленко досліджуючи взаємодію органів досудового розслідування з іншими суб’єктами встановив, що основними напрямами такої взаємодії із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні є отримання вихідної інформації про ознаки кримінального правопорушення з повідомлень чи публікацій у медіа. Ним зазначено, що «публікації та повідомлення у медіа можуть бути належними джерелами вихідної інформації про ознаки кримінального правопорушення та підставами до початку досудового розслідування; доказове

значення може бути надане відомостям, опублікованим медіа за результатами журналістських розслідувань щодо кримінальних правопорушень. Для використання таких даних необхідно встановити контакт з авторами матеріалу, редакцією, учасниками й фігурантами розслідування (організаційна складова їх використання) та отримати, перевірити й легалізувати інформацію, зібрану журналістами (процесуально-тактична складова)» [170, с. 48]. Наведені науковцем твердження заслуговують на підтримку стосовно їх відношення до розслідування колабораційної діяльності.

Крім того, професор Є. Письменський у своєму дослідженні різних аспектів пов'язаних із колабораційною діяльністю прийшов до висновку, що «…прогностичну функцію щодо кримінально-правового регулювання кримінальне право не виконало. Оскільки особливості кримінально-правової оцінки поведінки осіб, що перебувають на окупованій території на їх взаємовідносини з окупантом детально у юридичній науці не розглядались, тому на початок військової агресії росії проти України була відсутня науково обґрунтована модель правового регулювання відносин, пов'язаних з колабораціонізмом» [342, с. 126]. Такий стан справ посилює актуальність і доцільність вирішення питань із документування кримінальних правопорушень даної категорії.

Наведені праці науковців свідчать про те, що поза їх увагою залишилось широке коло питань пов'язаних із формуванням доказової бази під час досудового розслідування фактів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю. Так, напрацювання науковців, свідчать про те, що правоохоронці і сьогодні не мають належних методичних матеріалів, які допоможуть їм у протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із колабораційною діяльністю. У таких складних умовах правоохоронці мають реагувати на колабораційну діяльність формуванням ґрунтовної доказової бази, що забезпечить виявлення, розкриття та розслідування таких кримінальних діянь; готувати доказові матеріали для розгляду в суді для забезпечення справедливого покарання

правопорушників [310, с. 465–468].

Особливостями кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, є те, що здебільшого вони здійснюються на тимчасово окупованих територіях України, доступ до яких працівникам правоохоронних органів є вкрай обмеженим. Така ситуація унеможливлює проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій і процесуальних дій для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [142]. Однак, сторона обвинувачення має провести комплекс максимально можливих заходів із збирання інформації та документування виявлених фактів вчинення колаборaційних діянь, що у подальшому можуть стати доказами та забезпечать формування достатньої доказової бази для суду.

Згідно ст. 84 КПК України «доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню» [226]. Науковцями наголошувалось, що «збирання доказів полягає в пошуку та виявленні джерел і носіїв доказової інформації, отримані чи вилучені, якщо це речові докази, а також закріплені чи зафіксовані у передбаченій законом процесуальній формі фактичних даних» [11, с. 76]. Слідчо-судова практика свідчить про те, що у кримінальних провадженнях, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, процесуальними джерелами найчастіше виступають показання свідків і документи, а в окремих випадках також речові докази та висновки експерта [432].

Відстоюємо позицію стосовного того, що досконалість прийнятих кримінальних норм викликає багато зауважень, однак, встановлення колаборантів, а також фактів їхньої діяльності слід проводити в межах документування вже зафіксованого складу злочину, передбаченого ст. 111-1 КК України, що реалізовувалось правоохоронними та судовими органами з травня 2022 року. Крім того, зазначимо, що в умовах правового режиму воєнного стану зазнав суттєвих змін процес виявлення, документування та розслідування

подібних кримінальних правопорушень. Залишається відкритим питання – який саме алгоритм дій мають застосовувати правоохоронці під час виявлення колаборaційної діяльності? При цьому слід враховувати кримінально-правову характеристику кримінальних правопорушень даної категорії й напрацьованого досвіду під час їх розслідування [310, с. 46].

Якщо орієнтуватись на кримінальні правопорушення, пов'язані із колаборaційною діяльністю, то слід наголосити, що найбільше інформації, щодо фактів їх вчинення міститься в Інтернет-мережі. Така інформація вимагає детального вивчення й застосування правильної процедури фіксації отриманої інформації працівниками правоохоронних органів чи інших суб'єктів, які займаються притягненням до відповідальності винних за вчинення колаборaційних злочинів. Науковці акцентували на тому, що в «науковій літературі та у практичній діяльності органів досудового розслідування помітно розрізняються підходи щодо правильності оформлення результатів отриманої інформації з відкритих джерел мережі Інтернет» [392].

Наприклад, окремі вчені доводять, що «фіксувати інформацію, отриману з відкритих джерел Інтернет, необхідно в ході проведення такої слідчої (розшукової) дії, як огляд. Інші стверджують, що правильно отримувати доказову інформацію з мережі Інтернет шляхом зняття її з електронних інформаційних систем» [491].

Науковцями зазначалось, що «у процесі розслідування колаборaційної діяльності шляхом добровільної участі наших громадян у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, які створені на тимчасово окупованих територіях чи у формуваннях країни-агресора, або у процесі розслідування участі осіб у терористичних групах чи організаціях, для встановлення обставин колаборaційного діяння необхідно провести низку слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів, серед яких:

– *встановлення свідків*, яким можуть бути відомі обставини щодо підтвердження участі осіб у відповідних злочинних об'єднаннях і проведення допитів цих свідків;

– *проведення огляду інформації*, що міститься у відкритій мережі Інтернет, зокрема, акаунтів на соціальних сторінках осіб, причетних до участі в незаконних злочинних об'єднаннях (абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України);

– *проведення НС(Р)Д, зокрема*, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) з метою встановлення умислу осіб на добровільне вчинення злочину, пов'язаного із колабораційної діяльністю, та для підтвердження інших обставин його вчинення;

– *застосування тимчасового доступу до речей і документів*, які містять охоронювану законом таємницю (ст.ст. 159, 162, 165 КПК України), зокрема, до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про зв'язок винної особи для підтвердження її місцезнаходження, в тому числі, на тимчасово окупованих територіях України, а також її зв'язків із представниками незаконних збройних чи воєнізованих формувань країни-агресора;

– *проведення обшуку* (ст. 234 КПК України) за місцем проживання особи з метою отримання доказів щодо її причетності до участі в незаконних формуваннях, а саме: виявлення і вилучення зброї; комп'ютерної техніки та мобільних пристроїв, на яких може міститись інформація із підтвердження зв'язків цієї особи з працівниками подібних формувань; документів, виданих представниками цих формувань тощо. Втім, через окупацію частини регіонів України слідчі органи не мають фізичної можливості проведення обшуку за місцем проживання таких осіб» [260].

Кримінальні правопорушення, пов'язані із колабораційною діяльністю, як і будь-які інші правопорушення, завжди залишають по собі сліди, що дозволяють суду встановити винних. Зауважимо, що «до типових матеріальних слідів колабораційної діяльності науковці відносять: текстову інформацію; обладнання, що застосовував підозрюваний під час передачі інформації; список осіб, з якими тримав зв'язок підозрюваний; інформацію із соціальних мереж із фотозображеннями, відео-, аудіозаписи; документи, на яких зафіксовано інформацію про факти державної зради тощо» [432].

Науковці наголошують, що «за фактами колабораційної діяльності виявленню та документуванню підлягають фактичні дані, які висвітлюють злочинні діяння підозрюваних осіб, а саме:

– подію злочину – час, місце, спосіб, інші обставини вчинення кримінального правопорушення;

– причетність особи до підготовки або вчинення протиправних дій і мотиви, які її спонукали її до вчинення таких дій;

– риси, що характеризують особистість підозрюваного у вчиненні даного правопорушення;

– місцезнаходження знарядь вчинення кримінального правопорушення чи інших предметів, які здобуті злочинним шляхом» [6, с. 30].

Під час збирання доказів і формування доказової бази під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, проводять С(Р)Д для реалізації яких слідчі застосовують різні методи, серед яких:

– «фіксація та систематизація доступних фактів (дій, діяльності) підозрюваних осіб у медіа, в тому числі у відкритих джерелах мережі Інтернет, на місцевому телебаченні тощо;

– узагальнення аудіо-, фото- та відеосвідчень очевидців (постраждалих) з числа місцевих жителів окупованих територій;

– аналізування інформації у медіа країни-агресора щодо висвітлення стану справ на окупованих територіях;

– виявлення та вилучення оригіналів/копій розпорядчих документів місцевих «керівників» населеного пункту, письмових заяв, відомостей з оплати праці тощо» [40, с. 16].

Частини статті 111-1 КК України щодо діянь віднесених до тяжких та особливо тяжких злочинів потребують формування відповідної доказової бази тому необхідним є документування фактичних даних. Як зазначає С. Албул: «сутність документування в тому, що воно є різновидом пізнавальної діяльності, яка спирається на використання спеціальних сил, засобів і методів.

Під час документування пізнають факт чи явище реальної дійсності, а саме – готування до кримінального правопорушення та його вчинення. В окремих випадках документування зумовлюється поведінкою підозрюваних осіб, які, вчиняючи злочини цієї категорії, з метою залишитись не викритими готуються до них заздалегідь, маскуючи всі свої дії та знищуючи сліди й інші докази» [4, с. 27]. Наведені твердження є цілком слушними стосовно кримінальних правопорушень пов'язаних із колабораційною діяльністю.

З урахуванням систематизованих фактичних даних нами виокремлено «напрями документування злочинних дій підозрюваних осіб, а саме:

– виявлення осіб, які можуть бути свідками у кримінальному провадженні за фактами колабораційної діяльності;

– виявлення предметів і документів, що мають значення у кримінальному провадженні за фактами колабораційної діяльності;

– фіксування дій підозрюваних осіб для подальшого використання отриманих фактичних даних під час доказування за фактами колабораційної діяльності» [310, с. 466].

Слід акцентувати, що через вчинення значної кількості колабораційних злочинів на тимчасово окупованих територіях України та перебування там самих осіб, які підозрюються у колабораційній діяльності, а також очевидців і свідків, а також знаходження та цій території речових доказів і документів залишається неможливим застосування усього комплексу процесуального інструментарію під час досудового розслідування цих злочинів.

Під час розслідування колабораційної діяльності підлягають встановленню та дослідженню ті обставини, які свідчать про здійснення колабораційної діяльності: призначення на посади в незаконно створених органах влади на тимчасово окупованих територіях; заперечення фактів агресії росії та окупації частини території України тощо [319].

Науковці зазначають, що «під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, поряд із обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та

визначені ст. 91 КПК України, під час формування доказової бази необхідно врахувати та з'ясувати:

– здатність інформації змінюватись у процесі руху від першоджерела до громадськості та правоохоронних органів;

– можливий наклеп з боку недоброзичливців;

– співпраця була обумовлена безпосереднім впливом фізичного чи психологічного примусу, що у подальшому виключає кримінальну протиправність;

– співпраця обумовлена необхідністю виконання законного розпорядження чи наказу» [141].

Зауважимо, що на сьогодні непоодинокими є випадки, коли приватні особи, волонтерські рухи чи громадські організації фіксують кримінальні правопорушення, пов'язані із колабораційною діяльністю, оскільки володіють відповідною інформацією. На переконання науковців за таких умов «слідчому необхідно виявити таких суб'єктів і це можна зробити через витребування відомостей про них в органах державної влади та місцевого самоврядування й отримати документи із підтвердженням фактів колабораційної діяльності. У подальшому слідчий проводить огляд наданих джерел інформації та встановлює можливих очевидців і свідків, яких можна буде допитати» [142].

Інші науковці зазначали, що «у випадках, коли інформація була зафіксована приватними особами на момент здійснення досудового розслідування та є відсутньою у відкритому доступі мережі Інтернет, слід орієнтувати цих осіб стосовно надання відповідних хронологічних протоколів документування, а також допитати їх про обставини виявлення та зберігання даної інформації. Подібні протоколи допиту приватних осіб згідно ст. 99 КПК України відносять до документів. Такі документи мають значення для оцінювання допустимості й достовірності як доказу даної інформації, отриманої з відкритих джерел мережі Інтернет і збереженою приватною особою» [304, с. 84–85]. Після перевірки її слідчим і безпосереднього огляду її прокурором вона стає належним і допустимим доказом у суді.

Зауважимо, що тимчасова окупація окремих територій України практично звела нанівець діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронних органів і судів, унеможливила зв'язок між близькими людьми, які опинилися по різні боки лінії розмежування. Існуюча ситуація не могла не погіршити можливості використання правоохоронними органами під час досудового розслідування колаборaційних злочинів співробітництва з приватними особами, волонтерськими рухами та громадськими організаціями. Таке співробітництво потрібне для отримання й перевірки інформації про колаборaційну діяльність і має форми взаємодії процесуальну та позапроцесуальну [319].

Вбачається за доцільне до процесуальних форм взаємодії віднести такі, як:

– отримання стороною обвинувачення під час проведення С(Р)Д шляхом витребування (ст. 93 КПК України) або тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК України) від цих суб'єктів документів і відомостей, що можуть бути доказами;

– допит в якості свідків представників органів державної влади та місцевого самоврядування, волонтерських рухів і громадських організацій, а також приватних осіб;

– проведення огляду чи пред'явлення для впізнання за участі цих суб'єктів [319].

Науковці зауважують, що «подібна взаємодія стороні обвинувачення потрібна для отримання під час досудового розслідування фактів колаборaційної діяльності власних напрацювань, що самостійно збираються волонтерськими рухами, громадськими організаціями чи приватними особами; встановлення першоджерела доказів колаборaційної діяльності особи на конкретній території; процесуального фіксування доказів колаборaційної діяльності; виявлення свідків та очевидців такої діяльності та їх допиту [141].

У свою чергу, позапроцесуальна форма включає спілкування й обмін орієнтуючою інформацією сторони обвинувачення із представниками

державних органів і місцевого самоврядування, волонтерських рухів і громадських організацій, медіа та приватних осіб стосовно відомих їм обставин колабораційної діяльності конкретних осіб, наявності доказів цієї діяльності та перспектив досудового розслідування. Таке спілкування відбувається під час спільних робочих зустрічей, нарад робочих груп чи інших заходів [319].

Наголосимо, що окремим доказом фактів колабораційних діянь є матеріали НС(Р)Д, які разом із іншими доказами можуть підтверджувати чи спростовувати факт їх вчинення. Однак, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, за різних причин їх не завжди можна провести. За таких умов на допомогу стороні обвинувачення приходять можливості, передбачені ст. 257 КПК України, а саме: використання інформації, отриманої під час проведення НС(Р)Д, в іншому кримінальному провадженні.

Подібне запозичення може бути корисним із урахуванням особливостей вчинення колабораційних діянь. Як правило, колабораційні діяння вчиняються спільно з іншими особами та могли бути зафіксовані під час проведення НС(Р)Д в іншому кримінальному провадженні. Отримані раніше матеріали за результатами НС(Р)Д у кримінальному провадженні дозволяють встановити й інших осіб причетних до колабораційних діянь, протиправна діяльність яких досліджувалась іншому кримінальному провадженні. Здобути такі матеріали можна шляхом витребування або одержання в порядку тимчасового доступу до речей і документів сторони обвинувачення таких відомостей від слідчого чи прокурора, які ініціювали проведення таких дій в межах іншого кримінального провадження. Після отримання таких матеріалів сторона обвинувачення має погодити зі слідчим суддею їх використання у даному кримінальному провадженні [142].

Американські джерела виокремлюють «такі категорії відкритих джерел інформації: широко розповсюджені дані та інформація; цільові комерційні дані; експертні оцінки; «сіра» література» [511; 88].

Окремо слід зупинитись на таких доказах в кримінальних провадженнях

щодо колаборaційної діяльності як електронні (цифрові) докази. Згідно процесуального закону цифрові дані відносять до документів (ст. 99 КПК України), які відповідно ст. 84 КПК України є доказами. Констатуємо, що значна частина доказів вчинення даного злочину, як правило, представлена в електронній формі та є електронними відображеннями. Тому слід окреслити окремі аспекти збирання електронних відображень під час розслідування колаборaційної діяльності [513]. Зупинимось спочатку на тому, що «електронне відображення – це цілісна система відомостей або комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі чи на технічному носії, що використовується як доказ факту чи обставин, що встановлюються у процесі кримінального провадження» [297, с. 21].

Аналізування судової практики за ст. 111-1 КК України дозволило науковцям дійти висновку, що «для вчинення колаборaційної діяльності виконавці досить часто вдаються до використання веб-сайтів, соціальних мереж «Одноклассники», «ВКонтакте», Facebook, або каналів чи групових чатів клауд-месенджерів Telegram, Viber, тобто джерел з відкритим доступом» [304, с. 108–113]. Слід зазначити, що фактичні дані щодо поширення інформації (тексти, фото-, аудіо-, відеозаписи та інші графічні зображення) разом з інформацією про використані засоби та способи оприлюднення цих даних можуть стати доказами у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю.

Зауважимо, що в кримінальних провадженнях щодо колаборaційних злочинів до цифрових доказів науковці пропонують відносити: «матеріали фотозйомки, звуко- та відеозапису, комп'ютерні дані й інші носії інформації, що містяться у закритих та відкритих (мережа Інтернет, медіа, соціальні мережі) мережах та у свідків:

– веб-сайти й сторінки в соціальних мережах незаконно створених на тимчасово окупованих територіях органів влади; відкриті телеграм канали; медіа, що працюють на тимчасово окупованих територіях України та країни-агресора, що висвітлюють створення та діяльність псевдо-органів влади;

– веб-сайти й сторінки в соціальних мережах органів державної влади України та місцевого самоврядування, громадськості та окремих осіб, журналістів та адвокатів; відкриті телеграм канали; медіа, що фіксують і висвітлюють воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки України, які вчинені на тимчасово окупованих територіях України та події на цих територіях;

– фото-, відео- та аудіо-файли; різні відкриті та приватні месенджери у свідків» [141].

Аналізування практичної діяльності вказує на те, що електронні відображення, які у подальшому стають доказами у кримінальних провадженнях із колабораційної діяльності найчастіше виявляються:

– у пам’яті телефону, ноутбука чи комп’ютера у вигляді фото- чи відеоматеріалів;

– на жорстких накопичувачах: на магнітних дисках – жорсткі диски; на оптичних носіях – компактні диски (CD-R; CD-RW), DVD-диски, Blu-ray Disc); флеш-карти;

– в соціальних мережах – фото-, відеоматеріали; особисті дописи, репости публікацій з Інтернет-спільнот тощо [310, с. 467].

Науковці доводили, що «фіксування цифрових доказів можна здійснити такими способами:

– фіксація на аналоговому матеріальному носії, властивості якого характеризуються безпосереднім і, як правило, відносно незмінним відображенням інформації (фото- та відеозапис);

– фіксація на комп’ютерному носії, фізичні властивості якого використовуються не для безпосереднього відображення інформації, а для запису-зчитування дискретних станів електромагнітного поля опосередковано через аналогово-цифровий перетворювач» [120, с. 40].

Акцентуємо, що встановлення й огляд веб-сторінок і веб-сайтів, груп і каналів і каналів у месенджерах, медіа та соціальних мережах сприяє стороні обвинувачення в отриманні фото та відео вчинення колабораційних діянь. Ці

матеріали разом із показаннями свідків формують доказову базу у кримінальних провадженнях щодо колабораційних злочинів. Однак, як ми наголошували, не можна нехтувати тим, що інформація з відкритих джерел з часом може бути видалена або знищена, а ч. 1 ст. 23 КПК України містить вимогу безпосереднього дослідження судом доказів [319, с. 84].

Зупинимось більш докладно на особливостях фіксації інформації, що отримана з електронної інформаційної системи. Зазначимо, що передусім слід її максимально швидко зберегти, оскільки в електронній інформаційній системі вона постійно перебуває під ризиком спотворення чи суцільного знищення. Передбачаючи негативні ризики слід забезпечити заходи стосовно збереження даної інформації [329]. Практики рекомендують «перед початком огляду веб-сторінки зберегти повний вигляд інформації шляхом завантаження у форматі pdf й у вигляді html; надалі записати ці файли на диск чи альтернативні носії інформації, із подальшим визнанням і долученням отриманих матеріальних доказів до матеріалів кримінального провадження за результатами проведеного огляду веб-сторінки мережі Інтернет» [392].

З іншого боку, важливим є збереження автентичності отриманого матеріалу. Це можна зробити шляхом встановлення першоджерела й збереження вихідних метаданих файлів та уникнення їх зміни під час передавання задокументованих даних. Інакше кажучи, бажано знайти найбільше наближене до оригіналу (авторського матеріалу) його джерело. Так, «знаходячи під час дослідження телеграм-каналу контент, що має доказову базу, але є перепостом, слід перейти за посиланням до попередньої ланки у пошуках оригіналу опублікованої інформації». За умови, що інформація опублікована офіційними організаціями чи установами з відповідними метаданими, як-то: фото-, відео-, звукозапис, органи досудового розслідування можуть витребувати оригінали таких файлів у порядку, передбаченому ч. 2 ст. 93 КПК України надіславши відповідний запит із вимогами, що визначені законом. Акцентуємо, що в такому випадку необхідно уникати змін під час передавання зафіксованої інформації, а саме: не слід змінювати назву або

формат файлів, а робити це лише за необхідності створення резервної копії для подальшої роботи. Це має бути відображено у протоколі огляду; вказано шлях і назву папки, що створена на комп'ютерному системному блоці відповідної марки і буде зберігати копії даних матеріалів» [392].

Іншим важливим моментом фіксування інформації з веб-сторінки слід визнати її детальне протоколювання – у протоколі обов'язково зазначають не тільки серійний номер даного комп'ютера, назву, версію операційної системи й програми браузера, але й IP-адресу з DNS-серверу веб-сторінки, назву веб-сайту, категорію, жанр і назву публікації [329].

Необхідно також враховувати судову практику, коли суд дотримуючись вимоги безпосереднього дослідження доказів, отриманих під час огляду Інтернет-ресурсів, виносить питання про дослідження в ході судового засідання інформаційного ресурсу, з якого виготовлена копія даної інформації, що не завжди може бути реалізовано через її знищення [253].

Досить поширеною слідчою (розшуковою) дією, особливо в умовах відсутності доступу до тимчасово окупованих територій і в умовах воєнного стану, є проведення огляду комп'ютерних даних під час розслідування колабораційних злочинів [430]. У ч. 4 ст. 99 КПК України зазначено, що «дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа» [226].

З урахуванням наведеного вище та для забезпечення доступності інформації у відкритих джерелах Офісом Генерального прокурора встановлено, що «слід здійснювати її цифрове зберігання – архівацію, яка дає змогу захистити та зберегти інформацію з плином часу, включаючи її справжність, доступність, ідентичність, постійність, візуалізацію та зрозумілість. Саме ці

індикатори цифрової інформації, як зазначено у Протоколі Берклі, підлягають захисту та збереженню» [253].

Стосовно інформації вилученої під час огляду з відкритих джерел Протоколом Берклі рекомендовано фіксувати такі данні: «цільова веб-адреса; вихідний код; захоплення всієї веб-сторінки або зображення повідомлення крауд-месенджера в застосунку; вбудовані мультимедійні файли; вбудовані метадані; контекстуальні дані; хеш-значення; дані про процес збирання інформації» [370]. Під час опрацювання інформації з відкритих джерел мережі Інтернет окрема роль відведена ланцюгу забезпечення її збереження – «хронологічному документуванню послідовності зберігачів інформації чи доказів, а також документування контролю, дати, часу, передачі, аналізування та розпорядження такими доказами» [370] Саме із цим пов'язане значне підвищення вимог до рівня деталізації тих протоколів С(Р)Д, у межах яких здійснюється збереження інформації отриманої з відкритих джерел мережі Інтернет.

Слід наголосити, що огляд комп'ютерних даних робить можливим не тільки виявлення особи підозрюваної у вчиненні колабораційних діянь і встановлення її причетності до даного злочину, але й стає джерелом відомостей про ті злочини, пов'язані із колабораційною діяльність, що раніше не були ані виявлені, ані зареєстровані. Поряд із цим, на переконання науковців, «доцільним вбачається провадження лінгвістичних експертиз, коли проводяться семантичні дослідження усного мовлення під час яких вирішуються питання, що пов'язані з аналізуванням змісту розмови (мовлення особи). Як правило, такі дослідження проводять саме за інформацією, що отримана з відкритих джерел мережі Інтернет» [430].

Неможна залишати без уваги і питання щодо необхідності підтримання доказів з відкритих джерел мережі Інтернет іншими доказами для забезпечення принципу достатності. Це пов'язано із тим, що інформація, яка отримана з відкритих джерел мережі Інтернет може бути неповною, недостовірною, перекрученою, необ'єктивною і тому її слід підтверджувати іншими доказами

та проводити її аналізування з урахуванням контексту [329]. Інакше кажучи, чим більше є додаткових доказів (показань свідків, висновків експертів, інших документів), тим більшу силу матиме отриманий доказ із відкритого джерела мережі Інтернет.

Під час досудового розслідування колабораційних злочинів використання документів дозволяє слідчому отримати важливі докази стосовно займаної підозрюваним посади та здійснюваної ним діяльності, що характеризують ознаки суб'єктивної та об'єктивної сторони вчиненого злочину. Науковцями зазначалось, що «за ч. 1 ст. 111-1 КК України в кримінальних провадженнях вироки ґрунтуватимуться на показаннях свідків і документах. Разом з тим, документи не можуть являти собою показання з чужих слів, оскільки це суперечить ст. 97 КПК України, може поставити під сумнів загальну справедливість судового розгляду та вплинути на загальну оцінку дотримання ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі звернення засудженого до Європейського суду з прав людини» [105, с. 3]. Це вказує на необхідність встановлення слідчим наведених вище джерел доказів у кримінальних провадженнях щодо колабораційних злочинів.

Аналогічну позицію займають і практики констатуючи, що у кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 111-1 КК України вироки ґрунтуються на показаннях свідків та документах [260, с. 62]. Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК України (хоча інші статті процесуального закону не містять такої вимоги) здійснювані в умовах воєнного стану допити свідків проводяться із фіксуванням технічними засобами відео фіксування. Це пов'язано із тим, що тільки у такому вигляді ці матеріали можна розглядати в суді як докази.

Наведене вище вказує на те, що у формуванні доказової бази під час досудового розслідування колабораційних злочинів окреме місце посідають показання свідків і очевидців. Саме тому їх встановлення є провідним завданням слідства і передбачає застосування різних заходів. До таких заходів можна віднести витребування відомостей в порядку передбаченому ст. 93 КПК України або тимчасового доступу до речей і документів від органів державної

влади та місцевого самоврядування стосовно працівників, які виїхали з тимчасово окупованих територій України, а також тих, хто залишився на цій території. Така інформація є важливою для слідчого оскільки за її наявності він може провести допит осіб, які виїхали з тимчасово окупованих територій, і отримати свідчення від безпосередніх очевидців фактів колаборційної діяльності [319].

Крім того, в органах державної влади та місцевого самоврядування, центрах надання адміністративних послуг слідчий може отримати інформацію щодо внутрішньо переміщених осіб з певної тимчасово окупованої території України серед яких можуть бути як очевидці колаборційної діяльності, так і самі колаборанти. Науковці зауважували, що «витребування слідчим відомостей від органів державної влади та місцевого самоврядування стосовно функціонування пунктів перетину ліній розмежування та фільтраційних пунктів дозволить встановити осіб, які виїхали з тимчасово окупованих територій, серед яких можуть бути очевидці та свідки колаборційної діяльності. Отримання подібної інформації дозволить також встановити чи можливий був виїзд з тимчасово окупованої території України у певні періоди часу для перевірки особи підозрюваної у здійсненні колаборційній діяльності» [142].

Поряд із цим звертається увага на те, що «непоодинокими є випадки, коли особи, що перебувають за кордоном або є внутрішньо переміщеними, відмовляючи слідчому у наданні показань одночасно повідомляють телефоном, що мають певну інформацію, яка має бути доказана у конкретному кримінальному провадженню щодо колаборційного злочину. За таких умов надана цією особою інформація має бути оформлена стороною обвинувачення як пояснення осіб, отримане слідчим, прокурором від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою відповідно вимог передбачених ч. 8 ст. 95 КПК України» [141]. Незважаючи на те, що процесуальний закон не містить форми такого пояснення, стороні обвинувачення слід фіксувати надані пояснення у форматі «пояснення осіб». До форм фіксації стороною

обвинувачення отриманих пояснень особи, яка знаходиться за кордоном, відносять:

– письмові пояснення особи (відповідають письмовій формі протоколу допиту свідка) мають включати анкетні та контактні дані цієї особи; наведені відомі обставини, що підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні; містити дату опитування та підпис особи, яка його проводила;

– рапорт слідчого керівнику органу досудового розслідування чи службова записка прокурора керівнику органу прокуратури із описом отриманої інформації.

Зауважимо, що отримана стороною обвинувачення інформація в режимі телефонного зв'язку не може бути самостійним джерелом доказів. Однак, «за умови наявності інших доказів, що її підтверджують, може доповнювати встановлювані фактичні обставини колабораційного злочину». Подібною інформацією не слід нехтувати, оскільки у подальшому, наприклад, на стадії судового розгляду, може з'явитись шанс допитати тих осіб, які й надавали пояснення стороні обвинувачення телефоном, а тому їх покази за таких умов стають належним і допустимим доказом» [141].

У формуванні доказової бази під час досудового розслідування колабораційних злочинів не залишаються осторонь обізнані особи, яких процесуальний закон відносить до спеціалістів та експертів. «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України). Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань

(ч. 1 ст. 69 КПК України)» [226].

Під час досудового розслідування колабораційної діяльності у слідчого виникають питання, відповідь на які він може отримати тільки у експерта після проведення ним судової експертизи. Саме висновок експерта містить відомості, які були встановлені експертом під час проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань і не були відомі слідчому [337].

Правозастосовна практика свідчить про те, що залучення судового експерта є одним із поширених процесуальних засобів застосування спеціальних знань під час розслідування та судового провадження [150], що є актуальним і для кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю. Науковці наголошують, що «досудове розслідування кримінальних проваджень за ознаками вчинення колабораційних діянь практично неможливе без призначення цілої низки судових експертиз, зокрема, лінгвістичної, почеркознавчої, психолого-лінгвістичної, економічної, комп'ютерної техніки і програмних продуктів, експертизи відео-, звукозапису тощо [444]. Нами зазначалось, що під час досудового розслідування колабораційної діяльності найчастіше призначаються такі види судових експертиз, як:

– лінгвістична (семантико-текстуальна експертиза писемного та усного мовлення) – для вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора;

– лінгвістична експертиза усного мовлення – для ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення та визначення типу висловлювання;

– психологічна – для визначення у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості, мотивувальних чинників психічного життя і поведінки тощо;

– почеркознавча – для ідентифікації виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літературних і цифрових) і підпису;

– експертиза відео-, звукозапису – для встановлення технічних умов і технології отримання відео звукозапису; ототожнення особи за фізичними

параметрами голосу; ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення;

– портретна – для ідентифікації особи за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом;

– комп'ютерно-технічна – для встановлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; установлення обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку;

– психолого-лінгвістична комплексна експертиза, яка розглядає експертні ситуації, які пов'язані із визначенням смислових характеристик тексту та психологічних характеристик мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії, – для з'ясування особливостей спрямованості інформації, яка повідомляється [319].

Зауважимо, що комплексне експертне дослідження у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності найчастіше пов'язане із залученням знань із галузей: лінгвістики – для аналізування особливостей мовлення та смислових характеристик текстів; психології – для виявлення особливостей поведінки учасників комунікативного процесу. Ці спеціальні знання дозволяють докладно і ретельно дослідити текстові, відео- та аудіозаписи, які притаманні або були створені конкретною особою за різними аспектами, що є вкрай важливим під час розслідування кримінальних проваджень пов'язаних із колабораційною діяльністю.

Таким чином, на сьогодні непоодинокими є випадки, коли приватні особи, волонтерські рухи чи громадські організації, які володіють відповідною інформацією, фіксують колабораційні діяння. Завданням слідчих є виявлення таких суб'єктів, що можна зробити через витребування відомостей про них в органах державної влади та місцевого самоврядування і отримати документи із підтвердженням фактів колабораційної діяльності. Констатовано, що у

випадках, коли під час досудового розслідування колабораційної діяльності за різних причин С(Р)Д не можна провести стороні обвинувачення допомагають можливості, передбачені ст. 257 КПК України – використання інформації, отриманої під час проведення НС(Р)Д, в іншому кримінальному провадженні.

Зауважено, що в кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності окреме місце посідають цифрові докази, до яких відносять: матеріали фотозйомки, звуко- та відеозапису, комп'ютерні дані й інші носії інформації, що містяться у закритих та відкритих мережах, як-то: мережа Інтернет, ЗМІ, соціальні мережі, а також надані свідками. Іншою складовою доказової бази є використання документів, що дозволяє слідчому отримати важливі докази стосовно займаної підозрюваним посади та здійснюваної ним діяльності, які характеризують ознаки суб'єктивної та об'єктивної сторони вчиненого злочину.

Формування доказової бази під час досудового розслідування колабораційної діяльності залежить від наявності показань свідків та очевидців. Саме тому їх встановлення є провідним завданням слідства й передбачає застосування різних заходів (наприклад, витребування відомостей в порядку передбаченому ст. 93 КПК України або застосування тимчасового доступу до речей і документів від органів державної влади та місцевого самоврядування). Під час досудового розслідування колабораційної діяльності у слідчого виникають питання відповідь на які він може отримати тільки у експерта після проведення ним судової експертизи. Саме висновок експерта є вагомою складовою у формування доказової бази оскільки містить відомості, які були встановлені експертом під час проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань і не були відомі слідчому.

Водночас проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сучасна модель доказування у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності поступово зміщується від традиційного домінування речових доказів до переважного аналізу та використання інформаційних і цифрових джерел доказової інформації. Це обумовлено специфікою механізму вчинення таких

кримінальних правопорушень, значна частина яких реалізується у цифровому середовищі або супроводжується активним використанням електронних комунікацій, соціальних мереж, месенджерів та інших інформаційно-комунікаційних технологій.

У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення безперервності процесу документування цифрової інформації, її автентичності та належного процесуального оформлення. Важливо, що ефективність доказування у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності значною мірою залежить не лише від обсягу отриманої інформації, а й від здатності сторони обвинувачення підтвердити її походження, цілісність та відсутність стороннього втручання у збиранні та зберіганні.

Аналіз практики розслідування свідчить також про поступове формування нової системи суб'єктів отримання доказової інформації. Поряд із правоохоронними органами важливу роль у виявленні та фіксації фактів колабораційної діяльності відіграють органи державної влади, військові адміністрації, волонтерські об'єднання, громадські організації, журналісти та окремі громадяни. За таких умов особливого значення набуває вироблення єдиних підходів до перевірки, процесуалізації та використання відомостей, отриманих від зазначених суб'єктів.

Крім того, встановлено, що формування доказової бази у кримінальних провадженнях цієї категорії повинно здійснюватися на засадах комплексності. Жодне окреме джерело доказів, зокрема цифрові матеріали з відкритих джерел мережі Інтернет, не може забезпечити належного рівня доказовості без підтвердження іншими доказами. Саме поєднання показань свідків, документів, цифрових доказів, матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій та висновків експертів створює достатню доказову систему для підтвердження факту колабораційної діяльності.

Отже, важливо удосконалювати алгоритми роботи з цифровими джерелами інформації, забезпечувати стандартизацію процедур їх документування та розширення можливостей використання спеціальних знань

під час збирання, дослідження й оцінювання доказів. Саме такий підхід здатний забезпечити належний рівень доказування в умовах воєнного стану та тимчасової окупації частини території України.

Висновки до розділу 3

1. На підставі проведеного дослідження встановлено, що початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, характеризується підвищеною складністю, що зумовлена специфікою механізму вчинення таких діянь, домінуванням цифрових джерел доказової інформації, високим рівнем латентності окремих форм колаборaційної діяльності, а також умовами воєнного стану та тимчасової окупації частини території України. Доведено, що традиційні підходи до організації початкового етапу розслідування не повною мірою відповідають сучасним умовам протидії кримінальним правопорушенням даної категорії, що актуалізує необхідність удосконалення криміналістичних рекомендацій та розроблення спеціалізованих алгоритмів діяльності слідчого.

Обґрунтовано, що процес періодизації досудового розслідування колаборaційної діяльності має ґрунтуватися не лише на формальних процесуальних межах, визначених кримінальним процесуальним законодавством, а передусім на характері тактичних завдань, змісті доказової діяльності та специфіці слідчих ситуацій, які виникають на різних етапах розслідування. У зв’язку з цим запропоновано розглядати структуру розслідування колаборaційної діяльності як систему взаємопов’язаних етапів: стадії збирання та перевірки первинної інформації, початкового, наступного та заключного етапів розслідування, кожен із яких характеризується самостійним комплексом криміналістичних завдань, засобів і форм їх реалізації.

Доведено, що виокремлення стадії збирання та перевірки первинної

інформації має не лише теоретичне, а й вагоме прикладне значення, оскільки саме на цьому етапі формується первинна доказова база, визначаються напрями розслідування, здійснюється попередня кримінально-правова оцінка події та забезпечується правильна кваліфікація кримінального правопорушення. Встановлено, що відсутність процесуально врегульованого механізму попередньої перевірки інформації про колаборaційну діяльність негативно впливає на якість досудового розслідування, створює ризики помилкової правової кваліфікації та ускладнює своєчасне документування доказової інформації.

2. Встановлено, що основним джерелом доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності дедалі частіше виступають цифрові сліди кримінально протиправної поведінки, які містяться у соціальних мережах, месенджерах, електронних документах, мультимедійних файлах та інших інформаційних ресурсах. У зв’язку з цим доведено необхідність формування окремого напряму криміналістичного забезпечення початкового етапу розслідування, орієнтованого на оперативне виявлення, процесуальну фіксацію, збереження та дослідження цифрової інформації з урахуванням її динамічного характеру та ризику втрати.

Обґрунтовано, що ефективність початкового етапу розслідування колаборaційної діяльності значною мірою залежить від своєчасного встановлення комунікаційних зв’язків між особою, представниками держави-агресора, окупаційними адміністраціями, інформаційними платформами та іншими суб’єктами протиправної діяльності. Доведено, що дослідження інформаційного середовища реалізації колаборaційної діяльності повинно здійснюватися як самостійний напрям доказування, оскільки саме цифрові комунікації та інформаційні платформи нерідко виступають одночасно засобом, середовищем і способом учинення кримінального правопорушення.

Визначено, що початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, характеризується підвищеною роллю аналітичної діяльності слідчого, яка полягає у

систематизації значних обсягів різнорідної інформації, формуванні та перевірці слідчих версій, визначенні пріоритетних напрямів доказування й прогнозуванні подальшого розвитку слідчої ситуації. У зв'язку з цим доведено доцільність ширшого впровадження інформаційно-аналітичних технологій, засобів OSINT-аналітики та спеціалізованих методів кримінального аналізу під час розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

3. Обґрунтовано, що тактичні завдання початкового етапу розслідування колабораційної діяльності мають комплексний характер та охоплюють не лише встановлення обставин учинення кримінального правопорушення й особи правопорушника, а й забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації, попередження втрати доказової інформації, подолання протидії розслідуванню, документування тривалих форм протиправної діяльності та недопущення її продовження. Доведено, що саме комплексність тактичних завдань визначає необхідність інтеграції процесуальних, оперативно-розшукових, аналітичних і криміналістичних засобів у межах єдиної системи криміналістичного забезпечення розслідування.

4. Аргументовано, що обставини, які підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, мають розглядатися як самостійний структурний елемент криміналістичної методики, оскільки саме вони визначають межі доказування, зміст пізнавальної діяльності слідчого та спрямованість усього процесу досудового розслідування. Доведено, що їх значення не обмежується лише процесуальною функцією доказування, а охоплює також організаційно-тактичний та методико-криміналістичний аспекти розслідування.

Обґрунтовано, що систематизація обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності, повинна здійснюватися з урахуванням не лише вимог предмета доказування, передбаченого ст. 91 КПК України, а й особливостей механізму вчинення колабораційних діянь, функціонування окупаційного режиму та специфіки соціальних процесів на тимчасово окупованих територіях. У зв'язку з цим

запропоновано розглядати систему обставин, що підлягають встановленню, як багаторівневу криміналістичну конструкцію, що поєднує кримінально-правові, процесуальні, інформаційно-аналітичні та соціально-психологічні компоненти доказування.

Встановлено, що під час розслідування фактів колабораційної діяльності особливого значення набуває доказування обставин, пов'язаних із функціонуванням інформаційного середовища реалізації протиправної діяльності. Доведено, що соціальні мережі, месенджери, інтернет-платформи та інші цифрові ресурси у кримінальних провадженнях цієї категорії нерідко виступають одночасно засобом, способом, середовищем і джерелом доказової інформації. Це обумовлює необхідність формування окремого напряму криміналістичного забезпечення, орієнтованого на виявлення, фіксацію, збереження та аналітичне дослідження цифрових слідів колабораційної діяльності.

Доведено, що встановлення обставин, які характеризують подію кримінального правопорушення, пов'язане не лише з необхідністю доказування часу, місця, способу та наслідків колабораційної діяльності, а й із потребою розмежування колабораційної діяльності з іншими кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки України. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність активного використання альтернативних кримінально-правових версій уже на початковому етапі розслідування з метою забезпечення правильної кваліфікації встановлених фактів.

Наголошено, що під час розслідування колабораційної діяльності особа правопорушника повинна досліджуватися не лише через призму її соціально-демографічних характеристик, а як складний соціально-психологічний та функціональний елемент механізму окупаційного режиму. Доведено, що для значної частини колаборантів співпраця з державою-агресором виступає механізмом соціальної мобільності, способом отримання владних повноважень, економічних вигод або відновлення втраченого соціального статусу. У зв'язку з цим запропоновано включати до системи обставин, що підлягають

встановленню, відомості про мотиви інтеграції особи до окупаційних структур, характер отриманих переваг, рівень її впливу на місцеве населення та ступінь залучення до реалізації окупаційної політики.

5. Обґрунтовано, що одним із ключових напрямів доказування у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності має бути встановлення добровільності або вимушеності співпраці особи з представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації. Доведено, що належне дослідження обставин примусу, погроз, психологічного впливу чи реальної небезпеки для життя і здоров'я особи має принципове значення для правильної кримінально-правової оцінки її поведінки та забезпечення дотримання принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Встановлено, що для кримінальних проваджень щодо колабораційної діяльності характерним є поєднання традиційних і нетрадиційних джерел доказової інформації. Поряд із процесуальними джерелами доказів важливого значення набувають результати OSINT-досліджень, моніторингу відкритих інформаційних ресурсів, цифрової аналітики, контент-аналізу публікацій у соціальних мережах, а також результати лінгвістичних, комп'ютерно-технічних та інших видів судових експертиз. Це свідчить про необхідність подальшої адаптації криміналістичних методик до умов цифровізації кримінально протиправної діяльності.

Доведено, що встановлення обставин, які впливають на прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності, має здійснюватися з урахуванням специфіки воєнного стану, тимчасової окупації територій України, можливості проведення спеціального досудового розслідування та особливостей функціонування органів правопорядку в умовах збройної агресії. У зв'язку з цим запропоновано розглядати такі обставини як окремий блок криміналістично значущої інформації, що безпосередньо впливає на вибір тактики досудового розслідування та організацію доказування.

6. З'ясовано, що ефективність розслідування кримінальних

правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, значною мірою залежить від системного підходу до формування та дослідження обставин, які підлягають встановленню. Саме їх комплексне дослідження дозволяє забезпечити правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння, сформувати обґрунтовані слідчі версії, визначити оптимальні напрями доказування та підвищити результативність кримінального провадження в умовах сучасних безпекових викликів.

7. Установлено, що організація та планування розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, становлять взаємопов’язані, але не тотожні елементи криміналістичного забезпечення досудового розслідування. Доведено, що організація розслідування має більш широкий зміст, оскільки охоплює систему управлінських, координаційних, інформаційно-аналітичних та тактичних заходів, спрямованих на створення оптимальних умов для ефективного здійснення кримінального провадження, тоді як планування виступає інтелектуальною формою визначення напрямів, засобів, строків і послідовності реалізації таких заходів.

Обґрунтовано, що специфіка колаборaційної діяльності як кримінально протиправного явища зумовлює необхідність переосмислення традиційних криміналістичних підходів до організації досудового розслідування. На відміну від більшості загальнокримінальних правопорушень, колаборaційні діяння часто мають тривалий, багатоепізодний та інформаційно-цифровий характер, супроводжуються використанням сучасних засобів комунікації, вчиняються в умовах тимчасової окупації територій України та нерідко характеризуються активною протидією розслідуванню. У зв’язку з цим доведено, що організація розслідування кримінальних правопорушень даної категорії повинна здійснюватися не лише у процесуальній, а й у превентивно-аналітичній площині.

8. Запропоновано концепцію підготовчого (превентивного) рівня організації розслідування колаборaційної діяльності, який фактично передує

внесенню відомостей до ЄРДР. Його зміст полягає у здійсненні моніторингу інформаційного простору, виявленні ознак колаборaційної активності, документуванні цифрових слідів, аналізуванні відкритих джерел інформації, встановленні потенційних учасників протиправної діяльності та накопиченні первинної доказової інформації. Доведено, що саме ефективність цього етапу значною мірою визначає своєчасність реагування правоохоронних органів і результативність подальшого досудового розслідування.

Встановлено, що ключового значення під час організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, набуває прогнозування розвитку слідчої ситуації. На відміну від традиційних криміналістичних підходів, у яких прогнозування розглядається переважно як допоміжний елемент планування, у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень воно фактично виконує самостійну функцію криміналістичного забезпечення розслідування. Доведено, що необхідність прогнозування обумовлена високою ймовірністю видалення цифрової інформації, переміщення підозрюваних, зміни каналів комунікації, використання засобів конспірації та активної протидії досудовому розслідуванню.

9. Обґрунтовано доцільність упровадження цифрового планування розслідування як самостійного напряму організації досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. Його сутність полягає у визначенні комплексу організаційних і процесуальних заходів, спрямованих на виявлення, фіксацію, збереження, дослідження та аналітичне опрацювання цифрових джерел доказової інформації. Встановлено, що у сучасних умовах саме цифрові сліди (електронні повідомлення, публікації у соціальних мережах, дані месенджерів, електронні документи, відеозаписи та інші цифрові матеріали) нерідко є первинними та найбільш інформативними джерелами доказів колаборaційної діяльності. У зв'язку з цим сформульовано принцип пріоритетності цифрових джерел доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною

діяльністю. Його зміст полягає у тому, що першочерговими об’єктами пошуку, фіксації та дослідження мають бути цифрові відомості, які відображають факти взаємодії з представниками держави-агресора, підтримки окупаційного режиму або поширення колабораційного контенту. Реалізація цього принципу дозволяє забезпечити оперативність отримання доказової інформації та мінімізувати ризики її втрати або знищення.

10. Доведено, що ефективність організації розслідування кримінальних правопорушень даної категорії значною мірою залежить від належної міжвідомчої взаємодії. Встановлено, що доказова інформація щодо колабораційної діяльності часто перебуває у розпорядженні різних суб’єктів: Служби безпеки України, Національної поліції, органів прокуратури, військових адміністрацій, Державної прикордонної служби України, підрозділів Збройних Сил України та інших органів державної влади. У зв’язку з цим запропоновано розглядати планування міжвідомчої взаємодії як самостійний рівень планування розслідування, що включає координацію інформаційного обміну, визначення порядку взаємодії суб’єктів, розподіл функцій і забезпечення узгодженості процесуальних та оперативно-розшукових заходів.

Встановлено, що особливого значення у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності набуває діяльність слідчо-оперативних груп, оскільки саме їх функціонування забезпечує комплексний підхід до перевірки слідчих версій, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Доведено, що планування діяльності СОГ повинно здійснюватися на основі принципів динамічності, адаптивності, безперервного коригування плану розслідування та паралельної перевірки кількох криміналістичних версій.

Запропоновано авторський підхід до багаторівневої організації розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, відповідно до якого така діяльність повинна здійснюватися на стратегічному, оперативно-тактичному та процесуальному рівнях. Стратегічний рівень охоплює міжвідомчу координацію, інформаційний обмін і

прогнозування криміногенних процесів; оперативно-тактичний (організацію діяльності слідчо-оперативних груп, перевірку слідчих версій та проведення розшукових заходів); процесуальний (реалізацію конкретних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів). Доведено, що саме комплексне поєднання зазначених рівнів дозволяє забезпечити ефективність розслідування колаборaційної діяльності в умовах воєнного стану та тимчасової окупації частини території України.

Обґрунтовано, що планування розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, повинно здійснюватися з урахуванням високого рівня динамічності слідчих ситуацій, необхідності швидкого реагування на зміну оперативної обстановки, а також потреби у постійному коригуванні плану розслідування залежно від отриманої доказової інформації. Це дозволяє забезпечити гнучкість організації досудового розслідування та своєчасне реагування на нові форми колаборaційної активності.

На підставі проведеного дослідження встановлено, що слідчі ситуації у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності виступають не лише елементом криміналістичної характеристики розслідування, а й визначальним чинником побудови всієї системи доказування. Доведено, що зміст, послідовність та ефективність слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій безпосередньо залежать від фактичної слідчої ситуації, яка склалася на певному етапі досудового розслідування.

11. Обґрунтовано, що у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності традиційні підходи до класифікації слідчих ситуацій потребують розширення з урахуванням умов воєнного стану, тимчасової окупації частини території України, активного використання цифрових технологій та обмеженого доступу до джерел доказової інформації. У зв'язку з цим доведено, що ключового значення для формування слідчої ситуації набуває не лише територія вчинення кримінального правопорушення, а насамперед

ступінь доступності доказової інформації та особи правопорушника для органів досудового розслідування.

Запропоновано авторський підхід до класифікації типових слідчих ситуацій за двома взаємопов'язаними критеріями – територіальним та інформаційним. Територіальний критерій характеризує можливість фізичного доступу до місця вчинення кримінального правопорушення, тоді як інформаційний критерій визначає обсяг та якість доказової інформації, якою володіє сторона обвинувачення. Доведено, що саме поєднання цих критеріїв дозволяє найбільш повно відобразити специфіку розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

12. Встановлено, що найбільш типовими для початкового етапу розслідування колабораційної діяльності є слідчі ситуації, за яких: особу правопорушника встановлено і вона перебуває на підконтрольній Україні території; особу встановлено, однак вона перебуває на тимчасово окупованій території або за межами України; наявні відомості про факт колабораційної діяльності, але особу правопорушника не встановлено; існують лише окремі дані про можливу колабораційну діяльність без достатнього обсягу доказової інформації. Доведено, що кожна із зазначених ситуацій потребує застосування специфічного алгоритму доказування та різного комплексу процесуальних і тактичних засобів.

Обґрунтовано, що однією з характерних особливостей розслідування колабораційної діяльності є формування слідчих ситуацій обмеженого доступу до доказової інформації. Їх специфіка полягає у неможливості безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій у місцях вчинення кримінального правопорушення, що зумовлює необхідність переорієнтації доказування на цифрові джерела інформації, результати OSINT-розвідки, дистанційне отримання показань свідків, використання матеріалів військових формувань, розвідувальних органів та міжнародних партнерів.

У зв'язку з цим запропоновано авторське визначення поняття цифрової слідчої ситуації як стану розслідування, за якого основний масив доказової

інформації формується за рахунок електронних даних, що існують у цифровому середовищі та потребують застосування спеціальних криміналістичних засобів виявлення, фіксації, дослідження та оцінки. Доведено, що такі ситуації є типовими для кримінальних проваджень щодо інформаційної співпраці з державою-агресором, поширення пропагандистського контенту, підтримки окупаційної влади через соціальні мережі та інших форм колабораційної діяльності, що реалізуються із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Встановлено, що в умовах воєнного стану цифрові джерела доказової інформації фактично набувають пріоритетного значення у структурі доказування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю. У зв’язку з цим доведено необхідність першочергового використання засобів цифрової криміналістики, OSINT-аналітики, аналізу соціальних мереж, електронних комунікацій, геолокаційних даних, цифрових фото- і відеоматеріалів, а також автоматизованих інформаційно-аналітичних систем під час формування доказової бази.

Обґрунтовано, що алгоритмізація розслідування колабораційної діяльності повинна здійснюватися на трьох взаємопов’язаних рівнях: стратегічному, тактичному та технологічному. Стратегічний рівень передбачає визначення загальної моделі доказування залежно від типу слідчої ситуації; тактичний – вибір оптимального комплексу слідчих (розшукових) дій, негласних заходів і тактичних операцій; технологічний – використання сучасних цифрових технологій, інформаційно-аналітичних систем, засобів OSINT-розвідки та елементів штучного інтелекту для пошуку, систематизації та аналізу доказової інформації.

Доведено, що алгоритмізація розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, не повинна мати жорсткого характеру. На відміну від традиційних криміналістичних алгоритмів, у досліджуваній категорії кримінальних проваджень алгоритми повинні будуватися за модульним принципом, що забезпечує можливість їх оперативної

адаптації до зміни слідчої ситуації, появи нових джерел доказової інформації, деокупації територій або встановлення нових учасників колаборційної діяльності.

Встановлено, що динамічність слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях щодо колаборційної діяльності є однією з ключових криміналістичних особливостей цієї категорії кримінальних правопорушень. Доведено, що зміна оперативної обстановки, отримання доступу до нових цифрових ресурсів, надходження інформації від свідків або міжнародних партнерів можуть суттєво трансформувати вихідну слідчу ситуацію та потребують постійного коригування алгоритмів розслідування.

Обґрунтовано, що ефективність розслідування колаборційної діяльності безпосередньо залежить від здатності слідчого своєчасно ідентифікувати тип слідчої ситуації, прогнозувати її розвиток та обирати відповідний алгоритм доказування. У зв'язку з цим ситуаційно-алгоритмічний підхід запропоновано розглядати як концептуальну основу сучасної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборційною діяльністю.

13. Констатовано, що обов'язковою умовою фіксування та збереження інформації, вилученої з відкритих джерел мережі Інтернет, про колаборційні дії особи є складання уповноваженою особою протоколу огляду з урахуванням вимог, передбачених Протоколом Берклі. Це забезпечить не тільки захист і збереження даної інформації, але й можливість безпосереднього її дослідження під час подальшого судового розгляду кримінального провадження. Наголошено, що для цифрової інформації з відкритих джерел мережі Інтернет, яка збирається з метою використання як доказ у кримінальному провадженні важливим є процес збереження зібраної інформації. Цей процес пов'язаний із отриманням цифрової копії даної інформації, яка має забезпечити встановлення справжності цифрових даних. Задля цього Протоколом Берклі рекомендовано зберігати цифрові дані у рідному форматі або в стані максимально наближеному до його вихідного формату. Крім того, мають бути ретельно

задокументовані будь-які зміни, перетворення чи конвертації, спричинені вилученням цієї інформації.

Встановлено, що огляд комп'ютерних даних робить можливим не тільки виявлення особи підозрюваної у вчиненні колабораційного діяння та встановлення її причетності до даного злочину, але й стає джерелом відомостей про ту колабораційну діяльність, що раніше не була ані виявленою, ані зареєстрованою. Крім того, під час досудового розслідування колабораційної діяльності у слідчого виникають питання відповідь на які він може отримати тільки у експерта після проведення ним судової експертизи. Саме висновок експерта є вагомою складовою у формування доказової бази оскільки містить відомості, які не були відомі слідчому, а були встановлені експертом під час проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань.

РОЗДІЛ 4
ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

4.1. Проблеми адаптації методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, до умов розслідування

Напрацювання вчених свідчать про те, що прикладний характер криміналістики формує основне її призначення, а саме – усі розроблені криміналістичною наукою методичні рекомендації, що містяться у криміналістичних методиках, мають бути корисними для практичної діяльності працівників правоохоронних органів і можливими для застосування під час виявлення, розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, у тому числі й пов'язаним із колабораційною діяльністю. Наукові праці містять вказівки на те, що розслідування конкретного кримінального правопорушення завжди має певні відмінності від типової методики. Крім того неможна нехтувати й тим, що розслідування значної кількості кримінальних правопорушень здійснюється в досить проблемних умовах – за відсутності відповідної криміналістичної методики, що обумовлює специфічні умови прийняття слідчим рішень і визначення способів їх реалізації. На основі цього вченими сформульовано такі полярні припущення:

– типова криміналістична методика повністю збігається з розслідуванням злочину конкретної категорії;

– розслідування конкретного злочину взагалі не збігається з типовою методикою [324].

Зауважуючи, що такі припущення характеризують тільки теоретичний аспект цієї проблематики, вченими зазначалось, що «реальне розслідування завжди поєднує загальне, особливе та одиничне. Інакше кажучи, розслідування

конкретного злочину так чи інакше спирається на типову криміналістичну методику або якоюсь мірою відрізняється від неї. Наведені обставини і визначають необхідність розробки рекомендацій з адаптації (або впровадження) типової криміналістичної методики до умов розслідування конкретного злочину» [147, с. 5]. Поряд із цим, В. Журавель щодо цього стверджував, що «завдання криміналістики полягає в сприянні боротьбі зі злочинністю опосередковано через свої теоретичні положення та практичні рекомендації» [146, с. 251].

Зауважимо, що процес розслідування кримінальних правопорушень, як пізнавальна діяльність, спрямовується не лише на розроблення типових криміналістичних методик, а й забезпечення їх дієвості. Останнє обумовлює необхідність вирішення питання адаптації таких методик до умов і потреб розслідування конкретного злочину, у нашому випадку йдеться про колаборaційну діяльність. Процес адаптації типової методики розслідування кримінальних правопорушень був предметом досліджень ряду вчених, серед яких В. Гусєва [117], В. Журавель [146], В. Коновалова [197], В. Малярова [262], О. Пчеліна [379], В. Синчук [404], В. Тіщенко [434], Б. Щур [497] та інші. Однак, наявні наукові напрацювання залишили не вирішеними більшість питань щодо переліку чинників, які впливають на застосування методики під час розслідування; відсутні дослідження у сфері адаптації криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень пов’язаних із колаборaційною діяльністю. З огляду на наведене залишається актуальним питання із вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні алгоритму адаптації типової методики до умов розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, та виокремленні чинників, що впливають на даний процес.

Криміналістика як наука всесторонньо досліджує злочинну діяльність у всіх її проявах, визначає її закономірності та визначає вплив такої діяльності на виявлення, розкриття, розслідування й запобігання злочинам. Під час дослідження формуються практичні рекомендації стосовно того, якими мають

бути оптимальні та ефективні способи провадження досудового розслідування конкретних категорій кримінальних правопорушень. На цьому шляху слід враховувати, що сформовані методичні рекомендації мають у подальшому: використовуватись працівниками практичних підрозділів правоохоронних органів; забезпечувати ефективне вирішення завдань кримінального провадження [324].

Інакше кажучи, йдеться про життєздатність і дієвість окремої криміналістичної методики, що на практиці, як наголошують вчені, «викликає чимало запитань, а саме: хто має займатися впровадженням (адаптацією) криміналістичних методик; які критерії вказують на адаптованість криміналістичної методики до процесу розслідування злочинів; які фактори впливають на адаптацію криміналістичної методики; хто відповідальний за усунення негативних факторів, що перешкоджають розслідуванню тощо» [379, с. 336].

Для відповіді на ці питання необхідно спочатку зупинитись на розумінні сутності та змісту адаптації окремої криміналістичної методики до конкретних потреб розслідування кримінальних правопорушень. Так, В. Журавель адаптацію типової методики до умов розслідування конкретного кримінального правопорушення визначає як «своєрідну форму реалізації предметно-перетворюючої функції слідчого. Її сутність полягає насамперед у розпізнаванні ситуації розслідування; порівнянні з відображеними у криміналістичних методиках типовими аналогами; обранні оптимальних комплексів методико-криміналістичних рекомендацій щодо провадження слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій згідно кожної з визначених ситуацій» [146, с. 252].

Поряд із цим, А. Падей запропонував: «під застосуванням, як адаптацією криміналістичних методик щодо конкретного випадку розслідування, розуміти принципи криміналістичної методики, що віднесені до практичного рівня. Виокремлення та застосування практичних принципів криміналістичної методики буде сприяти реалізації цих методик у практичній боротьбі зі

злочинністю, а розроблені методичні рекомендації матимуть практичний сенс і виконуватимуть покладені на них функції» [301, с. 210]. З цим складно не погодитися.

Розглянемо наукові підходи та твердження вчених стосовно принципів криміналістичної методики у частині алгоритму дій суб'єктів розслідування щодо практичного застосування положень науки й приділимо увагу принципам слідчої діяльності із застосування слідчими положень окремої криміналістичної методики під час розслідування колаборaційної діяльності.

Так, виокремлюючи принципи практичного застосування криміналістичних методик слід враховувати твердження В. Тіщенка, що «загальні вимоги до дій слідчого і принципи криміналістичної методики неможна ототожнювати, оскільки це різні за рівнем, значущістю, призначенням і сферою реалізації керівні засади. Крім того, суб'єктами застосування принципів криміналістичної методики виступають науковці, тоді як принципами організації розслідування конкретних злочинних діянь мають керуватись дізнавачі, слідчі, прокурори, тобто, ті особи, які безпосередньо використовують криміналістичні методики у своїй практичній діяльності» [438, с. 176].

Стосовно окремої криміналістичної методики науковці пропонують розрізняти принципи створення методики та принципи їх використання суб'єктами розслідування, які можна віднести до принципів адаптації криміналістичних методик, а саме практичної реалізації положень криміналістичної методики дізнавачами, слідчими, прокурорами. Так, до принципів вибору та застосування криміналістичної методики розслідування окремого виду правопорушення в практичній діяльності слідчого В. Тіщенко відносить такі положення:

– «вибір напряму розслідування та досягнення його кінцевої мети, виходячи з кримінально-правової оцінки події злочину та предмета доказування;

– визначення належності події, що розслідується, до певного виду

злочинів на основі наукової криміналістичної класифікації, що дозволяє правильно вибрати відповідну рекомендовану криміналістикою методику;

– використання у розслідуванні даних криміналістичної характеристики злочинів відповідної категорії;

– ситуативний підхід до постановки тактичних завдань і способів їх вирішення;

– використання різних форм і методів взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів, іншими правоохоронцями тощо;

– застосування сучасних наукових і технічних можливостей у розслідуванні кожного злочину» [438, с. 121–122].

Суттєвим кроком до уніфікації підходів у формуванні та розподілі принципів розробки окремих криміналістичних методик виокремив Б. Щур у своїй науковій праці: «серед принципів застосування окремих криміналістичних методик таких, як: *законність* використання методичних рекомендацій; *етичність та планомірність* використання методичних рекомендацій; *вибірковість або ситуаційність* застосування методичних рекомендацій; *індивідуальність чи конкретність* застосування методичних рекомендацій» [498, с. 23].

Поряд із цим, В. Журавель вбачає за доцільне «доповнити їх такими принципами застосування криміналістичних методик у практичній діяльності:

– *ситуаційної обумовленості*, що має універсальну спрямованість і визначає підходи до реалізації криміналістичних методик, – передбачає обов’язкове врахування типових слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування;

– *універсальності* – визначає відповідність структури криміналістичних методик базовій моделі криміналістичної методики;

– *стандартизованості* – означає викладення криміналістичних методик у формі програм, що передбачають алгоритм дій слідчого;

– *адаптованості* – окреслює вдале та результативне застосування криміналістичної методики під час розслідування конкретного злочину» [146, с.

53].

Поряд із цим, А Колодіна «у якості принципів застосування криміналістичних методик визначає такі: адаптації, універсальності, ситуаційності, планомірності; відображення взаємодії слідчого з іншими уповноваженими особами й підрозділами правоохоронних органів; використання допомоги представників засобів масової інформації; застосування науково-технічних засобів; залучення допомоги спеціалістів тощо. Окрема увага приділена доцільності застосування під час використання слідчими криміналістичної методики методології екстраполяції – у випадку відсутності видової методики розслідування конкретного кримінального правопорушення» [196, с. 166]. В іншій науковій праці вчена звертає увагу на те, що «використання екстраполяції як методологічного інструментарію вимагає приділення основної уваги в даній частині дослідження принципам адаптації (впровадження) окремої криміналістичної методики, сферою реалізації якої є практична діяльність із розслідування, а суб'єктом її застосування є слідчий, прокурор чи інша особа, що використовує криміналістичну методику на практиці» [191, с. 357].

В контексті цього В. Тіщенко «серед принципів наукової розробки методики розслідування окремих категорій кримінальних проваджень виокремлював і ті, що у подальшому спрямовуються на адаптацію методики до умов розслідування конкретних злочинів, а саме:

– розробка методичних рекомендацій на основі інформаційно-ситуаційної оцінки стану розслідування, виділення типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування;

– виділення відповідних типових завдань тактичного й організаційно-методичного характеру й визначення оптимальної програми їх вирішення з урахуванням особливостей злочинів конкретної категорії та етапів їх розслідування;

– виділення специфічних тактичних і технічних прийомів під час проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій» [438, с. 119–120].

Зауважимо, що виокремлені В. Тіщенко принципи можна віднести до програмно-цільових, що мають пізнавально-інформаційне та праксеологічне значення оскільки досить ґрунтовно було виокремлено основоположні засади вибору та побудови криміналістичної методики розслідування конкретного кримінального правопорушення. Вбачаємо доцільним використати уніфіковані вченим принципи та універсальний алгоритм початкового та наступного етапів розслідування колабораційної діяльності.

Отож, *на початковому етапі розслідування* колабораційної діяльності алгоритм дій слідчого може містити такі складові:

– на основі вихідної інформації слідчий має усвідомити та надати оцінку слідчій ситуації, що склалась на момент початку розслідування колабораційної діяльності;

– необхідно визначити тактичні завдання відправного значення з урахуванням тих ознак, що характеризують слідчу ситуацію – яким чином поширювалась інформація щодо підтримки дій окупантів та окупаційного режиму; як передавались матеріально-технічні засоби представникам країни-агресорки; що було основою переходу громадянина України на сторону ворога тощо;

– висунути версії відповідно до визначених завдань за розслідуваною подією та окремими її обставинами із використанням переліку типових слідчих версій;

– вибрати форми, прийоми та методи взаємодії з правоохоронними органами та службами з урахуванням особливостей визначених завдань; дати їм конкретні доручення;

– виявити носії криміналістично значущої інформації, визначити способи їх вилучення та шляхи залучення отриманої з відповідних джерел доказової інформації в кримінальне провадження щодо колабораційної діяльності;

– визначити способи виконання визначених завдань і перевірки сформованих версій, включаючи тактичні операції, окремі слідчі та оперативно-розшукові дії, організаційні заходи, різні форми використання

спеціальних знань у певному обсязі та послідовності їх використання;

– побудувати імовірні інформаційні моделі розслідуваної події в цілому та її окремих епізодів, етапів, обставин, а також визначити наявні недоліки, як-то: неповнота, недостатність, невизначеність, і намітити шляхи виправлення виявлених недоліків (доповнити, перевірити, конкретизувати тощо) для подальшої побудови достовірних моделей;

– за результатами здійсненого аналізування розробити розгорнутий план подальшого розслідування колаборaційної діяльності з уточненням його з урахуванням конкретних обставин справи [324].

Наступний етап розслідування колаборaційної діяльності може бути представлений алгоритмом дій у такій послідовності:

– установити всі епізоди колаборaційної діяльності та надати їм номінально-правову оцінку, а також встановити просторово-часові, причинно-наслідкові й інші зв’язки між ними, визначити ступінь і форми злочинної організованості;

– визначити тактичні операції та окремі слідчі дії із встановлення всіх обставин кожного епізоду колаборaційної діяльності;

– з’ясувати комплекс дій і заходів всіх учасників колаборaційної діяльності та притягнення їх до кримінальної діяльності;

– дослідити особистість кожного підозрюваного для встановлення його ролі в колаборaційній діяльності: підготовці, вчиненні та приховуванні колаборaційних діянь, що розслідують;

– вибрати ефективні тактичні прийоми впливу на колаборанта під час проведення слідчих дій, визначення обставин, що впливають на визначення його відповідальності [324].

Наголосимо, що врахування керівних засад розробки та адаптації окремих криміналістичних методик та евристичний підхід до використання алгоритмів розслідування в конкретному кримінальному провадженні із колаборaційної діяльності дозволяє слідчому оптимізувати процес розслідування. Поряд із цим зауважимо, що завданням криміналістичної науки є не тільки впровадження

принципів екстраполяції в діяльність слідчого, а й розробка алгоритмів цієї діяльності стосовно кожного окремо взятого принципу, зокрема. А. Колодіна зазначала, що «процес розроблення алгоритмів характеризується високим коефіцієнтом творчих витрат, інтелектуального та аналітичного опрацювання конкретної ситуації слідчим, а сформовані алгоритми мають спрямовуватись і відображати технологію мислення слідчого в процесі екстраполяції» [191, с. 359].

Підтримуючи твердження А. Колодіної вбачається доцільним навести для кожного із окреслених принципів типові алгоритми дій слідчого під час розслідування колаборaційних діянь.

Принцип адаптації базової криміналістичної методики до конкретної ситуації розслідування колаборaційної діяльності. У даному випадку можна сформувати такий алгоритм діяльності слідчого:

– виокремлення складових криміналістичної характеристики, що є пріоритетними для вчиненого кримінального правопорушення;

– з урахуванням розробленої в криміналістичній науці системи негативних обставин розслідування колаборaційної діяльності змоделювати можливість їх виникнення під час розслідування й визначити напрями їх подолання;

– сформувати типові комплекси С(Р)Д і НС(Р)Д з урахуванням ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й перелік обставин, що підлягають встановленню;

– визначити необхідність і можливість застосування тактичних операцій.

Принцип універсальності. Сутність алгоритму використання даного принципу базується на тому, що колаборaційна діяльність і діяльність із розслідування кримінальних правопорушень даного спрямування як самостійні категорії мають типові й константні характеристики, що мають враховуватись слідчим. Алгоритм використання даного принципу містить такі елементи:

– виокремлення системи заходів і слідчих дій універсального характеру, що проводяться незалежно від категорії вчиненого кримінального

правопорушення;

– визначення типових елементів механізму колабораційної діяльності, що мають бути встановлені обов'язково.

Принцип ситуаційності. Алгоритм застосування даного принципу має спиратись одночасно на положення базової криміналістичної методики й на криміналістичне вчення про слідчі версії і може мати таку послідовність дій:

– визначення виду слідчої ситуації відповідно до наявної криміналістичної класифікації останніх;

– виокремлення можливих шляхів зміни слідчої ситуації (несприятливої на сприятливу чи навпаки) з урахуванням напрацювань криміналістичної ситуалогії;

– формування переліку тактичних завдань і способів їх виконання в залежності від обраної ситуації;

– розроблення моделі розвитку слідчої ситуації відповідно до застосованих під час розслідування колабораційної діяльності заходів.

Принцип етапності. Алгоритм реалізації даного принципу має містити такі елементи:

– оцінювання колабораційного діяння на основі положень криміналістичної характеристики кримінального правопорушення даної категорії, що розроблена в межах окремої криміналістичної методики;

– визначення слідчої ситуації початкового етапу розслідування колабораційних діянь;

– формування переліку С(Р)Д та НС(Р)Д;

– визначення слідчої ситуації наступного етапу розслідування колабораційної діяльності;

– формування переліку залучення необхідних спеціальних знань, у тому числі й судових експертиз;

– розробка шляхів подолання протидії розслідуванню колабораційної діяльності.

Принцип відображення взаємодії слідчого з іншими уповноваженими

особами й працівниками практичних підрозділів правоохоронних органів. У цьому випадку алгоритм екстраполяції може містити низку послідовних дій, а саме:

– встановлення кола суб'єктів з якими необхідна взаємодія, на що впливає: вид колаборaційного діяння, місце вчинення, підозрювана у його вчиненні особа тощо;

– визначення ролі кожного суб'єкта в процесі розслідування колаборaційної діяльності;

– вибір оптимальної форми взаємодії з кожним виявленим суб'єктом;

– прогнозування результатів взаємодії залучених суб'єктів;

– розробка шляхів використання результатів взаємодії під час розслідування.

Принцип використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів. Даний принцип може бути реалізований через такий алгоритм:

– окреслення завдань для вирішення яких можуть знадобитись спеціальні знання;

– вибір обізнаних осіб, які володіють потрібними для даного розслідування спеціальними знаннями;

– визначення форм взаємодії із обізнаними особами (консультації, проведення експертиз, експертних досліджень, ревізій тощо);

– визначення форм використання отриманих результатів під час розслідування колаборaційної діяльності.

Принцип використання допомоги громадськості та засобів масової інформації. Даний принцип є одним із досить об'ємних тому алгоритм його екстраполяції на конкретну ситуацію включає:

– визначення мети взаємодії – виявлення підозрюваної особи, розшук злочинця, встановлення місцезнаходження підозрюваної особи, дезінформація злочинців;

– виокремлення оптимального суб'єкта для реалізації визначеного завдання;

– підготовка до виконання визначеного завдання;

– оцінювання отриманих результатів [324].

Вченими наведено спроби науковців представити схематично процес адаптації криміналістичної методики до умов розслідування конкретного кримінального правопорушення у вигляді ланцюжка дій, що породжують одне одного, а саме – процес реалізації криміналістичної методики:

– зображують у такій послідовності: *аналізування слідчої ситуації – розробка алгоритмів розслідування – застосування слідчим розроблених алгоритмів*;

– представляють як: «з'ясування слідчої ситуації – криміналістичний аналіз – визначення напрямів розслідування – розробка та реалізація тактичного рішення з урахуванням набутого досвіду» [379, с. 336–337].

Адаптацію типової криміналістичної методики до умов розслідування конкретного кримінального правопорушення науковці визначають як своєрідну форму реалізації предметно-перетворюючої функції слідчого, сутність якої полягає насамперед у розпізнаванні ситуації розслідування, порівнянні її з типовими аналогами, що відображені в криміналістичних методиках, а також обранні оптимальних комплексів методико-криміналістичних рекомендацій з провадження слідчих дій, тактичних операцій щодо кожної з визначених ситуацій. В. Журавель вказував, що «процедура розпізнавання ситуацій розслідування відбувається на основі таких їх ознак, як індивідуальність і повторюваність. До індивідуальних ознак кримінальної ситуації відносять її ретроспективний характер, унікальність, відображення в матеріальних й ідеальних формах – у матеріальній обстановці події кримінального правопорушення та свідомості учасників кримінального процесу. Повторюваність дозволяє слідчому виявляти загальні ознаки притаманні всім аналогічним процесам чи подіям, або можливі відхилення від цих ознак та їх причини» [147, с. 6]. В. Коновалова вважає, що «у процедурі розпізнавання ситуацій розслідування важливим є те, наскільки дана ситуація збігається з криміналістичним еталоном події як можливе пояснення для визначення

слідчим напряму розслідування» [197, с. 64].

Відштовхуючись від тверджень вчених зауважимо, що в структурі процесу розпізнавання наявні такі стадії, як: аналітична, порівняльна, оцінювальна. Вбачаємо за доцільне зупинитись на кожній більш докладно.

1. *На аналітичній стадії* слідчий здійснює аналізування вихідної інформації, що містять первинні матеріали про кримінальне правопорушення. Результатом такого аналізування є виокремлення слідчих ситуацій, які виникають насамперед на вихідному та початковому етапах розслідування колабораційної діяльності, а саме під час порушення кримінального провадження, інакше кажучи, в такий спосіб утворюється розпізнаваний образ.

2. З'ясування ступеню збігу та відмінності реальної ситуації, яку відносять до розпізнаваної системи, із вихідними ситуаціями, що є вже розпізнаними, здійснюється *на порівняльній стадії*. Наголосимо, що правильне виділення типових слідчих ситуацій під час побудови криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, дозволяє слідчому сформувати більш конкретні криміналістичні рекомендації з розслідування кримінальних правопорушень даної категорії. Реалізація розроблених рекомендацій забезпечує отримання інформації з речових, документальних та особистісних джерел, дозволяє слідчому спочатку зробити умовне припущення, а в подальшому встановити всі обставини події кримінального правопорушення та довести винність підозрюваної особи.

3. *Стадія оцінювання* є підсумком пошуково-пізнавальної діяльності слідчого й конкретної слідчої ситуації, коли здійснюється оцінювання реальної «слідової картини», що потребує виявлення типового в особливому, зменшення альтернатив і формуванню на цій підставі оптимальних методико-криміналістичних рекомендацій до кожної з визначених ситуацій щодо провадження слідчих дій і тактичних операцій. Інакше кажучи, ґрунтовне оцінювання існуючої слідчої ситуації дозволяє слідчому визначити перспективні шляхи подальшої діяльності слідчого з її вирішення або визначити поточні завдання розслідування колабораційних діянь, їхню

послідовність і способи, що мають бути застосовані для забезпечення поступового переходу від неповного знання до більш точного [324].

У даному процесі провідне значення мають типові версії, що відповідають кожній конкретній слідчій ситуації тому науковці, які розробляють криміналістичну методику мають надати слідчому рекомендації не тільки із чисто практичної, але й із розумової його діяльності під час розслідування, основний зміст якої містить версійне аналізування інформації. В. Коновалова наголошувала, що «саме типові версії дозволяють слідчому зосередити увагу на тих характерних ознаках для якоїсь події, що має характер злочину, так і події, що не має ознак злочинного посягання. Така орієнтація є важливою для чітко орієнтованого пошуку речових доказів і слідів; уявного відновлення картини злочину; проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, комплекс яких у всіх випадках визначається теоретичними положеннями криміналістичної методики розслідування окремих видів злочинів» [197, с. 49].

Таким чином, розпізнавання в реальній ситуації ознак типової ситуації дозволяє оцінити чи є повний або частковий їх збіг і виступає вихідним моментом для складання слідчим певного алгоритму розслідування колаборційної діяльності. Саме тому можна акцентувати, що *перехід від аналізування слідчої ситуації до розробки алгоритму розслідування, а потім застосування слідчим даного алгоритму – є процесом реалізації окремої криміналістичної методики*.

Розглядаючи питання адаптації типової криміналістичної методики до умов розслідування конкретного кримінального правопорушення не слід нехтувати застосуванням певної процедури реалізації в даному процесі головних складових криміналістичної методики та насамперед криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборційною діяльністю. Стосовно цього В. Синчук зазначав: «розглядаючи можливості варіанти вирішення цього питання слід ураховувати, що використання даних криміналістичної характеристики в практичній діяльності

слідчого можливе двома шляхами:

– перший – пов’язаний з тим, що до криміналістичної характеристики звертаються безпосередньо на початку розслідування й на її підставі здійснюють побудову версій і визначають послідовність дій;

– другий – передбачає необхідність звернення до криміналістичної характеристики в разі одержання негативних результатів у ході проведення початкових слідчих дій» [405, с. 42–43].

На особливу увагу заслуговує другий шлях, оскільки цілком природно, що у першу чергу використовують найпростіший алгоритм і якщо результат не досягнуто звертаються до складнішого. Крім того, досить складною в інтелектуальному плані є побудова конкретних слідчих версій на підставі відомостей, що містяться в криміналістичній характеристиці тому, що потребує ретельного аналізування матеріалів кримінального провадження та зіставлення його з типовими аналогами.

Отже, використання узагальненої інформації про раніше розслідувані колабораційні діяння, що відображені в криміналістичній характеристиці окремої криміналістичної методики, сприяють успішному розслідуванню кримінальних правопорушень даної категорії. Безумовно, далеко не завжди дані криміналістичної характеристики збігаються з даними конкретного процесу розслідування, оскільки кримінальне правопорушення є індивідуальним явищем і може не мати аналогів у минулому. Однак, як наголошують науковці, «поодинокі приклади не дозволяють робити висновки щодо рівня репрезентативності отриманих результатів, хоча й один приклад розкриття та розслідування тяжкого злочину вартий того, щоб ця проблематика стояла на порядку денному криміналістичних досліджень» [404].

Ефективність адаптації окремої криміналістичної методики як стратегії діяльності з розслідування кримінальних правопорушень до умов даного розслідування безпосередньо залежить від класифікаційного рівня до якого ця методика належить. Як зазначає В. Журавель: «найбільш наближені до потреб слідчої практики видові та підвидові методики, особливо якщо вони надані у

формі певних програм розслідування. Це дійсно рекомендації прямої дії для слідчого, які чітко й лаконічно визначають послідовність і порядок провадження у кримінальній справі та найбільш спрощено адаптуються до умов конкретного акту розслідування. Інша справа з груповими (комплексними) методиками, адаптація яких має більш ускладнену процедуру, оскільки ці методики охоплюють кілька видів злочинних виявів, мають достатньо узагальнену форму викладення методико-криміналістичних рекомендацій» [147]. Відповідно, адаптація окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, є складним процесом, що обумовлений комплексним характером даної категорії кримінальних правопорушень. Однак, наведене не означає, що така методика не може бути пристосована до практичних потреб і використана під час розслідування колаборaційної діяльності. Навпаки, це вказує слідчому на необхідність одночасного виявлення та розслідування низки окремих колаборaційних діянь, які в сукупності формують технології злочинної діяльності даної категорії. Крім того, виявленню та доказуванню підлягають окремі обставини, що вказують на взаємозалежність цих кримінальних правопорушень і взаємозв'язки (як-то схематичний взаємозв'язок: спосіб підготовки – спосіб досягнення злочинного задуму – спосіб приховування) [324].

Більш продуктивне використання окремих криміналістичних методик слідчим під час розслідування висвітлено науковцями у пропозиціях щодо запровадження процедури їх реєстрації. Наприклад, Б. Щур відстоює точку зору, що «проведення уніфікації окремих криміналістичних методик, визначення їх відповідності науково-технічному рівню є можливим за рахунок їхньої державної реєстрації, встановлення порядку цієї реєстрації та створення відповідної бази знань слідчого» [497, с. 258]. Крім того, ним розроблено проєкти таких нормативно-правових актів, які дозволять регламентувати процедуру такої державної реєстрації. Зауважимо, що загальна оцінка таких пропозицій науковця безапеляційних заперечень не викликає, однак

залишаються не вирішеними окремі аспекти такої точки зору, а саме:

– суперечить традиційним поглядам на рекомендаційний характер методичних порад криміналістичної методики спроба перевести ці рекомендації у ранг імперативної спрямованості;

– подібного роду пропозиції потребують з'ясування окремих питань, серед яких: наявність відмінностей між процесуальною регламентацією й методичними рекомендаціями криміналістичної методики; встановлення відповідальності слідчого за відхилення від затверджених стандартів; допустимість тих доказів, що отримані із недотриманням таких стандартів тощо [324].

Результати аналізування позицій вчених стосовно шляхів адаптації окремих криміналістичних методик до потреб слідчої практики [434, с. 249–250] дозволяють виокремити ті положення із них, які доцільно застосовувати під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, та з урахуванням умов конкретної слідчої ситуації.

1. Криміналістичний аналіз вихідної інформації – дозволяє віднести розслідувану подію до кримінально-релевантних подій певного типу та дозволяє правильно обрати й використати окрему криміналістичну методику для розслідування з урахуванням особливостей даного колаборaційного діяння.

2. Використання криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, для формування загальних і окремих версій, з'ясування характеру слідової картини та напрямів пошуку слідів колаборaційних діянь й причетних до них осіб.

3. Визначення предмета розслідування та кола обставин, які необхідно встановити; уточнення, розширення чи змінення цих обставин залежно від отримання нової доказової інформації та з'ясування ознак учиненого кримінального правопорушення даної категорії.

4. Здійснення оцінювання складеної на момент порушення кримінального провадження слідчої ситуації, віднесення її до типової ситуації й обрання

алгоритму розслідування, що містить типові версії, тактичні завдання та шляхи їх перевірки й вирішення. Проведення коректування алгоритму розслідування залежно від особливостей вчинених колаборaційних діянь і дій слідчого під час розслідування.

5. Урахування особливостей змісту стратегічних, тактичних і організаційних завдань на всіх етапах розслідування колаборaційної діяльності.

6. Здійснення у певній послідовності запланованих процесуальних, оперативно-розшукових та організаційних дій; корегування слідчим плану розслідування колаборaційного діяння залежно від установлених обставин, а саме: встановлення нових епізодів, зміна кола підозрюваних, свідків тощо.

7. Застосування, за необхідності, відповідної взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження (працівниками правоохоронних органів, посадовими особами, обізнаними особами, населенням тощо).

8. Застосування техніко-криміналістичних засобів і використання тактичних рекомендацій з урахуванням виду колаборaційних діянь, що розслідуються, а також особливостей визначених тактичних завдань і слідчих ситуацій під час ухвалення рішення стосовно проведення певної слідчої дії або тактичної операції [324].

Як висновок акцентуємо, що формування та реалізація сучасної окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, має здійснюватися з обов’язковим урахуванням можливості її адаптації до реальних умов розслідування конкретного вияву колаборaційних діянь.

Зауважимо, що адаптацію окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, до конкретних умов розслідування здійснює слідчий, що проводить це розслідування. Така діяльність слідчого є досить складною та багатоелементною, оскільки всі її елементи створюють окремі взаємопов’язані та взаємозалежні стадії, що може бути ефективним лише за умови обізнаності у даній сфері цієї особи та її доброчесності. Отже, для успішної адаптації

криміналістичної методики розслідування колаборaційних діянь до конкретних умов розслідування на наше переконання необхідно:

– по-перше – забезпечити своєчасну кваліфіковану підготовку слідчих;

– по-друге – під час аналізування наявної інформації про дане правопорушення й планування ходу розслідування слідчий має дотримуватись певного алгоритму дій [324].

Стосовно першої вимоги – результатом кваліфікованої підготовки має бути отримання знань про базові засади організації розслідування колаборaційних діянь, окремі криміналістичні методики та особливості їх використання під час розслідування. Поряд із цим, необхідні навички та вміння організувати свою діяльність в умовах значного фізичного й психічного навантаження, що виникають у несприятливих ситуаціях – для підвищення її ефективності необхідна наукова організація праці слідчого. Це потребує опанування системи теоретичних знань про оптимальне співвідношення між методами та умовами праці слідчого, що забезпечить вдосконалення та ефективність роботи, а також його моральний і професійний розвиток.

Друга вимога висвітлює те, що слідчий орієнтується на типові дії, що притаманні певній категорії кримінальних правопорушень і завжди породжують утворення характерних слідів на відповідних даному правопорушенню об’єктах. При цьому результати такого процесу відображення існують об’єктивно поза волею й свідомістю суб’єктів, які їх сприймають. Тому володіння інформацією про механізм слідоутворення під час вчинення колаборaційних діянь і можливості конкретних заходів із їх збирання, дослідження та застосування цих слідів, слідчий без ускладнень може визначити ті заходи криміналістичної діяльності, що є обов’язковими для розслідування колаборaційної діяльності.

Таким чином, розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, необхідно розпочинати із аналізування наявної інформації задля встановлення її обсягів і виокремлення ознак характерних для колаборaційних діянь. Це дозволяє слідчому визначити групову приналежність

виявленої події. Після цього, слідчий із використанням наявної та відсутньої інформації про подію злочину, що містить криміналістична характеристика колаборaційної діяльності, формує типові версії та планує розслідування кримінального правопорушення даної категорії із урахуванням криміналістичної ситуації, що склалась. Враховуючи наведене вище, слідчий визначає перелік С(Р)Д і НС(Р)Д та організаційних заходів. Отож, методичні рекомендації, які містить окрема криміналістична методика втілюються у процес розслідування колаборaційних діянь через діяльність слідчого, прокурора, оперативного працівника, що і є адаптацією криміналістичної методики.

Однак, схематично висвітлена діяльність слідчого із адаптації криміналістичної методики у практику розслідування колаборaційних діянь здається на перший погляд зрозумілою, нескладною та беззаперечною. Втім, значна кількість криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень слідчими не використовується і навіть вважається непотрібними, а їх розробка невиправданою. Такі твердження викликають низку заперечень, а саме:

– переважна більшість криміналістичних методик розроблені на потреби практики та дозволяють подолати складнощі, що виникають у слідчих під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема пов’язаних із колаборaційною діяльністю;

– окремі слідчі спираються на свій практичний досвід і нехтують напрацюваннями науковців, вважають їх неправильними та без наукового підґрунтя.

Вбачаємо за необхідне виокремити ті фактори, що ускладнюють діяльність слідчого із адаптації окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, до конкретних умов розслідування, а саме:

– *низький рівень обізнаності слідчих у площині організації та провадження розслідування кримінальних правопорушень*, що породжується

низкою обставин серед яких слід виокремити такі: неякісний добір кандидатів на навчання, а у подальшому на посади; небажання консультуватись із незрозумілих питань; переконаність у своєму «потужному» практичному досвіді; небажання використовувати методичні рекомендації, що містяться у криміналістичних методиках, та знайомитись із спеціальною літературою тощо;

– *прогалини у законодавстві та законодавчі колізії* – сучасний кримінальний процесуальний закон викликає досить значні складнощі у правозастосовній діяльності, оскільки окремі моменти взагалі не окреслені та інколи визначаються тільки підвідомчими нормативно-правовими актами. Так, наприклад, стосовно розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, які виявляються в ході оперативно-розшукової діяльності – процесуальний закон передбачає проведення НС(Р)Д тільки після початку кримінального провадження; у ньому відсутні посилання на оперативно-розшукові заходи, що передбачені чинним Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [365] і положеннями яких керуються працівники оперативних підрозділів. За таких умов виникають наступні складнощі: відповідно до чинного КПК України до початку кримінального провадження неможна проводити контроль за вчиненням злочину, хоча під час проведення вказаного заходу часто виявляються злочини, пов'язані із колабораційною діяльністю. На практиці непоодинокими є випадки, коли працівники оперативних підрозділів провадять такі дії начебто за іншим розпочатим кримінальним провадженням. За таких умов формально закон не порушується, кримінальне правопорушення виявляється та розслідується. Одночасно науковці під час розроблення методичних рекомендацій насамперед спираються на чинне законодавство. Наслідком такої ситуації стає не відповідність розроблених методичних рекомендацій дійсності та практиці розслідування колабораційної діяльності;

– *недоопрацьованість певних криміналістичних методик розслідування колабораційної діяльності* – практично неможливо розробити одразу дієву окрему криміналістичну методику, оскільки вона спочатку має пройти

випробування практикою та корегування з урахуванням недоліків, що були виявлені слідчим під час розслідування. Однак, розробники криміналістичних методик після остаточного їх формування завершують свою діяльність у даному напряму, хоча мали б аналізувати результати її впровадження, виявляти зміст наявних недоліків і прогалин під час її використання. За результатами такого аналізування необхідно здійснити доопрацювання та заміну окремих рекомендацій відповідно до реальних потреб розслідування. Тільки за таких умов науковець може отримати бажаний результат – дієву криміналістичну методику.

З урахуванням наведеного, *під адаптацією методики розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, до умов розслідування конкретного правопорушення даної категорії* пропонуємо розуміти *діяльність слідчого, який проводить розслідування колаборaційної діяльності, із:*

– аналізування вихідної інформації та віднесення події до кримінального правопорушення, пов'язаного із колаборaційною діяльністю;

– зіставлення наявної інформації з інформацією відповідної криміналістичної характеристики;

– вибір слідчим напрямів розслідування з урахуванням ситуаційних факторів та аналогічних їм заходів чи комплексу заходів.

Таким чином можна стверджувати, що діяльність з адаптації окремої криміналістичної методики є процесом багатостадійним, який об'єднує: аналізування вихідної інформації та віднесення події до кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю; порівняння наявної інформації з інформацією відповідної криміналістичної характеристики; вибір шляхів розслідування з урахуванням ситуаційних факторів й адекватних їм заходів або комплексу заходів. Крім того, шлях адаптації окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, перетинають різні перепони до яких слід віднести: кримінальне процесуальне законодавство містить низку недоліків і прогалин; недоопрацювання певних криміналістичних методик; низька професійна

обізнаність окремих слідчих та їх небажання навчатись. Основним завданням адаптації окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, слід визнати забезпечення своєчасного, повного та об'єктивного виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, залежить не стільки від наявності розробленої криміналістичної методики, скільки від здатності суб'єкта розслідування адаптувати її положення до конкретної слідчої ситуації. У зв'язку з цим адаптацію криміналістичної методики доцільно розглядати як самостійний функціональний елемент методико-криміналістичного забезпечення розслідування, що поєднує аналітичну, прогностичну, організаційну та тактичну діяльність слідчого. Доведено, що процес адаптації має багаторівневий характер і охоплює послідовне розпізнавання слідчої ситуації, співвіднесення її з типовими криміналістичними моделями, формування версій, вибір оптимального алгоритму розслідування та його подальше коригування залежно від динаміки доказової інформації.

Такі криміналістично значущі ознаки колаборaційної діяльності, як множинність способів учинення, латентність, інформаційно-комунікаційний характер значної частини діянь, а також умови воєнного стану, потребують використання не жорстко регламентованих алгоритмів, а гнучких ситуаційних моделей розслідування. Саме тому основою адаптації методики розслідування колаборaційних кримінальних правопорушень має виступати ситуаційний підхід, інтегрований із даними криміналістичної характеристики, типовими слідчими версіями та алгоритмами прийняття процесуальних і тактичних рішень.

Адаптація методики розслідування колаборaційної діяльності повинна здійснюватися за принципом безперервного коригування, коли кожний новий масив доказової інформації впливає на уточнення предмета доказування,

слідчих версій, плану розслідування та системи взаємодії між суб'єктами кримінального провадження. Такий підхід забезпечує перехід від статичного сприйняття криміналістичної методики як сукупності рекомендацій до її розуміння як динамічної системи управління процесом розслідування.

Основними чинниками, які знижують результативність адаптації криміналістичних методик до практичних потреб розслідування колабораційної діяльності, є прогалини кримінального процесуального законодавства, недостатня апробованість окремих методичних рекомендацій, а також недостатній рівень професійної підготовки окремих працівників правоохоронних органів.

4.2. Виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю

Результати аналізування напрацювань вчених, а також правозастосовної практики вказують на те, що виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є одним із пріоритетних напрямів оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану. Це обумовлено тим, що у період збройної агресії російської федерації проти України, яка розпочалася у 2014 р. і набула значного посилення у лютому 2022 р., спостерігається збільшення кількості кримінальних правопорушень, зокрема державних злочинів, колабораціонізму, пособництва агресору тощо.

Оперативно-розшукова діяльність є ефективним засобом виявлення, розкриття та розслідування цих злочинів. Однак, у зв'язку зі змінами у криміногенній та оперативній обстановці в Україні, зокрема, зростанням активності осіб, які виявляють бажання допомагати агресору, виникає необхідність у проведенні подальших наукових досліджень у цьому напряму.

Крім того, виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, вимагає вдосконалення теорії оперативно-розшукової діяльності та практики її застосування. Зокрема, слід зосередити увагу на виявленні осіб, які сприяли або продовжують сприяти державі-агресору у вчиненні діянь щодо ескалації збройного конфлікту проти України.

Планування та проведення ефективних оперативно-розшукових заходів у цьому напряму дозволить підвищити рівень національної безпеки в Україні та запобігти подальшим злочинам, пов'язаним із колаборaційною діяльністю. Під час бойових дій в Україні, виявлення колаборантів, держзрадників та пособників ворога є пріоритетними напрями роботи не тільки оперативників Нацполіції, але й усієї правоохоронної системи. Необхідність ретельного документування таких правопорушень, їх належне розслідування та налагодження взаємодії всіх правоохоронних органів для роботи на єдиний результат є пріоритетом діяльності Національної поліції України. Керівництво Нацполіції виокремлює виявлення колаборантів та осіб, які можуть дестабілізувати ситуацію у державі як пріоритетні напрями роботи представників усіх оперативних служб поліції та наголошує: «Ми постійно проводимо профілактичні відпрацювання. А відтак загалом перевірили 18 800 осіб і розпочали розслідування 667 кримінальних проваджень, пов'язаних зі співпрацею з окупаційними військами. У результаті 62 особи затримано в процесуальному порядку, та 662 осіб передано для подальших оперативно-слідчих та фільтраційних заходів співробітникам Служби безпеки України» [89].

Перший заступник начальника Головного слідчого управління Нацполіції Сергій Пантелеєв повідомив, що слідчі підрозділи НПУ під процесуальним керівництвом Офісу Генерального прокурора України та прокуратур в областях ведуть активну роботу з розслідування та встановлення всіх фактів здійснення колаборaційної діяльності: «Сьогодні важливо, аби особи, які співпрацюють із окупантами, несли відповідальність за свої дії. Тому ми наголошуємо на повній взаємодії слідства, дізнання та оперативних підрозділів і прокурорів щодо

повідомлення про підозру колаборантам, та скерування обвинувальних актів щодо них до суду. При цьому хочу наголосити на нашій принциповій позиції з обрання адекватних запобіжних заходів підозрюваним» [89]. Він також зауважив, що виявлення колаборантів, диверсантів, пособників окупантів; документування, розкриття та розслідування державної зради, колабораційної діяльності, перешкоджання законній діяльності Збройних сил України, незаконному поширенню інформації про пересування наших військ, фінансування терористичної діяльності - це особливо тяжкі та тяжкі злочини, які повинні бути у фокусі уваги кожного оперативника, слідчого та дізнавача.

Зазначимо, що протидія колабораціонізму вимагає не тільки активних дій з боку правоохоронних органів, але й плідної співпраці з громадянами та міжнародними партнерами [507]. У цьому контексті це зумовило також необхідність законодавчого врегулювання відповідної діяльності та встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм. Про що свідчить набрання чинності Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким у КК України передбачено нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність». Також були внесені зміни до статті 55 КК України, якими передбачено покарання, що полягає у позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основна або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України на строк від десяти до п’ятнадцяти років з конфіскацією майна [361, 225]. Вважаємо, що подальше вдосконалення законодавства та правозастосовної практики є необхідною умовою для ефективної протидії колабораціонізму та захисту національної безпеки України.

Як свідчить статистичні дані Офісу Генерального прокурора щодо вчинення кримінальних правопорушень за фактами колабораційної діяльності, то у 2022 році обліковано 3851 кримінальне правопорушення, 1091 особі повідомлено про підозру; у 2023 році обліковано 3207 кримінальних

правопорушень, 1305 особам повідомлено про підозру; у 2024 році обліковано 2420 кримінальних правопорушень, 1148 особам повідомлено про підозру [300]. Прикро, що ці показники зростають щодня. Отже, якісне та швидке виявлення, розкриття та розслідування цього кримінального правопорушення є пріоритетним завданням для правоохоронних органів України.

Чинне законодавство у ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. Враховуючи той факт, що зазначена норма є новою для вітчизняної правозастосовної практики, виникають проблемні питання щодо напрямів оперативно-розшукового документування злочинної діяльності осіб та груп, які вчинюють ці кримінальні правопорушення [2], а саме, кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

З цього приводу С. Албул зазначає: «Аналізування діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану дає підстави стверджувати, що більшість оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій на теперішній час як організаційно, так і тактично, з точки зору дотримання вимог і положень чинного законодавства, провадити доволі складно, а іноді неможливо. Існуючі чинники, що притаманні умовам воєнного стану суттєво перешкоджають реалізації в повному обсязі праксеологічної складової оперативно-розшукової діяльності та вимагають перегляду нормативно-правової регламентації, а також змін в організації й тактиці проведення оперативно-розшукових заходів» [3, с. 179].

Результати аналізування діяльності слідчих та оперативних підрозділів щодо виявлення та розкриття колабораційних діянь свідчать про достатньо високий рівень організації такої роботи. Однак, необхідно визнати, що на сьогодні залишається не вирішеною низка досить розповсюджених проблем, до яких слід віднести:

– недоліки нормативного регулювання діяльності оперативних підрозділів щодо розкриття злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, зокрема – відсутній єдиний нормативний акт, який має регламентувати всі напрями оперативно-службової діяльності;

– недостатній рівень оперативної готовності сил і засобів оперативних підрозділів щодо реагування на випадки готування та вчинення колаборaційних діянь;

– різноманіття функцій оперативних підрозділів і практична відсутність спеціалізації щодо протидії колаборaційній діяльності;

– недоліки інформаційно-аналітичної роботи оперативних підрозділів щодо запобігання та розкриття колаборaційної діяльності;

– недостатній рівень взаємодії слідчих та оперативних підрозділів з структурними службами НПУ, СБУ та іншими правоохоронними органами;

– контроль керівництва оперативних підрозділів за діяльністю щодо розкриття колаборaційної діяльності не в повній мірі відповідає стану оперативної обстановки;

– відсутність сучасного наукового та методичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів щодо протидії колаборaційній діяльності;

– недоліки в організації розвідувально-пошукових заходів у протидії колаборaціонізму.

Переконані, що вирішення цих проблем дозволить підвищити ефективність діяльності слідчих та оперативних підрозділів щодо виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. Поділяємо позицію С. Албула, який стверджує, що «вдосконаленню оперативно-розшукової діяльності Нацполіції України в умовах воєнного стану можуть сприяти:

– внесення доповнень до ст. 41 КПК України в частині надання права оперативним підрозділам в умовах воєнного стану у випадках, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо, проводити необхідні оперативно-розшукові заходи ініціативно, без доручення слідчого в межах кримінального провадження;

– надання права оперативним підрозділам в умовах воєнного стану за відсутності об’єктивної можливості виконання доручень слідчого за кримінальними провадженнями у визначені строки, виконувати їх невідкладно

за наявності можливості;

– внесення доповнень до ст. 253 КПК України щодо письмового повідомлення осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваного, його захисника виключно після припинення або скасування воєнного стану;

– надання можливості оперативним підрозділам в умовах воєнного стану, за відсутності об'єктивної можливості отримання ухвали слідчого судді на проведення оперативно-розшукових заходів і НС(Р)Д, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, проводити їх за постановою керівника органу або підрозділу, з погодженням зі слідчим та прокурором;

– доповнення п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» положенням щодо введення в якості підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про кримінальні правопорушення, що вчинені невстановленими особами;

– доповнення ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» пунктом 5, який визначає в якості самостійної підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності необхідність перевірки осіб у зв'язку з проведенням фільтраційних і стабілізаційних заходів в умовах воєнного стану» [3, 180–181].

Перші наукові дослідження проблем виявлення та розкриття злочинів почалися ще в часи радянської криміналістики. У цьому контексті «розкриття злочину» трактувалося як діяльність слідчих та оперативних працівників, у межах кримінального провадження, швидке встановлення обставин злочину та осіб, які його вчинили. Основним завданням було не лише викриття даної особи(осіб) на основі достатньо зібраних доказів, але й унеможливлення її ухилення від відповідальності перед слідством та судом. Особливо активно проводились наукові дискусії, в тому числі й у теорії оперативно-розшукової діяльності, щодо дефініції «розкриття злочину». Під «розкриттям злочину»

розуміли виявлення ознак події злочину і особи, що його вчинила. Тобто, як у теорії оперативно-розшукової діяльності, так і в криміналістиці, розкриття злочину зазвичай пов'язували із виявленням і доказуванням:

– події злочину (час, місце, спосіб вчинення злочину);

– вини обвинуваченого у вчиненні злочину і мотивів злочину;

– обставин, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставин, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшуючих чи обтяжуючих покарання;

– характеру і розміру збитків, спричинених злочином.

Необхідно зауважити, що поняття «розкриття злочину» зазнало значних змін. Якщо раніше «розкриття злочину» здебільшого зводилося до встановлення обставин злочину та особи, яка його вчинила, то з прийняттям чинного КПК України під повним розкриттям слід розуміти завершене кримінальне провадження, в якому доведені всі обставини вчиненого злочину і набрав законної сили вирок суду. Такий підхід відображає напрям сучасного кримінального процесу не лише на швидке викриття особи, але й на зібрання доказової бази та дотримання принципів справедливого судочинства.

З прийняттям чинного КПК України, у теорії кримінального процесу «розкритим злочином» стали вважати «такий, щодо якого кримінальне провадження завершене, тобто, коли доказані усі обставини, що входять до предмету доказування, і у провадженні (справі) прийнято і вступило в силу одне із рішень, наприклад, обвинувальний вирок, постанова судді про закриття справи із звільненням особи, притягнутої в якості обвинуваченого (підсудного) від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки і втратою суспільної небезпеки діяння тощо» [234, с. 18–19].

За твердженням В. О. Юшко «у новому КПК України, розкритим злочином вважається такий, щодо якого кримінальне провадження завершене, тобто коли доказані усі обставини, що входять до предмету доказування, й у провадженні прийнято одне із рішень, наприклад обвинувальний вирок. Успішно здійснюваний процес розслідування – невіддільний від його мети,

тому повне розкриття злочину потрібно розуміти і як результат встановлення винної особи, а також усіх обставин події, що підлягають доказуванню, є підставою для закінчення досудового слідства» [499].

В. Лисенко вважав, що «під розкриттям злочину стосовно досудового розслідування у криміналістичному значені, слід розуміти механізм пізнання події, що розслідується, а також ступінь досягнення мети слідчої діяльності. Розкритим злочин вважається за умови встановлення істотних для вирішення провадження фактичних обставин, а також особи, яка вчинила злочин. Важливою складовою частиною такого розкриття є виявлення ознак прихованого (латентного) злочину й ознак злочину у подіях (вибуху, пожежі, дорожньо-транспортної пригоди), що можуть бути й не злочинними. Повністю розкритим злочин вважається, коли всі обставини, передбачені ст. 91 КПК України, встановлені і складений обвинувальний акт. Остаточно розкритим злочин вважається після набрання вироком суду чинності» [248, с. 26–27].

Слід зауважити, що діяльність з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є специфічним видом професійної суспільно корисної діяльності, що здійснюється різними суб'єктами (слідчим, дізнавачем, співробітником оперативного підрозділу, детективом тощо) з метою встановлення істини, на основі процесуального доказування у кримінальних провадженнях. В. Лисенко наголошував, що «виявлення та розкриття злочинів як форма діяльності правоохоронних органів, передує проведенню заходів щодо розслідування кримінальних правопорушень, а також є складовою частиною процесу розслідування останніх. Необхідність у цьому виникає з об'єктивних і суб'єктивних причин. Це, зокрема, зумовлене прихованим характером вчинення кримінальних правопорушень, особливо це стосується колаборційної діяльності й характеризуються досить високим ступенем латентності» [248, с. 35]. Тому, правоохоронні органи, зокрема, оперативні підрозділи повинні постійно вдосконалювати свої методи та оперативні підходи до виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, у тому числі, пов'язаних із колаборційною діяльністю. Вченим також доведено, що

«діяльність щодо виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень настільки складна, що потребує використання криміналістичних знань не лише на етапі розслідування, а й під час проведення попередніх організаційних та оперативно-розшукових заходів та НС(Р)Д» [248, с. 37].

Акцентовано, що ефективність розслідування колаборaційної діяльності здебільшого залежить від своєчасного початку кримінального провадження, об'єктивного та повного дослідження вихідної інформації про вчинене кримінальне діяння. Як наголошують вчені «своєчасність початку кримінального провадження є суттєвою передумовою для успішності виявлення доказової інформації й встановлення усіх обставин кримінального правопорушення, адже саме на початку розслідування закладається фундамент для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення, винуватості конкретної особи, виявляється і збирається значна кількість доказів» [41, с. 189; 144]. Слід підтримати також твердження О. Пчеліної, що «етап збирання та перевірки первинної інформації є обов'язковим для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, вибору напрямів розслідування, саме від нього залежить якість, оптимальність та ефективність кримінального провадження» [376, с. 124].

Сучасна правозастосовна практика свідчить про те, що саме ефективність проведення С(Р)Д на початковому етапі кримінального провадження зумовлює успіх процесу досудового розслідування колаборaційної діяльності та у подальшому судового розгляду матеріалів кримінального провадження. Це підтверджує й В. Шевчук, який наголошував: «допущення слідчим (прокурором) помилок саме на початку кримінального провадження може призвести до втрати важливої доказової інформації, а в деяких випадках зумовлює необхідність повторного проведення слідчих (розшукових) дій та виникнення конфліктних ситуацій у розслідуванні кримінальних правопорушень» [476, с. 426]. Як бачимо, виявлення ознак колаборaційної діяльності та особливості початку кримінального провадження є важливим

напрямом формування сучасної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Слід також враховувати, що виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, вимагає комплексного підходу, який передбачає реалізацію низки організаційних і практичних заходів, серед яких:

1. Застосування оперативними працівниками криміналістичних, психологічних знань для виявлення та документування осіб, які займаються колаборaційною діяльністю;

2. Обмін оперативною інформацією між учасниками процесу;

3. Застосування сучасних оперативно-технічних засобів, у тому числі й комп'ютерної техніки;

4. Своєчасне проведення оперативно-розшукових заходів з виявлення та нейтралізації колаборaційної діяльності;

5. Здійснення постійного моніторингу та аналізування оперативної обстановки щодо колаборaційної діяльності з метою прогнозування та своєчасного реагування на загрози вчинення таких діянь;

6. Узгодження діяльності слідчих і оперативних працівників й інших зацікавлених осіб; їх спільне планування та реалізація заходів щодо виявлення та розкриття кримінальних правопорушень даної категорії;

7. Використання сил, ресурсів та можливостей різних державних органів і громадських організацій;

8. Використання допомоги міжнародних партнерів та інших зацікавлених сторін у протидії колаборaційній діяльності;

9. Контроль ведення досудового розслідування за фактами вчинення колаборaційних діянь.

Проведення вказаних вище заходів спрямовується на виявлення та припинення дій, що загрожують національній безпеці й стабільності держави, а також притягнення винних до кримінальної відповідальності має сприяти підвищенню ефективності процесу виявлення та розкриття кримінальних

правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю.

Як свідчить оперативна практика, виявлення кримінальних правопорушень часто розпочинається ще до офіційного відкриття досудового розслідування. Зазвичай цей процес ініціює надходження оперативно значущої інформації про осіб, які замишляють, готують або вчиняють колабораційні діяння. Враховуючи зазначене, а також потребу у систематизації злочинних діянь даної категорії вбачається за доцільне запропонувати алгоритм щодо виявлення кримінальних правопорушень, пов’язаних з колабораційною діяльністю, який містить низку послідовних дій:

1. Пошук та отримання значимої оперативної інформації про осіб, які замишляють та готують вчинення колабораційних діянь.

2. Здійснення аналізування та оцінювання інформації щодо діяльності осіб, які підозрюються у вчиненні колабораційних діянь.

3.Прийняття процесуального рішення про початок кримінального провадження у разі наявності достатніх підстав.

4. На підставі отриманих результатів під час оцінювання оперативної інформації розробляються заходи щодо проведення оперативно-розшукових заходів та інших дій, для збирання доказової інформації та документування.

5. Проведення досудового розслідування для збору доказів і притягнення винних до відповідальності.

Наведене вище дозволяє запропонувати авторське визначення поняття «виявлення та розкриття колабораційної діяльності» - *це здійснення оперативними підрозділами та слідчими органами комплексу заходів щодо збирання доказової інформації, аналізування й документування її для здійснення розслідування колабораційної діяльності з метою встановлення осіб (розшуку їх), а також причетних до вчинення кримінальних правопорушень даної категорії та притягнення їх до кримінальної відповідальності згідно чинного законодавства України.*

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» – підставами для оперативно-розшукового документування в межах оперативно-

розшукових справ щодо фактів колаборaційної діяльності «може виступати наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно- розшукових заходів і засобів, про: кримінальні правопорушення, що готуються; осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення; розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України» [365].

Оперативні підрозділи, що займаються виявленням колаборантів, стикаються з необхідністю приймати рішення в умовах обмеженої інформації. Тому важливого значення набуває рівень професійної підготовки та досвіду оперативних працівників, їх вміння використовувати методи та засоби ОРД, а також тактичні прийоми для збирання та аналізування інформації про колаборaційну діяльність. Ефективність отримання необхідної оперативної інформації безпосередньо впливає на успішність виявлення осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з колаборaційною діяльністю [321]. З цього питання науковці дійшли висновку: «саме від якості отриманої інформації, що представляє оперативний інтерес залежить результативність, швидкість та ефективність здійснення оперативно-розшукових заходів із залучення основних та додаткових сил ОРД» [98, с. 180]. Наведене твердження має значення й під час проведення таких заходів щодо виявлення осіб, які готують злочини, пов'язані з колаборaційною діяльністю.

Зауважимо, що в теорії оперативно-розшукової діяльності існує кілька точок зору щодо безпосереднього визначення взагалі організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової протидії злочинності й місця в такій системі оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації, ідентичності та взаємозамінності використання термінів «оперативний пошук» та «оперативний (ініціативний) пошук». З точки зору теорії, оперативно-розшукова інформація за визначенням М. Перепелиці та В. Журавльова – це «фактичні дані, що мають безпосереднє або перспективне значення для вирішення стратегічних, тактичних і організаційних задач оперативно-розшукової діяльності, одержаної оперативними апаратами гласними і

негласними методами з різноманітних джерел, або ж отримані в ході аналітичного опрацювання первинних даних» [306, с. 40], На нашу думку, отримана значуща оперативно-розшукова інформація відносно осіб, які вчиняють колаборaційні діяння є сукупністю фактичних даних, що мають значення для попередження, виявлення, розкриття, припинення та документування їхньої злочинної діяльності. У цьому контексті, оперативно-розшукова інформація про колаборантів повинна містити відомості про їхню діяльність, плани, зв'язки та інші дані, необхідні для ефективної протидії колаборaційній діяльності.

Результати аналізування наукових праць та узагальнення практики оперативних підрозділів дозволяє об'єднати інформацію, що необхідна для виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з колаборaційною діяльністю у такі групи:

– інформація, що відноситься до тих колаборaційних діянь, що задумуються, готуються та вчиняються;

– інформація про форми, сили, методи і засоби, що використовуються у виявленні й розкритті кримінальних правопорушень, пов'язаних колаборaційною діяльністю та ефективності їхнього застосування.

Згідно з науковою позицією В. Сапальова «організація заходів, щодо отримання оперативно-розшукової інформації, зокрема, що пов'язана з використанням оперативно-технічних засобів підрозділами оперативної служби, є системою власної структурної побудови негласної діяльності, яка за умови високого рівня організації і взаємодії, прийнятті відповідних управлінських рішень та умовах функціонування оперативного підрозділу надає можливість тримати у стані оперативної готовності комплекс оперативно-технічних засобів та у випадку необхідності, використати для пошуку й фіксації оперативно-розшукової інформації, забезпечувати відповідно до розроблених методик і тактики ефективне застосування особовим складом, який пройшов спеціальну підготовку» [397, с. 73]. Вказане підтверджує таку форму отримання оперативної інформації й в умовах воєнного стану, але за

умови більш широкої взаємодії з іншими оперативними підрозділами правоохоронних і військових органів та СБУ.

Досліджуючи наукові позиції вчених у сфері отримання та використання оперативної інформації для планування і досягнення цілей оперативно-розшукових заходів з попередження кримінальних правопорушень, Н. Філіпенко під оперативно-розшуковою інформацією пропонувала розуміти «врегульовану чинним законодавством і розроблену на його основі нормативними актами сукупність документованих або оголошених відомостей стосовно виявлення, збирання, обробці, аналізування, збереження й одержання інформації про осіб і факти, що представляють оперативний інтерес, з використанням гласних і негласних оперативно-розшукових сил, засобів і методів, уповноваженими на те суб'єктами оперативно-розшукової діяльності» [451]. Вважаємо за необхідне доповнити визначення оперативно-розшукової інформації, що вона має *відповідати критеріям достовірності та об'єктивності, бути актуальною й придатною для застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів щодо осіб, які здійснюють підготовку чи вчинення колабораційних діянь*.

Разом з вказаним, віддаючи належне всім фахівцям у сфері оперативно-розшукової діяльності з піднятих питань, слід підтримати та навести досить аргументовану наукову позицію М. Стащака щодо такої класифікації:

1) «оперативний пошук і перевірки первинної оперативно-розшукової інформації;

2) планування, подальша перевірка оперативної інформації і реалізація ОРЗ та оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження;

3) встановлення причин і умов, що спряли вчиненню кримінальних правопорушень і здійсненню заходів оперативно-розшукової превенції» [419, с. 69].

Переконані, що наведена вченим класифікація у дозволить слідчим та оперативним працівникам системно підходити до запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю,

шляхом проведення С(Р)Д, НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів.

Працівники оперативних підрозділів постійно здійснюють оперативно-розшукову діяльність з пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб, які займаються колаборaційною діяльністю, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [305]. На базі статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» виникають завдання, що є підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності, є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, зокрема про:

1) кримінальні правопорушення, що готуються особами, які займаються колаборaційною діяльністю;

2) осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання,

3) осіб, безвісно відсутніх;

4) розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та за допомогою окремих такої категорії осіб проти України, яка направлена на виконання агресивних завдань рф;

5) взаємодію з оперативними підрозділами інших правоохоронних органів щодо отримання розвідувальної і контррозвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави [365].

Вбачається за доцільне до цього переліку додати пункт (6) стосовно *фінансування колаборaційної діяльності та осіб, причетних до неї.*

Під час розкриття та розслідування колаборaційної діяльності та встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення даної категорії необхідним є проведення низки НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів, серед яких:

1) проведення розвідувального опитування;

2) пошук інформації у мережі Інтернет, соціальних мережах ;

3) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;

4) проведення тимчасового доступу до речей і документів;

5) за можливості проведення обшуку за місцем проживання особи.

Зауважимо, що обшук за місцем проживання підозрюваної особи проводять з метою отримання доказів щодо її причетності до вчинення колаборaційних діянь, а саме: виявлення та вилучення зброї; комп'ютерної техніки та мобільних пристроїв, на яких може міститись інформація щодо підтвердження зв'язків такої особи з представниками окупаційної адміністрації. При цьому, науковцями зазначено, що «через окупацію частини регіонів України у слідчих органів може бути відсутня фізична можливість проведення обшуку за місцем проживання тих чи інших осіб» [260]. Отож, ефективне розслідування колаборaційної діяльності потребує комплексного застосування НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів, проте проведення окремих з них, зокрема обшуків, може бути ускладнене через тимчасову окупацію частини територій України.

Цей напрям підтримав Т. Вайда, який вказав: «документування та розслідування колаборaційної діяльності передбачає застосування слідчими низки заходів, зокрема:

1) фіксація та систематизація доступних фактів (дій, діяльності) підозрюваних осіб у ЗМІ, в тому числі в Інтернет-ресурсах, на місцевому телебаченні тощо;

2) аудіо-, фото- та відеосвідчення очевидців (постраждалих) з числа місцевих жителів окупованої території;

3) аналізування ЗМІ країни-терориста щодо висвітлення стану справ на окупованих територіях;

4) оригінали/копії розпорядчих документів місцевих «керівників» населеного пункту, письмові заяви, відомості оплати праці та ін. [40, с. 16].

Переконані, до цього переліку слід додати:

5) використання спеціальних технічних засобів для фіксації доказів;

6) проведення судових експертиз для встановлення фактів та обставин, що мають значення для даного кримінального провадження.

Крім того, в статтях 7, 8 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлено види заходів ОРД, що визначають напрями пошуку та отримання оперативно-розшукової інформації у виявленні та розкритті злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю:

1) пошук відомостей щодо осіб, які замислюють, готуються або вчинили колабораційні діяння;

2) пошук відомостей про осіб, які беруть участь у фінансуванні або підтримці окупаційних організацій або осіб-колаборантів;

3) пошук відомостей про осіб, що були чи є співучасниками кримінальних правопорушень даної категорії;

4) пошук відомостей про підозрюваних осіб, місць де вони можуть перебувати та здійснювати колабораційну діяльність чи мають намір вчинити колабораційні діяння.

Таким чином, наведені напрями пошуку та отримання оперативно-розшукової інформації можуть бути використані уповноваженими особами для виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

Для підвищення результативності у виявленні осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, необхідно застосовувати сучасні засоби ОРД щодо виявлення та затримання осіб, які замишляють, готують та вчиняють кримінальні правопорушення даної категорії. На нашу думку, застосування оперативної техніки дозволить своєчасно виявляти осіб, які займаються колабораційною діяльністю, а також сприятиме проведенню ефективного досудового розслідування.

У сучасних умовах категорія осіб, які готують і вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані із колабораційною діяльністю, використовують мережу Інтернет, засоби мобільного та інших видів зв'язку й інші сучасні

пристрої та техніку. Враховуючи це оперативні підрозділм здійснюють ОРЗ щодо отримання первинної оперативної інформації з метою виявлення, розкриття та припинення таких фактів.

Результати аналізування криміногенної та оперативної обстановки в Україні свідчать про те, що має місце тенденція до значного збільшення оснащеності сучасною технікою злочинців. На підставі вищезазначеного виникла нагальна необхідність моніторингу, аналізування й оцінювання ринку існуючих і перспективних моделей технічних засобів для недопущення створення та реалізації або вилучення відповідних технічних засобів захисту осередку злочинного середовища чи окремих груп злочинців.

Результати дослідження оперативно-розшукової практики свідчать про те, що особи, які готують або вчиняють злочини, повязані з колаборaційною діяльністю, вимагає від оперативних підрозділів поліції проведення адекватних і ефективних заходів протидії. Так, особи або група осіб широко використовують для конспірації та вчинення кримінальних правопорушень сучасні засоби зв'язку та інші види наукових технічних досягнень, зокрема різновиди технічних засобів інформаційного захисту, що ускладнює отримання оперативної та доказової інформації у протидії колаборaційній діяльності. На підставі цього, з метою ефективної протидії колаборaційній діяльності, удосконалення використання засобів ОРД слід вважати ще одним із важливих напрямів витребування, надходження, накопичення і використання значимої оперативної інформації про злочинні наміри підозрюваного та здійснювані конкретні дії під час підготовки та вчинення колаборaційних діянь.

Правове забезпечення щодо застосування засобів ОРД регламентується відповідними нормативно-правовими актами, зокрема в ст.ст. 30, 31; ч. 2 ст. 32 Конституції України; п.п. 9, 10, 11 ч. 1 ст. 8 та ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»; ст. 273 КПК України та іншими нормативно-правовими актами, зокрема відомчими. Однак, оперативним працівникам слід пам'ятати, що в них зазначено певні обмеження

і для одержання такої інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу [365]. Дане положення визначає правозастосування засобів ОРД у виявлені та розкритті злочинів, повязаних з колабораційною діяльністю.

Особливістю проведення НС(Р)Д за допомогою застосування засобів ОРД, є одним із додаткових напрямів отримання доказів у кримінальному провадженні та значимої оперативної інформації з метою використання у тактиці проведення С(Р)Д та НС(Р)Д, що також тимчасово може обмежувати конституційні права, свободи людини та громадянина (щодо недоторканності приватного життя і житла, особистої таємниці, таємниці листування, телефонних переговорів) [509]. Такі заходи мають проводитись на підставі відповідного аргументованого клопотання слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді [334].

Під час проведення НС(Р)Д вдповідно до ст. 32 «Оперативно-технічне управління електронними комунікаційними мережами в умовах надзвичайного та воєнного стану» Закону України «Про електронні комунікації»: «оператори телекомунікацій зобов'язані за власні кошти встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів, і забезпечувати функціонування цих технічних засобів, а також у межах своїх повноважень сприяти проведенню оперативно-розшукових заходів та недопущенню розголошення організаційних і тактичних прийомів їх проведення. Оператори телекомунікацій зобов'язані забезпечувати захист зазначених технічних засобів від несанкціонованого доступу» [363].

Слід акцентувати, що сучасна спеціальна техніка не тільки слугує джерелами для збору доказів, але й первинної інформації, її аналізування, передавання, оцінювання, але й можуть створювати й превентивні умови, що забезпечують раннє виявлення злочинних намірів колаборантів, етапів підготовки до них, а за умови їх застосування сприяють ускладненню чи взагалі

виключають можливість вчинення колабораційних діянь особами, які замишляють, готують, або їх вчиняють. Поряд із цим, спеціальна техніка застосовується також й для: розшуку підозрюваних; встановлення їх причетності до вчинення конкретного злочину і визначення місця їх (його) знаходження; виявлення та затримання злочинців; здійснення збору інформації про протиправні дії злочинців; встановлення окремих осіб (зв'язки) та окремих співучасників, а також організаторів, учасників, співучасників злочинної групи чи організації тощо.

Інтенсивний розвиток сучасних технічних та інших засобів, що відносять до спеціальної техніки, дозволяє оперативним підрозділам поліції ефективно і оперативно здійснювати проведення С(Р)Д, НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів. Особливе місце в цьому процесі посідають сучасні можливості використання мережі Інтернет. Відповідно до ст. 265 КПК України «Фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж та Інтернету за допомогою технічних засобів, в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем» закріплено, що зміст інформації, яка передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначених НС(Р)Д. У випадку виявлення в інформації відомостей, що мають значення для конкретного кримінального провадження, у протоколі відтворюється відповідна текстова частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження інформації. Частина 2 цієї статті КПК України визначає, що зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носієві особою, яка здійснювала таке зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передання інформації [226].

Як свідчить практика слідчих і оперативних підрозділів, застосування технічних засобів під час проведення НС(Р)Д і оперативно-розшукових заходів, зокрема із застосуванням оперативної техніки та матеріалів, отриманих за її допомогою у виявленні та розкритті злочинів, повязаних з колабораційною

діяльністю, є одним із важливих напрямів у їх діяльності. Надання слідчим доручення оперативному працівнику окремо передбачає проведення НС(Р)Д з метою пошуку та фіксації фактичних даних кримінального правопорушення та документування протиправних діянь з боку окремих осіб чи їх груп [490].

Прийняття рішення про проведення НС(Р)Д, подання, узгодження з прокурором відповідних клопотань до слідчого судді, фіксація, оцінювання та використання їх результатів регулюються відповідно до глави XXI КПК України.

На сучасному етапі застосування оперативної техніки у виявленні та розкритті кримінальних правопорушень, повязаних з колаборацією діяльністю, вона сприяє вирішенню низки завдань ОРД, серед яких:

1) виявлення та фіксація злочинної діяльності таких осіб, які мають оперативний інтерес;

2) документування протиправних дій осіб, що перевіряються чи розробляються, для отримання фактичних даних, з подальшим використанням їх слідчим під час проведення досудового розслідування;

3) забезпечення конспірації під час проведення НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів із застосуванням засобів ОРД;

4) викриття фактів щодо використання особами, які замишляють чи вчиняють колаборацій ні діяння, сучасних технічних засобів під час проведення контррозвідувальних дій.

Слід враховувати, що прийняття рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником із повідомленням прокурора про прийняте рішення.

Наголосимо, що негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення

місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються виключно з метою протидії вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину; запобіганню і припиненню терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

Зауважимо, що проблема використання оперативної техніки в ході проведення заходів попередження, виявлення й розкриття кримінальних правопорушень, а також припинення та проведення досудового розслідування постійно перебувала та перебуває в центрі уваги як вчених, так і практиків. На сьогодні залишається досить проблемним питанням процесуального оформлення і використання результатів проведенних НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів слідчими, дізнавачами у кримінальному провадженні, а також під час отримання доказів суб'єктами ОРД, що носять не процесуальний характер [490].

Результати аналізування положень чинного КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», дозволяють зазначити, що вдосконалення тактики ОРД у виявленні та розкритті злочинів, пов'язаних з колаборaційною діяльністю, є можливим за рахунок проведення оперативно-розшукових заходів, С(Р)Д і НС(Р)Д. Оперативні працівники під час проведення НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів вирішують такі завдання, як:

1) отримання та перевірка оперативної інформації щодо злочинної діяльності осіб, які готують або вчиняють злочини, пов'язані з колаборaційною діяльністю;

2) виявлення та затримання такої категорії осіб;

3) встановлення та розшук осіб, які вчинили колаборaційні діяння та ухиляються від слідства та суду.

Ефективне виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із

колаборaційною діяльністю, вимагає комплексного підходу до збору доказів. Під час виявлення використання різноманітних джерел інформації підозрюваним у колаборaційній діяльності застосування сучасних технологій та спеціальних технічних засобів дозволяє суттєво покращити результативність виявлення, розкриття та розслідування злочинів даної категорії. Проактивна стратегія запобігання таким злочинам шляхом проведення випереджувальних заходів є важливою складовою протидії колаборaційній діяльності.

Слід вказати, що одним із ключових етапів щодо виявлення, розкриття та розслідування колаборaційної діяльності є документування. Зауважимо, що у теорії оперативно-розшукової діяльності документування – це здійснюваний за оперативно-розшуковою справою процес негласного збирання, фіксації, систематизації, перевірки та оцінювання фактичних даних про подію кримінального правопорушення й осіб, причетних до його підготовки або вчинення, забезпечення можливості їх використання для запобігання та розкриття злочинів, застосування до розроблювальних передбачених законом заходів відповідальності, а також для забезпечення кримінального провадження [310].

Науковці зазначали: «Сутність документування полягає в тому, що воно є видом пізнавальної діяльності, яке ґрунтується на застосуванні спеціальних сил, засобів і методів ОРД. Під час документування пізнається факт (явище) реальної дійсності – готування до кримінального правопорушення та його вчинення. Оперативно-розшукове документування зумовлюється поводженням розроблювальних осіб, які, вчиняючи, як правило, неочевидні тяжкі та особливо тяжкі злочини, прагнучи залишитися не викритими заздалегідь до них готуються, маскують свої дії, знищують сліди й, відповідно, інші докази тощо» [5, с. 63]. На наше переконання, оперативно-розшукове документування є важливим інструментом правоохоронних органів для протидії колаборaційній діяльності, оскільки дозволяє виявляти та документувати злочинну діяльність, а також збирати докази для подальшого використання у кримінальному провадженні [310]. При цьому важливо забезпечувати законність та

конфіденційність під час проведення НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів. Для викриття та затримання підозрюваних осіб оперативні підрозділи використовують весь арсенал негласних сил, методів і засобів оперативно-розшукової діяльності.

Т. Вайда вказував, що «документування та розслідування колабораційної діяльності передбачає застосування слідчими таких методів:

1) фіксація та систематизація доступних фактів (дій, діяльності) підозрюваних осіб у медіа, в тому числі в Інтернет-ресурсах, на місцевому телебаченні тощо;

2) аудіо-, фото- та відео-свідчення очевидців (постраждалих) з числа місцевих жителів тимчасово окупованої території;

3) аналізування медіа країни-терориста щодо висвітлення стану справ на тимчасово окупованих територіях;

4) оригінали/копії розпорядчих документів місцевих «керівників» населеного пункту, письмові заяви, відомості оплати праці та ін.» [40, с. 16].

Слід погодитись із такою позицією, оскільки дійсно моніторинг інформації у медіа, соціальних мережах та інших онлайн-ресурсах може дати можливість отримати докази колабораційної діяльності, зокрема у вигляді відео- та фото-доказів. Ці матеріали можуть бути використані у сукупності з іншими доказами для формування доказової бази у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності. Зазначимо, що за фактами колабораційної діяльності виявленню та документуванню підлягають фактичні дані, які вказують на злочинні дії розроблювальних осіб, а саме:

– про подію злочину (час, місце, спосіб, інші обставини вчинення злочину);

– про причетність розроблювальних осіб до підготовки або вчинення колаборайційні діянь і мотивах, що спонукають останніх вчиняти протиправні дії;

– про обставини, що характеризують їх особистість;

– про місцезнаходження знарядь вчинення злочину або інших предметів,

здобутих злочинним шляхом тощо. При цьому існують три напрями документування злочинних дій розроблювальних осіб, а саме:

а) виявлення осіб, які можуть бути свідками у кримінальному провадженні за фактами колаборaційної діяльності;

б) виявлення предметів і документів, що мають доказове значення у кримінальному провадженні за фактами колаборaційної діяльності;

в) фіксація дій розроблювальних осіб з метою подальшого використання отриманих фактичних даних під час доказування у ході розслідування колаборaційної діяльності.

У теорії оперативно-розшукової діяльності визначено, що «документування злочинних дій розроблюваних осіб відбувається шляхом: виявлення осіб, проінформованих про протиправну діяльність розроблюваних, які можуть бути свідками; виявлення документів, які підтверджують протиправну діяльність розроблюваних осіб і їх зв'язки; виявлення предметів, використаних розроблюваними особами для досягнення злочинного результату; закріплення даних про дії розроблюваних осіб в процесі спостереження за ними» [5, с. 64]. Отже, документування фактів колаборaційної діяльності передбачає збирання та фіксацію фактичних даних про: готування, вчинення злочину; осіб, причетних до нього; їхні мотиви, обставини та засоби вчинення; а також предмети й документи, що мають доказове значення, для подальшого використання під час розслідування та доказування.

Тактичні прийоми у виявленні та розкритті осіб, які займаються колаборaційною діяльністю оперативними підрозділами застосовуються у таких напрямах:

1) запобігання, попередження, виявлення і розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю;

2) розшук правопорушників, які переховуються від досудового розслідування та суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;

3) під час планування та реалізації тактики НС(Р)Д та окремих оперативно-розшукових заходів;

4) у взаємодії зі слідчими, дізнавачами, правоохоронними органами, державними органами влади, ЗСУ, СБУ, військовими відомствами тощо.

Поряд із цим, сприяти підвищенню ефективності діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення та розкриття колабораційної діяльності може здійснення таких заходів:

– створення міжвідомчих постійних і тимчасових науково-практичних творчих груп з метою проведення наукових досліджень з проблем виявлення та розкриття злочинів, пов’язаних з колабораційною діяльністю, та удосконалення законодавства і відомчої нормативної бази ;

– розробка критеріїв оцінювання діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення та розкриття злочинів, пов’язаних з колабораційною діяльністю ;

– використання новітніх технологій, таких як аналітика даних, штучний інтелект та кіберрозвідка, для виявлення підозрілої діяльності та прогнозування потенційних загроз;

– вжиття заходів щодо запобігання корупції у лавах правоохоронних органів, що може сприяти більш ефективній протидії колабораційній діяльності;

– організація взаємодії з військовими адміністраціями, ТЦК, СП, громадянами тощо.

Реалізація зазначених заходів можлива лише із застосуванням комплексного підходу, адже саме вони створюють основу для формування дієвої системи щодо протидії колабораційній діяльності.

На підставі наведеного вище, можна стверджувати, що виявлення та розкриття злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, є актуальною проблемою в умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за колабораційну діяльність у статті 111-1, однак існують нагальні проблеми у правозастосовній практиці. Основними проблемами є: недостатній рівень нормативного регулювання; недостатня оперативна готовність сил оперативних

підрозділів і обмеженість засобів; відсутність спеціалізації щодо протидії колаборaційній діяльності; недоліки інформаційно-аналітичної роботи.

Оперативно-розшукову діяльність слід визнати важливим інструментом для виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. Використання негласних сил, методів та засобів оперативно-розшукової діяльності дозволяє виявляти та документувати злочинну діяльність колаборантів. Вирішення існуючих проблем та вдосконалення законодавства й правозастосовної практики є необхідною умовою для ефективної протидії колаборaційній діяльності та захисту національної безпеки України.

Виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, є самостійним та одним із найбільш відповідальних напрямів діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану, від ефективності якого безпосередньо залежить своєчасність документування протиправної діяльності, припинення її подальшого розвитку та забезпечення належного доказування у кримінальному провадженні. Особливість даної категорії кримінальних правопорушень полягає у високому рівні латентності, різноманітності форм зовнішнього прояву, активному використанні інформаційно-комунікаційних технологій, а також тісному зв'язку з діяльністю держави-агресора та окупаційних адміністрацій, що суттєво ускладнює процес їх виявлення.

Така діяльність повинна здійснюватися на основі комплексного використання можливостей оперативної та аналітичної роботи, моніторингу інформаційного простору, використання спеціальних знань і міжвідомчої взаємодії. При цьому першочергового значення набуває своєчасне встановлення первинних індикаторів колаборaційної поведінки, які можуть проявлятися у публічній підтримці держави-агресора, співпраці з окупаційними органами влади, передачі матеріальних ресурсів ворогу, інформаційному сприянні окупаційному режиму та інших формах протиправної діяльності, передбачених ст. 111-1 КК України.

Результативність виявлення колаборaційних кримінальних

правопорушень значною мірою залежить від належної організації взаємодії між оперативними підрозділами, слідчими, прокурорами, Службою безпеки України, військовими формуваннями та громадськістю. Водночас сучасні умови воєнного стану обумовлюють необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, розширення можливостей використання цифрових технологій та впровадження нових методів виявлення осіб, причетних до колаборaційної діяльності.

Отже, виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, слід розглядати як початковий етап формування доказової бази й одну з ключових передумов успішного розслідування кримінальних правопорушень даної категорії. Його ефективність забезпечується поєднанням оперативних, правових, організаційних та аналітичних заходів, спрямованих на своєчасне отримання, перевірку та процесуальне закріплення інформації про протиправну діяльність осіб, які співпрацюють з державою-агресором.

4.3. Проблеми взаємодії під час розслідування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю

Здійснене дослідження вказує на те, що більшість злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, виявляється та розкривається оперативними працівниками правоохороних органів Укаїни на підставі отриманої значущої оперативної інформації, яка здобута здебільшого під час проведення оперативно-розшукових заходів негласними методами. Оперативними працівниками затримується на місці вчинення за ст. 111-1 КК України кримінального правопорушення тільки 54,3 % осіб, що вказує на недостатність ефективного проведення контррозвідульних заходів, оскільки особи, які готують і вчиняють кримінальне правопорушення, залишається на свободі та

продовжують здійснювати свою злочинну діяльність, що негативно впливає на стан національної безпеки та правопорядку в державі. На сьогодні залишається актуальною проблема взамодії слідчих, дізнавачів і працівників оперативних підрозділів під час встановлення осіб, які вчинили злочини, пов'язані із колабораційною діяльністю, та якісного й всебічного розслідування кримінального провадження за такими фактами. Крім того, ситуація ускладнюється тим, що в умовах воєнного стану на тимчасово окупованих територіях розслідування кримінальних проваджень даної категорії часто залишається неможливим, а затримання підозрюваних на місці вчинення злочину є важливим аспектом для збору доказів і притягнення до винних кримінальної відповідальності.

У контексті розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, ефективна взаємодія між учасниками кримінального провадження в умовах воєнного стану набуває особливого значення, оскільки такі злочини часто характеризуються складністю та багатоепізодністю, у т.ч. наявністю організованих груп. Тому необхідно постійно удосконалювати систему взаємодії та координації між учасниками кримінального провадження, що є важливою умовою успішного розслідування колабораційної діяльності.

Вирішення проблем взаємодії під час розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, в умовах сьогодення є надзвичайно актуальним і вимагає комплексного підходу із залученням субєктів державних органів, воєних адміністрацій, ТЦК та СП і керівництва областей, підприємств, громадських організацій тощо. В юридичній літературі питання взаємодії були предметом дослідження та висвітлені в наукових працях вітчизняних вчених, серед яких: Л. Аркуша, О. Бандурка, І. Козаченко, В. Лисенко, О. Подобний, В. Пчолкін, С. Слінько, В. Стратонов, О. Татаров, В. Сапальов, Д. Середа, О. Тарасенко, В. Фаринник, М. Цуцкіридзе, В. Тертишник, В. Шепітько, О. Юхно та інші. Водночас, значна кількість проблем взаємодії під час розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, все ще залишається недостатньо дослідженою і є предметом активного обговорення.

Взаємодія під час розслідування злочинів є одним із ключових категорій кримінального процесуального права та криміналістики. У зв'язку з тим, що чинним кримінальним процесуальним законодавством поняття взаємодії не визначено, відсутня єдина точка зору щодо її суті та змісту серед вчених і практиків. Взаємодію вчені пропонують розглядати як «сумісну узгоджену діяльність самостійних в організаційному плані суб'єктів, спрямовану на комплексне вирішення загальних задач і здійснювану з використанням передбачених законом та нормативними актами методів та засобів, які притаманні кожній стороні взаємодії» [217], а розвиток механізмів взаємодії є критично важливим для досягнення успішних результатів у сфері кримінального правосуддя.

У криміналістичній літературі виокремлють загальні та спеціальні принципи взаємодії. Загальні принципи поширюються на всіх суб'єктів взаємодії. Спеціальні принципи взаємодії розподіляються між окремими її учасниками. До них вченими вінесено: «процесуальну самостійність суб'єктів взаємодії, законність, поділ компетенції між учасниками взаємодії, нерозголошення учасниками взаємодії інформації отриманої під час її реалізації, узгодженість планування та виконання дій учасниками взаємодії, наявність обміну інформацією тощо» [446, с. 72–74]. Подіяючи позицію науковців зауважимо, що спеціальні принципи взаємодії можуть допомогти слідчим забезпечити ефективне та об'єктивне розслідування злочинів, пов'язаних із колаборацією діяльністю.

В. Пчолкін акцентував: «вихідними положеннями принципів взаємодії слід вважати:

– чітке усвідомлення учасниками взаємодії мети та завдань;

– процесуальну самостійність слідчого або особи, яка провадить дізнання чи слідчі дії, невтручання в їх процесуальну діяльність посадових осіб і органів, які не здійснюють кримінальний процес чи оперативно-розшукову діяльність;

– самостійність слідчого і працівників оперативних підрозділів і спеціалістів, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань, в

обранні засобів і тактичних прийомів здійснення спільних зі слідчим заходів;

– чітке додержання на основі чинного законодавства компетенції учасників взаємодії;

– комплексне використання сил, засобів і методів, які є в розпорядженні взаємодіючих працівників правоохоронних органів;

– нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності;

– наступальність у роботі під час розслідування злочину» [383, с. 99–100].

Вбачається доцільним до наведених принципів додати й такі, як:

– визначення ролі та відповідальності кожного учасника взаємодії;

– використання сучасних технологій і засобів комунікації для підвищення ефективності обміну інформацією та координації дій;

– постійне оцінювання ефективності взаємодії та внесення коректив до стратегії й тактики взаємодії на основі результатів цієї оцінки;

– дотримання прав людини та основних свобод під час здійснення взаємодії.

Координація, на наш погляд, є важливою складовою процесу управління, тісно пов’язаною з плануванням, організацією та контролем, і може розглядатися як самостійна функція, що забезпечує ефективність діяльності організації. Слід підтримати наукову позицію В. Плішкіна стосовно того, що «координація – це організація взаємодії» [347, с. 506]. Під час розслідування колаборційної діяяльності різні суб’єкти (залучені сторони) можуть мати різний статус або повноваження. Зокрема, у слідчо-оперативних групах слідчому надається керівна роль, що вимагає від нього здатність координувати дії інших учасників процесу. Це означає, що слідчий несе відповідальність за організацію розслідування, забезпечуючи ефективну взаємодію між усіма учасниками даного процесу.

Переконані, що одним із ключових аспектів успішного розслідування злочинів, пов’язаних із колаборційною діяльністю, є ефективна взаємодія між усіма учасниками кримінального провадження, зокрема, між слідчими,

оперативними працівниками, судовими експертами, прокурорами, військовими адміністаціями тощо. Така взаємодія забезпечує своєчасне отримання та обмін необхідною інформацією, координацію дій і злагодженість у роботі, що в кінцевому підсумку сприяє підвищенню ефективності розслідування колабораційної діяльності. Крім того, ефективна взаємодія між учасниками кримінального провадження дозволяє:

– забезпечити повноту та об'єктивність розслідування;

– уникнути дублювання дій між оперативними підрозділами;

– підвищити рівень взаємодії між учасниками розслідування;

– забезпечити належний захисту прав та інтересів свідків тощо.

В організації взаємодії під час розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, важливе місце традиційно посідає взаємодія органів СБУ, НПУ з їх територіальними підрозділами, що має багатоаспектний характер. У сучасній науці тривають дискусії щодо тлумачення понять «взаємодія» та «координація». Однак, єдина наукова позиція щодо їх визначення на сьогодні відсутня. У зв'язку з цим, виникає необхідність більш детально розглянути ці поняття, щоб сформувати єдиний підхід до їх розуміння як у теоретичній, так і в практичній площині, а також забезпечити їх законодавче закріплення.

Взаємодія означає «взаємно діяти», «спільно працювати», «співдіяти» і базується на законі та підзаконних актах; «взаємодія – це спільна або погоджена за місцем і часом у певних межах діяльність оперативних підрозділів між собою та з іншими підрозділами і службами, що здійснюється відповідно до їхньої компетенції та спрямована на виявлення та припинення злочинів, нейтралізацію причин і умов, які сприяють їх вчиненню» [276, с. 82].

Результати аналізування наукових джерел свідчать, що термін «взаємодія» має більш широкий зміст порівняно з поняттям «координація». Так, у філософському розумінні взаємодія означає «категорію, що відображає процеси впливу різноманітних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним

об’єктом іншого» [15, с. 57]. Термін «взаємодія» як філософська категорія відображає «процеси дії об’єктів один на одного, їх взаємну обумовленість» [14, с. 68]. Таким чином, категорія «взаємодія» з філософської точки зору характеризується такими основними рисами:

– наявністю зв’язків між суб’єктами;

– наявністю тих зв’язків, які забезпечують можливість взаємного впливу;

– наявністю самого процесу впливу, що призводить до взаємних змін у всіх сторонах, що взаємодіють між собою.

Наголосимо, що під час розслідування колаборaційної діяльності важливо розрізняти поняття «взаємодія» та «координація». Вдається, що основна різниця між цими поняттями полягає в тому, що на відміну від взаємодії, координація обов’язково передбачає надання посадової особі повноважень, що мають спрямовувати зусилля дій інших учасників даного процесу.

У науковій юридичній літературі існують різні підходи до розуміння і визначення понять «взаємодія» та «координація», що відображає складність і багатогранність цих понять. Так, розглядаючи проблеми взаємодії підрозділів національної поліції з громадськістю, науковці визначають взаємодію як «такий стан взаємозв’язків між ними, за якого вони здійснюють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу діяльності з метою підвищення ефективності охорони громадського порядку та протидії правопорушенням» [280; 288, с. 18]. Переконані, що взаємодія передбачає наявність певних механізмів та інструментів, які забезпечують ефективну співпрацю між правоохоронними органами та громадськістю, і може здійснюватися у різних формах, серед яких спільні заходи, громадські ради, публічні звіти тощо.

А. Хитра зазначає, що «взаємодія слідчого із працівниками оперативних підрозділів під час здійснення кримінального провадження – це заснована на законі та спільності завдань у кримінальному судочинстві погоджена колективна діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів і сил слідчих, обумовлена їх компетенцією й формами діяльності та спрямована на розслідування й попередження злочинів» [457, с. 6]. Активна

взаємодія між слідчими та оперативними працівниками й іншими суб'єктами сприяє чіткій координації, що підвищує ефективність розслідування колаборaційної діяльності та сприяє більш якісному виконанню завдань у кримінальному судочинстві. Це не тільки посилює правозастосування у досліджуваному напрямі, але й слугує забезпеченням превентивних заходів у майбутньому.

У свою чергу, В. Малюга, аналізуючи практику взаємодії слідчих з іншими суб'єктами в кримінальному провадженні [261], пропонує «викласти принципи цієї взаємодії у такому варіанті:

– керівна та організуюча роль слідчого в організації та здійсненні слідчої діяльності та забезпеченні взаємодії. Цей принцип полягає в тому, що згідно положень чинного КПК України саме на слідчого покладається загальне керівництво розслідуванням, він зобов'язаний задля досягнення мети розслідування залучати інших його суб'єктів. Крім загального керівництва на слідчого покладається організуюча функція, що полягає у розподілі під час здійснення слідчої діяльності завдань, засобів, сил тощо;

– розмежування компетенції в процесі взаємодії між усіма суб'єктами, залученими до досудового розслідування. Одним з досить вдалих випадків такого розмежування необхідно назвати положення «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [159] використовуються в процесі взаємодії; спільне й погоджене планування організаційних, кримінальних процесуальних, оперативно-розшукових та інших передбачених законодавством дій;

– безперервний обмін інформацією між учасниками, організаторами та керівниками взаємодії;

– взаємодії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї інструкції містяться положення, що «у разі виявлення співробітником оперативного підрозділу в процесі виконання доручення слідчого обставин, що свідчать про необхідність проведення обшуків у житлі

чи іншому володінні особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, ним складається мотивований рапорт, який доповідається начальнику оперативного підрозділу для прийняття рішення про проведення обшуку в порядку, встановленому КПК України. Слідчий, враховуючи наявну інформацію, на підставі доручення має право залучити співробітників оперативних підрозділів, інших органів і підрозділів внутрішніх справ для участі в проведенні цієї С(Р)Д» [159];

– узгодженість, усіх без винятку заходів у межах взаємодії між слідчим, оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у кримінальному провадженні. Цей принцип покликаний забезпечити ефективність взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час реалізації ними різних форм взаємодії. Узгодженість має забезпечуватись різними засобами, залежно від конкретної форми взаємодії. Наприклад, узгодженість під час організації взаємодії за умови надходження до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них суттєво відрізнятиметься від узгодженості під час організації взаємодії за умови направлення оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу. Мета цих форм взаємодії в обох випадках залишатиметься сталою – це попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень; притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили; відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди; відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Проте, засоби забезпечення узгодженості обиратимуться різні. У першому випадку, така узгодженість досягається створенням слідчо-оперативної групи (далі – СОГ) та чітким визначенням завдань для кожного її учасника й розмежуванням компетенції. В другому випадку, засобом забезпечення узгодженості є спільна робота між слідчим та оперативним

підрозділом, і насамперед, між керівництвом цього підрозділу;

– відомчий контроль та прокурорський нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування [334] в межах взаємодії між слідчим та іншими суб'єктами цього розслідування;

– відображається у контролі та нагляді за ефективністю та правомірністю взаємодії між слідчим й іншими суб'єктами її організації та реалізації (здійснення). Ці заходи забезпечуються безпосереднім керівництвом слідчих та оперативних підрозділів; керівництвом територіальних підрозділів чи управлінь правоохоронних органів, що уповноважені на здійснення кримінального провадження; прокурором та слідчим суддею» [261, с. 89–90].

Акцентуємо, що взаємодія слідчих з іншими суб'єктами у кримінальному провадженні щодо розслідування колаборційної діяльності має ґрунтуватися на принципах керівної ролі слідчого, розмежування компетенції, узгодженості дій, безперервного обміну інформацією, відомчого контролю та прокурорського нагляду за додержанням законів [334]. Поряд із цим В. Плішкін виокремлює «два види взаємодії:

– позитивна, під якою пропонується розуміти такий режим взаємозв'язків між елементами системи підрозділів поліції, що забезпечує погоджене функціонування з метою розв'язання загальних завдань;

– негативна взаємодія в органах поліції, яку пропонується трактувати, як режим взаємозв'язків між елементами системи поліції, за якого функціонування цих елементів спрямовано на досягнення протилежних цілей (вплив та дії кожного спрямовано на те, щоб перешкодити розвитку іншого суб'єкта)» [347, с. 503].

Крім того, вченими пропонується розуміти «координацію, як управлінську діяльність, спрямовану на погодження функціонування елементів системи правоохоронніх органів у режимі, який забезпечує найефективніше досягнення поставлених перед системою цілей. Тобто, координація полягає в організації, насамперед правовими засобами, взаємодії між елементами системи, тобто, координація – це організація взаємодії» [29, с. 505–506].

Отож, взаємодія між учасниками розслідування має бути організованою. Під час організованої взаємодії один із учасників наділений повноваженнями щодо координації дій інших суб'єктів. Це означає, що такий учасник має право спрямовувати та узгоджувати дії інших з метою досягнення спільної мети. У цьому контексті термін «взаємодія» передбачає наявність координації лише тоді, коли один із учасників має певні повноваження щодо інших. Це дозволяє чітко розмежувати випадки взаємодії з координацією та без неї. Крім цього, під час оцінювання взаємодії між учасниками слід враховувати наявність або відсутність координаційних повноважень у одного з них, що сприятиме кращому розумінню характеру взаємодії та її результативності у досягненні спільних цілей під час розслідування колабораційної діяльності.

У науці існують також інші підходи та наукові позиції щодо розгляду поняття взаємодії, як то - сутність взаємодії полягає у спільних узгоджених діях, спрямованих на спільні цілі, у взаємодопомозі під час вирішення завдань. Водночас І. Козаченко взаємодію відповідних оперативних підрозділів між собою розглядає як «своєрідну модель використання негласних сил і заходів, оперативно-технічних засобів, обміну конфіденційною інформацією, проведення спеціальних операцій з урахуванням оперативної обстановки або оперативно-розшукової ситуації» [184, с. 192].

Наголосимо, що взаємодія оперативних підрозділів між собою є складною системою використання негласних сил і оперативно-розшукових заходів, оперативно-технічних засобів, обміну конфіденційною інформацією й інше з урахуванням оперативної обстановки, що забезпечує ефективну координацію дій та досягнення спільних цілей у виявленні та розкритті злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

Своєю чергою, В. Іванов взаємодію оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ зі слідчим розглядає як «організований згідно із чинним законодавством і відомчими нормативними актами процес ділового співробітництва (узгоджених або спільних заходів), спрямований на вирішення завдань кримінального судочинства і забезпечення безпеки учасників

кримінального процесу (судочинства)» [156, с. 17]. Переконані, що до цього слід додати також підвищення ефективності щодо виявлення, попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю, шляхом своєчасного обміну інформацією та координації спільних дій в цьому напрямі. У той самий час І. Шинкаренко вказує, що «на сьогодні не напрацьовано єдиної точки зору щодо сутності взаємодії взагалі та взаємодії між оперативними підрозділами правоохоронних органів України зокрема» [489, с. 44].

Розслідування колабораційної діяльності вимагає від оперативних підрозділів тісної взаємодії з іншими суб'єктами, зокрема, з іншими регіонами країни. Така взаємодія дозволить посилити у проведенні заходів щодо виявлення усіх обставин вчинення кримінальних правопорушень даної категорії й усунення причин та умов, що їм сприяють. Крім цього, оперативні підрозділи здійснюють інформаційну взаємодію з іншими органами військових адміністрацій, громадськістю, з органами кримінальної поліції іноземних держав тощо [507].

На переконання науковців, форми взаємодії можуть бути різноманітними [463]. Поділяємо наукову позицію вчених, які виокремлюють «дві форми взаємодії: процесуальну й організаційну (непроцесуальну)» [281]. Так, вченими до «*процесуальних форм* взаємодії (які регулюються КПК України) віднесено:

– надання допомоги слідчому під час провадження НС(Р)Д (ст. 40 КПК України);

– доручення і вказівки слідчого щодо НС(Р)Д (ст.ст. 40, 246 КПК України);

– фіксація та передача слідчому (прокурору) результатів проведення НС(Р)Д (ст. 252 КПК України).

До *організаційних (непроцесуальних) форм* взаємодії, відносяться:

– узгоджена діяльність у складі СОГ;

– погоджене планування спільних НС(Р)Д;

– обмін оперативно-значимою інформацією, (зокрема, з використанням

можливостей криміналістичних та оперативних обліків);

– спільне використання криміналістичних та оперативно-технічних засобів тощо;

– координація проведення оперативно-розшукових заходів та НС(Р)Д» [226; 261].

Крім цього, не викликає сумнівів також і те, що вивчити всі сторони взаємодії під час розслідування колаборaційної діяльності можна лише на основі використання класифікації відомих правоохоронній практиці варіантів зв'язків і контактів підрозділів поліції з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. Тільки така класифікація дозволяє забезпечити правильну орієнтацію в їх масиві, а саме: «забезпечити процес вивчення; допомогти швидше знайти закономірності, що впливають на їх розвиток та зміну; визначити шляхи і конкретні заходи щодо підвищення ефективності спільної правоохоронної роботи» [280, с. 160].

Класифікація взаємодії правоохороних органів є важливим аспектом розуміння їхньої співпраці. Вчені та практики застосовують різні підходи до класифікації, проте, більшість із них ґрунтується на кількох ключових критеріях. Зокрема, одним із основних критеріїв класифікації є тривалість взаємодії, яка може бути постійною або тимчасовою. Крім того, взаємодію можна класифікувати залежно від її спрямованості – коли внутрішня взаємодія відбувається всередині системи, тоді як зовнішня взаємодія здійснюється зовнішніми суб'єктами. Також важливим критерієм є рівень ієрархії, на якому відбувається взаємодія. У цьому контексті можна виокремити горизонтальну взаємодію, яка відбувається між рівноправними суб'єктами, та вертикальну взаємодію, яка здійснюється між суб'єктами, що перебувають на різних рівнях ієрархії. Такий підхід дозволяє більш детально проаналізувати особливості взаємодії підрозділів поліції та розробити ефективні стратегії їхньої співпраці під час розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю.

До загальних форм взаємодії науковці найчастіше відносять такі, як:

– «обмін інформацією про оперативну обстановку;

– спільне планування правоохоронних і оперативно-розшукових заходів;

– спільні відпрацювання певної території оперативного обслуговування, лінії, напряму узгодження самостійно плануємих заходів;

– інструктування учасників розслідування;

– спільне аналізування оперативної обстановки;

– проведення спільних нарад, семінарів і зборів з правоохоронної тематики» [195, с. 17–19].

Взаємодія слідчого та оперативних працівників має різноманітний характер і здійснюється в певних правових формах. Беззаперечним є те, що «обрання форми взаємодії пов'язано з характером слідчої або оперативно-розшукової ситуації, що склалася у зв'язку з кримінальним провадженням чи ОРС, залежить від слідчого й реалізується за його ініціативою та під його процесуальним контролем» [445].

Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами під час розслідування злочинів, пов'язаним із колаборaційною діяльністю, є важливою складовою ефективного розслідування. Розглянемо основні напрями та форми такої взаємодії.

По-перше, взаємодія оперативних підрозділів СБУ, НПУ з іншими територіальними підрозділами є найбільш поширеною та ефективною. Це включає виконання доручень слідчого щодо проведення сумісних НС(Р)Д, взаємне інформування про оперативно-розшукову та криміналістичну інформацію, сумісне планування та здійснення контррозвідувальних заходів.

По-друге, важливим напрямом взаємодії є співпраця з іншими правоохоронними органами та державними установами. Це може включати виконання запитів у кримінальних провадженнях, оперативного обліку, сприяння у проведенні оперативно-розшукових заходів, гласних С(Р)Д і НС(Р)Д.

По-третє, створення спільних слідчо-оперативних груп є ефективним інструментом взаємодії у розслідуванні злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю.

За необхідності проведення додаткових заходів в межах розслідування фактів вчинення колаборaційних діянь мають складатися окремі спеціальні плани. В цих планах слід вказувати час дії плану, конкретний розрахунок сил і засобів, завдання оперативного підрозділу, підбиття підсумків і оцінювання результатів. Під час розслідування колаборaційної діяльності, за дорученням слідчого оперативні підрозділи здійснюють спільні заходи щодо виявлення осіб, які вчинили колаборaційні діяння та їх розшуку. Проведення спільних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо виявлення і затримання є більш ефективним, коли вони здійснюються на основі результатів аналізування та оцінювання значимої інформації, отриманої оперативним шляхом.

Також важливо у межах розслідування кримінальних правопорушень даної категорії проводити спільні відпрацювання території оперативного обслуговування та спеціальні операції із виявлення осіб, які знаходятся у розшуку та вчинили колаборaційні діяння, повідомлення їм про підозру та притягнення їх до кримінальної відповідальності [321; 393]. Це дозволяє успішно розслідувати колаборaційну діяльність та протидіяти цьому антисоціальному явищу.

Залежно від мети і завдань, що вирішуються під час взаємодії, у підрозділах створюються окремі слідчо-оперативні та спільні слідчо-оперативні та оперативно-пошукові групи та ін. На наукову позицію О. М. Музичука про те, що «рішучі заходи, спрямовані на протидію зі злочинністю, не призведуть до кардинального поліпшення ситуації доти, доки зусилля правоохоронних структур, зокрема, поліції не отримають широкої підтримки з боку населення. У більщості розвинених країн світу в поліцейській діяльності насамперед ставляться завдання щодо здійснення попередження злочинності, зокрема, саме за допомогою громадян і громадських формувань правоохоронної спрямованості Останні наукові дослідження діяльності Національної поліції свідчать про те, що одним із ключових факторів підвищення її ефективності є зміцнення взаємодії з населенням» [280]. Саме тому успішна протидія колаборaційній діяльності можлива лише за умови створення атмосфери довіри

та співпраці між поліцією та громадянами.

Таким чином, зміцнення і подальший розвиток ділових зв'язків слідчих із оперативними підрозділами правоохоронних органів і державними органами та громадськістю; удосконалення і посилення їх взаємодії стає не лише ефективним заходом забезпечення законності, правопорядку та громадської безпеки, але й важливим державним завданням.

Зауважимо, що залучення громадськості до участі в розслідуванні злочинів може здійснюватися з особистої ініціативи особи чи після запрошення її слідчим або оперативним підрозділом. У першому випадку громадянин діє з власної доброї волі, виконуючи громадський обов'язок, подеколи на свій страх і ризик (наприклад, у разі затримання та доставлення в міліцію особи, що вчинила колабораційні діяння). Якщо особа допомагає органам за запрошенням слідчого чи оперативного працівника, її діяльність підпорядковується певним принципам залучення громадськості до участі в розкритті та розслідуванні злочинів і які не можна передоручати представникам громадськості, до них належать:

– «добровільна участь у поданні допомоги оперативним підрозділам і слідству;

– забезпечення особистої безпеки осіб, які залучаються до участі у С(Р)Д і оперативних заходах;

– економність у використанні допомоги громадськості (зокрема, залучення мінімальної кількості громадян для «прочісування» великих територій з метою огляду, розшуку злочинців тощо);

– ефективність використання допомоги громадськості, тобто зменшення витрат усіх видів ресурсів для досягнення бажаних результатів;

– керівна роль слідства у взаємодії, тобто, повноваження слідчого на відкриття кримінального провадження та виконання розслідування.

Сприяння та допомога громадськості не стосуються безпосередньо С(Р)Д; дії, що доручаються громадськості, мають відповідати морально-етичним нормам, бути гуманними й не суперечити закону» [1, с. 187]. Переконані, що

важливо забезпечити підготовку та підтримку осіб, які залучаються до розслідування колаборaційної діяльності, а також налагодити ефективну комунікацію між слідством і громадськістю.

Необхідною умовою успішного виконання одного із завдань і функцій, покладених на підрозділи поліції, є їх взаємодія із медіа. З найбільш актуальних і важливих питань діяльності НПУ та СБУ є «проведення прес-конференцій, брифінгів, прийомів, зустрічей представників преси з керівництвом відділів поліції, керівниками їх служб і підрозділів, а для більш об'єктивного інформування представників засобів масової інформації готуються прес-релізи» [347, с. 304]. Також треба відмітити, що взаємодія правоохоронних органів із засобами масової інформації має бути спрямована на формування партнерських відносин задля протидії колаборaційній діяльності.

Взаємодія правоохоронних органів з іншими суб'єктами ґрунтується на принципах співпраці та координації зусиль для забезпечення ефективного розслідування злочинів, повязаних з колаборaційною діяльністю. Основними формами такої взаємодії вбачаємо за доцільне визнати такі:

– спільне планування і проведення С(Р)Д та НС(Р)Д з метою виявлення та нейтралізації осіб, які вчиняють колаборaційні діяння;

– обмін оперативною інформацією про підозрюваних осіб та оперативними даними щодо їх колаборaційної діяльності;

– виконання доручень слідчого щодо проведення НС(Р)Д у кримінальних провадженнях за фактами колаборaційної діяльності;

– взаємне інформування здійснення спільних заходів щодо протидії колаборaційній діяльності;

– створення спільних слідчо-оперативних груп для розслідування фактів колаборaційної діяльності.

Переконані, що така взаємодія дозволить ефективно виявляти правопорушників, протидіяти вчиненню колаборaційних діянь, а також забезпечить національну безпеку України. У цьому контексті оперативні підрозділи організовують взаємодію під час розслідування колаборaційної

діяльності з різними службами та підрозділами, а саме: з підрозділами та відділами (секторами) правоохоронних органів; черговими частинами; міграційною службою; дільничних інспекторів поліції; громадськості та засобів масової інформації; із оперативними частинами слідчих ізоляторів тощо.

Позитивні результати у проведенні розслідувань спостерігаються в діяльності оперативних і слідчих підрозділів, що свідчить про ефективну їх взаємодію. Згідно з Інструкцією, яка регламентує організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні слідчі використовують оперативну інформацію оперативних підрозділів в межах і порядку, передбаченими нормативно-правовими актами МВС України [350].

Керівник органу, підрозділу поліції здійснює безпосередню організацію роботи зі збору інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані із колабораційною діяльністю, та контролює перевірку цієї інформації. Відповідальність за належну організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції у розслідуванні покладається на керівників органів і підрозділів поліції та органів досудового розслідування.

Швидке та повне розслідування й розкриття фактів колабораційних діянь досягається завдяки поєднанню зусиль усіх органів та підрозділів поліції, СБУ та забезпеченню належного рівня їх взаємодії. Приступаючи до розкриття колабораційної діяльності, оперативний працівник у взаємодії зі слідчими виконує такі дії:

– «здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збір відомостей, що може бути використано як докази;

– установлює: час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через

опір потерпілих або під час подолання перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

– негайно інформує слідчого (дізнавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення С(Р)Д або НС(Р)Д;

– виконує письмові доручення слідчого (дізнавача) про проведення С(Р)Д чи НС(Р)Д; під час їх виконання користується повноваженнями слідчого (дізнавача)» [159].

Взаємодія здійснюється з урахуванням повноважень і компетенції кожного з учасників, а також специфіки сил, засобів і методів, що застосовуються ними. Оперативні підрозділи, на яких покладені основні посадові обов'язки щодо протидії кримінальним праворушенням даної категорії, зобов'язані знати компетенцію інших підозділів, та повною мірою використовувати їх можливості. Заяви і повідомлення осіб та з інших джерел, які надходять до органу поліції, надходять в першу чергу до чергових частин поліції. Відповідно до нормативних актів МВС України та НПУ на чергові частини покладається обов'язок :

– «приймання, реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, організації негайного реагування на них;

– забезпечення робочого контролю та взаємодію з черговими службами територіальних підрозділів поліції;

– здійснення збирання, опрацювання й доповіді керівникам органу (підрозділу) поліції відомостей про оперативну обстановку на території обслуговування; передачі їх до чергової служби вищого рівня, а також інших органів державної влади та місцевого самоврядування;

– забезпечення оперативного управління силами й засобами, які задіяні на забезпечення публічної безпеки і порядку, попередження, виявлення та

припинення кримінальних правопорушень на території обслуговування, взаємодія з іншими органами (підрозділами) поліції, черговими службами вищого рівня, органами державної влади та місцевого самоврядування;

– за умови отримання інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події вживає всіх заходів щодо попередження або припинення правопорушення, встановлення та затримання правопорушників, надання допомоги потерпілим, ліквідації негативних наслідків правопорушень і подій;

– негайно доповісти зміст телеграми (телефонограми, телетайпограми, орієнтування) начальникові органу (підрозділу) поліції, а за його відсутності залежно від її змісту ознайомити працівників заінтересованих підрозділів поліції. У визначених законодавством України випадках про отримання телеграми (телефонограми, телетайпограми, орієнтування) поінформувати інші правоохоронні органи, відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування;

– ознайомити поліцейські наряди з орієнтуваннями, отриманою інформацією про вчинені кримінальні правопорушення, прикметами осіб, які розшукуються, оголосити маршрути патрулювання та час несення служби» [160].

Відповідно до посадових обов’язків і повноважень чергових частин Нацполіції України важливе значення має належна взаємодія оперативних працівників з іншими підрозділами. Ефективність і результативність дій у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень за ст.111-1 КК України буде залежати від своєчасного інформування працівниками чергової частини працівників слідчих та оперативних підрозділів. У розслідуванні колаборційної діяльності слідчі та оперативні підрозділи здійснюють взаємодію в формі обміну оперативно значущою інформацією, спільного проведення С(Р)Д та НС(Р)Д. За допомогою цих заходів, які дозволяють встановити осіб, які вчинили або готують колаборційні злочини, та зібрати докази їхньої злочинної діяльності.

У випадку виявлення фактів колабораційних діянь керівники підрозділів поліції та оперативних підрозділів зобов'язані надавати іншим підрозділам, правоохоронним органам України оперативну інформацію, документи, матеріали порушених кримінальних проваджень. Керівники мають забезпечити взаємодію цих підрозділів і сприяти виконанню поставлених завдань щодо розслідування колабораційної діяльності.

Проведення оперативними підрозділами НС(Р)Д під час розслідування колабораційної діяльності обумовлює необхідність постійної взаємодії з підрозділами оперативної служби та оперативно-технічних заходів. Під час проведення спільних оперативно-розшукових заходів із застосуванням засобів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД): встановлюються особи або учасники злочинних груп, які здійснюють колабораційну діяльність; сприяють документуванню фактичних даних про їхню злочинну діяльність; здійснюють проведення аудіо-відео фіксації в публічно недоступних місцях, а також інших приміщеннях, транспортних засобах, на земельних ділянках тощо. Це дозволяє забезпечити ефективне розслідування колабораційних діянь і притягнення винних до відповідальності.

На сьогодні залишається не вирішеною проблема ефективної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час досудового розслідування. Через обмеження прав оперативних підрозділів, відсутності їх самостійності, щодо проведення процесуальних дій без дозволу слідчого чи прокурора, вони фактично втрачають можливість активно впливати на хід розслідування, зокрема, не мають права звертатися з таким клопотанням до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК України). Це призводить до ситуації, коли оперативні підрозділи очікують відповідні доручення від слідчих, які, у свою чергу, перевантажені великою кількістю кримінальних проваджень, що розслідують, і не завжди можуть належно аналізувати кожне з них. Такий стан справ не сприяє ефективному та повному розслідуванню коалбораційної діяльності.

Крім того, відсутня чітка координація дій між різними правоохоронними

органами, що призводить до паралелізму та дублювання зусиль. Також відсутня єдина стратегія розслідувань у певних напрямах, що ускладнює протидію поширення колаборaційної діяльності. Як результат – рівень нерозкритих кримінальних правопорушень даної категорії продовжує зростати. Це свідчить про необхідність покращення координації та взаємодії між правоохоронними органами, а також розробки єдиної стратегії розслідувань колабрaційної діяльності. Наголосимо, що для вирішення вказаних вище проблем вбачаємо за доцільне реалізувати такі заходи: покращити взаємодію між оперативними підрозділами та слідчими шляхом розширення прав оперативних підрозділів щодо проведення процесуальних дій; розробити єдину методику розслідувань колаборайційної діяльності та забезпечити її реалізацію; підвищити рівень координації між різними правоохоронними органами; забезпечити своєчасну звітність правоохоронних органів щодо стану колаборaційної діяльності та вироблення рішень щодо протидії її поширенню. Акцентуємо, що на підставі наведеного вище в контексті ефективного розслідування колаборaційної діяльності, доцільним вбачається запровадження низки заходів, серед яких:

– підвищення рівня співпраці між різними відомствами та підрозділами (такими як: слідчі, оперативні працівники, прокурори) для забезпечення ефективного обміну інформацією та координації дій;

– впровадження новітніх оперативно-технічних засобів для збору, аналізування та перевірки інформації, що може допомогти у виявленні та документуванні кримінальних правопорушень даної категорії;

– проведення тренінгів та організація курсів підвищення кваліфікації для слідчих й оперативних працівників щодо особливостей розслідування колаборaційної діяльності;

– розширення співробітництва з міжнародними організаціями й правоохоронними органами інших країн для обміну досвідом та інформацією щодо методики розслідування колаборaційної діяльності [507];

– інформування громадськості про небезпеку колаборaціонізму та наслідки співпраці з ворогом, з метою запобігання таким явищам у

майбутньому;

– розробка нових та удосконалення існуючих криміналістичних методик, розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю.

Таким чином, ефективність досудового розслідування за фактами колабораційної діяльності вимагає тісної взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, спрямованої на формування доказової бази та вподальшому притягнення до відповідальності осіб, які вчинили колабораційні діяння. Успішне розслідування злочинів, повязаних колабораційною діяльністю, можливе лише за умови злагодженої роботи усіх задіяних органів і структур, зокрема, військових адміністрацій, ТЦК, недержавних організацій, громадськості тощо. При цьому важливо забезпечити дотримання законодавства України та конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження під час проведення слідчих дій, С(Р)Д, НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів.

4.4. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю

Ефективне досудове розслідування колабораційної діяльності здебільшого залежить від своєчасної та ефективної реалізації окремих слідчих (розшукових) дій, як процесуального засобу отримання інформації стосовно характеру злочинної події, способу виявлення, збирання та дослідження криміналістично значущої інформації, яка з плином часу може бути безповоротно втраченою. З урахуванням наведеного, для реалізації у повному обсязі завдань кримінального судочинства, тактику розслідування колабораційної діяльності слід безупинно забезпечувати сучасними методами проведення окремих слідчих (розшукових) дій, що відповідають за збирання доказів у конкретному кримінальному провадженні. Отож, ефективність

розслідування колаборaційної діяльності значною мірою залежить від своєчасного й правильного проведення окремих слідчих дій. Як вказують науковці: «переважна більшість криміналістів вважають одним із структурних елементів криміналістичної методики особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій» [266, с. 285], що є важливим для розслідування колаборaційної діяльності.

Науковцями зазначалось, що «тактико-криміналістичному забезпеченню окремих С(Р)Д притаманні ознаки, в яких виявляється дія закономірностей, за якими удосконалюється криміналістична наука загалом, а саме: відповідність тактичних прийомів кримінальному процесуальному закону; зумовленість тактичних прийомів потребам практики розслідування злочинів; акумулювання в розроблюваних тактичних прийомах позитивного досвіду розслідування злочинів; використання під час розробки практичних рекомендацій досягнень різних наук» [223, с. 133].

Слід підтримати твердження вчених, що «успіх роботи слідчого залежить від того, наскільки він тактично коректно застосовує криміналістичні рекомендації з розслідування окремих видів злочинів і проведення окремих С(Р)Д» [162, с. 28]. Основні напрями розслідування колаборaційної діяльності, конкретні методичні й тактичні рекомендації із проведення слідчих дій, тактичних операцій на всіх етапах розслідування залежать перш за все від: форми вчинення колаборaційних діянь; змісту наявної інформації про подію й предмет злочину; способу його вчинення; статусу потенційного підозрюваного й іншої інформації, якою володіє слідчий не тільки на момент внесення відомостей до ЄРДР, але й у подальшому. Згідно з чинним кримінальним процесуальним законом, «підставами для проведення слідчих (розшукових) дій залишається наявність такої кількості відомостей, які свідчать про можливість досягнення мети слідчих дій щодо отримання фактичних даних для встановлення наявності чи відсутності обставин, які слід доказати, чи інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, перевірки вже отриманих доказів з метою їх оцінки з позицій належності й допустимості»

(ч. 2 ст. 223 КПК України) [226].

Актуальність даного напряму дослідження посилюється в умовах збройної агресії рф проти України, що сприяло збільшенню кількості фактів вчинення колабораційних діянь та зумовило потребу в окресленні форм колабораційної діяльності та встановленні кримінальної відповідальності за вчинення таких діянь на законодавчому рівні. Це знайшло відображення у змінах, що внесені до КПК України у березні 2022 року. Досить широкий перелік форм учинення колабораційних діянь, визначених законодавцем, потребує більше форм і методів розкриття кримінального правопорушення даної категорії та застосування різних слідчих дій, передбачених процесуальним законом. Це потребує висвітлення питання науковцями щодо доцільності та необхідності застосування тих чи інших слідчих дій під час розслідування колабораційної діяльності, що проводяться відповідними суб'єктами. Для цього потрібні теоретичні та криміналістичні напрацювання вчених і практиків.

Зауважимо, що питання використання окремих С(Р)Д у своїх наукових працях висвітлювали такі дослідники, як: В. Бурлака [39], І. Козаченко, В. Регульський [184], В. Коваленко [177], В. Колесник [186], Ю. Кононенко [203], С. Лисаченко [245], Т. Лоскутов [257], В. Малярова [266], О. Манжай [267] О. Пчеліна [377], М. Романов [386], Г. Тетерятнік [431], О.Татаров, В. Фаринник [448] та інші. Однак, з урахуванням досить високого показника зареєстрованих вчинених колабораційних діянь і криміналізації даного виду правопорушень, а також посилення заходів, спрямованих на відбиття агресії росії проти України цей напрям наукового дослідження потребує ретельного аналізування для створення наукового підґрунтя.

Вчасне виявлення ознак колабораційної діяльності здебільшого забезпечується ґрунтовним й оперативним початком досудового розслідування в кримінальному провадженні, а також ефективним проведенням першочергових С(Р)Д й НС(Р)Д та ряду організаційних заходів. Характерним для колабораційної діяльності є те, що окремі її форми реалізуються в умовах

неочевидності, що вимагає широкого залучення С(Р)Д ще до початку досудового розслідування спрямованих на виявлення кримінальної події, збирання, фіксації матеріальних джерел інформації, що буде використана слідчим на початку досудового розслідування. Залежно від конкретних обставин вчинення колаборaційних діянь, наявної слідчої ситуації, слідчий має самостійно вирішити які саме дії та в якій послідовності необхідно проводити.

В основі державних засобів виявлення колаборaційної діяльності провідне місце посідають сили та засоби оперативних підрозділів СБУ, що відіграють потужну роль у найефективніших засобах протидії злочинності. Науковці стверджують, що «беззаперечним є те, що використання специфічних, за необхідності – негласних сил, засобів і методів суб'єктами контррозвідувальної й оперативно-розшукової діяльності є одним важливих і невід'ємних компонентів успішної роботи для вирішення завдань із виявлення, попередження та розкриття кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України» [432].

До особливостей колаборaційної діяльності слід віднести те, що вони також здійснюються на тимчасово окупованих територіях України, до яких відсутній доступ правоохоронців. Це значно ускладнює проведення необхідних С(Р)Д й інших процесуальних слідчих дій для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Це вимагає не тільки від слідчого, але й від прокурора визначення та проведення найбільш можливого комплексу С(Р)Д і процесуальних дій, а за умови її підтвердження – отримання достатніх доказів здійснення колаборaційної діяльності [334].

Криміналістична методика розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, містить низку слідчих і процесуальних дій на усіх етапах розслідування, що є різними за своєю специфікою, наприклад: огляд документів і комп'ютерних даних, що розміщені в електронних мережах (ст. 237 КПК України); обшук житла чи робочого приміщення, куди мав доступ підозрюваний (ст. 234 КПК України); допит свідків, підозрюваних (ст.ст. 225, 224 КПК України); пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228, 229 КПК України);

слідчий експеримент (ст. 240 КПК України); призначення та проведення судових експертиз (ст.ст. 242-245 КПК України) [226] тощо.

Необхідно зазначити, що застосування такого комплексу процесуального інструментарію далеко не завжди є можливим під час розслідування колабораційної діяльності, оскільки такі кримінальні правопорушення вчиняються й на тимчасово окупованих територіях України, які на момент виявлення та початку розслідування злочинних діянь не є підконтрольними уряду України. Як наслідок – перебування на таких територіях документів, речових доказів, очевидців, свідків та осіб, що підозрюються у вчиненні колабораційних діянь.

Слід погодитись із науковцями, які наголошують на необхідності проведення низки слідчих дій та оперативних заходів під час розслідування колабораційної діяльності для встановлення обставин учинення протиправних діянь [260; 432; 407], серед яких слід підтримати такі, як:

– встановлення свідків та очевидців, яким можуть бути відомі обставини стосовно підтвердження участі осіб у здійсненні колабораційної діяльності в різних формах, та проведення їх допитів;

– проведення огляду інформації, яка міститься у відкритій мережі Інтернет, наприклад, акаунтів у соціальних сторінках осіб, причетних до вчинення колабораційних діянь;

– проведення огляду документів і комп’ютерних даних із використанням електронно-обчислювальної техніки (веб-ресурсів і комп’ютерних даних, що містяться в пам’яті вилученої комп’ютерної техніки);

– огляд комп’ютерної техніки, що була вилучена у колаборанта (мобільні телефони, планшети, ноутбуки, персональні комп’ютери тощо);

– проведення НС(Р)Д – знаття інформації з електронних комунікаційних мереж тощо;

– проведення тимчасового доступу до речей і документів, наприклад, до інформації, що знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій про зв’язок винної особи з представниками держави-окупанта для підтвердження її

місцезнаходження, а також її зв'язків із представниками незаконних збройних формувань;

– огляд документів на паперових чи пластикових носіях під час розслідування колабораційної діяльності на деокупованих територіях чи документів, що виявлені у вірогідних колаборантів, які прибули на підконтрольні уряду України території з тимчасово окупованих місцевостей;

– огляд та обшук приміщень за місцем проживання та роботи підозрюваної особи для отримання доказів щодо її причетності до вчинення колабораційних діянь, а саме: виявлення та вилучення комп'ютерної техніки й інших мобільних пристроїв, зброї, документів, виданих представниками окупаційної влади;

– проведення допиту підозрюваної особи у вчиненні колабораційних діянь;

– пред'явлення особи для впізнання, за умови її знаходження на підконтрольній уряду України території.

Наведений перелік слідчих дій та оперативних заходів для встановлення обставин і фактів, що необхідно відповідним чином задокументувати, вказують на потребу опрацювання основних теоретичних, правових і прикладних аспектів під час розслідування колабораційної діяльності, яка безпосередньо впливає на державний суверенітет України. Безумовно, різні форми вчинення колабораційних діянь потребують від слідчого застосування відповідного інструментарію, що є поширеним у розслідуванні за іншими видами злочинів проти національної безпеки України, однак, з урахуванням об'єкта та суб'єкта вчинення формат їх проведення може варіюватись і суттєво змінюватись.

Наприклад, Т. Вайда зазначає, що «документування та розслідування різних видів колабораційної діяльності передбачає застосування слідчими таких методів:

– фіксація та систематизація доступних фактів (дій, діяльності) підозрюваних осіб у медіа, зокрема в Інтернет-ресурсах, на місцевому телебаченні тощо;

– збирання аудіо-, фото- та відео-свідчень очевидців, постраждалих з числа місцевих жителів тимчасово окупованих територій;

– аналізування медіа країни-терориста щодо висвітлення стану справ на окупованих територіях;

– дослідження оригіналів/копій розпорядчих документів місцевих «керівників» населеного пункту (письмові заяви, накази, відомості з оплати праці тощо)» [40, с. 16].

Ефективність розслідування колабораційної діяльності безпосередньо залежить від своєчасного та правильного проведення окремих слідчих дій та оперативних заходів, які мають свою специфіку яку формують умови воєнного стану в Україні та наявність тимчасово окупованих територій. Розслідування кримінальних правопорушень даної категорії потребує проведення огляду документів та комп'ютерних даних; огляду комп'ютерної техніки; проведення огляду та обшуку місця події та приміщень місця проживання та роботи підозрюваного; тимчасово доступу до речей і документів; допит свідків та підозрюваного; призначення необхідних судових експертиз тощо.

Результати аналізування слідчої та судової практики свідчать про те, що під час розслідування кримінальних правопорушень даної категорії найчастіше проводиться *огляд документів і комп'ютерних даних*, а саме інформації, що міститься у відкритій мережі Інтернет (акаунтах у соціальних сторінках, «Телеграм»-каналах тощо). На переконання А. Коваленко «огляд комп'ютерних даних – це гласна слідча (розшукова) дія, що проводиться стороною обвинувачення із використанням електронно-обчислювальної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіо-візуального виразу комп'ютерних даних з метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження» [171, с. 116].

Згідно вимог чинного процесуального закону огляд комп'ютерних даних є однією із С(Р)Д, що «спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» (ч. 1 ст. 223 КПК України); «огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим,

прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі)» (ч. 2 ст. 237 КПК України) [226].

Спираючись на результати дослідження проблематики процесуальної організації і тактики проведення огляду комп'ютерних даних А. Коваленко зазначає: «огляд комп'ютерних даних проводиться стороною обвинувачення з використанням електронно-обчислювальної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіовізуального виразу комп'ютерних даних із метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження. Такий огляд є основним засобом збирання й дослідження електронних (цифрових) доказів (електронних документів) під час досудового розслідування» [175, с. 55].

Заслуговує на підтримку твердження А. Столітнього, що «електронні докази – це інформація, що зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв, в електронних пристроях чи електронних інформаційних системах та відповідає вимогам ст. 84 КПК України, при цьому речові та документи будуть електронними доказами лише у випадку, коли їх джерелом є інформація, що зберігається чи передається в електронному вигляді» [425, с. 148]. Поряд із цим, О. Ковальова, досліджуючи питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні, вказувала на фактичне ототожнення цифрових доказів з електронними [180, с. 147]. Подібної позиції дотримуються й інші науковці [460, с. 259; 505, с. 7; 504, с. 66; 305], яку ми також підтримуємо.

Стосовно поняття «комп'ютерні дані» слід зазначити, що згідно «Конвенції про кіберзлочинність» ними є «будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою» [196]. До характерних властивостей цифрових джерел доказової інформації І. Крицька

пропонує відносити такі, як:

– «неречовий характер, що пов’язано з відсутністю міцного зв’язку з матеріальнім носієм;

– неможливість безпосереднього сприйняття та подальшого дослідження цифрової інформації, тобто, вона повинна бути інтерпретована та перекодована за допомогою спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення;

– існування можливості дистанційного внесення змін до неї та її знищення;

– специфічний порядок збирання, перевірки й оцінювання цифрових джерел доказової інформації» [229, с. 304].

Враховуючи наведене не можна не погодитись із позицією К. Чаплинського, що «рекомендації тактико-криміналістичного характеру проведення будь-яких С(Р)Д, у тому числі й огляду, мають бути спрямовані саме на забезпечення максимально ефективної поведінки уповноважених осіб під час їх проведення» [462, с. 23]. Акцентуємо, що під час розслідування колаборaційної діяльності електронні докази в мережі Інтернет можуть міститися на веб-сайтах, електронній пошті, соціальних мережах, різноманітних форумах, у пошукових системах інформації тощо [120, с. 38; 513]. За таких умов метою отримання допомоги з питань, що потребують для їх вирішення застосування спеціальних знань, сторона обвинувачення для участі в огляді комп’ютерних даних має залучити відповідних спеціалістів.

За фактами вчинення колаборaційних діянь у кримінальних провадженнях слідчий найчастіше оглядає веб-ресурси й комп’ютерні дані, що містяться у пам’яті вилученої комп’ютерної техніки. Наприклад, у вироку Ватутинського міського суду Черкаської області встановлено, що «у кримінальному провадженні за фактом кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, уповноважені особи оглянули веб-сторінку, котра містила профіль підозрюваного в соціальній мережі «Однокласники». На відповідній сторінці було виявлено публікацію, яка містила публічні висловлювання про підтримку окупації частини території

України» [57]. Отож, у порядку огляду комп'ютерних даних слідчий має дослідити веб-сторінки, що містять профілі у соціальних мережах, блоги, сторінки форумів, публічні групи й чати в месенджерах тощо, що містять публічні висловлювання колаборантів стосовно заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини України.

Під час розслідування колаборaційної діяльності, вчиненої на тимчасово окупованих територіях під час огляду веб-сторінок, що містять текстові повідомлення, фотознімки, аудіо- чи відеозаписи (як то інтерв'ю, сюжети новин ЗМІ окупантів й ін.) про діяльність органів окупаційної влади, їх підприємств, установ та організацій, незаконні правоохоронні та судові органи окупантів, осіб, що їх очолили; про осіб, що здійснюють господарську діяльність у взаємодії з окупантами тощо. Стосовно цього, у вироку Шевченківського районного суду м. Чернівці зазначалось, що «у межах досудового розслідування, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України, оперативними співробітниками СБ України було здійснено огляд публічно доступних веб-сторінок каналу, так званої, «генеральної прокуратури лнр», розміщених на відеохостингу YouTube. Під час проведення огляду комп'ютерних даних, серед іншого, було виявлено відеозапис, котрий містив публічне звернення чоловіка (якому в подальшому було повідомлено про підозру) про відновлення роботи незаконного органу прокуратури окупаційної адміністрації Марківського району. У протоколі огляду було зафіксовано посилання на веб-сторінку, її заголовок, наявність активних посилань, наявність мультимедійного файлу (відеозапису), опис відеозапису (особи, що на ньому зображені, стенограма їх висловлювань)» [87].

Слід підтримати позицію А. Коваленка, який стосовно фіксування даної слідчої дії зазначав: «у межах проведення огляду веб-ресурсів фіксуванню підлягають адреса у мережі Інтернет, на якій розміщено веб-сторінку; назва веб-сайту або програми-месенджера; категорія чи жанр публікації, якщо вони зазначені на веб-сторінці; заголовок та основний текст публікації, прикріплені

зображення та аудіо- чи відеофайли, їх зміст; відомості про автора публікації – відображувані ім’я, логін, найменування облікового запису (якщо публікація не є анонімною). Як і у випадку огляду традиційних документів усі зазначені реквізити мають бути зафіксовані у протоколі огляду» [176, с. 187].

У кримінальних провадженнях під час розслідування колабораційних діянь учинених на тимчасово окупованих територіях після їх звільнення найчастіше слідчий оглядає комп’ютерні дані, що містяться в пам’яті вилученої комп’ютерної техніки, яку використовували колаборанти, представники окупаційних адміністрацій, збройних формувань рф тощо. Наприклад за вироком Київського районного суду «у кримінальному провадженні за фактом діянь, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК України, у деокупованому м. Куп’янськ Харківської області слідчими СБ України було проведено низку оглядів комп’ютерних даних, що містились у пам’яті вилучених у колаборантів електронно-обчислювальних приладів та носіїв комп’ютерних даних. Так, за участі вірогідної колаборантки було оглянуто її робочий комп’ютер. Під час проведення даної процесуальної дії дана особа добровільно указала на папки в пам’яті комп’ютера, які містили електронні документи, пов’язані з діяльністю закладів освіти в підпорядкуванні окупаційної адміністрації. Виявлені комп’ютерні дані (електронні документи) були скопійовані на флеш-носій з дотриманням технічних правил та із збереженням ідентичності електронної інформації. Пізніше було здійснено огляд скопійованих комп’ютерних даних, … виявлено низку електронних документів форматів word, exel, pdf, що містили відомості про діяльність закладів освіти в підпорядкуванні окупаційної влади та стандартів освіти держави-агресора» [69].

У межах даного різновиду огляду слідчий досліджує та фіксує: тип комп’ютерних даних, їх формат (розширення назви та внутрішня структура даних), каталог розміщення кожного файлу, метадані (розмір файлу, час створення та останньої зміни, назва асоційованого програмного забезпечення тощо), а також зміст оглянутих даних (інформація, яку вони містять) [513]. Порядок виявлення та дослідження комп’ютерних даних, що зберігаються на

носіях, може відповідати тому, який запропонував О. Манжай: «аналізування доступних (відкритих) файлів шляхом контекстуального пошуку за ключовими фразами; пошук прихованих та зашифрованих, тимчасових, специфічних даних; спроба відновлення видалених файлів» [267, с. 112].

Як зазначають науковці: «за загальним правилом фіксація доказів в електронній формі здійснюється двома основними способами:

– фіксація на аналоговому матеріальному носії властивості якого характеризуються безпосереднім і, як правило, відносно незмінним відображенням інформації (фото- відеозапис);

– фіксація на комп'ютерному носії фізичні властивості якого використовуються не для безпосереднього відображення інформації, а для запису-зчитування дискретних станів електромагнітного поля опосередковано через аналогово-цифровий перетворювач» [120, с. 25].

Згідно положень чинного процесуального закону «копія інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа» (ч. 4 ст. 99 КПК України) [226].

Для забезпечення допустимості та достовірності доказів з відкритих джерел рекомендовано «…застосовувати рекомендації щодо архівації даних, які містяться у відкритих джерелах. Слідчі, відповідні спеціалісти повинні чітко розуміти цей алгоритм дій, що надасть змогу захистити та зберегти інформацію з плином часу, включаючи забезпечення вимог щодо: справжності, доступності, ідентичності, постійності, візуалізації та зрозумілості» [429; 305]. Саме на такі індикатори цифрової інформації звертається увага у Протоколі Берклі, які підлягають захисту й збереженню [503].

Зауважимо, що результати наукових досліджень останнім часом висвітлюють результати щодо розвідки з відкритих джерел (далі – OSINT).

Наукові джерела містять інформацію, що «аналізування відкритих джерел інформації забезпечує отримання цінних даних для правоохоронних органів. Вочевидь, інформація, що представляє інтерес для правоохоронних органів може добуватись і шляхом контент-аналізу інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж» [456, с. 144]. У якості інструментів і технологій OSINT під час розслідування колаборaційної діяльності застосовують для збору інформації про підозрюваних осіб, їхню діяльність, освіту тощо: пошукові системи; соціальні мережі; офіційні та наукові сайти; онлайн карти. Так, за допомогою пошукових систем (як то Google, Bing й ін.) можна отримати інформацію стосовно освіти, досвіду роботи, належності до певних організацій, контактну інформацію осіб тощо [329].

Одним із важливих інструментів фіксування інформації із відкритих джерел є Протокол Берклі, який науковці вважають «практичним посібником з використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом при розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права людини та гуманітарного права, розроблений школою права Університету Каліфорнії в Берклі про дослідження цифрових відкритих джерел» [432]. Відповідно до Протоколу Берклі «з метою правильного збору та збереження отриманих даних і недопущення видалення інформації з мережі Інтернет розроблений відповідний алгоритм, який у тому числі передбачає архівацію, опис у протоколі огляду процесу отримання та змісту інформації, графічну візуалізацію та вимоги щодо збереження на відповідному носії» [503]. Суддя О. Яновська акцентувала увагу на тому, що «цифрова копія такого документу буде прирівнюватись до оригіналу, має зберігатись у тому вигляді, в якому вона створювалась, що означає збереження оригіналу зібраного цифрового елемента у всіх форматах, в яких він був зібраний» [501].

Окремою слідчою дією під час розслідування колаборaційної діяльності є *огляд комп'ютерної техніки*, що може проводитись як одночасно із оглядом комп'ютерних даних так і здійснюватися нарізно. У першому випадку огляд комп'ютерних даних здійснюють з використанням апаратних і програмних

засобів комп'ютерної техніки, що оглядають, а саме тієї, що вилучена у колаборантів (мобільні телефони, планшети, ноутбуки, персональні комп'ютери тощо). У другому випадку комп'ютерні дані будуть вилучені разом із носієм даних або скопійовані на заздалегідь підготовлений носій і оглянуті в подальшому на службовій комп'ютерній техніці. У випадках, коли огляд комп'ютерної техніки поєднаний з оглядом комп'ютерних даних до його проведення вбачається доцільним залучення спеціаліста-криміналіста для виявлення та дослідження матеріально-фіксованих слідів кримінального правопорушення на таких пристроях і в місцях їх розташування [319]. За умови проведення такого огляду на деокупованих територіях до їх повного розмінування для проведення даної процесуальної дії обов'язково залучають спеціалістів-вибухотехників.

Під час огляду комп'ютерної техніки безпосереднім об'єктом огляду є комп'ютерна техніка – електронно-обчислювальні пристрої різноманітного призначення, зовнішні носії комп'ютерних даних периферійні й допоміжні прилади тощо. При цьому дослідженню та фіксуванню підлягають апаратний комплекс, конфігурація обладнання, наявність та найменування периферійних пристроїв, стан та справність обладнання, наявність у пам'яті пристрою встановленого програмного забезпечення та інших комп'ютерних даних. На переконання науковців «встановлення змісту й інших реквізитів самих комп'ютерних даних виходить за межі завдань огляду комп'ютерної техніки і має вважатись складовою огляду комп'ютерних даних» [172, с. 111].

Підготовку відповідних технічних засобів здійснює залучений спеціаліст або уповноважена особа, яка проводить огляд комп'ютерної техніки та огляд комп'ютерних даних самостійно. До технічних засобів, що необхідні для проведення огляду комп'ютерної техніки та огляду комп'ютерних даних, науковці рекомендують відносити:

– «портативний комп'ютер з автономним джерелом живлення;

– комплекси запасних батарей;

– привод CD-ROM чи DVD-ROM;

– диски з операційними системами та іншими програмними засобами;

– накопичувачі інформації, зокрема, носій ємністю більшою від ємності накопичувача, що підлягає огляду;

– блокувач жорсткого диска або набір дублікаторів;

– викрутки та інші інструменти;

– польовий комплект спеціаліста-криміналіста тощо» [92, с. 103–104].

Слід акцентувати, що для здійснення будь-яких дій із комп'ютерними даними допускається використання тільки сертифіковане та справне службове обладнання та ліцензійне програмне забезпечення. Як зазначають науковці: «використання несертифікованого, несправного обладнання або неліцензійного програмного забезпечення може призвести до викривлення інформації, отриманої з комп'ютерних даних, через апаратні або програмні збої та помилки» [422, с. 124].

За твердженням науковців: «у випадках, коли комп'ютерні дані не можна скопіювати (наприклад, переписка в месенджерах) їх оглядають з використанням пристрою у пам'яті якого вони містяться. Фіксування таких даних здійснюється під час безперервної відео-фіксації екрану пристрою. При тому прилади, що мають функцію під'єднання до телекомунікаційних та інтернет-мереж (наприклад, мобільні телефони, смартфони, ноутбуки, «розумна» побутова техніка, мережеве обладнання тощо) мають оглядатись в умовах, що унеможливлюють підключення та відділений доступ до них» [344, с. 204]. Зауважимо, що виявлення цифрових (електронних) слідів колаборaційної діяльності під час огляду комп'ютерних даних, що знаходяться на носії, можна здійснити шляхом пошуку необхідних даних за реквізитами (контекстом) засобами операційної системи чи сторонніх програм, а також шляхом суцільного дослідження файлів.

Окрім основних комп'ютерних даних криміналістично значущу інформацію про ознаки колаборaційної діяльності можуть нести й метадані, які є додатковою інформацією, що характеризує основні дані та зберігається разом з основними даними або окремо від них. А. Коваленко вказує, що «перелік та

зміст метаданих залежать від формату основних даних операційної системи, типу файлу та програмного забезпечення з яким файл асоційовано» [173, с. 207]. Як приклад слід навести вирок Київського районного суду м. Харків «у кримінальному проваджені за фактами діянь, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК України було здійснено огляд комп'ютерних даних (електронних документів) форматів word, exel, pdf. У протоколі огляду зафіксовано основні метадані кожного файлу: назву, розширення назви, дати створення, кількість сторінок, а також основний зміст документів» [69].

Під час розслідування колаборційної діяльності слідчим проводиться *огляд документів на паперових і пластикових носіях*, що найчастіше є потрібним у кримінальних провадженнях, що здійснюються на деокупованих територіях. Крім того, такі документи можуть бути виявлені у вірогідних колаборантів, які прибули на підконтрольні уряду України території з тимчасово окупованих місцевостей. Науковцями зазначалось, що «інтерес для досудового розслідування та суду становлять, зокрема:

– усі документи, що були створені незаконними окупаційними адміністраціями, органами організаціями та установами, їх посадовими та службовими особами, чернетки документів, рукописні записи тощо;

– документи суворої звітності держави агресора, «лнр», «днр», радянського союзу;

– довідки та документи про реєстрацію актів цивільного стану;

– усі документи, що були створені та використовувались в роботі закладів освіти на тимчасово окупованих територіях;

– документи політичного характеру, агітаційні матеріали, протоколи виборчих і лічильних комісій;

– усі документи, що були створені установами й організаціями приватної форми власності, що здійснювали господарську діяльність під час тимчасової окупації;

– документи, створені підрозділами збройних сил та незаконними збройними формуваннями держави-агресора, які можуть свідчити про

взаємодію громадян України з такими підрозділами чи формуваннями;

– усі документи, що були створені або використовувались в роботі правоохоронних і судових органів держави-агресора;

– грошові знаки держави-агресора, цінні папери та пластикові картки банків держави-агресора «днр», «лнр», тощо» [344, с. 208–209].

Під час розслідування колабораційної діяльності основними завданнями огляду документів є: з'ясування реквізитів документів – їх змісту, відомостей, що вони несуть тощо. За результатами огляду документів визначають спосіб і час їх виготовлення; осіб причетних до виготовлення документу чи тих, хто виконав напис чи поставив підпис; встановлення справжності досліджуваних документів – для чого призначаються відповідні судові експертизи документів (технічна експертиза документів, почеркознавча, лінгвістична тощо).

Опрацювання слідчо-судової практики свідчить про те, що *огляд та обшук приміщень* під час розслідування колабораційної діяльності, що здійснювалась на підконтрольних уряду України територіях, а також вчинених особами, що повернулись з тимчасово окупованих територій, найчастіше огляди та обшуки проводяться за місцем проживання та роботи даних осіб.

У наукових працях В. Шепітька та Г. Тетерятник зазначалось, що «огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення. В кожному випадку проведення огляду місця події має оцінюватись його доцільність і своєчасність, з урахуванням обставин кримінального правопорушення, кримінального провадження та умов на час проведення огляду. Принципами огляду місця події є: своєчасність, невідкладність; об'єктивність і повнота; активність; методичність – планомірність, послідовність; застосування науково-технічних засобів; єдине керівництво» [216, с. 277–278; 431].

Слід акцентувати, що проведення огляду в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності є важливим особливо в той момент, коли особу-колаборанта затримано на місці вчинення колабораційних діянь, а зовнішня обстановка потребує огляду щодо здійснення злочинних дій, які підпадають під

структуру складу кримінального правопорушення.

Наголосимо, що обшук відносять до більш серйозної С(Р)Д ніж огляд, які безпосередньо використовують у провадженнях щодо колаборційної діяльності для виявлення та вилучення об'єктів і знарядь злочинної діяльності. Погоджуємось із твердженням В. Фаринника та О. Татарова, що «до заходів процесуального примусу не слід відносити такі слідчі дії, як огляд, обшук, отримання зразків для експертизи, освідування – оскільки вони є засобами доказування» [448]. При цьому раптовість і критична необхідність проведення обшуку в досудовому розслідуванні колаборційної діяльності виступає як обов'язкова вимога, а доказова інформація, що здобувається під час обшуку за місцем мешкання чи роботи вірогідного колаборанта є унікальною та допоможе сформувати всю конструкцію обвинувачення.

Зазначимо, що під час проведення обшуку під час розслідування колаборційної діяльності слідчий має зосередити увагу на пошуку комп'ютерної техніки, комп'ютерних даних, електронних доказів. Особливості тактики проведення обшуку під час розслідування злочинів у сфері комп'ютерних технологій, висвітлено в численних публікаціях з методик розслідування злочинів [90; 246; 369; 465]. Згідно чинного процесуального закону «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, зокрема електронних доказів, відшукання знаряддя кримінального правопорушення, а також встановлення розшукування осіб з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії» (ст. 234 КПК України) [226].

У межах проведення обшуку виявляють та вилучають комп'ютерну техніку з використанням якої вірогідно вчинялись колаборційні діяння та носії комп'ютерних даних; документи, що створені чи видані окупаційними адміністраціями, їх органами чи організаціями; усі документи, що створювались і використовувались в закладах освіти чи господарюючими суб'єктами, а також навчальна література країни-окупанта; грошові знаки та

банківські картки держави-агресора; символіка рф, радянського союзу чи «днр», «лнр» тощо. Так, у вироку Київського районного суду м. Харкова вказано, що «у кримінальному провадженні за фактом кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 2, 6 ст. 111-1 КК України у деокупованому смт. Великий Бурлук Харківської області за участі власника (користувача) приміщення було оглянуто приміщення службового кабінету Управління освіти, культури та спорту Великобурлуцької селищної ради, де у період тимчасової окупації розміщувалась бухгалтерія органу окупаційної влади. Під час огляду було виявлено та вилучено комп'ютерну техніку (системні блоки) та письмові документи, що були виготовлені в період роботи незаконного органу влади окупаційної адміністрації: щоденники, оригінали документів та чорнові записи, зокрема перелік співробітників відділу освіти окупаційної адміністрації. Пізніше в тому ж кримінальному провадженні було проведено обшук за місцем проживання підозрюваної у смт. Великий Бурлук, у результаті якого виявлено та вилучено аркуші паперів з чорновими записами, договір на надання послуг мобільного зв'язку російським оператором, сім-карти мобільних операторів держави-агресора, мобільні телефони та флеш-носії комп'ютерних даних» [66]. Зауважимо, що будь-які процесуальні дії в будівлях, приміщеннях чи інших об'єктах на деокупованих територіях можна проводити тільки після здійснення їх протимінного обстеження та отримання уповноваженою особою відповідних довідок про вибухо-технічне обстеження таких приміщень, місцевості.

У роботі О. Самойленко зазначено, що «власник, володілець або утримувач комп'ютерної техніки, яку досліджують, може застосовувати різні способи захисту від копіювання буде неможливим, що обґрунтовує фізичне вилучення носія електронної інформації під час обшуку або слідчого огляду для його вивчення та подолання систем захисту в процесі проведення відповідної судової експертизи» [396, с. 259].

Низка вчених досліджували питання щодо розслідування кіберзлочинів, серед них О. Федотов [449]; В. Фінагеєв, С. Чернявський, О. Татаров [90] І. Хараберюш, В. Мацюк, В. Некрасов, О. Хараберюш [456]; Л. І. Громовенко,

Ю. Ф. Жаріков, І. Козаченко, Я. Кондратьєв, Ю. Орлов [114] та інші. Спираючись на їх напрацювання можна стверджувати, що для підвищення ефективності проведення обшуку в приміщенні де знаходиться комп'ютерна техніка доцільно використовувати такий алгоритм дій:

– збирання інформації щодо кількості та типів комп'ютерної техніки, засобів телекомунікацій, виду електроживлення, рівня підготовки персоналу;

– під час визначення часу проведення обшуку орієнтуватись на період максимального робочого навантаження й вжити заходи із зберігання техніки;

– залучити до участі в обшуку відповідних спеціалістів і забезпечити їх активну участь в обшуку;

– підібрати понятих орієнтуючись на їх знання в галузі комп'ютерної техніки;

– вилучення файлових слідів-відображень і файлових слідів предметів, які були попередньо зафіксовані, залежно від обставин провадження доцільно проводити: шляхом вилучення разом із носієм, коли від попередньо виключеної комп'ютерної системи від'єднують інтерфейсні та силові кабелі, що має фіксуватись у протоколі, допускається маркування для подальшої роботи із вилученими об'єктами; шляхом вилучення окремо від носія – по-перше, шляхом вилучення даних попередньо зафіксованих спеціалістом на власних носіях інформації; по-друге, шляхом вилучення самих носіїв інформації – резервних копій, тощо, які у подальшому залучаються до матеріалів кримінального провадження в якості речових доказів;

– під час проведення обшуку необхідно вилучити: роздруковані на принтері та оформлені протоколом результати роботи експертного програмного забезпечення та аудиту мережі; документи, що мають сліди вчиненого злочину – журнали встановлення зв'язку, складені за допомогою комп'ютерної техніки листи тощо; документи зі слідами дій операційних систем і програмного забезпечення; документи зі слідами дій апаратури (розпечатки); технічну документацію, що описує апаратуру та програмне забезпечення; документи, що встановлюють правила роботи з інформаційною системою в цілому.

Під час розслідування колаборaційної діяльності основним засобом отримання доказової інформації від осіб є *допит*. Чітке розуміння допиту вбачається дуже важливим, оскільки дозволяє слідчому уникнути розбіжностей та забезпечити ефективну взаємодію між усіма учасниками кримінального провадження. Визначення допиту має охоплювати усі його аспекти, а тому повинно бути комплексним. Зупинимось на окремих визначеннях цієї слідчої дії, що надана вченими. Зокрема, М. Готвянська стверджувала, що «допит – це регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес взаємодії його учасників з метою отримання повної та неупередженої інформації про відомі допитуваному факти, що матимуть значення для встановлення істини у кримінальному провадженні» [111, с. 247].

У свою чергу А. Кофанов наводить таке визначення допиту: «це процесуальна дія, яка являє собою регламентований процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, що беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по справі. Допит є найбільш поширеною слідчою дією, за допомогою якої отримується доказова інформація. Допит є багатоплановою і складною дією» [219, с. 50].

Поряд із цим, Ю. Чорноус та С. Власенко тлумачать допит як «вербальну слідчу (розшукову) дію, яка … дає змогу отримати доказову інформацію, проте потребує врахування тактичних і психологічних особливостей його проведення. Допит полягає у застосуванні тактичних прийомів та їх комбінацій, спрямованих на встановлення психологічного контакту й подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень» [470, с. 74].

У кримінальних провадженнях даної категорії правопорушень допиту підлягають: заявники, які звернулись до уповноважених осіб із повідомленням про вчинення колаборaційних діянь (свідки); свідки-очевидці такої соціальної активності; особи, яких підозрюють у вчиненні цих діянь. За умови, що внаслідок колаборaційних діянь особі було завдано фізичної, моральної чи матеріальної шкоди, її допитують як потерпілу.

Зауважимо, що ефективність проведення допиту безпосередньо залежить від його ретельної підготовки. Це обумовлено тим, що слідчий має не тільки володіти знаннями в галузі юриспруденції, психології чи інших наук, але й ретельно вивчити всі матеріали конкретного провадження перед початком даної слідчої дії. Слід підтримати позицію І. Кагляк, що «підготовка до допиту є вагомою умовою його проведення на належному рівні. Без цього складно, а іноді неможливо, з одного боку, отримати необхідну й достатню кількість інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення та надати правову оцінку, а з іншого – звести до мінімуму можливості психічного травмування допитуваного необхідністю відтворення подій трагічного, насильницького чи сексуального характеру, які доволі часто є складовими відповідної події, що в умовах воєнного стану набуло поширення на окупованих рф територіях нашої держави» [163, с.140].

Наголосимо, що підготовку до проведення допиту під час розслідування колабораційної діяльності слідчому доцільно здійснювати дотримуючись алгоритму із послідовних дій, а саме:

– вивчення усіх матеріалів даного кримінального провадження;

– встановлення кола осіб, які мають бути допитані та визначення послідовності їх допитів;

– окреслення предмета допиту кожної особи;

– складання переліку учасників, яких буде залучено до допиту;

– вирішення питання стосовно часу та місця проведення допиту; способів виклику на допит;

– поповнення спеціальних знань, що можуть знадобитись йому під час допиту;

– підбір речових доказів та інших матеріалів, що можуть знадобитись для пред’явлення допитуваному;

– формування переліку необхідних технічних засобів для фіксування допиту, здійснення їх перевірки та підготовки;

– складання плану проведення допиту.

Зазначимо, що на початковому етапі розслідування колаборaційної діяльності особливо за умови, що вона вчинялась на тимчасово окупованих територіях, чи не єдиним джерелом про вчиненні колаборaційні діяння є показання свідків. Свідком у кримінальному провадженні згідно чинного процесуального закону є «особа, якій відомі, або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань» (ч. 1 ст. 65 КПК України) [226].

Науковцями акцентувалось, що «з метою отримання від свідків найбільш повної та об'єктивної інформації про подію злочину та його окремі обставини, поряд з основними питаннями, ставляться питання, спрямовані на уточнення та деталізацію тих чи інших обставин, що складають предмет допиту свідка, пред'являються фото чи відеоматеріали, плани та схеми, що дозволяють перевірити правдивість його свідчень або виявити в них добросовісні помилки» [354, с. 167].

До проблем доказування злочинів про колаборaційну діяльність віднесено те, що «допити встановлених свідків, що здійснюються в умовах воєнного стану, необхідно проводити із фіксуванням за допомогою доступних технічних засобів відео-фіксації, як передбачає ч. 11 ст. 615 КПК України, адже лише в такому разі вони можуть бути використані як докази в суді. Проте, наведена вимога КПК України не зовсім узгоджується з порядком допиту свідка та використанням його показань, що регламентуються іншими положеннями КПК України, які не вимагають обов'язкової відео-фіксації, а також ураховуючи специфіку безпосереднього дослідження доказів у суді під час судового розгляду» [368].

Однак, як вказують І. Чередниченко та А. Мацола: «суттєво змінено правила використання показань, отриманих в умовах воєнного стану. Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку,

якщо хід і результати такого допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів відео-фіксації. … Таким чином, суд отримав право обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, навіть якщо суд безпосередньо не сприймав такі показання під час судового засідання. Вони можуть бути використані як джерело доказів у судовому провадженні, якщо будуть дотримані певні умови, а саме: хід і результати допиту свідка, потерпілого, підозрюваного фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відео-фіксації; допит підозрюваного проводився за участі захисника; кримінальне провадження здійснюється в умовах воєнного стану» [464].

Крім того, І. Скічко зазначала, що «під час здійснення досудового розслідування колабораційної діяльності проблемною є можливість забезпечення допиту особи на стадії досудового розслідування, а вже після цього доставлення її до суду. Це питання ускладняється, зокрема, стрімкою міграцією людей» [408, с. 32]. Поряд із цим І. Кагляк наголошує, що «саме з використанням відеоконференції можна проводити допит свідків і потерпілих під час розслідування воєнних злочинів, оскільки дуже часто свідки та потерпілі перебувають за межами України» [163, с. 138]. Як бачимо відеоконференція не тільки забезпечує зв’язок із свідками та потерпілими, але й надає можливість отримати відео-фіксацію проведення даної слідчої дії. А з урахуванням потенційної відсутності свідка під час судового розгляду через зміну місця проживання, виїзду за кордон тощо, вбачається доцільним проведення усіх допитів свідків колабораційної діяльності із застосуванням безперервної відео-фіксації. Зауважимо, що під час проведення допиту свідка-очевидця проявів колабораційних діянь слідчим має бути встановлено:

– анкетні дані свідка;

– якщо свідок є очевидцем діянь вірогідного колаборанта на тимчасово окупованих територіях (обставини перебування свідка на тимчасово окупованих територіях, його місце проживання, роботи, соціальні зв’язки, обставини повернення в підконтрольні Україні регіони);

– факт та обставини знайомства свідка з особою, підозрюваною у вчиненні колаборaційних діянь; характер стосунків з нею, час і спосіб останнього спілкування;

– якщо свідок знайомий з такою особою (анкетні дані підозрюваного у колаборації, його місце проживання, роботи, відомі свідку соціальні зв'язки);

– якщо свідок не знайомий з такою особою (опис зовнішності ймовірного колаборанта, можливість свідка упізнати його);

– конкретні дані щодо діянь вірогідного колаборанта, місце та час протягом якого підозрюваним було вчинено конкретне кримінальне правопорушення, обставини та обстановка вчиненого діяння, наявність або відсутність примусу стосовно ймовірного колаборанта;

– дані про інших осіб, очевидцем незаконних дій яких був допитаний ;

– дані про інших осіб, які могли бути очевидцями діянь ймовірного колаборанта.

Аналогічним допитам підлягають також чинні та колишні колеги ймовірного колаборанта, його родичі та сусіди, а також інші особи, яким відомі факти обставин колаборaційних діянь. Встановлення потенційних свідків проявів колаборaційної діяльності на переконання науковців «можливе шляхом витребування відомостей від органів державної влади та місцевого самоврядування щодо функціонування пунктів перетину лінії розмежування, фільтраційних пунктів про внутрішньо переміщених осіб чи людей, які виїхали з тимчасово окупованої території і, відповідно, можуть виявитися очевидцями вчинення діянь, передбачених ст. 111-1 КК України» [432, с. 27].

Під час розслідування колаборaційної діяльності, проводячи допит підозрюваної особи слідчий має встановити:

– анкетні дані підозрюваної особи;

– наявність та характер зв'язків такої особи зі знайомими, родичами, друзями чи іншими особами в тимчасово окупованих районах чи на території держави-агресора;

– зміст і сутність соціально-психологічної поведінки даної особи, що

безпосередньо впливає на загрозу основам національної безпеки України;

– відомості про інших осіб, що могли вчинити кримінальні правопорушення, пов’язані із колабораційною діяльністю;

– залежно від форми вчинення колабораційних діянь слід уточнити факти й обставини, що безпосередньо стосуються такого способу вчинення.

Стосовно форми вчинення колабораційних діянь І. Скічко наводить такий приклад «якщо особа культивувала колабораційні тези в сфері освіти, слідчому належить уточнити де саме працювала особа, яку посаду обіймала, з яким колом здобувачів освіти спілкувалась, наскільки регулярно відбувались заняття, обсяг і чисельність того чи іншого закладу освіти тощо» [411].

Слід акцентувати на тому, що практично неможливо передбачити наслідки проведення допиту ймовірного колаборанта, тому слідчий має спиратись на конкретну ситуацію в результаті якої виникає необхідність його проведення. На це вказували й такі науковці, як: Р. Бабецький [12]; А. Волобуєв [97]; П. Біленчук, А. Гель, М. Салтевський, Г. Семаков [212]; О. Авраменко, Р. Благута, Ю. Гуцуляк [412]; В. Тіщенко [438]; В. Топчій [443] та інші. Ми підтримуємо твердження науковців, що «виходячи із обставин затримання і характеру зібраних доказів, слідчий повинен визначити момент допиту, зміст питань, які необхідно поставити підозрюваному. Для забезпечення ефективної реалізації завдань досудового розслідування допит підозрюваного тактично правильно проводити відразу після його затримання. Це не тільки забезпечує можливість своєчасної реалізації підозрюваним свого права на захист, а й має вагоме тактичне значення» [202, с. 193].

На переконання О. Бобровник «під час проведення першого допиту підозрюваного слідчий має максимально деталізувати поставлені питання, надати можливість підозрюваному вільно розкрити та висвітлити всі обставини вчиненого злочину» [30, с. 53–54]. Вбачаємо доцільною таку рекомендацію для проведення допиту ймовірного колаборанта, оскільки це допоможе встановити з ним психологічний контакт. До тактичних прийомів, що спрямовує слідчий на викриття особи під час допиту в неправді відносять групу прийомів логічного

впливу, серед яких: пред'явлення доказів, що відхиляють показання допитуваного (покроково від менш вагомих до вагоміших або пред'явлення відраду найвагомішого доказу); пред'явлення доказів, які вимагають від допитуваного деталізації показань для виявлення протиріч між його відповідями та поясненнями інших осіб; логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного та іншими допитуваними; логічне доведення безглуздості зайнятої позиції допитуваного. Як вказано вище, у викритті неправди під час допиту ймовірного колаборанта важливе місце посідають тактичні прийоми, пов'язані із пред'явленням доказів, а саме: *письмові докази* – текстові повідомлення, аудіозаписи, фото- та відео-зображення, довідки про телефонні розмови тощо; *речові докази* – комп'ютерна техніка, мобільні телефони, носії інформації тощо; *протоколи окремих слідчих дій* – огляду місця події, допиту свідків, висновків експертів тощо.

Під час допиту ймовірного колаборанта непоодинокими є випадки, коли підозрюваний стверджує, що вчиняв колабораційні діяння під впливом фізичного чи психічного примусу. Для перевірки вказаних обставин слідчий має докладно з'ясувати у підозрюваного: де й коли, за яких обставин до нього застосовувався примус та у якій формі. У подальшому отримані показання слідчий зіставляє із показаннями свідків та іншими наявними у кримінальному провадженні доказами. Прикладом може бути вирок Київського районного суду м. Харкова, коли «під час судового розгляду в справі за фактом вчинення діяння, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України, обвинувачений заявив, що діяв під примусом російських військових, а показання свідків про його добровільну взаємодію з окупантами назвав «отриманими під примусом слідчого». У судовому розгляді показання обвинуваченого були спростовані показаннями допитаних свідків та іншими поданими стороною обвинувачення доказами» [68]. Зауважимо, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень даної категорії протиріччя між показаннями підозрюваного та показаннями свідків слідчий може вирішити шляхом проведення одночасного допиту таких осіб.

Колабораційну діяльність відносять до тих кримінальних правопорушень, які здебільшого вчиняються публічно конкретною особою, тому до важливих С(Р)Д необхідно віднести *пред'явлення для впізнання*, що досить часто застосовують слідчі та прокурори під час досудового розслідування. Процесуальний закон не відносить впізнання до обов'язкових С(Р)Д, але її необхідність визначається уповноваженою особою, яка проводить розслідування, відповідно до слідчої ситуації, що складається на певному етапі досудового розслідування. Науковцями зазначено, що «загальна мета пред'явлення для впізнання полягає в отриманні доказів, які становлять висновок одного із учасників процесу про результати проведеної ним ідентифікації – тотожність, схожість або відмінність осіб чи речей, представлених для ознайомлення з ознаками, що збереглися в його пам'яті» [102].

Пред'явлення для впізнання слід віднести до категорії доволі складних процесуальних дій, метою якої є встановлення тотожності, подібності чи відмінності збереженого в пам'яті людини, яка залучена для впізнання, образу з особою, яку необхідно впізнати. Науковці доводили, що «досліджувана дія є найбільш поширеним різновидом впізнання, який застосовують на практиці. Це своєю чергою зумовлено її високою ефективністю та результативністю як для судового розслідування, так і для кримінального провадження загалом» [31].

Наголосимо, що пред'явлення для впізнання здійснюють не тільки щодо людей, але й до предметів. Стосовно розслідування колабораційної діяльності – слідчий може представити окремі об'єкти матеріального світу, що стали предметами вчинення колабораційних діянь чи слугували для досягнення злочинної мети. Крім того, свідки-очевидці колабораційних діянь можуть прямо чи опосередковано вказати на належність цих предметів конкретним особам, а за умови наявності на цих предметах відбитків пальців рук чи інших слідів може сприяти притягненню підозрюваної особи до кримінальної відповідальності.

Зважаючи на описані слідчі ситуації, що виникають під час розслідування

колаборaційної діяльності необхідно акцентувати, що пред'явлення для впізнання за фотозображеннями є актуальним коли підозрювана особа перебуває поза межами підконтрольної уряду України територіями, однак, очне пред'явлення для впізнання є доцільним за умови, що ймовірний колаборант знаходиться на підконтрольній уряду України території [313]. Важливим моментом даної слідчої дії є те, що вона проводиться виключно стосовно тієї особи, щодо якої слідчим має обґрунтовані та об'єктивні дані про вчинення нею колаборaційних діянь. Справа в тому, що пред'явлення для впізнання осіб, винуватість яких є сумнівною, негативно впливає на об'єктивність, неупередженість і швидкість проведення досудового розслідування.

У тих випадках, коли первинна інформація про вчинення колаборaційних діянь отримується внаслідок моніторингу правоохоронцями мережі Інтернет, виникає необхідність встановлення особи потенційного колаборанта, який зображений на веб-ресурсах. У подібних ситуаціях слідчий має спочатку оглянути ту веб-сторінку, де зображено потенційного колаборанта. Після цього, під час проведення допиту свідків їм можна пред'явити протокол огляду комп'ютерних даних, додатком до якого є фотозображення або відеозапис із мережі Інтернет із зафіксованою на них підозрюваною особою. При цьому слідчий ставить свідку питання стосовно того чи бачив він раніше зображену на відеозапису чи фото особу чи ні. За умови впізнання свідком особи, зафіксованої на відеозапису, слідчий має з'ясувати за якими ознаками він її упізнав. У протоколі допиту слідчий чітко зазначає з якої по яку хвилину (секунду) відеозапису на екрані зображена впізнана особа та які слова (висловлювання) вона промовляє чи дії вчиняє.

У кримінальних провадженнях особливо за фактами вчинення колаборaційних діянь на тимчасово окупованих територіях не завжди можна отримати показання свідків, очевидців і тому встановлення таких осіб посідає одне із перших місць серед завдань органів дізнання, що тягне за собою необхідність вжиття різних заходів [313]. Такими заходами можуть бути *витребування відомостей* (згідно ст. 93 КПК України) або *тимчасового*

доступу до речей і документів від органів державної влади та місцевого самоврядування стосовно працівників, які виїхали з тимчасово окупованих територій або працівників, що залишились на цих територіях. Допит осіб, які виїхали з тимчасово окупованих територій дозволить отримати показання від безпосередніх очевидців стосовно фактів вчинення колабораційних діянь.

Органи державної влади, центри надання адміністративних послуг володіють відомостями про внутрішньо переміщених осіб з певних тимчасово окупованих територій України, серед яких можуть бути й очевидці колабораційної діяльності, що вчинялась конкретними особами. Витребування відомостей від органів державної влади та місцевого самоврядування стосовно перетину пунктів лінії розмежування, а також фільтраційних пунктів сприяє встановленню осіб, які виїхали з тимчасово окупованих територій, серед яких є ймовірні очевидці та свідки колабораційних діянь. Отримання таких відомостей допоможе слідчому перевірити можливість чи неможливість виїзду з тимчасово окупованої території у певні періоди часу для перевірки суб'єктивної сторони особи, яка підозрюється у вчиненні колабораційних діянь.

4.5. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю

Шкода державному суверенітету та територіальній цілісності країні може завдаватись у різні часи із застосуванням всіляких способів і засобів. Не є винятком й період повномасштабного вторгнення росії на територію незалежної та самостійної України. Широким відображенням в механізмі дій ворога є залучення до колабораційної діяльності чи свідомої протиправної поведінки громадян, як одного із досить поширених способів, який знайшов відображення в діяльності агресора, загрожує не тільки функціонуванню соціальних інститутів, але й державі в цілому. Необхідно зосередитись на тому,

що колаборaційна діяльність є й антисоціальним явищем, як феномен, і протидержавним. За таких умов, коли держава і соціум розглядаються як зміст і форма, слід наголосити на особливій небезпечності колаборaційних діянь і соціальній, і державній [315, с. 1197].

Поряд із цим, такий виклик суспільству потребує відповідних заходів реагування із забезпечення якісного функціонування правоохоронної системи. Щодо цього, то вбачається доцільним укріплення тих юридичних конструкцій, які регулюють саме соціальну складову. Наголосимо, що із даної теми дослідження для уточнення її загального контексту, застосовують різноманітні форми та методи проведення досудового розслідування колаборaційної діяльності межі яких визначаються чинним процесуальним законодавством. Не слід також нехтувати вимогами стосовно діяльності окремих суб'єктів (йдеться про обізнаних осіб) виключно у законодавчо передбачений спосіб. З огляду на наведене вище застосування спеціальних знань під час досудового розслідування колаборaційної діяльності потребує окремого висвітлення, а його форми покращення та піднесення на новий рівень [315, с. 1198].

Вчинені в період воєнного стану колаборaційні злочини не тільки містять велику суспільну небезпеку, але й потребують швидкого та ефективного розслідування фактів їх вчинення. Подібне завдання досить складно вирішити без залучення можливостей спеціальних знань, оскільки їх використання є необхідною умовою правильної кваліфікації кримінальних правопорушень; висунення й перевірки обґрунтованих слідчих версій; забезпечення ефективності тактики проведення слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів; встановлення конкретних причин і умов, що сприяли вчиненню колаборaційних діянь та індивідуалізації покарання.

Акцентуємо, що питання проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень із застосуванням спеціальних знань досліджували та висвітлювали у наукових працях процесуалісти та криміналісти. Проблемні аспекти використання спеціальних знань, як інституту досудового розслідування кримінальної події для аналізування фактів і

першоджерел, висвітлювали у своїх роботах: В. Бондар [34], І. Гора [109], Г. Грамович [112], А. Дудич [131], В. Коваленко[178], С. Кононенко [202], В. Ортинський [298], Б. Романюк [387], В. Семенов [399], М. Щербаковський [494] та інші. Однак, і на сьогодні залишається відкритим питання із визначення місця та ролі спеціальних знань під час досудового розслідування колаборaційної діяльності; окреслення дієвих шляхів їх застосування; формування дієвої алгоритмізації та підходів щодо зберігання інформації, отриманої у якості доказу [315, с. 1199].

Проведення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, як правило, ускладняється тим, що здебільшого доказова інформація не знаходиться на «поверхні». Це унеможливлює швидке, точне та однозначне встановлення винних осіб і притягнення їх до кримінальної відповідальності. Застосування спеціальних знань у розслідуванні злочину щодо колаборaційної діяльності безпосередньо впливає на результативність й ефективність даного процесу. При цьому орієнтуючись на різні форми застосування спеціальних знань науковці зазначають, що «результат буде різним в залежності від обраного інструментарію» [409, с. 111]. Застосування спеціальних знань під час досудового розслідування колаборaційної діяльності завжди пов'язане із залученням обізнаних осіб у кримінальному провадженні – тих, хто має такі знання (наприклад, спеціаліста, експерта, психолога, перекладача тощо).

З цього приводу зазначалось, що більшість обізнаних осіб, які є носіями спеціальних знань, не будуть брати участь під час вирішення юридичних конфліктів у судових провадженнях. Не зважаючи на це сутність таких знань як спеціальних не змінюється, оскільки потрібен певний час для їх набуття під час навчання та практичної діяльності, крім того, вони не є загальнодоступними на конкретному етапі розвитку суспільства для широкого кола осіб [315, с. 1198].

Зупинимось на понятті спеціальних знань, яке широко обговорювалось науковцями з різних точок зору. Так, В. Семенов зазначав, що «спеціальні знання – неодноразово апробовані наукові знання, практичні уміння та навички,

які сформувалися під час отримання загальної та професійної освіти, досвіду роботи за спеціальністю та які можна використати відповідно по процедурних правил кримінально-процесуального закону для вирішення його завдань» [399, с. 20].

Доцільною вбачається підтримка позиції О. Бондаренка, який стверджує, що «у процесі визначення поняття «спеціальні знання» слід враховувати не лише їх сутність, але й службову роль у системі кримінального судочинства, тісний зв'язок із теорією та практикою доказування, а саме з правилами збирання, перевірки та оцінювання доказів» [36, с. 15–16]. Науковець наголошував, що сума тих правових знань, які розуміються притаманними слідчому, прокурору чи судді, окреслюється відмінним обсягом знань, що не є професійними для обізнаних осіб. Погоджуючись із твердженням вченого додамо, що такий акцент на спеціальних знаннях є важливим для вирішення питання щодо залучення спеціаліста на етапі досудового розслідування колаборaційної діяльності.

На переконання Б. Романюка до спеціальних знань відносяться «будь-які знання, у тому числі й окремі правові, але лише у вузькій (спеціальній) сфері. Правові знання для слідчого, які він здобув як юрист, є фаховими, а група окремих правових знань про проведення слідчих дій, доказування, застосування криміналістичної техніки тощо є спеціальними. Під спеціальними знаннями запропоновано розуміти сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і які відповідно до норм кримінального процесуального законодавства використовуються для успішного вирішення завдань кримінального судочинства» [387]. Зазначимо, що під час розслідування колаборaційної діяльності найбільше використання спеціальних знань здійснюється на таких етапах: під час проведення слідчих (розшукових) дій; під час проведення судової експертизи. Поряд із цим, незалежно від етапу застосування до спеціальних знань відносять будь-які знання та вміння об'єктивного характеру,

які отримані в результаті проходження вищої професійної підготовки, здійснення наукової діяльності чи практичної роботи [391, с. 169–170]. Отже, до кримінальних проваджень залучаються як суб'єкти обізнані особи, що володіють спеціальними знаннями в різних галузях людської діяльності.

Зауважимо, що складно погодитись із віднесенням до спеціальних знань знання у галузі права, коли посилаються на ч. 1 ст. 242 КПК України із вказівкою, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [259]. З цього приводу вчені наголошують, що «з числа спеціальних знань слід виключити лише знання в галузі права, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин кримінального правопорушення та вирішенням питань кримінально-процесуального характеру» [423, с. 197].

Окремо зупинимось на неоднозначності окремих положень кваліфікації колабораційної діяльності, що визначена законодавцем і може бути розглянута як предмет експертизи права. Стосовно цього В. Шепітько акцентував, що «примітивне тлумачення терміну «питання права» або «правові питання» викликає певні неузгодженості під час здійснення кримінального чи іншого провадження. При цьому можуть виникати достатньо складні правові питання, які не тільки невідомі, але й не можуть бути відомими, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду або адвокату» [484, с. 614]. Подібну позицію займає Д. Сидоренко стверджуючи, що «спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві є виключно знання неправового характеру. Правові ж знання є професійними знаннями для дізнавача, слідчого, прокурора, судді» [402, с. 105].

Наголосимо, що в цьому сенсі спеціальні знання слід розглядати як формат застосування конкретних способів і методів отримання доказової інформації. Такі знання є важливими та доступними для досудового розслідування колабораційних діянь, а також єдиними у даних конкретних обставинах і якими не володіє суб'єкт здійснення досудового розслідування. Аналізування процесуального законодавства України приводить до висновку, що цей процесуальний закон забороняє не тільки експерту вирішувати питання права під час проведення експертизи, але й залучати спеціаліста з питань права.

Схожі заборони містяться також у практиці діяльності судів і міжнародних нормативно-правових актах, що нормативно закріплюють сферу діяльності (права, обов'язки та заборони) обізнаних осіб [315, с. 1201].

Досвід правозастосування вказує на те, що процесуальний закон не містить визначення спеціальних знань, однак визначає хто є спеціалістом, так за ст. 71 КПК України «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [226]. Таке законодавче закріплення застосування спеціальних знань є важливим під час досудового розслідування колабораційної діяльності, коли виникають проблеми із доказовою інформацією у кримінальному провадженні [315, с. 1200].

Необхідно зауважити, що між обізнаними особами, які володіють спеціальними знаннями та експертами існує різниця в процесуальному характері під час використання їх знань. Так, експерт – це особа, яка використовуючи свої спеціальні знання та відповідно до процесуального положення цього суб'єкта зобов'язана надати висновок за призначеною експертизою. Крім того, експерт завжди попереджається про кримінальну відповідальність за неправомірну експертизу, а його висновок є джерелом доказів. Поряд із цим, спеціаліст несе відповідальність як свідок за дачу суду неправдивих свідчень, а також за розголошення відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження й процесуальних дій [391, с. 170].

Щодо форм застосування спеціальних знань Г. Глобенко виокремлює процесуальну та непроцесуальну форми й наголошує, що «регламентування процесуальної форми регламентації покладено на процесуальне законодавство, в якому прописано залучення спеціаліста під час: збору матеріалів для проведення судової експертизи; проведення слідчих (розшукових) дій; проведення окремих слідчих дій під час здійснення досудового розслідування тощо. Таке залучення спеціаліста обумовлено тим, що він володіє науковими,

технічними чи іншими знаннями та навичками застосування технічних чи інших засобів і надає практичну допомогу в організації проведення цих заходів» [104, с. 46–47].

У тлумачному словнику української мови «спеціаліст» визначається, як «той, хто досконало знається на певній спеціальності, має глибокі знання в будь-якій галузі науки, техніки тощо» [158, с. 437]. Інакше кажучи, «спеціаліст у загальному розумінні – це особа, яка професійно знається на певній спеціальності. У правозастосовній практиці спеціалістами є будь-які особи, чиї спеціальні знання необхідні для з'ясування природи, сутності, властивостей об'єктів, явищ, знання яких необхідні для визначення істини» [338; 339].

Науковцями констатовано, що «специфіка спеціаліста, як окремої особи, що забезпечує здійснення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування полягає в процесуальних особливостях оформлення результатів його діяльності, однак найбільш важливим є питання криміналістичної тактики використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні» [409, с. 112].

Ю. Чорноус і Є. Даніч доводили, що «спеціаліст – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [471, с. 595]. Слід акцентувати, що згідно наявності у такої обізнаної особи специфічних знань коло її можливостей є більш широким ніж надання консультацій. Стосовно досудового розслідування колаборційної діяльності наголосимо, що спеціальні знання спеціаліста дозволяють здобути більш точні та достовірні докази, які є первинними у даних кримінальних провадженнях та визнаються безпосередньо джерелом правдивої та автентичної інформації [315, с. 1202].

У коментарях до КПК України науковцями зазначено, що «спеціаліст як консультант – фігура в судочинстві достатньо нова, і ця сторона діяльності обізнаної особи задіяна далеко не повною мірою. Довідково-консультативна форма використання спеціальних знань може застосовуватись сторонами та їх

представниками під час збирання доказів» [227, с. 108]. Таке положення буде сприяти досудовому розслідуванню злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, оскільки спеціаліст може допомогти стороні обвинувачення чи стороні захисту вказуючи на об’єкти, що у наступному можуть набути статусу речових доказів. Сформульоване законодавцем право визначає те, що спеціаліст може спрямовувати увагу сторони, що його залучила, на ті особливі обставин чи характерні властивості речей або документів і спрямовувати увагу на те, що стосується можливості виявити під час проведення процесуальних дій із застосуванням наявних у спеціаліста спеціальних знань і навичок щодо встановлення характерних обставин або виявлення особливостей речей чи документів [315, с. 1202].

Крім того, залучення спеціаліста (обізнаної особи), що має у певній галузі спеціальні знання, з метою відібрання зразків для проведення експертизи є досить ефективним. Це обумовлено тим, що слідова картина колаборaційної діяльності окремої особи чи групи осіб може складати лише записи телефонних розмов чи відео-матеріали з камер спостереження й у подальшому слугувати матеріалами для проведення, наприклад, судових експертиз відео-, звукозапису.

Під час розслідування колаборaційної діяльності спеціаліст надає консультативну допомогу в різних формах, серед яких не останнє місце посідає визначення переліку документів, що необхідно направити експерту для проведення судової експертизи. Вчені вказують, що подібна консультація спеціаліста дозволяє надати у розпорядження експерту якісних матеріалів, що суттєво впливає на можливість проведення фахового та предметного експертного дослідження об’єктів на предмет їх приналежності за родовими чи іншими ознаками до особи-правопорушення [109]. Особливо важливого значення це набуває під час досудового розслідування колаборaційної діяльності.

Зауважимо, що під час здійснення досудового розслідування фактів колаборaційної діяльності, коли прийнято рішення щодо необхідності проведення судової експертизи, слідчий передає експерту на експертне

дослідження низку предметів і об’єктів стосовно яких він не тільки отримав консультації у спеціаліста, але й скористався допомогою спеціаліста під час їх збирання. Стосовно колаборaційної діяльності це можуть бути документи (наприклад, посвідчення працівника правоохоронних органів чи органів місцевого самоврядування), видео- чи аудіозаписи, які вказують на факт «добровільності» вчинення тих чи інших колаборaційних діянь [315, с. 1203].

Відомчими нормативно-правовими актами регулюється непроцесуальна форма використання спеціальних знань, які здебільшого пов’язані із наданням довідково-консультативної допомоги дізнавачу, слідчому, прокурору, суду. Враховуючи, що як процесуальних так і непроцесуальних форм використання спеціальних знань існує кілька, важливо зауважити, що забезпечення збору матеріалів для проведення експертизи або участь під час проведення обшуку приміщення колаборaціоніста можуть складати один ланцюг, оскільки виявлені під час такої оперативно-розшукової дії речі, документи чи інші матеріали в подальшому можуть бути об’єктом експертного дослідження під час кримінального провадження на етапі досудового розслідування колаборaційної діяльності [315, с. 1204].

Результати узагальнення слідчої та судової практики свідчать, що використання висновку експерта посідає провідне місце серед процесуальних форм реалізації спеціальних знань у кримінальному провадженні. Саме призначення та проведення судових експертиз найбільш повно забезпечує можливість застосування наукових, технічних, медичних, економічних, психологічних та інших спеціальних знань для встановлення обставин, що мають доказове значення у кримінальному провадженні. У сучасних умовах досудового розслідування й судового розгляду експертна діяльність фактично виступає одним із ключових інструментів формування належної доказової бази, оскільки дозволяє отримувати об’єктивну інформацію щодо механізму кримінального правопорушення, властивостей об’єктів дослідження, характеру слідів та інших криміналістично значущих обставин. Вагомий внесок у визначення ролі судових експертиз під час розслідування різних видів

кримінальних правопорушень та їх значення для формування окремих криміналістичних методик розслідування зробили такі вчені, як: В. Бахін, В. Гончаренко, І. Гора, В.Журавель, Н. Клименко, В. Коновалова, В. Лисиченко, І. Пиріг, Б. Романюк, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян, М. Стратонов, Ю. Чорноус, В. Шепітько, М. Щербаковський та інші. Вони сформували наукові та практичні засади судово-експертної діяльності. Сучасні можливості різних видів судових експертиз, особливості їх провадження висвітлювали у наукових працях О. Брендель, Д. Вітер, І. Губанова, В. Гусєва, С. Самойлов, Л. Свиридова, Р. Степанюк, Б. Стецик, Г. Тетерятник та інші. Однак, їх роботи не висвітлюють певні аспекти збирання й підготовки матеріалів, призначення судових експертиз під час розслідування колабораційної діяльності. Певну увагу дослідженню окремих питань застосування спеціальних знань і провадження судових експертиз під час розслідування злочинів проти національної безпеки України приділяли Н. Ахтирська, Н. Карпінська, В. Коваленко, С. Кононенко, Е. Оржинська, І. Скічко, В. Топчій та інші. Водночас, питання дослідження місця судових експертиз в окремій криміналістичній методиці розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, в реаліях сьогодення залишається актуальною і потребує проведення комплексних досліджень із даного напряму.

Особливого значення набувають питання щодо підстав і порядку призначення судової експертизи під час досудового розслідування колабораційної діяльності. У кримінальних провадженнях, розпочатих за ознаками вчинення колабораційних дій перед слідчими, що здійснюють досудове розслідування, постає питання про залучення експертів для проведення цілої низки судових експертиз, зокрема, лінгвістичної, почеркознавчої, психолого-лінгвістичної, економічної, комп’ютерної техніки і програмних продуктів, експертизи відео-, звукозапису тощо. Як зазначали науковці, «підставами призначення судової лінгвістичної експертизи мовлення є необхідність з’ясування:

– фактичних даних про особу автора чи виконавця тексту та умови складання мовного повідомлення, що встановлюються експертом на основі спеціальних знань під час дослідження документів чи інших матеріалів;

– чи міститься в досліджуваній інформації негатив;

– чи міститься у текстах інформація, що спонукає до дій проти людини або групи осіб;

– чи висловлюють словесні або образотворчі засоби, які використані в досліджуваних текстах негативні емоційні оцінки та негативні установки, характеристики, що принижують гідність людини або групи осіб;

– чи використані в текстах спеціальні мовні прийоми чи інші образотворчі образи, що мають негативні емоційні оцінки та негативні установки, характеристики» [444, с. 86].

Розглянемо більш докладно особливості судових експертиз у кримінальних провадженнях оскільки розслідування злочинів за фактами колаборційної діяльності вимагає застосування спеціальних знань у різних сферах людської діяльності.

З 2014 р. активізувалась діяльність рф щодо гібридної війни проти України, серед її ознак слід виокремити такі як: дезінформація населення через медіа та соціальні мережі для впливу на громадян України; підбурювання до співпраці із ворогом задля руйнування нашої держави зсередини тощо. Це обумовило необхідність проводити у межах лінгвістичної експертизи мовлення авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження у межах відкритих кримінальних проваджень проти ймовірних прихильників наративів рф за ст. 111-1 КК України [26, с. 68].

Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень встановлено, що «семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слід або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовим відтворенням), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації,

що міститься в них (чи може така інформація розглядатись як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора.

Об'єктом семантико-текстуальної експертизи може бути як текст (промова), так і його фрагменти, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення тощо (п.п. 2.1.2. Інструкції) [161]. Об'єктами лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення у кримінальних провадженнях під час розслідування колабораційних дій є продукти мовленнєвої діяльності, що виражені в писемній чи усній формі, як то висловлювання, фрази, виступи, звернення, промови, дописи тощо. Такі продукти містяться в засобах масової інформації, газетах, листівках, оприлюднюються на телебаченні.

Науковцями встановлено, що таким об'єктам притаманні: звернення до масової аудиторії; доступність багатьом людям; властивість розповсюдження необмеженому колу адресатів. Отож, подібні матеріали мають публічний характер, оскільки спрямовані на масову аудиторію та пригортають увагу багатьох людей; їх тематика стосується актуальних подій стосовно суспільно-політичної ситуації в державі, а також збройної агресії проти України. Науковці також вказують, що «зазначені мовленнєві об'єкти мають різні форми вираження:

– форму фактичних тверджень, у яких висвітлюються актуальні події, конкретні дані, сповіщається про дії певних осіб;

– форму оцінних суджень, що передає особисте ставлення до описаних подій чи осіб;

– форму закликів до певних дій, граматична структура яких виражається спонукальними конструкціями, а лексичне значення передається його змістом» [181, с. 56].

Під час розслідування колабораційних злочинів «об'єктами семантико-текстуального дослідження здебільшого є тексти середнього та малого обсягу

або взагалі окремі висловлювання – короткі скріншоти, написи під зображеннями, певні речення або словосполучення, слова в тексті тощо» [37, с. 7], у яких можуть міститись публічні заклики до колаборційної діяльності. Ініціатори призначення експертизи доручають експерту розв'язати низку питань і надають необхідні матеріали. У випадку призначення семантико-текстуальної експертизи усно-мовленнєвого повідомлення (промови, висловлювання) замовник експертизи разом із цифровим або аналоговим записом промови надає експерту дослівне текстове відтворення її змісту (стенограму), зроблене власними засобами [314, с. 168].

Вирішення завдань поставлених експерту під час призначення судової експертизи потребує комплексного підходу. Науковцями зазначалось: «коли йдеться про встановлення наявності закликів до захоплення державної влади слід використовувати в комплексі загальнонаукові методи, методи логіки, структурний метод на рівні граматичного аналізу висловлювань, контекстологічний, функціональні методи, інтент-аналіз, а також елементи зіставного аналізу, порівнюючи словникові значення та юридичні тлумачення одних і тих самих термінів, зіставляючи спільні та специфічні риси, зокрема, лексики та синтаксису російської та української мов під час інтерпретації українською мовою змісту російськомовного тексту» [37, с. 8].

Під час дослідження об'єктів на предмет встановлення в них мовленнєвих ознак колаборційних дій експерт-лінгвіст має вивчити чинники, що підтверджують висновок про наявність у їх змісті висловлювань, виражених у формі публічних закликів, зміст яких обумовлений диспозицією ст. 111-1 КК України. Експерту для встановлення публічності у випадку вчинення публічного заперечення достатньо встановити лише публіку як адресат інформаційного повідомлення. Подібна відмінність заперечення від заклику обумовлена тим, що заклик містить схилянський компонент, який має виявити експерт. Крім того, «експерту необхідно встановити чи є в досліджуваних матеріалах лінгвістичні ознаки пропаганди в закладах освіти, спрямовані на сприяння: здійсненню збройної агресії проти України; встановленню та

утвердженню тимчасової окупації частини території України; уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресій проти України» [181, с. 57].

Реалізуючи поставлену мету експерт-лінгвіст має дотримуватись чіткого алгоритму дослідження, яким є завдання лінгвістичного дослідження – це чітка послідовність дій під час проведення наукового аналізу, що приводить до вирішення поставленого завдання.

Проводячи семантико-текстуальну експертизу експерт-лінгвіст має мати на увазі, що суб'єкт може повідомляти певні відомості й усвідомлювати, що процес такого повідомлення супроводжується певними діями, що мають те чи інше смислове навантаження, а саме усвідомлювати лінгвістичний контекст свого інформаційного діяння, що є лише фоном його повідомлення. Науковці акцентують, що «лінгвістичним контекстом конкретного аналізованого висловлювання можуть бути:

– попередні висловлювання особи, у тому числі шляхом перепосту висловлювань інших осіб;

– інформація, що повідомлялась іншими особами чи співучасниками;

– відомості у вербальній формі, які супроводжують процес повідомлення – зображення, плакати з надписами, озвучені гасла, дії осіб, що знаходяться поруч з промовцем.

За наведених умов контекст може входити в структуру заклику чи заперечення як його обов'язкового елементу» [390, с. 78].

Непоодинокими джерелами доказів у кримінальних провадженнях за фактами колаборaційних дій в інформаційних сферах є відео- та аудіозаписи, письмові та усні тексти. Для встановлення таких фактів потрібні спеціальні знання в галузі лінгвістики та психології, що обумовлює необхідність призначення судової комплексної психолого-лінгвістичної експертизи до якої залучають психологів і лінгвістів [314, с. 169]. Науковці вказують, що «прояв мови слід розглядати як результат проекції психічного стану людини, яка говорить, читає, пише й сприймає. У такому контексті мовленнєвий продукт є

результатом психічної діяльності в якій задіяні процеси інтеріоризації та екстеріоризації внутрішнього та зовнішнього плану і рефлексивних механізмів. Тому мовленнєва діяльність містить мотив, мету, події та операції, а тому експерти мають справу з промовою як продуктом психічної активності особистості, де визначено мотиви, наміри, психічні процеси й стани та установки. Поряд із цим, цільова спрямованість мовленнєвої означає, що будь-який її акт характеризується кінцевою метою, а мовленнєва дія – проміжною метою, що виражена у комунікативному впливі досягнення якого планується особою заздалегідь. З урахуванням цього психолого-лінгвістична експертиза дозволяє визначити смислову спрямованість тексту й характеру його впливу на реципієнтів» [101, с. 30].

Набір комунікаційних технологій застосовуваних країною-агресором містить сучасні засоби маніпулятивного впливу на різні сфери психіки цільової аудиторії, серед яких: мотиваційна, емоційна, особистісна, когнітивна, світоглядна та інші. Метою подібного впливу інформаційних технологій науковці визнають «значні смислові зсуви у свідомості людини, які мають дві моральні системи, зміна їх культурних та особистісних цінностей і системи знань, після чого полегшується приймання рішення людиною у заданому їй напряму» [510, с. 33; 164; 356]. Для виявлення масованої інформаційної інтервенції рф в освітній, культурний, медіа- та інтернет простір України необхідне використання спеціальних знань у галузях лінгвістики, психології, психолінгвістики тощо.

Зауважимо, що «висновок експерта за результатами проведення такого виду експертизи є констатацією об’єктивного змісту тексту з точки зору спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень, а не правовою кваліфікацією діяння особи» [218, с. 279–280].

На переконання В. Ходанович: «Експерти в процесі проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи досліджують текст як явище мовленнєвої діяльності, як проекції психічного – мова як продукт певної психічної діяльності людини та мовленнєву діяльність як психічний процес.

Отже, мовець оприлюднюючи інформацію робить це для досягнення певного результату – вплинути на думку, поведінку, ставлення аудиторії до чогось» [459]. Зазначимо, що встановлення цієї мети дій суб'єкта кримінального правопорушення є завданням слідства та суду, а під час проведення психолого-лінгвістичної експертизи визначають комунікативну мету повідомлення інформації, що оприлюднена мовцем.

Зупинимось окремо на процесі експертного дослідження мовного повідомлення, що починається з аналізування зафіксованих у даному текстовому матеріалі його об'єктивного змісту, структурної форми та видів (погрози, заклику, твердження тощо). Орієнтуючись на результати лінгвістичної частини експертного дослідження експерт-психолог вирішує завдання із комплексу невербальної та вербальної продукції з точки зору його впливу на сприймання трансльованої інформації та її негативного впливу на всі сфери психіки та спонукання до певних дій. До найбільш поширених психологічно деструктивних прийомів науковці пропонують віднести «маніпуляцію та її види, що мають прихований вплив на свідомість та емоції людини для формування почуттів, думок і дій, бажаних для маніпулятора. Експерт враховує, що маніпуляція завжди є організованою, спланованою, цілеспрямованою та зберігає в адресата ілюзію самостійності рішень» [135].

Характеризуючи порядок комплексного психолого-лінгвістичного дослідження Т. Єгорова вказувала: «йому притаманна множина взаємопов'язаних лінгвістичних і психологічних ознак, що дозволяє інтегрувати спеціальні фахові знання для вирішення завдань щодо об'єктивного змісту інформаційних повідомлень; наявності прямих і непрямих спонукань; структурної форми висловлювань; наявності чи відсутності засобів комунікації маніпулятивного характеру та їх потенційного впливу на зміни поведінки аудиторії, емоційного стану, системи знань і ставлення до певних подій, що транслюються маніпулятором» [135, с. 40].

Наголосимо, що специфіка судової психолого-лінгвістичної експертизи полягає у забезпеченні більшої доказовості шляхом підвищення об'єктивності й

всебічності вирішення юридично значущої проблеми, на що спрямовані результати її лінгвістичних і психологічних експертних досліджень. Поряд із цим науковцями зазначалось, що «комплексну психолого-лінгвістичну експертизу можна представити, як засіб і форма інтеграції гуманітарних знань, які базуються на колегіальній діяльності. Можливості даного напряму судової експертизи дозволяють судочинству більш повно реалізовувати вимоги законодавства із захисту прав, свобод, інтересів громадян, безпеки особистості й держави» [101, с. 31].

Виявлення та розслідування колаборційної діяльності досить часто пов'язане із встановленням виконавців рукописних текстів і підписів у документах, які вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій на деокупованих територіях України, що неможливе без призначення почеркознавчої експертизи. Даний вид судової експертизи притаманний процесу розслідування практично всіх форм вчинення колаборційних дій передбачених ст. 111-1 КК України. Це обумовлено тим, що документи, як потенційні об'єкти судової почеркознавчої експертизи часто вилучають у приміщеннях, що належали органам окупаційної влади, навчальним закладам, особам підозрюваним у скоєнні колаборційних дій тощо [314]. Науковці зазначають, що «предметом дослідження судової почеркознавчої експертизи в таких випадках найчастіше виступають: рукописні записи та підписи в корінцях до «виборчих бюлетенів», у протоколах виборчих комісій, договорах, контрактах, заявах, поясненнях, доповідних записках, різноманітних журналах і відомостях, бухгалтерських документах тощо» [178, с. 303].

Основне завдання ідентифікаційної почеркознавчої експертизи – це встановлення виконавця рукописного тексту чи підпису. Для його вирішення експерту мають надаватись оригінали документів, що містять виконаний від руки текст чи власний підпис підозрюваної особи, а також вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку й підписів ймовірного виконавця. Однак, як зазначають науковці, «вивчення судово-слідчої практики вказує на те, що найчастіше у розпорядження експерту надають лише експериментальні зразки

почерку та підпису ймовірного виконавця» [178, с. 304]. Зазначимо, що непоодинокими є випадки, коли під час проведення експертних досліджень рукописних текстів слідчий має залучити також і перекладача [338].

Поряд із цим, в окремих випадках слідчому вдається отримати й вільні зразки, що є вкрай важливим для розслідування колаборaційної діяльності. Наприклад, у вироку суду за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України зазначено, що «для проведення судової почеркознавчої експертизи експерту направлені вільні зразки почерку та підпису для порівняльного дослідження. Такими вільними зразками були документи виконані фарбником синього кольору, що містились в особовій справі підозрюваного, серед яких: заява, в якій підозрюваний просить допустити його до участі в конкурсі на службу в поліцію на заміщення вакантної посади оперуповноваженого; рукописний текст «Рапорт»; рукописна заява; рукописна автобіографія» [70].

Ідентифікаційна почеркознавча експертиза дозволяє отримати слідчому відповіді на такі типові питання:

– чи виконано рукописний текст у документі певною особою;

– чи виконані рукописні тексти в документі однією особою;

– чи виконано підпис від імені особи в документі тією особою від імені якої він зазначений, чи іншою особою;

– чи виконано рукописний текст у документі під впливом збиваючих факторів;

– чи виконано підпис від імені особи у документі під впливом збиваючих факторів природних або штучних [161].

Необхідно акцентувати, що документ про призначення судової почеркознавчої експертизи чи залучення експерта має містити встановлені ініціатором проведення експертизи особливі обставини виконання рукописного тексту, що могли вплинути на змінення ознак почерку: незвична поза або незвичний стан виконавця; виконавцем є особа із порушенням координації рухів; виконавцем рукописного тексту є особа похилого чи старечого віку

тощо. Про такі обставини ініціатор проведення судової почеркознавчої експертизи повідомляє експерту, вказуючи на стан здоров'я цієї особи, її вік й інше на момент можливого виконання об'єкта почерку, що буде досліджуватись [314].

Зауважимо, що із заподіянням матеріальної шкоди власній державі пов'язаний економічний вид колабораціонізму. Для притягнення таких злочинців до відповідальності вимагає неспростовних доказів із підтвердження такої шкоди. Судово-економічна експертиза може надати такі докази в частині:

– документального й нормативного обґрунтування господарської діяльності – виконання робіт, обсягів виробництва, реалізації продукції, надання послуг тощо;

– фінансової допомоги державі-агресору – надання фінансових чи матеріальних ресурсів, сплата податкових платежів чи інших стягнень тощо.

Науковці наголошують, що «судово-економічна експертиза, як форма застосування спеціальних економічних знань є інструментом підтвердження фактів економічного колабораціонізму, що встановлені під час розслідування, а висновки експерта формують основу для прийняття обґрунтованих рішень під час судового розгляду кримінального провадження» [278, с. 60].

Розслідування економічного колабораціонізму є досить складним процесом, обумовлено це тим, що примушує слідчого заглиблюватись у механізм господарювання та в процеси економічної діяльності колаборантів. Здебільшого це стосується складних, прихованих операцій, відображення їх в системі бухгалтерського обліку зі значним маскуванням технічних і технологічних процесів. Науковці акцентують, що «умовою застосування судово-економічної експертизи під час розслідування фактів колаборційної діяльності є необхідність дослідження питань, які не може вирішити слідчий самостійно і потрібно залучення спеціальних знань експерта-економіста; підставою призначення є складена слідчим Постанова про призначення експертизи» [108].

Дотримання вимог із документального забезпечення господарських

операцій суттєво ускладнене в умовах війни, що є одним із випадків форс-мажору. Поряд із цим, колабораційна діяльність господарської спрямованості може повністю виключати встановлений порядок документообігу. Крім того, фінансові документи можуть бути втраченими внаслідок бойових дій або умисно знищуватись. За твердженням А. Дивнич: «розслідування злочинів у сфері господарської діяльності потребує кваліфікаційного дослідження експертом економічної інформації. Однак, проведення судово-економічної експертизи за матеріалами, що здобули слідчі під час розслідування в умовах війни має певні складнощі, які потребують комплексного вирішення. Предметом судово-економічної експертизи є господарські операції, а об'єктами дослідження – документи, в яких відображено відомості про здійснення вказаних господарських операцій. Під час проведення експертизи експертом-економістом досліджуються надані документи за формою та змістом» [126, с. 34].

Метою судово-економічної експертизи визначено «документальне й нормативне обґрунтування даних про економічну колаборацію діяльність, виявлених під час кримінального провадження, шляхом дослідження з фактичної та змістової точки зору матеріальних носіїв інформації про фінансово-господарську співпрацю з державою-агресором» [278]. Як бачимо – вирішення завдань судово-економічної експертизи економічного колабораціонізму безпосередньо залежить від чіткого визначення об'єктів дослідження та їх достатності, що впливають на параметри експертного дослідження, якість висновку експерта та його доказовість. З особливою ретельністю слід підбирати первині документи за фактами проведення господарських операцій.

Акцентуємо, що апріорна інформаційна недостатність найчастіше протидіє ефективному проведенню судово-економічних експертиз під час розслідування економічних колаборацій злочинів. Так, господарська операція з реалізації матеріальних ресурсів ворогу передбачає обмін товару на виражений у грошовій формі еквівалент чи інший вид компенсації його

вартості (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ціни та ціноутворення») [367]. Згідно з п. 14.1.202 Податкового кодексу України «продаж товарів – будь-які операції, що здійснюються згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими господарськими, цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на такі товари за плату або компенсацію незалежно від строків її надання» [348]. Однак, досить часто договори не укладаються, а господарські операції не відображають у документах бухгалтерського обліку. Поряд із цим спостерігається зростання ризику унеможливлення застосування інструментів господарського контролю та коригування бухгалтерського обліку – проведення інвентаризації, звірок між господарюючими суб'єктами тощо [126].

Наголосимо, що компенсувати у наданих на експертизу матеріалах недостатність інформації та відсутність документів із відомостями про господарську діяльність забезпечують висновками експертів інших спеціальностей, серед яких: судова почеркознавча експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза тощо. Окремі факти господарської діяльності можуть бути доказані показаннями свідків. Разом з тим, створені під час господарської колаборційної діяльності документи, а саме: акти приймання-передачі, накладні тощо, можуть містити усі відомості, що передбачені ч. 2 ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [359] та п. 2.4 «Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» [349]. У випадку, коли є можливість ідентифікувати особу, що причетна до здійснення господарської операції, слідчий використовує під час розслідування: наявні відомості про дату складання документу, назву підприємства, від імені якого складено документ, вказано зміст та обсяг господарської операції тощо.

Поряд із цим виникає значна кількість питань із можливості використання під час проведення судово-економічних експертиз електронних документів і виду, в якому вони надходять експерту – тип носія, тип файлу тощо. Слід акцентувати, що норми «Інструкції про призначення та проведення

судових експертиз та експертних досліджень» [161], що є керівними для експертів під час проведення судових експертиз не містять чітких вказівок щодо електронних документів. Науковцями зазначалось, що «для визнання електронних документів як повноцінних достовірних доказів, слід чітко дотримуватись вимог процесуального законодавства, стандартних прийомів і методики оцінювання, дослідження та використання електронних доказів. Тільки за таких умов слідчий може бути переконаний у прийнятті експертом-економістом до уваги подібних документів і прийняття судом висновку експерта, що сформований на цих документах» [113].

Розслідування колаборaційних злочинів, вчинених із використанням комп'ютерної техніки й комп'ютерних технологій стає все складнішим у зв'язку із стрімким розвитком інформаційних технологій і сучасної техніки, коли з'являються такі об'єкти дослідження, яких раніше не було. Крім того, змінюються та модифікуються механізми й методи вчинення раніше існуючих видів злочинів, з'являються їх абсолютно нові види [318, с. 195–199]. Одночасно з розвитком інформаційних технологій та інформаційних систем вчені проводять дослідження у галузі теорії та практики протидії кіберзлочинності; розробляють алгоритми розслідування протиправних дій; аналізують уразливості та шкідливе програмне забезпечення. Крім того, постійно з'являються нові об'єкти дослідження, яких раніше не існувало, а також постійно змінюються та модифікуються механізми та методи вчинення зовсім нових видів злочинів [165; 424, с. 296]. Під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із колаборaційною діяльністю непоодинокими є випадки призначення судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів у кримінальних провадженнях за фактами діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, ч. 5 ст. 111-1 КК України, ч. 6 ст. 111-1 КК України, ч. 7 ст. 111-1 КК України [178].

Проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз за колаборaційними злочинами є досить складними через воєнний стан на теренах України та наявність тимчасово окупованих територій, на яких вони найчастіше

й здійснюються. У результаті проведення експертизи цього виду встановлюються обставини, що пов'язані з використанням у колаборантами комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення для розміщення у соціальних мережах мережі Інтернет і медіа дописів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 111-1 КК України [178].

Констатуємо, що принцип незмінності речових доказів під час проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз є провідним, оскільки не має бути зміненою інформація на наданому експерту носієві [318]. Для цього застосовуються спеціальні апаратні блокиратори, якими є «спеціальне програмне забезпечення, що блокуватиме запис на порту, до якого підключається досліджуваний об'єкт, створення побітового образу наданого об'єкта та його подальше дослідження. У випадку недотримання цього принципу можуть виникати невиправні зміни на рівні даних, як то затирання криміналістично значущої інформації, що надана у неявному вигляді» [187, с. 67]. Вченими зазначалось, що «об'єкти даного виду судової експертизи досить різноманітні та пов'язані із функціонуванням інформаційних систем, до них відносять:

– комп'ютерну техніку з носіями інформації – дискети, жорсткі диски, CDR-диски, флеш карти тощо;

– периферійні пристрої – принтери, сканери, звукові карти тощо;

– програмні продукти;

– пристрої, що не є комп'ютерами у класичному розумінні цього поняття – електронні касові апарати, гральні автомати, карт-рідери тощо» [133, с. 314].

Для проведення комп'ютерно-технічної експертизи на дослідження надають: носії комп'ютерних даних, які містять чи можуть містити електронні або цифрові сліди; електронно-обчислювальні пристрої, частинами яких є відповідні носії. Так, відповідно до вироків, що винесені судом за фактами вчинення кримінальних правопорушень передбачених КК України «об'єктами судової комп'ютерно-технічної експертизи, а саме:

– за ч. 1 ст. 111-1 КК України – комп'ютерний системний блок чорного

кольору марки «Dell Optiplex 3020», флеш-карта об’ємом пам’яті 8GB флеш-карта об’ємом пам’яті 32GB [85];

– за ч. 7 ст. 111-1 КК України – мобільний телефон марки «Samsung» моделі «SMJ320H» [63].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 111-1 КК України «залежно від конкретних обставин, на вирішення судової експертизи можуть бути поставлені такі питання:

– чи міститься на даному носії інформація стосовно та у якому вигляді;

– чи містить носій досліджуваного комп’ютера інформацію про певні дії користувача;

– які атрибути файлів, що містять інформацію щодо … [344, с. 221];

– чи містяться на наданому на дослідження носії як існуючих, так і видалених даних інформація, ключові слова російською мовою: «Военная гражданская администрация», «Управление образования, культуры и спорта» тощо;

– чи знаходиться наданий на дослідження мобільний телефон у технічно справному стані;

– яке інформаційне наповнення наданого на дослідження мобільного телефону, вхідні та вихідні дзвінки тощо [178];

– чи наявні факти листування між користувачем з номером А та користувачем додатку електронного листування «Telegram»-ОСОБА_1 ОСОБА 2 номер Б» [63].

Науковці вказують, що «під час проведення експертного дослідження на основному етапі аналітичної стадії виконують низку послідовних дій, серед яких аналізування: файлів із використанням спеціального програмного забезпечення; основних областей; системного реєстру; артефактів оперативної системи, що можуть містити важливу інформацію для відповіді на питання експертизи; слідів роботи програмного забезпечення; тимчасової інформації, що міститься у пам’яті; листування; інтернет-активності» [424, с. 298].

Зауважується, що «у кримінальних провадженнях за фактами діянь

передбачених, наприклад, ч. 4 ст. 111-1 КК України та ч. 5 111-1 КК України для ототожнення особи за голосом і мовленням, а саме за фізичними параметрами голосу призначається судова експертиза відео-, звукозапису. Для проведення експертного дослідження слідчий направляє експерту отриману з ворожого ресурсу зафіксовану у файлі відеофонограму, що зберігається на оптичному диску DVD-R (носії), а також зразки голосу та мовлення особи, яку перевіряють – надається на аналогічному носії інформації. На вирішення експертизи може виноситись таке питання: одній і тій самій чи різним особам належить голос і мовлення у фонограмі, зафіксованій у файлі (АААА) і фонограмі, що міститься у файлі (ББББ)» [178].

Згідно чинних нормативно-правових актів «ототожнення осіб за усним мовленням, що зафіксоване у фонограмі, експерт має отримати фонограми з порівняльними зразками у формі бесіди – діалогу чи монологу. Зразки з усним мовленням фіксуються з достатнім рівнем запису, виконані на якісній апаратурі та носіях, що відповідають чинним стандартам, мають мовну співвіднесеність із досліджуваними фонограмами та достатній обсяг, який не має бути меншим за 10 хвилин розмови без пауз для кожної особи, чия мова ототожнюється. Крім того експерту обов'язково надають протокол прослуховування фонограм із роздрукованим текстом розмов» [132].

Не поодинокими є випадки призначення судової портретної експертизи під час розслідування колабораційних дій, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК України, ч. 5 ст. 111-1 КК України, ч. 7 ст. 111-1 КК України, що були здебільшого вчинені на тимчасово окупованих територіях для встановлення особи-колаборціоніста за ознаками зовнішності [309]. Об'єктами судової портретної експертизи у таких випадках є «відеозаписи з ворожих інтернет-ресурсів, на яких містяться зображення осіб із зафіксованою на них протиправною діяльністю, а окремих випадках – фотознімки до публікацій, розміщених в мережі Інтернет і в телеграм-каналах» [178]. Згідно вироку Київського районного суду м. Харкова: «у кримінальному проваджені за фактом колабораційних дій, передбачених ч. 7 ст. 111-1 КК України об'єктом

під час проведення судової портретної експертизи було зображення особи чоловічої статі, що міститься на першій сторінці посвідчення «*Харьковская область Временная гражданская администрация. И. о. полицейского взвода патрульной службы УВД ВГА Харьковской обл. ОСОБА_А*» серії …. видане … дійсне до …». Порівняльними зразками у експерта мають бути ті фотознімки чи відеозаписи на яких зображено достовірно встановлених осіб. Такі знімки отримують шляхом витребування відповідних документів від органів влади чи місцевого самоврядування. Як правило, це особова картка громадянина з державної міграційної служби. У даному кримінальному провадженні зразками для порівняльного дослідження були зображення особової картки підозрюваного надане Державною міграційною службою України» [67].

У випадку вилучення в підозрюваного виданих органами влади України документа (наприклад, паспорт, посвідчення водія, військовий квиток тощо) на його ім’я фото з нього також може направлятись експерту в якості порівняльного зразка. За умови затримання підозрюваного експериментальні зразки його зовнішності, йдеться про фотознімки чи відеозаписи, в порядку ст. 245 КПК України. Під час проведення такої процесуальної дії доцільним є залучення спеціаліста в галузі судової фотографії та ідентифікації особи за ознаками зовнішності. Необхідно враховувати, що об’єкти судової портретної експертизи мають бути співставними [314]. Науковці наголошують, що «відеозаписи чи фотознімки особи, яка встановлюється та особи, яка порівнюється чи перевіряється отримують з невеликим розривом у часі та в порівняно однакових умовах – характер і вид освітлення; положення голови й тулуба; оптичні та технічні характеристики фото- чи відеоапаратури тощо» [178].

Судовою портретною експертизою може вирішуватись таке питання – одна й та сама чи різні особи зображені на наданих на дослідження фотознімках або відеозаписах. У випадках, коли експерту надають відеозапис, то слідчий у постанові про призначення експертизи зазначає з якої по яку хвилину чи секунду на відеозаписі зображена особа, що має бути встановлена.

Під час досудового розслідування дій передбачених ч. 6 ст. 111-1 КК України та ч. 7 ст. 111-1 КК України призначають також і судову фототехнічну експертизу для встановлення оригінальності фотознімків або відеозображень, а також технічних умов і технології їх виготовлення. Інакше кажучи, слідчому необхідно отримати підтвердження чи спростування інформації про втручання у фото- чи відеозображення [178]. Згідно з чинними нормативно-правовими актами на вирішення судової фототехнічної експертизи виносять такі питання:

– чи виготовлено даний знімок із застосуванням фотомонтажу;

– при якому освітленні природному або штучному проводилась зйомка;

– чи використовувались у процесі виготовлення фотознімка ті чи інші технічні прийоми – ретушування, тонування тощо;

– які дата й час виготовлення фотознімка та дата його редагування [161].

Залежно від того, які завдання виносяться на вирішення експерта у його розпорядження слідчий надає фотознімки й відеозображення, засоби комп'ютерної техніки, що були вилучені в особи, яка скоріш за все внесла зміни у те зображення, що перевіряють. У тому числі ця експертиза може надати допомогу під час дослідження майбутніх об'єктів (фотознімків чи відеозображень) судової портретної експертизи.

Отже, слід акцентувати, що під спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві слід розуміти знання в різних галузях, які здобуті під час навчання чи спеціальної підготовки та набуття практичного досвіду й використовуються для отримання доказової інформації. У кримінальному судочинстві спеціальними знаннями є виключно знання не правового характеру, оскільки правові знання відносяться до професійних знань дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, судді; застосовуються як інститут і використовуються слідчим під час розслідування колаборацій них дій як один із точних та ефективних способів встановлення доказової інформації [314].

Аналізування форм застосування спеціальних знань дозволило виокремити процесуальну та непроцесуальну форми та встановити, що процесуальна форма регламентується чинним КПК України і передбачає

залучення спеціаліста під час: збору матеріалів для проведення судової експертизи; проведення С(Р)Д; застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Таке залучення спеціаліста обумовлено тим, що він володіє науковими, технічними чи іншими знаннями та навичками застосування технічних чи інших засобів і надає практичну допомогу в організації проведення різних заходів [315, с. 1205]. Констатовано, що спеціалістом у загальному розумінні є особа, яка обізнана та має певні навички у конкретній галузі знань. Правозастосовна практика визначає спеціалістом особу, яка володіє спеціальними знаннями наявність яких необхідна для вирішення тактичних завдань розслідування. Спеціальні знання спеціаліста дозволяють здобути більш точні та достовірні докази, які є первинними у даних кримінальних провадженнях та визнаються безпосередньо джерелом правдивої та автентичної інформації.

Доведено, що для проведення семантико-текстуальної експертизи усного мовлення експерт має отримати від слідчого протокол огляду та прослуховування відео-, звукозаписів досліджуваних розмов із текстовим відтворенням їх змісту, що оформлений згідно вимог чинного процесуального закону. Результатом проведення судової семантико-текстуальної експертизи є виявлення викликів, які є доказом наявності фактів колаборційних дій, серед яких: поширення наративів на підтримку дій та співпрацює з країною-агресором; заперечення чи виправданні вторгнення та окупації частини території України; невизнанні територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону України.

Встановлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень за матеріалами кримінальних проваджень про колаборційну господарську діяльність призначаються судові економічні експертизи. За умови неналежного документального забезпечення господарських операцій або суттєвих перешкод органу досудового розслідування щодо отримання документів, доказування здійснюють із використанням інших засобів. Призначення економічних експертиз також може здійснюватися за умови, що особи, які безпосередньо

причетні до господарської діяльності були встановлені, а певні факти господарської діяльності вже доведені.

Зазначено, що проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз за колабораційними злочинами є досить складними через воєнний стан на теренах України та наявність тимчасово окупованих територій, на яких вони найчастіше й здійснюються. У результаті проведення експертизи цього виду встановлюються обставини, що пов'язані з використанням у колаборантами комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення для розміщення у соціальних мережах мережі Інтернет і медіа дописів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 111-1 КК України.

Вказано, що не поодинокими є випадки призначення судової портретної експертизи під час розслідування колабораційних дій, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК України, ч. 5 ст. 111-1 КК України, ч. 7 ст. 111-1 КК України, що були здебільшого вчинені на тимчасово окупованих територіях для встановлення особи-колабораціоніста за ознаками зовнішності. Крім того, під час досудового розслідування дій передбачених ч. 6 ст. 111-1 КК України та ч. 7 ст. 111-1 КК України призначають також і судову фототехнічну експертизу для встановлення оригінальності фотознімків або відеозображень, а також технічних умов і технології їх виготовлення, а саме у тих випадках, коли слідчому необхідно отримати підтвердження чи спростування інформації про втручання у фото- чи відеозображення.

4.6. Подолання протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю

Останніми роками спостерігається погіршення криміногенної обстановки на теренах України, в тому числі й поширення колабораційної злочинності, особливо в умовах воєнного стану й на тимчасово окупованих територіях.

Поряд із цим, ефективність діяльності працівників правоохоронних органів із розслідування кримінальних правопорушень даної категорії не є високою та обумовлена насамперед наявністю протидії розслідуванню. Для якісного розслідування колаборaційної діяльності слідчий має визначити ту сукупність дій, що дозволять ефективно здійснити розслідування протиправних діянь та обрати криміналістичні методи й тактику проведення розслідування. Нажаль, непоодинокими є випадки протидії розслідуванню колаборaційної діяльності. Це обумовлює застосування заходів із подолання протидії розслідуванню, що за своєю сутністю є сукупністю активних дій, які можуть бути розтягнутими в часі. Зауважимо, що визначення форм і способів протидії розслідуванню, їх систематизація сприятиме не тільки подоланню, але й попередженню вчинення такої протидії та удосконалення діяльності суб'єктів сторони обвинувачення.

З цього приводу В. Давиденко зазначає, що «найактивнішою протидія може бути саме на початковому етапі, коли слідчий ще не встиг прогнозувати та упередити дії осіб, заінтересованих у такій протидії. Отже, ефективне здійснення слідчих (розшукових) дій та запропоновані алгоритми їх провадження, ускладнені протидією розслідуванню, набудуть якісного змісту за умов їх діагностики й прогнозування подальшого розвитку та їх урахування в плануванні роботи по справі» [121, с. 39–40]. За цим твердженням, слідчий під час розслідування має визначити ту сукупність дій, що будуть сприяти повному та швидкому розслідуванню колаборaційної діяльності та дозволять правильно обрати тактику розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Вітчизняна наукова література містить багато праць, що висвітлюють питання стосовно подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, слід виокремити таких науковців, як: В. Бахін, А. Волобуєв, В. Журавель, В. Коновалова, В. Стратонов, С. Слінько, В. Шепітько та інші. Сучасні форми протидії розслідуванню злочинів, способи її подолання проаналізовано та висвітлено в наукових працях вчених-криміналістів та вчених практиків, наприклад, П. Біленчук, М. Курко, О. Остролуцький «Засоби, методи, технології подолання розслідуванню злочинів, що здійснюються

організованими злочинними групами» [27], В. Гусєва «Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання» [118], В. Малярова «Подолання протидії розслідуванню на досудовому слідстві: актуальні завдання та складності» [265], В. Плетенець «Криміналістичне забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню [346], О. Пчеліна «Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та шляхи її подолання» [375], Б. Щур «Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами» [496] та інші. Не викликає заперечень, що вченими було зроблено вагомий внесок у розробку системи засобів протидії розслідуванню злочинів. Проте, особливості нейтралізації протидії розслідуванню колаборційної діяльності практично не були предметом усестороннього дослідження в криміналістиці, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Вирішення даного питання має значення й для побудови криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборційною діяльністю. З цього приводу доречним вважається твердження І. Завидняк: «з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення, вчинене з використанням сучасних інформаційних технологій, до ЄРДР на шляху слідчого в процесі доказування вини певних осіб виникає безліч перешкод, причиною більшості з яких є протидія розслідуванню, яку вчиняють зацікавлені в цьому особи. Саме тому в методиці розслідування зазначеної категорії правопорушень на окрему увагу заслуговують завдання щодо подолання та нейтралізації протидії під час їхнього розслідування» [150, с. 160]. Наша підтримка даного твердження посилюється ще й тим, що непоодинокими є випадки вчинення колаборційних діянь із використанням сучасних інформаційних технологій.

На переконання Р. Шехавцова «поняття «протидії правосуддю» не одержало свого чіткого однозначного визначення. Його застосування у криміналістиці переважно пов'язувалось лише з описом способів приховування злочинів, застосованих під час їх вчинення, і психологічної природи надання

неправдивих показань, відмови від давання показань» [487, с. 8].

Зауважимо, що у сучасній криміналістичній науці і сьогодні відсутня єдина точка зору вчених щодо визначення змісту поняття подолання та нейтралізація протидії під час розслідування. З цього приводу І. Завидняк наводить різні точки зору науковців:

– «низка вчених вважають, що однією зі складових змісту протидії розслідуванню є різноманітні способи приховування злочину;

– інші зазначають, що процес приховування присутній на всіх етапах злочинної діяльності й триває упродовж досудового розслідування і судового розгляду та навіть після його завершення;

– треті вказують, що протидія – це протистояння двох і більше суб'єктів, які мають різні мотиви й цілі та обтяжені вчиненим злочином, а саме, що починається тоді, коли приховування як складова частина протиправної діяльності здійснена;

– окремі вчені наголошують, що приховування, яке триває після виявлення кримінального правопорушення має за мету ухилення від покарання, ту ж саму, переслідує і протидія розслідуванню злочинної діяльності» [150, с. 160].

Вченою доводилось, що «приховування та протидія розслідуванню є окремими формами ухилення від відповідальності винних осіб, причому приховування відбувається до виявлення кримінального правопорушення, а протидія розслідуванню – вже після його виявлення та внесення відомостей до ЄРДР» [150, с. 161]. Вона пояснювала таку точку зору тим, що протидія розслідуванню неможлива до початку розслідування. Однак, зауважимо, що приховування злочину може відбуватись і після його виявлення та набувати для слідчого форму протидії, що є притаманним для вчинення колабораційних діянь. Тому можна припустити, що під час досудового розслідування колабораційних злочинів доцільним має бути застосування тих тактичних операцій, що направлені саме на подолання й нейтралізацію реальної для часу розслідування протидії.

Аналізування наукових праць із даного питання дозволило О. Маляровій визначити «протидію розслідуванню як детерміновану об'єктивними і суб'єктивними факторами систему протиправних дій, спрямованих на дезорганізацію роботи з розслідування злочину, унеможливлення встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, які вчиняються різними особами, зацікавленими в ухиленні винних від відповідальності» [265, с. 144].

Поряд із цим С. Книженко під протидією розслідування злочинів пропонує розуміти «умисну діяльність (складну систему дій, бездіяльність) злочинців і пов'язаних з ними осіб, що перешкоджає роботі правоохоронних органів по розслідуванню конкретних злочинів» [169, с. 99].

В. Гончаренко та Ф. Сокиран визначали протидію «як перешкоджання розслідуванню; як дію, що перешкоджає діяльності слідчого у досягненні цілей, які він ставить перед собою, та уточнюють, що всі явища протидії створюють умови для того, щоб було порушено нормальний процес досягнення істини, процес пізнання, властивий юридичній діяльності» [107, с. 22].

М. Чесакова доводить, що «протидія розслідуванню злочинів – це умисна дія або бездіяльність заінтересованих осіб, що обумовлені невідповідністю цілей і завдань розслідування та встановленню об'єктивної істини у певному кримінальному провадженні» [466, с. 29]. Вона опрацювавши погляди науковців, запропонувала визначення протидії розслідуванню злочинів, «як діяльність особи, що спрямована на досягнення визначених цілей, які є завідомо злочинними, з метою перешкоджання та створення несприятливих умов для повного і всебічного розкриття та розслідування злочинів» [466, с. 41].

Слід погодитись із тими вченими, які доводять, що термін «бездіяльність» некоректно застосовувати для характеристики протидії розслідуванню. Наприклад, Р. Шехавцов пояснює це тим, що «в психології загально визнано, що людська діяльність не існує інакше, як у формі дії або ланцюга дій, і якщо немає дій, то немає і діяльності» [488, с. 198–199].

Зауважимо, що криміналістична та психологічна література не містить

єдиного визначення протидії, яке б об'єднувало всі риси протидії, і з якого можна зрозуміти сутність цього явища та його мету. В. Семеногов зазначав, що «у звичайному розумінні протидія – це дія, що перешкоджає іншій дії. Протидія (як дія, спрямована на неприпустимість досягнення бажаної мети протилежною стороною) є різновидом конфліктної поведінки. Протидія спрямована не лише на припустимість (перешкоджання, блокування) будь-якої дії, а й на перешкоджання досягненню бажаної (кінцевої) мети, отриманню конкретного результату» [400]. Крім того, необхідно підтримати вказівку Б. Щура що, «не зовсім коректно говорити та пов'язувати протидію розслідуванню тільки з інформацією, що має доказове значення» [496].

Результати аналізування напрацювань науковців із даної проблематики вказують на необхідність проведення повного та всебічного вивчення характерних особливостей, що притаманні даному діянню. З цього приводу В. Бахін зазначав, що «для розроблення та реалізації дієвих заходів подолання протидії розслідуванню необхідне всебічне і глибоке вивчення сучасного феномена протидії, як складового протистояння злочинності» [18, с. 202–203].

Враховуючи, що за період існування злочинності протидія розслідуванню кримінальних діянь пройшла шлях від елементарних кроків до системи витонченої та відкритої протидії діяльності правоохоронних органів, вбачається доцільним окреслити форми та способи реалізації таких діянь і сформувати рекомендації щодо запобігання та подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності [335].

Розглядаючи питання протидії розслідуванню злочинів В. Бахін і Н. Карпов запропонували: «у систему дій з протидії розслідуванню включити:

– по-перше, сукупність умисних активних дій осіб, пов'язаних з подією злочину, що перешкоджають слідчому встановити об'єктивну істину у кримінальному провадженні;

– по-друге, сукупність умисних активних дій осіб, які є носіями важливої криміналістично значущої інформації про подію злочину та його учасників, які перешкоджають встановленню істини у кримінальному провадженні;

– по-третє, сукупність дій інших осіб, зацікавлених у не встановленні істини у кримінальному провадженні, дезорганізації слідства, не притягненні винних осіб до відповідальності» [21, с. 81–90].

Безперечно, докладний розгляд даної системи дій окремо є цілком правильним для дослідження даної проблематики у власному специфічному ракурсі. Отож, потрібна систематизація знань щодо способів протидії розслідуванню колаборaційної діяльності в контексті їх подолання в межах розкриття та розслідування колаборaційних злочинів.

У структурі протидії розслідуванню колаборaційної діяльності слід виокремити такі елементи: суб'єкт протидії розслідуванню, цілі та мотиви протидії розслідуванню, спосіб протидії розслідуванню, форми та види протидії розслідуванню. Результати проведеного дослідження вказують на те, що суб'єктів протидії розслідуванню колаборaційної діяльності слід поділити на такі групи: особи, що вчинили колаборaційні діяння (колаборанти); рідні чи інші особи, що мають безпосереднє відношення до колаборанта; захисники; корумповані працівники правоохоронних чи державних органів [335].

У залежності від виду кримінального правопорушення, пов'язаного із колаборaційною діяльністю, специфічними ознаками суб'єкта, що здійснює протидію розслідуванню є: наявність попереднього кримінального досвіду та судимостей або наявність досвіду роботи в органах державного управління чи правоохоронних органах. Таким особам також притаманні: жага незаконного збагачення, правовий нігілізм, незадоволення існуючою політикою та чинною владою, нестримне бажання кар'єрного росту. Зауважимо, що характеризуючи протидію розслідуванню слід дослідити поведінку суб'єктів, що вчиняють протидію або можуть втручатись у процес розслідування, а також і те, що ці особи інколи можуть і не розуміти, що вчиняють протидію.

Розглядаючи структуру протидії розслідуванню колаборaційної діяльності слід зауважити, що важливою складовою є суб'єктивна сторона, яка проявляється у мотиві та меті вчинення злочину. Як правило, мета не викликає сумнівів, а типовими мотивами протидії розслідуванню колаборaційної

діяльності є ухилення від відповідальності, бажання пом'якшити свою вину. У свою чергу, мотиви протидії розслідуванню колаборaційних діянь можуть бути пов'язані із релігією, мораллю, політикою, психологічним впливом, корисливими мотивами.

Актуалізація й визначення форм і способів протидії розслідуванню, а їх систематизація допоможе удосконалити діяльність суб'єктів розслідування й попередження протидії розслідуванню колаборaційної діяльності з боку осіб, що її здійснюють. Питання систематизації знань щодо способів протидії розслідуванню злочинів наведено в науковій праці О. Малярової, яка для розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з подолання цієї протидії в практичній діяльності органів досудового розслідування охарактеризувала підстави розподілу способів протидії розслідуванню [265, с. 144–145]. Зазначимо, що наведені підстави розподілу доцільно застосувати й для систематизації способів протидії розслідуванню колаборaційної діяльності:

1. *Залежно від того на кого спрямована протидія розслідуванню*:

– стосовно свідків, очевидців чи інших осіб, що володіють інформацією, яка потрібна слідчому

– стосовно осіб, які здійснюють розслідування.

2. *Стосовно суб'єкта протидії розслідуванню до злочину способи протидії, що застосовані:*

– особою, підозрюваною у вчиненні колаборaційних діянь;

– свідками або очевидцями (з власної волі чи під впливом підозрюваного або інших осіб);

– рідними, близькими, знайомими підозрюваної особи (з різних мотивів);

– посадовою особою, що проводить розслідування чи має відношення до цього процесу (йдеться про працівників різних підрозділів правоохоронних органів, експертів, спеціалістів, співробітників ізоляторів тощо);

– вищі посадові особи (стосовно слідчого) з різних правоохоронних чи державних структур, що можуть впливати на хід розслідування.

3. *Щодо стадії колаборaційного злочину способи протидії розслідуванню*

застосовуються:

– під час підготовки до вчинення злочину;

– під час вчинення злочину;

– після вчинення злочину.

Способи протидії розслідуванню злочинів С. Книженко пропонує класифікувати таким чином: «відносно закону – законні та незаконні; за структурою – прості та складні; за об'єктом пливу – спрямовані на ідеальні чи матеріальні сліди; за формою дії – активні, пасивні, змішані; за тривалістю – одиничні, триваючі» [169, с. 99–101]. Така класифікація може стати в нагоді слідчому під час розслідування колабораційної діяльності.

Зауважимо, що обрання колаборантами форми протидії розслідуванню обумовлене швидким поширенням даної категорії злочинів і може бути реакцією на діяльність слідчого із розкриття та розслідування кримінальних правопорушень даної категорії. Стосовно цього А. Волобуєв зазначав: «формою протидії є вид активної поведінки суб'єкта, що здійснює протидію, у якій в певних ознаках, що виявляються зовні, відбиваються його психофізіологічні реакції на ситуацію, що склалася, під час вчинення злочину або в ході його розслідування» [294, с. 35].

В. Гончаренко та Ф. Сокиран запропонували виокремлювати такі форми протидії розслідуванню: «брехливе свідчення, зокрема, обмова та самообмова; замовчування; перешкоджання виконанню слідчих дій; фальсифікація та знищення доказів» [107, с. 36]. Поряд із цим, цікавою вбачається систематизація форм протидії розслідуванню, що запропонована Р. Шехавцовим, який виокремлює форми протидії:

– «відносно події злочину та його розслідуванню – приховування злочину та перешкоджання його розслідуванню;

– за спрямованістю дій – приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб і втручання в розслідування з метою примушування відповідних уповноважених працівників досудового розслідування, прокуратури чи суду до прийняття рішень, що не відповідають процесуальним

вимогам;

– за кількістю суб’єктів – протидія вчинена організованими групами, злочинними організаціями, однією особою;

– залежно від об’єктів – вплив на фізичних осіб та на предмети матеріального світу, що є джерелом інформації тощо» [486, с. 25-26].

Розглядаючи погляди науковців на систематизацію форм протидії розслідуванню, слід зупинитись на пропозиції М. Чесакової «поділяти форми протидії розслідуванню злочинів за критерієм спрямованості досягнутого результату, а саме дії, що полягають у створенні обставин, які унеможливлюють притягнення до відповідальності або є ухилення від останньої шляхом імітування відсутності складу злочину та дії спрямовані на зменшення рівня відповідальності шляхом удаваного зменшення ступня суспільної небезпеки. А також вважаємо за доцільне поділяти способи протидії розслідування на матеріальні та моральні. Так, до перших належать підкуп, вигода, пропозиція вигідних умов для сторін, тобто вчинення будь-яких дій, що полягають в отриманні матеріальної вигоди. А, відповідно, до морального виду протидії – погрози, примус, насильство, катування тощо» [467, с. 141].

Слідчо-судова практика свідчить, що на сьогодні актуальною проблемою залишається питання подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборацією діяльністю. Науковці вказують на необхідність виокремлення таких форм протидії розслідуванню злочинів, як: «приховування злочинів; неправдиві показання; фальсифікація доказів; знищення матеріалів і речових доказів у кримінальному провадженні, погроза свідкам, корупція серед осіб правоохоронних органів, негативне використання засобів масової інформації, застосування фізичного впливу стосовно учасників кримінального судочинства» [244, с. 277].

Серед основних форм протидії розслідуванню злочинів С. Книженко пропонує «виділити: приховування й знищення слідів злочину та слідів злочинця; приховування й знищення доказової інформації; вплив на учасників кримінального судочинства; втручання в діяльність слідчого, оперативного

працівника чи правоохоронних органів в цілому» [169, с. 99–101].

Найбільш поширеними формами та способами протидії розслідуванню колаборaційної діяльності, які розглянемо в цьому підрозділі, є:

– приховування колаборaційного діяння – інсценування, відмова від давання показань, знищення слідів та речових доказів, фальсифікація;

– дезінформування – неправдиві показання, обмова, самообмова;

– використання корупційного механізму під час розслідування – підкуп, обіцянка чи отримання неправомірної вигоди.

До найбільш поширеної форми протидії розслідуванню колаборaційної діяльності безперечно слід віднести приховування самого діяння. Спосіб приховування вчиненого безпосередньо залежить від способу вчинення злочину та способу готування до цього, оскільки в цей період часу спостерігається особлива лінія поведінки зловмисника та діяльності осіб, які розслідують протиправне діяння, а також характерні для такого розслідування методи.

М. Чесакова зазначала, що «спосіб підготовки до злочину та спосіб вчинення злочинного діяння причинно обумовлюють інші способи, що в подальшому формує в цілому спосіб приховання злочинного діяння. Приховання злочину, можливість уникнути кримінальної відповідальності за вчинене для правопорушника має більше значення, аніж саме скоєння діяння. Успішність приховання злочину має суттєвий вплив на правопорушника» [466, с. 43]. Однак, зауважимо, що особи з досвідом приховування частіше видають себе використанням схожих заходів до приховання, тому слідчий має можливість правильно зорієнтуватись і спрацювати швидше встановлених термінів. З іншого боку особи, які мали рецидив вчинення умисного суспільно небезпечного діяння вже володіють навичками протидії розслідуванню і можуть передбачати поведінку слідчого, що проводить розслідування. Саме тому така форма протидії розслідуванню має попереджатись або викриватись негайно.

Зауважимо, що у приховуванні злочину беруть участь не тільки

безпосередні виконавці, а й інші учасники кримінального провадження, як-то свідки, адвокати, тощо. До дій із приховування колаборaційної діяльності найчастіше відносять:

– залякування свідків чи очевидців;

– анонімність – розповсюдження інформації через мережу Інтернет; шляхом реєстрації акаунтів на підставних осіб; зламування сторінок реальних осіб та розповсюдження відповідної інформації від їхнього імені через сторінки «двійники» існуючих людей; обмеження доступу до певних сторінок чи подальше їх видалення. Такий спосіб приховання колаборaційних діянь може виступати засобом вчинення кримінального правопорушення даної категорії;

– використання підроблених документів, серед яких і ті, що посвідчують особу (підроблені паспорти);

– дії зі знищення предмета або предметів злочинного посягання – у випадку передання інформації тощо;

– використання інсценованих алібі, серед яких: посилання, що запис публічного звернення було сфальсифіковано, та для підтвердження надавались відповідні документи, що ця особа перебувала в іншому місці;

– використання під час спілкування псевдонімів, позивних (коли передавались матеріальні ресурси незаконним воєнізованим формуванням, що діяли на тимчасово окупованих територіях);

– відмова від юридичного оформлення договорів під час провадження господарської діяльності у взаємодії з незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території [335].

Наведений перелік дій з приховування колаборaційних діянь не є вичерпним, крім того, такі дії можуть бути багатоваріантними.

Іншою формою протидії розслідуванню колаборaційної діяльності є дезінформування, що реалізується такими способами як надання неправдивих показань, обмова та самообмова. Як зазначає І. Когучич, «кримінальне дезінформування є способом підготовки, вчинення злочинів, їхнього приховування та іншої протидії кримінальному провадженню» [182, с. 121]. У

межах дезінформування слід виокремити власні неправдиві свідчення підозрюваної особи. Щодо цього І. Когучич вказує, що «фікції, відіграючи роль тактичних прийомів, спрямовані на створення умов для введення особи, яка протидіє кримінальному провадженню, в ілюзію достовірності (оману)» [182, с. 112]. На таку форму протидії розслідуванню можна подивитись з позиції конфліктної ситуації допиту, що характеризується відсутністю бажання у підозрюваного говорити правду, і полягає це у надаванні умисно суперечливих, вигаданих показань із повним або частковим визнанням своєї вини.

У випадку не надання правдивих показань злочинець розуміє, що інформація, якою він володіє, як правило, є ключовою для розслідування колаборaційної діяльності та використовуючи це і застосовує дезінформування. Тому процес досудового розслідування спрямовується слідчим на максимальне залучення підозрюваного, а фікції використовуються як тактичний прийом. За твердженням науковців, ця форма протидії має кілька підвидів, серед яких:

– «відмова підозрюваного давати свідчення – підозрюваний діє з метою затягування слідства, щоб виграти час для вживання інших заходів протидії;

– повне невизнання вини та надання неправдивих пояснень підозрюваним – підозрюваний може вказувати на невідому особу, яка незаконно втрутилася до його комп’ютерної системи, підключеної до мережі, за допомогою чого і вчинила правопорушення тощо;

– часткове визнання вини, яка виражається у двох формах протидії розслідуванню: пасивній, коли підозрюваний дає правдиві свідчення у тій частині інкримінованих дій, що, як він вважає, відома слідчому; активній, як поєднання правдивих свідчень з неправдивими з метою зменшення своєї відповідальності за вчинення кримінального правопорушення» [150].

Фальсифікацію доказів відносять до сучасних форм протидії розслідуванню. Науковці зазначають, що «найчастіше фальсифікуються джерела вербальної доказової інформації: протоколи показань і тих слідчих дій, що супроводжуються показаннями їх учасників. У процесуальних документах можуть перекручуватися дані про сутність учасників подій, обстановку подій та

їх наслідки. Сфабриковані протоколи допитів можуть підтверджувати неправдиву інформацію особи про алібі, про дії підозрюваного начебто в стані необхідної оборони або крайньої необхідності» [244]. Зазначимо, що в чинному процесуальному законодавстві сьогодні відсутня окрема норма кримінального закону, що має передбачати кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів або їх знищення. Поряд із фальсифікацією досить небезпечною формою протидії розслідуванню є кругова порука між підозрюваним і свідками. Така ситуація можлива у зв'язку із побоюванням помсти у майбутньому, а також недовірою до правоохоронців у забезпеченні безпеки свідків.

Науковцями як форму протидії розслідуванню злочинів виокремлено використання засобів масової інформації. Їхні дослідження доводять, що «сьогодні наявна негативна тенденція щодо використання засобів масової інформації з метою протидії розслідуванню. За результатами анкетування слідчих прокуратури та МВС України встановлено, що 92 % опитаних працівників уважають неможливим те, щоб медіа самостійно повідомляли будь-яку інформацію про злочин й особливості його розслідування» [496, с. 60].

Свого часу О. Александренко пропонувала «передбачити окрему статтю щодо відповідальності журналістів, керівника чи іншого органу медіа, за публікацію інформації, яка перешкоджає нормальній діяльності правоохоронних органів і суду» [7, с. 89]. Дійсно, діяльність медіа може бути і такою, що посягає на таємницю слідства. Однак, чинне законодавство не передбачає інституту таємниці слідства, а тому відповідальність може наставити тільки після попередження слідчим і прокурором про недопустимість розголошення інформації.

Цілком підтримуємо цю занепокоєність науковців і вважаємо, що це повністю збігається із вимогами слідчих під час розслідування колаборційної діяльності. Це обумовлено й тим, що ніколи прагнення медіа до отримання інформації завдяки сенсації не сприяло проведенню розслідування, з одного боку, та знаходженню порозуміння між слідчими та медіа, з іншого.

Розглядаючи протидію як діяння слід зауважити, що можна говорити про

його прояви у формі активної дії та пасивної поведінки чи бездіяльності. На це вказували В. Стратонов та С. Слінько: «протидія є як активною, так і пасивною. Слідчому необхідний певний арсенал знань, щоб подолати протидію» [427, с. 168]. Р. Шехавцов доводив, що «під активною протидією розуміється цілеспрямований вплив на носії доказової інформації або перешкоджання доступу до неї; давання неправдивих свідчень; приховування та знищення речових доказів; непокора чи прямий опір слідчому тощо. Пасивна протидія полягає в невиконанні необхідних дій, таких як неповідомлення запитуваних відомостей, нез'явлення за викликом для провадження слідчої дії, від давання показань» [486, с. 23]. Поряд із цим В. Стратонов та С. Слінько, підкріплюючи поділ протидії на активні дії та пасивну поведінку, виокремлювали необхідні слідчому для її подолання «відповідні прийоми: накопичення інших доказів, які б підтверджували винність або невинність особи, з якою проводиться слідча дія; створення умов, які б ускладнили протидію слідчому; емоційний та моральний вплив на «супротивника», зокрема якщо особа відмовляється від проведення слідчої дії; використання нових форм, методів, засобів, невідомих злочинцеві; збір інформації про плани особи, з якою будуть проведені слідчі дії; інколи особи погоджуються і навіть наполягають на проведенні слідчої дії з метою здійснити втечу або довідатися які докази має слідчий» [427, с. 168].

С. Книженко, досліджуючи протидію розслідуванню злочинів проти правосуддя встановила, що «основну масу способів протидії складають активні дії суб'єктів; непоодинокими є випадки вчинення пасивних дій – відмова від явки для проведення слідчих дій, відмова від дачі показань. Пасивні способи протидії можуть поєднуватися і активним приховуванням злочину, а також впливом на учасників розслідування, утворюючи змішані способи протидії» [169, с. 101]. Отож, з точки зору проявів протидії розслідуванню колаборaційної діяльності вони можуть бути активними діями, пасивною поведінкою чи комбінуванням обох, що цілком залежить від особистості колаборанта.

Із урахуванням результатів напрацювань науковців щодо протидії

розслідуванню злочинів [150, с. 164] можна констатувати, що активна форма протидії розслідуванню колаборaційної діяльності може бути виражена, як:

– відмова підозрюваного давати свідчення – в цьому випадку дії підозрюваного спрямовані на затягування слідства з метою виграти час для застосування інших заходів протидії;

– повне невизнання вини й надання підозрюваним неправдивих пояснень – підозрюваний може називати невідому або неіснуючу особу, яка під його іменем заходила в соціальні мережі та від його імені писала пости, що і розслідується як колаборaційна діяльність;

– часткове визнання вини, що може проявлятись як в активній формі, коли поєднуються неправдиві свідчення із правдивими для зменшення власної відповідальності за вчинення колаборaційних діянь, так і в пасивній, коли надаються правдиві показання лише у тій частині інкримінованих дій, що на думку підозрюваного, відома слідчому.

Зауважимо, що способи протидії розслідуванню колаборaційної діяльності за своєю структурою можуть складатись з одного прийому чи мати складну структуру, що поєднує кілька прийомів. З цього приводу досить влучним вважається твердження В. Малярової: «Вибір того чи іншого прийому протидії розслідуванню закономірно призводить до застосування інших прийомів. Наприклад, дача неправдивих показань щільно пов’язана з такими прийомами, як: вплив на потерпілих та свідків, висування неправдивого алібі, інсценування приховуванням знарядь вчинення злочину. Знання факторів, які детермінують способи протидії розслідуванню, сприяє виявленню ознак, що свідчать про їхнє застосування, а також надає слідчому реальну можливість для подолання і попередження протидії розслідуванню, попереджуючи всі ходи підозрюваного» [265, с. 145].

Під час подолання протидії розслідуванню злочинів кримінально-правові заходи посідають одне із провідних місць, тому що закріплені на законодавчому рівні і є тим механізмом, що дозволяє здійснити подолання протидії розслідуванню. З цього приводу О. Александренко зазначає:

«кримінально-правові заходи це чітко визначені прийоми із подолання протидії неправомірних дій, що перешкоджають нормальному ходу розслідування, розгляду справ, встановлення за злочин санкцій; створення умов для виявлення, попередження і подолання протидії. Кримінально-правові заходи подолання протидії повинні бути спрямовані на те, щоб кожен випадок неправдивих показань, злочинного впливу на учасників процесу, неправомірного втручання у хід розслідування і розгляду справи не залишився без відповідного реагування» [8, с. 141].

Слід погодитись із твердженням В. Лисиченка та Р. Шехавцова, що «аналіз сучасного правового забезпечення протидії розслідуванню злочинів свідчить, що правові засоби подолання протидії – норми права, які встановлюють відповідальність за діяння, що перешкоджає процесу розслідування злочинів, специфічний порядок провадження в кримінальній справі в умовах протидії розслідуванню, а також заходи щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві – розміщені по різних галузевих нормативних актах» [251, с. 149; 486, с. 121]. Дане зауваження впливає не тільки на ефективність розслідування, але й на швидкість розкриття колаборaційних діянь. Спираючись на наведене, можна стверджувати, що провідними правовими заходами подолання протидії розслідуванню є кримінально-правові та кримінальні процесуальні заходи, оскільки їх наявність регулюється чинним законодавством.

Враховуючи, що протидія розслідуванню колаборaційної діяльності чиниться різними учасниками процесу, ефективність її подолання буде залежати від існуючого механізму впровадження гарантій безпеки, розроблених концепцій забезпечення безпеки. З цього приводу слід підтримати позицію М. Чесакової, яка акцентувала на «необхідності чіткого визначення та закріплення повноважень відповідних підрозділів та налагодження взаємної роботи між державними органами, які можуть сприяти, за характером своєї діяльності, проведенню відповідних заходів безпеки» [468, с. 150]. Вважливим є значення сприяння з їхньої сторони не тільки створення додаткових

повноважень, але й консультування на базі власного досвіду чи професійної підготовки.

Однак, не тільки кримінально-правові заходи мають бути застосовані для подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності. Наприклад, В. Лисиченко вказує, що «за предметною приналежністю заходи подолання протидії розслідуванню поділяються на адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінально-процесуальні, оперативно-розшукові, кримінально-виконавчі» [251, с. 95]. Крім того, науковець наголошує, що «адміністративно-правові заходи щодо подолання протидії розслідуванню спрямовані на забезпечення охорони врегульованих кримінальним процесуальним правом відносин із встановлення обставин події злочину, що виникають між державою в особі правоохоронних органів і посадових осіб, що уповноважені здійснювати розслідування злочинів і відправляти правосуддя, та окремими громадянами, які є учасниками кримінального процесу. Під адміністративно-правовими слід розуміти сукупність адміністративно-правових правоохоронних форм» [251, с. 96].

Стосовно виокремлення заходів із подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності слід звернути на твердження М. Чесакової, яка, розглядаючи питання подолання протидії розслідуванню, зазначає: «Враховуючи, що у протидії розслідуванню злочинів заінтересованими може бути багато осіб, залежно від самого злочинного діяння, то розмежовуючи заходи подолання такої протидії за предметною приналежністю можна запропонувати дисциплінарні заходи. Останні стосуються обмеженого кола осіб, тобто, таких осіб, які перебувають у підпорядкуванні. Дисциплінарні заходи обмежуються трудовими правовідносинами, але однозначно можуть впливати на протидію розслідуванню. Такими заходами є догана, обмеження повноважень або відсторонення від виконанні певних обов’язків, звільнення працівника тощо» [466, с. 95–96].

Під час визначення заходів із подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності неможна залишити діяльність правоохоронних

органів. В. Малярова визначає таку діяльність, як «систему дій, що передує мету нейтралізувати опір осіб, які перешкоджають правоохоронним органам у встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні та здійсненні правосуддя. Уся діяльність щодо припинення протидії розслідуванню складається з двох етапів: виявлення здійснюваної або підготовленої протидії; її подолання або нейтралізація. У криміналістиці розроблено низку прийомів подолання протидії розслідуванню відповідно до різних її способів, особливо тих, які відносяться до форм приховування слідів – знищення слідів, інсценування, маскування та інші» [265, с. 145].

Поряд із цим Р. Шехавцов зауважував, що «по суті кожне розслідування являє собою змістовно складний, внутрішньо та зовнішньо суперечливий пошуково-пізнавальний процес та, посилаючись на Г. Гросса, доповнював, що зазначений процес вимагає від слідчого енергії, молодості, витривалості, вірності й відданості справі, глибоких юридичних знань не тільки з кримінального, але й процесуального права» [486, с. 6]. Крім того, Г. Гросс зазначав, що «поряд з іншим слідчому необхідні знання людей, уміння поводитися з ними, контакт, проникливість і в багатьох випадках громадянська мужність та інші як фізичні, так і професійні якості. Також він повинен долати усі труднощі, із якими пов'язана його служба, ризикувати здоров'ям і життям, коли йому доводиться мати справу з небезпечними злочинцями» [115].

Акцентуємо на тому, що під час розслідування колаборaційної діяльності подолання протидії здебільшого залежить від пізнавальної діяльності слідчого саме тому професіоналізм слідчого впливає на діяльність осіб, які заінтересовані в неповному розкритті колаборaційних діянь. З цього приводу В. Стратонов вказував, що «аналіз практики довів те, що кримінально-процесуальні рішення слідчого перебувають у прямій залежності від інформації, яка отримується в процесі криміналістичної пізнавальної діяльності. Слідчому необхідно контролювати канал зворотного зв'язку для того, щоб не втратити контроль над процесом розслідування та не піти шляхом хибного уявлення про розслідувану подію і її учасників» [426, с. 27]. Таке

твердження вченого приводить до висновку, що самовпевненість слідчого чи неусвідомлення ним реальності стосовно протидії під час розслідування злочину може значно вплинути на хід пізнавальної діяльності слідчого.

Наведене вище виокремлює нагальну необхідність у проведенні завчасної підготовки слідчих кадрів із застосування ними спеціальних засобів для усунення протидії розслідуванню злочинів, як актуальну проблему сьогодення. Це обумовлено тим, що злочинці чи злочинні угрупування «вмотивовано і цілеспрямовано виявляють винахідливість у створенні нових видів протидії та прагнуть успішно втілювати їх у життя в процесі розслідування злочинів» [244].

Зауважимо, що існуюча протидія розслідуванню колаборційної діяльності може бути виявлена та нейтралізована під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, чому також сприяє проведення оперативно-розшукових заходів. Стосовно цього В. Малярова зазначала, що «слід звернути увагу, що зазначені заходи та дії мають проводитись в комплексі, а розслідування кримінального провадження повинно здійснюватися за умови постійної взаємодії слідчих і оперативних працівників. Опитування практичних працівників свідчить, що майже 52 % працівників ОВС вважають, що відсутність належної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами, а також іншими службами правоохоронних органів перешкоджає швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів» [266, с. 336].

Науковцями наголошувалось, що «у криміналістичній практиці акцентовано на тому, що протидія зацікавленими особами значно визнає особливості пошуку, збирання доказів під час розслідування злочинів. Для її подолання можуть плануватися і проводитися одночасні затримання підозрюваних, обшуки в кількох осіб одночасно, допити» [244, с. 280]. Стосовно цього С. Здоровко відмічав, що «вирішення завдання з подолання протидії шляхом проведення окремих слідчих дій не завжди можливо. Для цього потрібен комплекс цілеспрямованих скоординованих дій, тобто проведення тактичної операції в межах якої він виокремлює дві, спрямовані на

усунення протидії розслідуванню: «Захист свідків»; «Захист доказів» [154, с. 15]. Поряд із цим вчений доводить, що «типові тактичні операції виконують алгоритмічну функцію, їхнє використання сприяє прийняттю правильних рішень слідчим. Так, необхідність у тактичній операції «Захист свідків» визначається об'єктивними та суб'єктивними причинами. До її складу необхідно віднести: обмеження доступу осіб до доказової інформації; проведення оперативних заходів, пов'язаних із виявленням корумпованих інформаторів зацікавлених осіб; забезпечення перевірки доказів; забезпечення захисту носіїв інформації» [153, с. 161–163].

Одночасно, В. Кузьмічов та Ю. Чорноус вказували, що «інший аспект подолання протидії розслідуванню полягає в необхідності використання таких засобів і прийомів збирання інформації, які б компенсували або нейтралізували негативні умови й складнощі пізнання. За такої умови функціональне призначення засобів подолання протидії розслідуванню злочинів полягає в забезпеченні: найбільш повного пізнання події злочину через допомогу формуванню сприятливої ситуації для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження доказів; пізнання супутніх учиненню й розслідуванню конкретного злочину явищ протидії розслідуванню, відображення яких у матеріалах кримінального провадження дає змогу розкрити їх вплив на формування доказів» [236, с. 35–36].

І. Завидняк зазначає, що серед засобів вирішення тактичних завдань із подолання протидії розслідуванню «є комплексні дії слідчого, а саме:

– попередній всебічний розгляд матеріалів провадження; обшук місця роботи та мешкання; призначення відповідних експертиз; консультування зі спеціалістами; оцінка на момент допиту підозрюваного доказів;

– допит родичів, сусідів, співробітників; запити до медичних закладів про стан психічного, фізичного здоров'я; збирання характеристик; матеріалів щодо функціональних обов'язків підозрюваного на певній посаді; допит усіх підозрюваних» [150, с. 164].

Окремим прийомом протидії розслідуванню колаборційної діяльності

слід визнати власні неправдиві свідчення підозрюваної особи. Для подолання такої протидії доцільно проводити допит підозрюваної особи, який має вагоме значення для встановлення істини у справі. Це обумовлено тим, що тільки та особа, що вчинила колаборційні діяння може детально пояснити всі обставини даного кримінального правопорушення. Щодо отримання правдивих показань від підозрюваної особи, то є тактичним завданням слідчого, і для надання правдивих свідчень підозрюваним слідчий має переконати його в необхідності цього. Отож, на цьому шляху виокремлюють тактичні завдання, що пов'язані із:

– попереднім формуванням доказової бази;

– встановленням співучасників чи замовників колаборційних дій;

– одержанням відомостей, що характеризують особу підозрюваного;

– з'ясуванням рівня фахової майстерності підозрюваного [325, с. 274–276].

Під час проведення допиту особи, підозрюваної у вчиненні колаборційних діянь, за умови що ця особа застосовує активну форму протидії розслідуванню та посилається на нові обставини скоєння правопорушення, слідчий має детально перевірити всі нові обставини та інформацію, що вже була у справі, а також виконати всі необхідні гласні та негласні слідчі (розшукові) дії для її перевірки. Стосовно застосування тактичних засобів подолання такої протидії, то науковці вказують, що «в умовах конфліктної ситуації допиту підозрюваного най ефективнішими будуть такі тактичні прийоми, як дезінформація (омана) та заходи морального або психологічного переконання» [483, с. 41]. Це відноситься також і до морального та психологічного переконання підозрюваних у вчиненні колаборційних діянь. Особливістю останнього на переконання науковців «є додержання основної тактики поведінки слідчого з підозрюваним – апелювання лише до позитивних якостей особи. Тож не можна відмовлятись від засобів і методів розслідування лише за умови їхньої невідповідності загальним вимогам моралі» [428, с. 213].

Досліджуючи питання подолання протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами Б. Щур встановив, що для цього потрібен

комплекс цілеспрямованих і скоординованих дій. Підтримуємо його позицію та вважаємо за доцільне імплементувати запропоновані ним напрями подолання протидії розслідуванню злочинів [496, с. 99–151] в діяльність слідчого під час розслідування колаборaційної діяльності. Ефективне розслідування колаборaційної діяльності може бути забезпечене за умови подолання протидії йому такими шляхами:

– встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці під час розслідування:

а) визначення тієї інформації в конкретному кримінальному провадженні, що становить слідчу таємницю;

б) встановлення тих осіб, що дотичні до даного провадження, яких слід попередити про нерозголошення слідчої таємниці;

в) залучення обмеженого кола осіб до провадження слідчих дій із урахуванням їхньої необхідності до реалізації завдань слідства;

г) обмеження доступу до доказової інформації;

д) окреслення особливостей роботи членів слідчо-оперативної групи з доказовою інформацією в конкретному кримінальному провадженні – доведення до кожного учасника групи кола його обов’язків, можливості взаємодії зі ЗМІ, порядку ухвалення ним рішень щодо повідомлення тієї чи іншої інформації та її меж;

е) впровадження заборони на невмотивоване передавання матеріалів кримінального провадження від одного слідчого до іншого;

є) встановлення порядку взаємодії з працівниками оперативних підрозділів – дозування інформації з урахуванням її необхідності для проведення оперативно-розшукових заходів, доручень слідчого тощо;

– усунення причин виникнення слідчих помилок (кадрових, процесуальних, методичних, організаційних, психологічних тощо);

– максимальне викриття неправдивих показань;

– гарантування безпеки учасників кримінального провадження.

Ці шляхи мають відповідне криміналістичне підґрунтя, оскільки

протидію розслідуванню відносять до проблем криміналістичної тактики. Стосовно цього науковцями зазначалось, що «справді протидія розслідуванню зацікавлених осіб повинно відбуватись в підгалузі криміналістичної тактики, тактики злочинної діяльності, а також у слідчій тактиці (слідчій діяльності)» [244, с. 281].

Зазначимо, що всі криміналістичні засоби і методи протидії розслідуванню колаборaційної діяльності можна об'єднати у низку груп за такими напрямами:

– *за змістом* – планові, методичні, організаційні, тактичні тощо;

– *за суб'єктом застосування* – слідчими, працівниками оперативних підрозділів, експертами й іншими;

– *за стадіями кримінального провадження* – дізнання, досудове розслідування, судовий розгляд;

– *за обсягом* – одиничні та комплексні;

– *за спрямованістю* – стосовно: суб'єктів протидії, інформації про кримінальне правопорушення та його приховування, інформації про хід розслідування чи інші обставини кримінального провадження, матеріальні об'єкти, що фігурують у справі.

Зазначено, що для розроблення та застосування дієвих заходів із протидії розслідуванню колаборaційної діяльності потрібне глибоке та всебічне дослідження сучасного феномена протидії як елемента протистояння злочинності судочинству, що посилюється умовами воєнної агресії росії. Таку протидію в сучасних умовах можна подолати не тільки за рахунок можливостей правоохоронних органів, тут потрібні зусилля суспільства і держави загалом [325, с. 274–276].

Отож, подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності слід визначити, як систему дій уповноважених суб'єктів із прогнозування, попередження, розпізнавання, припинення та нейтралізації актів перешкоджання здійсненню кримінального провадження. Встановлено, що слідчими не приділяється достатня увага прогнозуванню та попередження

діяльності із протидії розслідуванню не зважаючи на те, що, на наше переконання, ці заходи мають бути пріоритетними. Це твердження базується на тому, що їх застосування, безумовно, призведе до запобігання чи мінімізації протидії зацікавленими особами.

Констатовано, що засобам нейтралізації та подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності притаманні специфічні особливості, які залежать від якостей та рис суб'єктів протидії, мотивів їхньої поведінки, обстановки й способів протидії розслідуванню. З огляду на це, слідчий має здійснювати ретельне планування своєї діяльності з урахуванням можливої протидії та обирати найбільш ефективну стратегію й тактику розслідування. Доведено, що тактичні операції подолання та нейтралізації протидії розслідуванню колаборaційної діяльності включають комплекс гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, а також організаційних заходів, тактичні особливості яких зумовлені характером протидії розслідування та специфікою її суб'єктів.

Результати аналізування форм протидії розслідуванню колаборaційної діяльності призвели до висновку про нагальну потребу розроблення та впровадження криміналістичних рекомендацій, оскільки така протидія значно ускладнює протидію колаборaційній діяльності, що є загрозою для безпеки та суверенітету держави. Враховуючи підступність колаборантів з пошуку нових форм протидії розслідуванню їхніх діянь, слідчі мають бути готовими до таких викликів. Акцентовано, що слідчими мають бути максимально використані усі можливості для виявлення, документування фактів протидії розслідуванню та застосований сучасний для запобігання цьому явищу новітній комплекс наукового забезпечення пізнання та доказування. Вказано на необхідність особливої уваги до удосконалення професійної підготовки слідчих, якісного добору та відбору претендентів на посади в слідчих підрозділах.

Висновки до розділу 4

1. З’ясовано, що адаптація криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, є необхідною умовою забезпечення її практичної дієвості та ефективності в умовах реального досудового розслідування. Доведено, що жодна типова криміналістична методика не може бути застосована механічно, оскільки кожне кримінальне правопорушення характеризується індивідуальними ознаками, специфікою слідчої ситуації, особливостями механізму злочинної діяльності та умовами її вчинення.

Обґрунтовано, що адаптацію криміналістичної методики доцільно розглядати як самостійну форму реалізації методико-криміналістичного забезпечення розслідування, яка полягає у співвіднесенні типової криміналістичної моделі із реальною слідчою ситуацією та подальшому виборі оптимального алгоритму дій слідчого. Встановлено, що така діяльність має комплексний аналітико-прогностичний характер і поєднує елементи пізнання, оцінювання, планування, прогнозування та тактичного управління процесом розслідування.

Доведено, що процес адаптації криміналістичної методики розслідування колабораційної діяльності має багатостадійний характер та охоплює: аналізування вихідної інформації; визначення слідчої ситуації; співвіднесення отриманих даних із криміналістичною характеристикою злочину; формування типових та окремих слідчих версій; визначення комплексу слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та організаційних заходів; подальше коригування алгоритму розслідування залежно від зміни доказової ситуації.

Встановлено, що ключовим елементом адаптації криміналістичної методики є розпізнавання слідчої ситуації та її співвіднесення з типовими криміналістичними моделями. Саме здатність слідчого своєчасно виявити ознаки типової ситуації, визначити її криміналістично значущі характеристики

та обрати відповідний алгоритм розслідування забезпечує ефективність доказування у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності.

2. Обґрунтовано, що специфіка кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, обумовлює необхідність використання гнучких ситуаційних моделей розслідування замість жорстко регламентованих алгоритмів. Це пов’язано з високим рівнем латентності таких злочинів, їх інформаційно-комунікаційним характером, множинністю способів учинення, складністю встановлення доказів в умовах тимчасової окупації та динамічністю слідчих ситуацій.

Доведено, що ситуаційний підхід повинен виступати методологічною основою адаптації криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності. Його застосування забезпечує можливість гнучкого реагування на зміни слідчої ситуації, оперативного коригування плану розслідування, уточнення предмета доказування та вибору оптимальних форм і способів реалізації процесуальних та тактичних рішень.

Встановлено, що адаптація криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності повинна здійснюватися на засадах поєднання принципів ситуаційності, універсальності, етапності, планомірності, стандартизованості та адаптованості. Доведено, що саме комплексне використання зазначених принципів дозволяє забезпечити ефективне функціонування криміналістичної методики в умовах реального досудового розслідування.

Аргументовано, що необхідним є використання алгоритмізованого підходу до організації розслідування колаборaційної діяльності. Доведено, що алгоритми розслідування повинні включати не лише перелік рекомендованих слідчих дій, а й систему логічних і тактичних рішень слідчого, пов’язаних із аналізуванням доказової інформації, побудовою версій, визначенням способів їх перевірки та прогнозуванням розвитку слідчої ситуації.

Встановлено, що особливого значення в процесі адаптації криміналістичної методики набуває використання даних криміналістичної

характеристики колаборaційної діяльності. Узагальнена інформація про типові способи вчинення злочинів, механізми слідоутворення, особливості поведінки колаборантів, характер доказової інформації та типові форми протидії розслідуванню створює підґрунтя для побудови ефективних слідчих версій і визначення перспективних напрямів розслідування.

З'ясовано, що ефективна адаптація криміналістичної методики безпосередньо залежить від професійної підготовки слідчого, рівня його криміналістичного мислення, здатності аналізувати слідчі ситуації та використовувати сучасні криміналістичні рекомендації. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність посилення практичної складової професійної підготовки працівників органів досудового розслідування, зокрема в частині застосування ситуаційного моделювання, алгоритмізації слідчої діяльності та використання спеціальних знань.

Встановлено, що суттєвими чинниками, які ускладнюють процес адаптації криміналістичних методик до умов розслідування колаборaційної діяльності, є: прогалини та колізії кримінального процесуального законодавства; недостатня апробованість окремих методичних рекомендацій; складність документування злочинів в умовах тимчасової окупації; недостатній рівень інформаційно-технічного забезпечення; а також небажання окремих слідчих використовувати сучасні криміналістичні напрацювання.

Обґрунтовано, що сучасна криміналістична методика розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, повинна розглядатися не як статичний набір рекомендацій, а як динамічна система криміналістичного управління процесом розслідування. Такий підхід забезпечує можливість постійного оновлення та коригування методичних рекомендацій відповідно до змін криміногенної ситуації, розвитку інформаційних технологій та трансформації механізмів колаборaційної діяльності.

3. Визначено, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, безпосередньо залежить від рівня організації та координації взаємодії між слідчими,

оперативними підрозділами, прокурорами, експертами, військовими адміністраціями, органами державної влади, громадськістю та іншими суб’єктами, залученими до процесу доказування. У сучасних умовах воєнного стану така взаємодія набуває характеру комплексної багаторівневої системи, спрямованої не лише на документування окремих фактів колаборaційної діяльності, а й на забезпечення національної безпеки держави в цілому.

Обґрунтовано, що взаємодія під час розслідування колаборaційної діяльності має розглядатися як самостійний елемент криміналістичного забезпечення досудового розслідування, який охоплює погоджену діяльність уповноважених суб’єктів, засновану на поєднанні процесуальних, оперативно-розшукових, організаційних, інформаційно-аналітичних та техніко-криміналістичних заходів. На відміну від традиційних підходів, запропоновано розглядати взаємодію не лише як форму організації спільної діяльності, а як динамічну систему інформаційного обміну та криміналістичного управління доказовими потоками у кримінальному провадженні.

Доведено, що для кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю, характерним є домінування інформаційної та цифрової складової взаємодії, оскільки значна частина доказової інформації формується у цифровому середовищі та потребує постійного оперативного обміну між різними правоохоронними структурами. У зв’язку з цим запропоновано розглядати інформаційно-аналітичну взаємодію як окремий функціональний напрям діяльності правоохоронних органів, що забезпечує оперативне накопичення, систематизацію, перевірку та використання цифрових доказів колаборaційної діяльності.

4. Встановлено, що існуюча модель взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами не повною мірою відповідає сучасним викликам, пов’язаним із розслідуванням колаборaційної діяльності. Обмеженість процесуальної самостійності оперативних підрозділів, відсутність єдиних алгоритмів координації дій, дублювання функцій між окремими правоохоронними органами та недостатній рівень інтеграції інформаційних

ресурсів негативно впливають на ефективність доказування та своєчасність документування кримінально протиправної діяльності. У зв’язку з цим обґрунтовано необхідність удосконалення нормативного регулювання взаємодії та розширення процесуальних можливостей оперативних підрозділів у межах досудового розслідування.

5. Запропоновано авторський підхід до розмежування категорій «взаємодія» та «координація» у кримінальному провадженні. Встановлено, що координація є організаційно-управлінською формою взаємодії, яка передбачає наявність суб’єкта, наділеного владними повноваженнями щодо спрямування діяльності інших учасників процесу. Водночас взаємодія може існувати як у координаційній, так і в некоординаційній формі, що дозволяє більш точно визначати характер правовідносин між суб’єктами кримінального провадження та оптимізувати систему їх функціонального розподілу.

Науково обґрунтовано доцільність формування інтегрованої моделі міжвідомчої взаємодії під час розслідування колабораційної діяльності, яка повинна включати: єдині інформаційні платформи обміну даними; уніфіковані алгоритми реагування; спільні слідчо-оперативні та аналітичні групи; використання сучасних цифрових технологій моніторингу, аналізування та фіксації доказової інформації; а також систему оперативного криміналістичного супроводу розслідування. Запровадження такої моделі дозволить мінімізувати втрати доказової інформації, скоротити часові витрати на координацію дій та підвищити результативність розслідування.

Доведено, що важливим напрямом удосконалення взаємодії є активне залучення громадськості медіа до процесу протидії колабораційній діяльності. При цьому взаємодія правоохоронних органів із громадськістю повинна здійснюватися на засадах добровільності, безпечності, правомірності, конфіденційності та дотримання прав людини. Обґрунтовано, що громадянське суспільство в умовах воєнного стану виступає важливим джерелом первинної інформації про факти колабораційної діяльності, а тому потребує інтеграції у систему криміналістичного забезпечення розслідування.

Встановлено, що однією з ключових умов ефективної взаємодії під час розслідування колаборaційної діяльності є забезпечення безперервного інформаційного обміну між усіма учасниками кримінального провадження. У зв'язку з цим запропоновано розглядати інформаційний обмін як самостійну криміналістичну функцію взаємодії, яка забезпечує формування єдиного інформаційного простору розслідування та створює передумови для оперативного прийняття процесуальних і тактичних рішень.

6. Аргументовано, що проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, формується під впливом особливостей воєнного стану, тимчасової окупації окремих територій України, специфіки інформаційного середовища та переважно цифрового характеру доказової інформації. Саме ці чинники визначають необхідність адаптації традиційних криміналістичних рекомендацій до сучасних умов протидії злочинам проти основ національної безпеки України.

Обґрунтовано, що ефективність розслідування колаборaційної діяльності безпосередньо залежить від своєчасного та тактично правильного проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, серед яких ключове значення мають: огляд комп'ютерних даних, огляд комп'ютерної техніки, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів, допит свідків та підозрюваних, а також проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Доведено, що саме комплексне застосування зазначених процесуальних засобів забезпечує формування належної доказової бази у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Встановлено, що однією з найбільш характерних особливостей розслідування колаборaційної діяльності є домінування електронних (цифрових) доказів, що містяться у відкритих джерелах інформації, соціальних мережах, месенджерах, електронних документах, веб-ресурсах та цифрових носіях. У зв'язку з цим доведено, що огляд комп'ютерних даних фактично набуває статусу однієї з базових слідчих (розшукових) дій під час

документування колаборaційної діяльності.

7. Запропоновано розглядати цифрове середовище як самостійний елемент криміналістичної характеристики колаборaційної діяльності, оскільки саме у цифровому просторі здійснюється значна частина інформаційної, пропагандистської, організаційної та координаційної діяльності колаборантів. Це зумовлює необхідність розроблення окремих криміналістичних алгоритмів виявлення, фіксації, збереження та оцінки цифрових доказів у кримінальному провадженні.

Науково обґрунтовано, що проведення огляду комп'ютерних даних повинно здійснюватися із обов'язковим дотриманням принципів автентичності, цілісності, незмінності та відтворюваності цифрової інформації. У зв'язку з цим доведено доцільність обов'язкового залучення спеціалістів під час проведення таких слідчих дій, а також застосування технічних засобів відеофіксації, архівації та резервного копіювання цифрових даних.

Доведено, що використання методології OSINT та міжнародних стандартів документування цифрової інформації, зокрема положень Протоколу Берклі, створює додаткові гарантії допустимості, достовірності та збереження цифрових доказів у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності. Запропоновано інтегрувати OSINT-технології до системи криміналістичного забезпечення розслідування злочинів проти основ національної безпеки України як окремий напрям інформаційно-аналітичної діяльності.

Встановлено, що проведення оглядів та обшуків на деокупованих територіях має специфічний криміналістичний характер, обумовлений підвищеним рівнем небезпеки, можливим мінуванням об'єктів, значною кількістю залишених цифрових носіїв інформації та документів окупаційних адміністрацій. У зв'язку з цим запропоновано розглядати вибухотехнічне обстеження місцевості як обов'язковий елемент підготовчого етапу проведення слідчих (розшукових) дій на деокупованих територіях.

Аргументовано, що тактика проведення обшуку під час розслідування

колаборaційної діяльності повинна бути орієнтована насамперед на виявлення електронних доказів, комп'ютерної техніки, цифрових носіїв інформації, документів окупаційних адміністрацій, засобів зв'язку та інших об'єктів, які підтверджують взаємодію особи з представниками держави-агресора. При цьому доведено, що ефективність обшуку значною мірою залежить від попереднього інформаційного забезпечення, залучення спеціалістів та застосування алгоритмізованого підходу до пошуку цифрових слідів.

Доведено, що допит у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності набуває не лише доказового, а й інформаційно-аналітичного значення, оскільки дозволяє встановлювати структуру соціальних зв'язків колаборантів, механізми взаємодії з окупаційними адміністраціями, способи комунікації та форми реалізації колаборaційних діянь. Запропоновано розглядати допит як комплексну інформаційно-психологічну слідчу дію, ефективність якої визначається рівнем підготовки слідчого, правильністю обраної тактики та якістю попереднього аналізу цифрової інформації.

Встановлено, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває безперервна відеофіксація допитів свідків, потерпілих та підозрюваних, оскільки це забезпечує можливість подальшого використання таких показань у суді та мінімізує ризики втрати доказової інформації через переміщення осіб, евакуацію або неможливість їх повторної участі у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим запропоновано визнати безперервну відеофіксацію одним із базових стандартів тактики допиту у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності.

8. З'ясовано, що використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, є однією з ключових умов забезпечення ефективності досудового розслідування, належного доказування та правильної кримінально-правової кваліфікації таких діянь. Складний характер колаборaційної діяльності, її латентність, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також специфіка доказової інформації обумовлюють необхідність широкого залучення

спеціалістів та експертів у різних галузях знань.

Обґрунтовано, що спеціальні знання у кримінальному провадженні доцільно розглядати як систему науково обґрунтованих знань, практичних умінь і навичок, отриманих у результаті професійної підготовки та практичної діяльності, які використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства. Водночас доведено, що знання у сфері права, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою обставин кримінального правопорушення, не можуть розглядатися як спеціальні знання у розумінні кримінального процесуального законодавства.

Встановлено, що застосування спеціальних знань під час розслідування колабораційної діяльності реалізується у процесуальній та непроцесуальній формах, серед яких особливе значення мають: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій, надання консультаційної допомоги, вилучення та фіксація доказової інформації, забезпечення проведення судових експертиз, а також інформаційно-аналітичне супроводження кримінального провадження.

Доведено, що найбільш поширеними видами судових експертиз під час розслідування колабораційної діяльності є: судова лінгвістична експертиза мовлення, комплексна психолого-лінгвістична експертиза, судова почеркознавча експертиза, судово-економічна експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза, експертиза відео- та звукозапису, судова портретна та фототехнічна експертизи. Саме результати цих експертних досліджень у більшості випадків формують основу доказової бази у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності.

9. Аргументовано, що особливого значення під час документування колабораційної діяльності набувають судові лінгвістичні та психолого-лінгвістичні експертизи, оскільки вони дозволяють встановлювати наявність публічних закликів, пропаганди, інформаційно-психологічного впливу, маніпулятивних технологій та інших мовленнєвих конструкцій, спрямованих на підтримку держави-агресора або виправдовування її дій. Доведено, що такі експертизи мають комплексний характер та потребують інтеграції спеціальних

знань у галузях лінгвістики, психології та психолінгвістики.

Науково обґрунтовано, що в умовах цифровізації суспільства та активного використання мережі Інтернет колаборaційна діяльність значною мірою перемістилася у цифрове середовище, що зумовлює необхідність широкого застосування комп'ютерно-технічних експертиз. Встановлено, що проведення таких експертиз потребує суворого дотримання принципу незмінності цифрових доказів, використання спеціального програмного забезпечення, створення побітових копій інформації та належного документування усіх процесів роботи з електронними носіями.

Доведено, що важливе значення у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності мають почеркознавчі експертизи, які дозволяють ідентифікувати осіб, причетних до оформлення документів окупаційних адміністрацій, підписання заяв, договорів, протоколів та іншої документації. Поряд із цим встановлено, що ефективність таких експертиз значною мірою залежить від якості та достатності порівняльних зразків, які надаються експерту.

Встановлено, що розслідування економічних форм колаборaційної діяльності потребує активного застосування судово-економічних експертиз, які забезпечують документальне та нормативне підтвердження фактів фінансової, господарської чи матеріальної підтримки держави-агресора. При цьому доведено, що проведення таких експертиз в умовах воєнного стану ускладнюється неповнотою бухгалтерської документації, її знищенням або навмисним приховуванням.

Аргументовано, що судові портретні, фототехнічні експертизи та експертизи відео-, звукозапису мають важливе значення для встановлення особи колаборанта, підтвердження автентичності фото- та відеоматеріалів, а також ідентифікації голосу та мовлення осіб, причетних до колаборaційної діяльності. Доведено, що такі експертні дослідження особливо актуальні у кримінальних провадженнях, пов'язаних із використанням соціальних мереж, телеграм-каналів, відеохостингів та інших цифрових платформ.

Зроблено висновок, що подальший розвиток криміналістичного забезпечення розслідування колаборaційної діяльності має здійснюватися шляхом удосконалення форм використання спеціальних знань, розроблення сучасних алгоритмів взаємодії слідчого зі спеціалістами та експертами, адаптації судово-експертної діяльності до умов воєнного стану, а також упровадження новітніх цифрових технологій у процес доказування. Саме комплексне поєднання криміналістичних, процесуальних, технічних та експертних можливостей здатне забезпечити належний рівень протидії колаборaційній діяльності в сучасних умовах збройної агресії проти України.

Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, є однією з ключових умов забезпечення ефективності досудового розслідування, належного доказування та правильної кримінально-правової кваліфікації таких діянь. Складний характер колаборaційної діяльності, її латентність, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також специфіка доказової інформації обумовлюють необхідність широкого залучення спеціалістів та експертів у різних галузях знань.

Обґрунтовано, що спеціальні знання у кримінальному провадженні доцільно розглядати як систему науково обґрунтованих знань, практичних умінь і навичок, отриманих у результаті професійної підготовки та практичної діяльності, які використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства. Водночас доведено, що знання у сфері права, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою обставин кримінального правопорушення, не можуть розглядатися як спеціальні знання у розумінні кримінального процесуального законодавства.

Встановлено, що застосування спеціальних знань під час розслідування колаборaційної діяльності реалізується у процесуальній та непроцесуальній формах, серед яких особливе значення мають: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій, надання консультаційної допомоги, вилучення та

фіксація доказової інформації, забезпечення проведення судових експертиз, а також інформаційно-аналітичне супроводження кримінального провадження.

10. Доведено, що найбільш поширеними видами судових експертиз під час розслідування колабораційної діяльності є: судова лінгвістична експертиза мовлення, комплексна психолого-лінгвістична експертиза, судова почеркознавча експертиза, судово-економічна експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза, експертиза відео- та звукозапису, судова портретна та фототехнічна експертизи. Саме результати цих експертних досліджень у більшості випадків формують основу доказової бази у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності.

Аргументовано, що особливого значення під час документування колабораційної діяльності набувають судові лінгвістичні та психолого-лінгвістичні експертизи, оскільки вони дозволяють встановлювати наявність публічних закликів, пропаганди, інформаційно-психологічного впливу, маніпулятивних технологій та інших мовленнєвих конструкцій, спрямованих на підтримку держави-агресора або виправдовування її дій. Доведено, що такі експертизи мають комплексний характер та потребують інтеграції спеціальних знань у галузях лінгвістики, психології та психолінгвістики.

Доведено, що важливе значення у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності мають почеркознавчі експертизи, які дозволяють ідентифікувати осіб, причетних до оформлення документів окупаційних адміністрацій, підписання заяв, договорів, протоколів та іншої документації. Поряд із цим встановлено, що ефективність таких експертиз значною мірою залежить від якості та достатності порівняльних зразків, які надаються експерту.

Встановлено, що розслідування економічних форм колабораційної діяльності потребує активного застосування судово-економічних експертиз, які забезпечують документальне та нормативне підтвердження фактів фінансової, господарської чи матеріальної підтримки держави-агресора. При цьому доведено, що проведення таких експертиз в умовах воєнного стану

ускладнюється неповнотою бухгалтерської документації, її знищенням або навмисним приховуванням.

Аргументовано, що судові портретні, фототехнічні експертизи та експертизи відео-, звукозапису мають важливе значення для встановлення особи колаборанта, підтвердження автентичності фото- та відеоматеріалів, а також ідентифікації голосу та мовлення осіб, причетних до колабораційної діяльності. Доведено, що такі експертні дослідження особливо актуальні у кримінальних провадженнях, пов’язаних із використанням соціальних мереж, телеграм-каналів, відеохостингів та інших цифрових платформ.

11. Доведено, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, є складним багатоаспектним криміналістичним явищем, яке в умовах воєнного стану набуває підвищеного рівня суспільної небезпеки та характеризується активним використанням організаційних, інформаційних, психологічних і цифрових засобів впливу на процес доказування. Доведено, що така протидія істотно ускладнює встановлення об’єктивної істини у кримінальному провадженні, негативно впливає на повноту та своєчасність досудового розслідування, а також створює додаткові ризики для забезпечення національної безпеки України.

Обґрунтовано, що протидію розслідуванню колабораційної діяльності доцільно розглядати як систему умисних дій заінтересованих осіб, спрямованих на приховування кримінального правопорушення, дезорганізацію діяльності органів досудового розслідування, перешкоджання отриманню доказової інформації та ухилення винних осіб від кримінальної відповідальності. Встановлено, що особливістю протидії у справах даної категорії є її комплексний характер, що поєднує традиційні способи приховування злочинної діяльності із сучасними цифровими механізмами знищення, спотворення та маскування інформації.

З’ясовано, що найбільш поширеними формами протидії розслідуванню колабораційної діяльності є: приховування слідів кримінального правопорушення, дезінформування слідства, надання неправдивих показань,

фальсифікація доказів, використання корупційних зв'язків, інформаційний вплив через медіа та мережу Інтернет, а також психологічний тиск на свідків, потерпілих і працівників правоохоронних органів. Встановлено, що в сучасних умовах особливої актуальності набувають способи протидії, пов'язані із використанням соціальних мереж, анонімних акаунтів, VPN-сервісів, зашифрованих каналів зв'язку та інших цифрових технологій.

12. Запропоновано авторський підхід до структури протидії розслідуванню колабораційної діяльності, до якої віднесено: суб'єктів протидії, мотиви та цілі протидії, форми її реалізації, способи впливу на процес доказування, а також об'єкти криміналістичного впливу. Встановлено, що суб'єктами протидії можуть виступати не лише безпосередні виконавці колабораційних діянь, а й пов'язані з ними особи, адвокати, представники окупаційних структур, корумповані посадові особи та інші учасники, зацікавлені у приховуванні злочинної діяльності.

Констатовано, що ефективне подолання протидії розслідуванню колабораційної діяльності можливе лише за умови комплексного використання кримінально-процесуальних, криміналістичних, оперативно-розшукових, організаційних та інформаційно-аналітичних заходів. Доведено, що ключове значення у цьому процесі має криміналістичне прогнозування, своєчасне виявлення ознак протидії та належне планування системи слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій.

Обґрунтовано доцільність широкого використання тактичних операцій під час подолання протидії розслідуванню колабораційної діяльності, зокрема операцій, спрямованих на захист свідків, збереження доказової інформації, нейтралізацію дезінформації, обмеження витоку службової інформації та викриття неправдивих показань. Встановлено, що саме комплексний характер таких операцій забезпечує їхню ефективність у конфліктних слідчих ситуаціях.

Доведено, що особливого значення в умовах воєнного стану набуває забезпечення режиму слідчої таємниці та належної взаємодії між слідчими, оперативними підрозділами, експертами, спеціалістами та іншими суб'єктами

кримінального провадження. Встановлено, що недостатній рівень координації між правоохоронними органами та витік інформації негативно впливають на ефективність розслідування й сприяють активізації протидії з боку колаборантів та пов’язаних із ними осіб.

13. Акцентовано, що результативність подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності безпосередньо залежить від професійної підготовки слідчого, рівня його криміналістичного мислення, здатності прогнозувати поведінку суб’єктів протидії та своєчасно реагувати на зміну слідчої ситуації. У зв’язку з цим обґрунтовано необхідність удосконалення системи професійної підготовки слідчих кадрів із питань виявлення, документування та нейтралізації сучасних форм протидії розслідуванню, насамперед тих, що реалізуються у цифровому середовищі.

Обґрунтовано, що подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності має розглядатися як самостійний і стратегічно важливий елемент криміналістичного забезпечення розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. У сучасних умовах така діяльність виходить за межі суто процесуального реагування та набуває ознак складової системи забезпечення державної безпеки, що потребує постійного вдосконалення криміналістичних рекомендацій, тактичних підходів і механізмів міжвідомчої взаємодії.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробленні концептуальних засад формування криміналістичної методики розслідування злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю, а також практичних основ їх досудового розслідування. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. До найважливіших положень віднесено такі:

1. Доведено, що колабораційна діяльність є специфічною формою злочинної поведінки, виникнення якої актуалізоване умовами збройної агресії та тимчасової окупації, характеризується підвищеним рівнем латентності, багатоваріантністю способів учинення та наявністю стійких взаємозв’язків між особою правопорушника, механізмом його діяльності й слідовою картиною.

Виокремлено систему кримінально-правових і криміналістичних ознак колабораційної діяльності та доведено, що її криміналістичне розуміння має ґрунтуватися не лише на положеннях ст. 111-1 КК України, а й на встановленні закономірностей механізму злочинної діяльності, характеру взаємодії особи з представниками держави-агресора, особливостей способів підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень цієї категорії. Обґрунтовано доцільність розглядати колабораційні злочини як однорідну за криміналістичними ознаками групу кримінальних правопорушень, об’єднаних спільністю способів досягнення злочинної мети, характером інформаційної взаємодії та особливостями слідоутворення.

Розглянуто окремі аспекти розмежування колабораційної діяльності та злочинів, передбачених іншими статтями КК України (наприклад, ст.ст. 111, 114, 260, 466, 436-2 КК України) та запропоновано алгоритм кваліфікації кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 111-1 КК України та їх розмежування із суміжними правопорушеннями. Доведено, що для окреслення колабораційної діяльності слід враховувати, що це – усвідомлене

співробітництво з окупаційною адміністрацією, яке спрямоване проти української державності шляхом взаємодії, а саме: передача матеріальних ресурсів; пропаганда; заперечення збройної агресії проти України; добровільне зайняття посад у незаконних органах влади тощо. Колабораційні злочини запропоновано визначати як однорідну за структурою сукупність кримінально караних діянь вимушеної чи добровільної (свідомої) мотивації, до характерних ознак яких відносяться однорідність і взаємообумовленість способів досягнення мети, механізму та слідів вчинення дій колабораційного спрямування.

2. Розроблено авторський підхід до криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, в основу якого покладено комплекс кримінально-правових і криміналістичних критеріїв. Доведено, що така класифікація має не лише теоретичне, а й безпосереднє прикладне значення, оскільки забезпечує диференціацію методичних рекомендацій залежно від форми колабораційної діяльності, способу її реалізації, особи правопорушника, характеру доказової інформації та специфіки слідчих ситуацій.

3. Обґрунтовано, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є системоутворюючим елементом окремої криміналістичної методики їх розслідування та являє собою інформаційну модель, сформовану на основі узагальнення судово-слідчої практики. Встановлено, що до структури криміналістичної характеристики даної категорії кримінальних правопорушень доцільно відносити: спосіб (механізм) вчинення кримінального правопорушення; обстановку його вчинення; слідову картину; знаряддя та засоби; особу правопорушника. Доведено, що центральне місце у структурі криміналістичної характеристики посідає саме особа колаборанта, оскільки через її соціальні, психологічні, професійні та ідеологічні характеристики розкриваються інші елементи механізму кримінально протиправної діяльності.

4. Аргументовано, що криміналістична характеристика кримінальних

правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, є системоутворюючим елементом окремої криміналістичної методики їх розслідування та являє собою інформаційну модель, сформовану на основі узагальнення судово-слідчої практики. Встановлено, що до структури криміналістичної характеристики даної категорії кримінальних правопорушень доцільно відносити: спосіб (механізм) вчинення кримінального правопорушення; обстановку його вчинення; слідову картину; знаряддя та засоби; особу правопорушника. Доведено, що центральне місце у структурі криміналістичної характеристики посідає саме особа колаборанта, оскільки через її соціальні, психологічні, професійні й ідеологічні характеристики розкриваються інші елементи механізму кримінально протиправної діяльності.

Встановлено, що механізм кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, має складну динамічну структуру й охоплює взаємопов’язані елементи. Доведено, що особливістю механізму колабораційної діяльності є поєднання інформаційних, адміністративних, організаційних, управлінських і господарських форм взаємодії з державою-агресором або окупаційною адміністрацією, що обумовлює багатокомпонентний характер слідової картини та необхідність комплексного підходу до доказування.

5. Аргументовано, що обстановка вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних із колабораційною діяльністю, є специфічним просторово-часовим і соціально-психологічним середовищем реалізації кримінально протиправної поведінки, яке формується в умовах збройної агресії, тимчасової окупації, інформаційного впливу та дестабілізації функціонування органів державної влади. Встановлено, що найбільш типовим місцем вчинення колабораційних діянь є тимчасово окуповані території України, а часові межі такої діяльності безпосередньо пов’язані з періодом збройної агресії рф проти України.

Встановлено, що однією із характерних ознак обстановки вчинення колабораційних діянь, є те, що здебільшого вони вчиняються в умовах

очевидності, коли присутніми є свідки, спостерігачі і тільки окремі – таємно, без свідків. Доведено, що місцем вчинення кримінального правопорушення даної категорії може бути як вся територія України та території інших країн, але найбільш типовими й розповсюдженими для колабораційної діяльності є тимчасово окуповані регіони державою-агресором. Установлено, що час вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із колабораційною діяльністю, буде співпадати з часом збройної агресії проти України та часом тимчасової окупації окремих її територій.

Обґрунтовано, що слідова картина кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, характеризується домінуванням цифрових слідів. Доведено, що центральним елементом слідової картини є інформація, яка відображається у мережі Інтернет, соціальних мережах, месенджерах, електронних документах, цифрових фото- та відеоматеріалах, а також у результатах розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. У зв'язку з цим цифрове середовище запропоновано розглядати як самостійний криміналістично значущий компонент механізму колабораційної діяльності.

Систематизовано сліди колабораційних діянь за низкою критеріїв, а саме: ступенем матеріальності; за способом збирання конфіденційної інформації злочинцем; залежно від особливостей особи злочинця; ідеальні сліди, що залишились в пам'яті підозрюваних, очевидців, свідків поділяють залежно від груп осіб, які є їх носіями; наведено структуру та особливості кожного критерію. Наведена класифікація слідів колабораційної діяльності дозволяє узагальнити особливості слідової картини колабораційних діянь; висвітлює їх безпосередній зв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень даної категорії; створює підстави для формування версій щодо способу вчинення кримінального правопорушення, особи злочинця та можливих мотивів здійснення колабораційних діянь. Встановлено, що особливістю слідової картини колабораційної діяльності є те, що доказовою інформацією найчастіше виступають відомості про факт (інформація), отримані з мережі Інтернет, засобів масової інформації, груп

мобільних комунікацій (в Telegram, Viber й ін.), а також інформація отримана шляхом розвідки та контррозвідки. Тому центральним елементом слідової картини кримінальних правопорушень пов'язаних із колаборaційною діяльністю слід вважати саму інформацію.

6. Доведено, що особа злочинця, як елемент криміналістичної характеристики, – це сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей та ознак і соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіду, що об'єктивно реалізуючись у колаборaційній діяльності, надають вчиненому протиправному діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпечності, за що ця особа притягається до кримінальної відповідальності згідно чинного законодавства. Виокремлено такі основні риси особи-колаборанта, як: розуміння соціальних процесів і бажання впливати на них; високий інтелект і здатність критично мислити; зрілий вік тощо; їм має бути притаманна така ознака, як належність до місцевого населення або наявність інших постійних зв'язків із відповідною тимчасово окупованою територією, як то: місце проживання та місце реєстрації, місце ведення господарської чи інших видів діяльності тощо. Встановлено, що удосконалення законодавства в межах ст. 111^1 КК України має бути спрямоване на: вказівку в чч. 4, 6 на громадянство України – відповідатиме цілям прийнятих змін змісту категорії колаборaційної діяльності та потребам правозастосування; посиланням в ч. 7 ст. 111^1 КК України на наявність у суб'єкта організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій за умови займання відповідної посади з урахуванням диференціації кримінальної відповідальності.

7. Встановлено, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень даної категорії безпосередньо залежить від правильної організації досудового розслідування, планування, моделювання типових слідчих ситуацій та своєчасної адаптації криміналістичної методики до умов конкретного кримінального провадження. Запропоновано авторське визначення адаптації методики розслідування колаборaційної діяльності як системної

діяльності слідчого, спрямованої на співвіднесення типової криміналістичної моделі із реальною слідчою ситуацією та вибір оптимального комплексу процесуальних, тактичних і організаційних рішень.

Результати аналізування напрацювань вчених дозволили виокремити кілька підходів до визначення етапів досудового розслідування, а саме: нормативний (виокремлення певних етапів згідно прийняття слідчим відповідних процесуальних рішень); ситуалогічний (виокремлення етапів залежить від ситуацій, що виникають під час розслідування та специфіки завдань, що підлягають розв'язанню); змішаний чи нормативно-ситуалогічний (у його межах поєднуються два попередні підходи, є більш уніфікованим). Запропоновано визначити етап розслідування колабораційної діяльності як окрему частину досудового розслідування даної категорії правопорушень, у межах якої за конкретних умов розслідування застосовують систему дій, що спрямовані на вирішення спільних стратегічних і проміжних тактичних завдань розслідування колабораційної діяльності. Розгляд етапів розслідування колабораційної діяльності доводить, що поряд із тактичними завданнями розслідування одним із засобів періодизації є необхідність планомірного встановлення всіх обставин вчинення колабораційних діянь, які передбачені розробленим планом згідно з приписами чинного кримінального процесуального закону.

8. Доведено, що систематизація обставин, які підлягають встановленню під час розслідування колабораційної діяльності, має здійснюватися з урахуванням предмета доказування, що визначений статтею 91 КПК України; складу кримінального правопорушення, окресленого у статті 111-1 КК України, та специфіки механізму вчинення вказаної категорії протиправних діянь. Із урахуванням складного та змішаного змісту обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування колабораційної діяльності, запропоновано їх систематизувати за такими напрямами: обставини, що висвітлюють подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу правопорушника (об'єднують як загальні дані, так і відомості, що вказують на

причетність конкретної особи та її роль у вчинені колаборaційних діянь, а також винуватість і морально-психологічні риси); обставини, що впливають на прийняття процесуальних рішень; обставини, що визначають розмір процесуальних витрат.

З'ясовано, що сучасна модель доказування у кримінальних провадженнях щодо колаборaційної діяльності трансформується у напрямі переважного використання цифрових доказів та інформаційно-аналітичних методів документування. Обґрунтовано доцільність широкого використання OSINT-технологій, огляду комп'ютерних даних, аналізування відкритих джерел інформації, а також застосування положень Протоколу Берклі для забезпечення належної фіксації, збереження та процесуального оформлення цифрової інформації.

9. Обґрунтовано, що процес планування у розслідуванні колаборaційної діяльності є складним і багатогранним, оскільки вимагає врахування специфічних обставин, які можуть впливати на процес розслідування. Планування запропоновано розглядати як особливий систематичний підхід, що включає детальний аналіз вже наявної оперативної інформації про таку категорію кримінальних правопорушень, зв'язки злочинців, а також оцінювання їх злочинної діяльності. У цьому контексті важливо враховувати специфіку кожного епізоду, оскільки колаборaційна діяльність може відбуватися в різних формах і залежить від низки чинників, серед яких: соціальне середовище, місце проживання, особисті мотиви тощо. За результатами дослідження запропоновано авторське визначення поняття організація досудового розслідування колаборaційної діяльності – це системна діяльність слідчих та інших правоохоронних органів, спрямована на створення оптимальних умов для розслідування кримінальних правопорушень даної категорії, шляхом визначення найбільш ефективних методів і засобів розслідування, раціонального розподілу ресурсів і забезпечення координації дій усіх залучених органів та осіб, що включає планування розслідування як складний інтелектуальний процес встановлення основних напрямів та цілей

розслідування.

10. Узагальнення позицій вчених дозволило довести, що слідча ситуація представляє собою ту сукупність інформації, умови й обставини, якими володіє слідчий на кожному із етапів розслідування в конкретному кримінальному провадженні і саме це обумовлює вибір ним способу реалізації своїх повноважень, визначених процесуальним законом, а також застосування усіх необхідних тактичних операцій задля ефективного вирішення завдань кримінального провадження. Запропоновано загальний алгоритм дій слідчого під час розслідування колаборaційної діяльності. Доведено, що моделювання типових слідчих ситуацій є важливим на всіх етапах розслідування колаборaційної діяльності, оскільки правильне визначення слідчої ситуації в конкретному розслідуванні дозволяє слідчому сформувати версії, спланувати дії, забезпечити злагоджену взаємодію слідчого з іншими учасниками розслідування, що призведе до отримання оптимального результату.

11. Встановлено, що за фактами колаборaційної діяльності виявленню та документуванню підлягають фактичні дані, що висвітлюють злочинні дії підозрюваних осіб, наведено їхню класифікацію. Констатовано, що обов'язковою умовою фіксування та збереження інформації, вилученої з відкритих джерел мережі Інтернет, про колаборaційні дії особи є складання уповноваженою особою протоколу огляду з урахуванням вимог передбачених Протоколом Берклі, що забезпечить не тільки захист і збереження даної інформації, але й можливість безпосереднього її дослідження під час подальшого судового розгляду кримінального провадження.

12. Під адаптацією методики розслідування колаборaційної діяльності до умов розслідування конкретного правопорушення даної категорії запропоновано розуміти діяльність слідчого, що складається із: аналізування вихідної інформації та віднесення події до кримінального правопорушення, пов'язаного із колаборaційною діяльністю; зіставлення наявної інформації з інформацією відповідної криміналістичної характеристики; вибір слідчим напрямів розслідування з урахуванням ситуаційних факторів та аналогічних їм

заходів чи комплексу заходів. Вбачається доцільним схематично представляти процес адаптації криміналістичної методики розслідування колаборційної діяльності до умов розслідування конкретного кримінального правопорушення у вигляді ланцюжка дій, що породжують одне одного, а саме: аналізування слідчої ситуації – розроблення алгоритмів розслідування – застосування слідчим таких алгоритмів. Встановлено, що основним завданням адаптації окремої криміналістичної методики розслідування колаборційної діяльності, слід визнати забезпечення своєчасного, повного та об'єктивного виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

13. Запропоновано авторське визначення поняття «виявлення та розкриття колаборційної діяльності» – це здійснення оперативними підрозділами та слідчими органами комплексу заходів щодо збирання доказової інформації, аналізування й документування її для здійснення розслідування колаборційної діяльності з метою встановлення осіб (розшуку їх), а також причетних до вчинення кримінальних правопорушень даної категорії та притягнення їх до кримінальної відповідальності згідно чинного законодавства України. Обгрунтовано доцільність доповнення визначення оперативно-розшукової інформації – вона має відповідати критеріям достовірності та об'єктивності, бути актуальною й придатною для застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів щодо осіб, які здійснюють підготовку чи вчинення колаборційних діянь.

14. Встановлено, що взаємодія передбачає наявність певних механізмів та інструментів, які забезпечують ефективну співпрацю між правоохоронними органами та громадськістю, і може здійснюватися у різних формах, серед яких: спільні заходи, громадські ради, публічні звіти тощо. Вказано, що взаємодія слідчих з іншими суб'єктами у кримінальному провадженні щодо протидії колаборційній діяльності має ґрунтуватися на: принципах керівної ролі слідчого; розмежування компетенції; узгодженості дій; безперервного обміну інформацією; відомчого контролю та прокурорського нагляду за додержанням законів. Для покращення координації та взаємодії між правоохоронними

органами, а також розроблення єдиного ефективного алгоритму розслідування колаборaційної діяльності вбачається доцільним реалізація таких заходів: розширення прав оперативних підрозділів щодо проведення процесуальних дій; розроблення єдиної методики розслідувань даної категорії правопорушень і забезпечення її реалізації; підвищення рівня координації між різними правоохоронними органами; забезпечення своєчасної звітності правоохоронних органів щодо стану колаборaційної діяльності та вироблення рішень щодо запобігання їй.

Обґрунтовано, що взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, прокурором, спеціалістами, експертами, кіберпідрозділами, органами державної влади та громадськістю повинна розглядатися як самостійний елемент криміналістичного забезпечення розслідування колаборaційної діяльності. Доведено, що ефективність такої взаємодії залежить від безперервного інформаційного обміну, чіткого розмежування компетенцій, координації дій і використання єдиних алгоритмів документування колаборaційних діянь.

15. Зауважено, що основні напрями розслідування колаборaційної діяльності, конкретні методичні й тактичні рекомендації із проведення слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій на всіх етапах розслідування залежать насамперед від: форми вчинення колаборaційних діянь; змісту наявної інформації про подію й предмет злочину; способу його вчинення; статусу потенційного підозрюваного й іншої інформації, якою володіє слідчий не тільки на момент внесення відомостей до ЄРДР, але й у подальшому. Доведено, що розслідування кримінальних правопорушень даної категорії потребує: проведення огляду документів та комп’ютерних даних; огляду комп’ютерної техніки; проведення огляду та обшуку місця події та приміщень місця проживання та роботи підозрюваного; тимчасово доступу до речей і документів; допит свідків та підозрюваного; призначення необхідних судових експертиз тощо.

16. Аналізування форм застосування спеціальних знань дозволило

виокремити їх процесуальну та непроцесуальну форми, а також встановити, що процесуальна форма регламентується чинним процесуальним законом і передбачає залучення спеціаліста під час: збору матеріалів для проведення судової експертизи; проведення С(Р)Д; застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Визначено місце окремих видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. Доведено, що повноцінне використання судових експертиз слідчим сприяє ефективному розслідуванню колаборaційної діяльності та повному встановленню всіх обставин протиправного діяння.

17. Подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності запропоновано визначити, як *систему дій уповноважених суб'єктів із прогнозування, попередження, розпізнавання, припинення та нейтралізації актів перешкоджання здійсненню кримінального провадження.* Констатовано, що засобам нейтралізації та подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності притаманні специфічні особливості, що залежать якостей та рис суб'єктів протидії, мотивів їхньої поведінки, обстановки й способів протидії розслідуванню. Тому, слідчий має здійснювати ретельне планування своєї діяльності з урахуванням можливої протидії та обирати найбільш ефективну стратегію й тактику розслідування. Доведено, що тактичні операції подолання та нейтралізації протидії розслідуванню колаборaційної діяльності включають комплекс гласних і негласних С(Р)Д, а також організаційних заходів, тактичні особливості яких зумовлені характером протидії розслідування та специфікою її суб'єктів. Акцентовано, що слідчими мають бути максимально використані усі можливості для виявлення, документування фактів протидії розслідуванню, а також застосований сучасний для запобігання цьому явищу сучасний комплекс наукового забезпечення пізнання та доказування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна діяльність. Особлива частина : підручник. Організація діяльності органів внутрішніх справ на транспорті. /за заг. ред. проф. О. М. Бандурки. Харків : Еспада, 2000. 368 с.

2. Албул С. В. Колабораційна діяльність: питання визначення та відповідальності. Репозитарій наукових публікацій Одеського державного університету внутрішніх справ: Головна сторінка. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/ bitstream/123456789/1937/1/КОЛАБОРАЦІЯ%202022. Pdf (дата звернення: 11.01.2025).

3. Албул С. В. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану : проблемні аспекти правової регламентації. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 09 серпня 2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С. 178–181.

4. Албул С. В. Оперативно-розшукова тактика : навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2022. 156 с.

5. Албул С. В., Мукоіда Р. В., Любчик В. Б. Оперативно-розшукова тактика : навчально-методичний посібник / за заг. ред. проф. д. ю.н., проф. С.О. Кузніченка. Одеса: ОДУВС, 2013. 206 с.

6. Албул С., Волошанівська Т., Марченко А. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативнорозшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність». Одеса : ОДУВС. 2022. 67 с.

7. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 213 с.

8. Александренко О. В. Правові засоби попередження та подолання протидії розслідуванню. *Юридична наука.* 2011. № 6. С. 138–143.

9. Андрєєв О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми :

дис. … канд.. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 239 с.

10. Андрушко О. В. Обставини, що підлягають встановленню та доказуванню у кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Експертне забезпечення розслідування фактів колабораційної діяльності*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 року). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 7–11. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-1.

11. Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / за заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта. 2015. 293 с.

12. Бабецький Р. В. Інформаційне забезпечення захисту свідків, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Проблеми застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22 груд. 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 3–6.

13. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник для вищ. закл. освіти. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 336 с.

14. Бандурка О. М. Міліція і населення : теорія і досвід партнерства : монографія. Харків : Харків. нац. ун-ту внутр. справ. 2004. 199 с.

15. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України : теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа. 1996. 398 с.

16. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Харків: НікаНова. 2012. 318 с.

17. Батраченко Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії. *Military offences and war crimes: background, theory and practice :* collective monograph; за ред. В. М. Стратонова. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. С. 73–97.

18. Бахин В. П. Криминалистика: проблемы и мнения (1962–2002 гг.) Киев. б/и. 2002. 266 с.

19. Бахин В. П. Криминалистическая методика: лекция. Киев. б/и. 1999.

26 с.

20. Бахин В. П. Следственная ситуация и тактическое решение. Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР) / под ред. М. В. Салтевского. Киев: НИиРИО КВШ МВД СССР. 1987. С. 196–202.

21. Бахин В. П., Карпов Н. С. Некоторые аспекти изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.). Киев: Основа. 2002. 458 с.

22. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал В. П. Криміналістика : курс лекцій : у 2 ч. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. Ч. І. 356 с.

23. Берднік І., Головко М. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінального правопорушення. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 156–162.

24. Берназ В. Д. К вопросу о понятии обстановкисовершения краж социалистического имущества на морском транспорте. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1985. Вип. 31. С. 44–47.

25. Бирюков В. В., Мельникова О. Б., Шехавцов Р. Н., Попов И. В. Теория и практика планирования расследования преступлений : учеб. пособие. Луганск: РИО ЛАВД, 2002. 88 с.

26. Біла В., Сидорук А. Публічні заклики як доказ фактів колабораційної діяльності в семантико-текстуальних експертизах. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків, 10 листопада 2023 р.). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 68–69.

27. Біленчук П. Д., Курко М. Н., Остролуцький О. А. Засоби, методи, технології подолання протидії розслідуванню злочинів, що здійснюються організованими злочинними групами. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 172–183.

28. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. Криміналістика:

підручник / за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Атіка, 2001. 544 с.

29. Білий П. М., Баранов П. М. Основи профілактики злочинів на транспорті : навч. посіб. Київ : УКРІНФОРМ, 2001. 196 с.

30. Бобровник О. В. Допит підозрюваного як засіб отримання доказів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 53–54.

31. Бойко А. О., Прохорова А. О. Пред'явлення особи для впізнання: процедурні особливості та порушення на практиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 510–514.

32. Боляновський А. Німецька окупаційна адміністрація і національний рух опору України у 1941–1944 роках. Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. CCXXXVIII: Праці історико-філософської секції. 1999. С. 348–381.

33. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львівський національний університет ім. Івана Франка, Канадський інститут українських студій Альбертського університету. Львів. б/в. 2003. 686 с.

34. Бондар В. С. Питання вдосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики (висновок спеціаліста). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2021. Вип. 4 (96). С. 78–96.

35. Бондар В. С. Про основи методики досудового розслідування колаборaційної діяльності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. Вип. 3. С. 115–124.

36. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України :

дис. … канд. юрид наук : 12.00.09. Харків, 2004. 260 с.

37. Будко Т. В. Судово-лінгвістична та несудова (наукова) лінгвістична експертизи (теоретико-правові аспекти). *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 306–320.

38. Букрєєв О., Нетеса Н. Колабораціонізм у гуманітарній сфері: пошук оптимального законодавчого рішення та реалії практики застосування ст. 111-1 КК України. *Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*: матеріали міжн. наук.-практ. кругл. столу (м. Київ, 22–23 черв. 2023 р.). Київ: Алерта, 2023. С. 58–63.

39. Бурлака В. В. Огляд місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини. *Криміналістичне забезпечення розслідування та розкриття злочинів*: наукові тези, доповіді та повідомлення (м. Київ, 26 лют. 2010 р.). Київ: НАВС, 2010. С. 33–36.

40. Вайда Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 лип. 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 13–17.

41. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. Київ. Центр учбової літератури. 2015. 184 с.

42. Вапнярчук В. В. Досудове провадження. Глава 14. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків. Право, 2013. С. 332–364.

43. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків. Юрайт, 2017. 408 с.

44. Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету, Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 70. С. 405–419.

45. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2002. 218 с.

46. Верига В. Листопадовий рейд. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 1995. 192 с.

47. Весельский В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.

48. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика).* 2011. № 25. С. 193–199.

49. Вирок Андрушівського районного суду Житомирської області від 25 квітня 2022 року у провадженні № 1-кп/272/96/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/104087067 (дата звернення: 11.01.2025).

50. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 21 квітня 2022 р. у провадженні № 1-кп/0274/494/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104032922 (дата звернення: 11.01.2025).

51. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 04.04.2022 у провадженні 1-кп/0274/481/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103849145 (дата звернення: 11.01.2025).

52. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області у провадженні № 1-кп/0274/489/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104050514 (дата звернення: 11.01.2025).

53. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 14.04.2022 у провадженні 1-кп/295/646/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103956165 (дата звернення: 11.01.2025).

54. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 25.04.2022 р. у провадженні 1-кп/295/651/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104060256 (дата звернення: 11.01.2025).

55. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 26.04.2022 р. у провадженні 1-кп/295/652/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/104087105 (дата звернення: 11.01.2025).

56. Вирок Буринського районного суду Сумської області від 01 грудня 2022 р. у справі № 574/368/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107 641030 (дата звернення: 11.01.2025).

57. Вирок Ватутинського міського суду Черкаської області від 05 вересня 2022 р. у справі № 694/635/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/106147887 (дата звернення: 11.01.2025).

58. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 21 серпня 2023 року у справі № 461/6562/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http//reyestr.court.gov.ua/Review/112976100 (дата звернення: 11.01.2025).

59. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 30 травня 2022 р. у справі № 753/4909/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104593935 (дата звернення: 11.01.2025).

60. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 17 червня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104805657 (дата звернення: 11.01.2025).

61. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 09 травня 2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104216546 (дата звернення: 11.01.2025).

62. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпра від 07 квіт. 2022 р. у справі № 202/1378/22. Провадження № 1-кп/202/237/2022. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103890814 (дата звернення: 11.01.2025).

63. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 09 грудня 2023 року у справ № 202/12713/23№ 1-кп/202/1069/2023. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 115736489 (дата звернення: 11.01.2025).

64. Вирок Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від

07.04.2022 у справі 1-кп/202/237/2022. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/103890814 (дата звернення: 11.01.2025).

65. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 04.05.2022 у справі 1-кп/369/1626/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/104208426 (дата звернення: 11.01.2025).

66. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 02 березня 2023 року у справі № 953/1240/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/109609026 (дата звернення: 11.01.2025).

67. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 06 червня 2023 року у справі № 953/1682/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court. gov.ua/Review/111340648 (дата звернення: 11.01.2025).

68. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 09 червня 2023 року у справі № 953/1780/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/111429532 (дата звернення: 11.01.2025).

69. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 14 серпня 2023 року у справі № 953/2635/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/112892204 (дата звернення: 11.01.2025).

70. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 14 червня 2023 року у справі № 953/405/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov. ua/Review/111521218 (дата звернення: 11.01.2025).

71. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 20 грудня 2022 року у справі № 953/6434/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107960245 (дата звернення: 11.01.2025).

72. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 26 грудня 2022 року у справі № 953/7065/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/108377777 (дата звернення: 11.01.2025).

73. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 02 травня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL:

https://reyestr.court.gov.ua/ Review/104148891 (дата звернення: 11.01.2025).

74. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 15.04.2022 у справі 1-кп/296/590/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 103969976 (дата звернення: 11.01.2025).

75. Вирок Коростишівського районного суду Житомирської області від 21 квітня 2022 року у провадженні № 1-кп/935/147/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/104050620 (дата звернення: 11.01.2025).

76. Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 07 липня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/105117986 (дата звернення: 11.01.2025).

77. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 12 липня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105202170 (дата звернення: 11.01.2025).

78. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 20 квітня 2022 року у провадження № 1-кп/631/66/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/104894305 (дата звернення: 11.01.2025).

79. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 лютого 2023 року, у справі № 183/27/23, № 1-кп/183/921/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970 (дата звернення: 11.01.2025).

80. Вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 06 вересня 2022 року, у справі № 188/621/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/106102626 (дата звернення: 11.01.2025).

81. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 26 вересня 2022 року, у справі № 757/15806/22-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107694567 (дата звернення: 11.01.2025).

82. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 8 липня 2022

року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105149344 (дата звернення: 11.01.2025).

83. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 23 травня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/10440964315 (дата звернення: 11.01.2025).

84. Вирок Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 01 грудня 2022 року, у справі № 216/5345/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http//reyestr.court.gov.ua/Review/107608102 (дата звернення: 11.01.2025).

85. Вирок Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 18 листопада 2022 року у справі № 216/5053/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/107411083 (дата звернення: 11.01.2025).

86. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 26.07.2023 у справі № 646/3753/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112510176 (дата звернення: 11.01.2025).

87. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 10 лютого 2023 року у справі № 727/9534/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/109000755 (дата звернення: 11.01.2025).

88. Виходець Ю. О., Тетерятник Г. К. Окремі питання використання OSINT при розслідуванні злочинів в умовах військової агресії рф. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 70–76.

89. Виявлення колаборантів, держзрадників та пособників ворога – пріоритетні напрямки роботи оперативників Нацполіції. URL: https://dn.npu.gov.ua/news/viyavlennya-kolaborantiv-derzhzradnikiv-ta-posobnikiv-voroga-prioritetni-napryamki-roboti-operativnikiv-natspolitsii (дата звернення: 15.01.2025).

90. Виявлення та розслідування злочинів, пов’язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків : метод. рек. / [В. О. Фінагеєв, С.С.Чернявський, О. Ю. Татаров та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013.

166 с.

91. Вікіпедія. Колабораціоні́зм (від фр.collaboration «співробітництво»). URL: uk.wikipedia.org › wiki › (дата звернення: 15.01.2025).

92. Вінаков А., Гузій В., Девіс Д. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій : навч. курс. Київ: НАВС, 2017. 148 с.

93. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Чернявський С. С. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент./ за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В.Чернєя. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

94. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 42 с.

95. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків. Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.

96. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посібн. / за ред. проф. О. М. Бандурки. Харків: Рубікон. 2000. 224 с.

97. Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: лекція. Харків: Ун-т внутр. справ. 1997. 28 с.

98. Волошина М. Пошук первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 9. С. 180-184.

99. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 39 с.

100. Гарасимів О. І., Гарасимів Б. Т., Ряшко О. В. Колаборaційна діяльність: проблемні аспекти доказування. *Baltija Publishing*. 2024. С. 105-117. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-424-5-6.

101. Герасименко О. А., Фесюнін В. М. Комплексні лінгвістичні

експертизи під час розслідування фактів колабораційної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування фактів колабораційної діяльності*: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 29–32.

102. Герасимів О., Ряшко О. Пред'явлення для впізнання як слідча (розшукова) дія у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic naţional: teorie şipractică*. 2021. Noiembrie. С. 81–87. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/ 2021/1/14.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

103. Гетьманчук М. Сучасні підходи до висвітлення природи, причин та проявів радянського колабораціонізму періоду Другої світової війни (1939–1945 рр.). *Літопис Волині*. 2022. № 27. С. 142–148.

104. Глобенко Г. І. До питань використання спеціальних знань у кримінальному процесі. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 верес. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 46–47. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed7c9de8-165e-4a88-9c44-82467263469e/content (дата звернення: 11.01.2025).

105. Головюк І. В. Питання доказування за ст. 111-1 КК України: аналіз вироків. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 28–33.

106. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

107. Гончаренко В. Г., Сокиран Ф. М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві. Київ. Укр. акад. вн. справ. 1994. 48 с.

108. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміну колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан*. 2019. Вип. 1(23). С. 5–25. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/ VIM_23_2019-5-24.pdf

(дата звернення: 11.01.2025).

109. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 209–214. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/4674 (дата звернення: 11.01.2025).

110. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. *Військово-історичний меридіан.* 2020. Вип. 1 (27). С. 84–106.

111. Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2019. № 2 (86). С. 246–254.

112. Грамович Г. И. Проблемы теории и практики эффективного применения специальных знаний и научно-технических средств в раскрытии и расследовании преступлений: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Киев. 1989. 44 с.

113. Гриненко І. М., Полєнніков М. О. Дослідження електронних документів при проведенні судово-економічної експертизи. *Криміналістика і судова експертиза.* 2018. № 63 (2). С. 143–148.

114. Громовенко Л. І., Жаріков Ю. Ф., Козаченко І. П., Кондратьєв Я. Ю., Орлов Ю. Ю. Одержання оперативно-розшукової інформації технічними засобами: монографія. Київ. НАВСУ. 2000. 364 с.

115. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Киев: Центр учебной литературы, 2021. 1080 с.

116. Гусєва В. О. Криміналістична класифікація злочинів: наукове та практичне значення. *Правові горизонти.* 2019. № 16. С. 69–75.

117. Гусєва В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : монографія. Харків. ТОВ «У справі». 2020. 452 с.

118. Гусєва В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров’я особи та шляхи їх подолання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2012. № 1 (56).

С. 84–88.

119. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

120. Гуцалюк В. Д., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. реком. / за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видво Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

121. Давиденко В. В. Тактичні особливості подолання протидії розслідуванню самовільного залишення військової частини або місця служби. *Актуальні проблеми криміналістики: інтелектуальна власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво*: тези доп. та повідомл. III міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100- літтю створення першого в світі Ін-ту криміналістики. Київ. : Київ. ун-т права НАН України : ПУЛЬСАРИ, 2013. С. 36–40.

122. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 628–632.

123. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2020. № 1 (22). С.152–159.

124. Дерейко І. Архівно-слідчі справи як джерельна база дослідження особистісного виміру проявів збройного колабораціонізму в райхскомісаріаті «Україна». *Сторінки воєнної історії України.* 2010. Вип. 13. С. 33–40.

125. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка–Ком / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. // НАН України, Інститут історії України. Київ. Наукова думка. 2007. 528 с.

126. Дивнич А. В. Особливості проведення судових економічних експертиз при розслідуванні злочинів про колаборацію діяльність. *Експертне забезпечення розслідування фактів колаборацію діяльності* : матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022

року). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 33–36.

127. Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристику злочину. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. № 60. С. 240–242.

128. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 239 с.

129. Долгорученко Д. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 56. С. 16–19.

130. Дударець Р. М. Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. …. канд.. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 269 с.

131. Дудич А. В. Експерт, як учасник кримінального провадження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2016. 253 с.

132. Експертиза відео-, звукозапису. Основні завдання експертизи відео-, звукозапису та перелік вирішуваних питань. URL : https://www.hniise.gov.ua/13975-ekspertiza-vdeo-zvukozapisu.html (дата звернення: 25.01.2026).

133. Експертизи у судочинстві України: науково-практичний посібник / заг.ред. В. Г. Гончаренка, І.В. Гори. Київ. Юрінком Інтер, 2014. 504 с.

134. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи / пер. з англ.; за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-ге, випр. і доповн. Київ : Логос, 2009. 500 с.

135. Єгорова Т. М. Завдання психологічного дослідження у складі комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування фактів колабораційної діяльності* : матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 року). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 37–41.

136. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 11.01.2025).

137. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 11.01.2025).

138. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 11.01.2025).

139. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 11.01.2025).

140. Жерж Н. А., Дирдін М. Є. Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця про розслідуванні окремих насильницьких злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2015. Вип. 32. Том 3. С. 117–121.

141. Жидков В. Л., Жила О. Б. Доказування злочинів про колабораційну діяльність: проблемні питання закону. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/ (дата звернення: 11.01.2025).

142. Жидков В. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/ (дата звернення: 11.01.2025).

143. Жирний Г. Ю. Структура окремих криміналістичних методик

розслідування певних категорій злочинів. *Актуальні проблеми сучасної криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. Ч. 2. Сімферополь: Доля, 2002. С. 164–167.

144. Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2015. Вип. 1. С. 250–259.

145. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

146. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків. Вид. агенція «Апостіль». 2012. 304 с.

147. Журавель В. А. Проблеми адаптації криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2012. Вип. 12. С. 5–13.

148. Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. № 2 (77). С. 136–144.

149. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики.* 2010. Вип. 10. С. 12–20.

150. Завидняк І. О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2019. Вип. 15. С. 159–166.

151. Загальна декларація прав людини : Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 28.10.2024).

152. Зайцев О. В. Щодо кваліфікації дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 1111 КК

України). *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій*: матеріали наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 6 жовт.2023 р.). Одеса : Олді+, 2023. С. 67–71.

153. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Гриф, 2004. 176 с.

154. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2002. 19 с.

155. Зубченко О. С. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях півдня України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Вип. 3(55). С. 15–23.

156. Іванов В. В. Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і слідчого на досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 1998. 20 с.

157. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ. Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.

158. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків, 2002. 543 с.

159. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затв. наказом МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text (дата звернення: 11.01.2025).

160. Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції: затв. наказом МВС України від 23.05.2017 № 440 (зі змінами). Офіційний вісник України 2017 р., № 56, стор. 19, стаття 1656. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text (дата звернення: 11.01.2025).

161. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL : https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 11.01.2025).

162. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 224 с.

163. Кагляк І. І. Розслідування воєнних злочинів в Україні : особливості проведення допитів. *Успіхи і досягнення у науці.* 2024. № 9 (9). С. 133–145.

164. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Київ : Оріяни, 2000, 448 с.

165. Карпінська Н., Крикунов О. Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 140–144.

166. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки.* 2005. № 3 (15). С. 268–269.

167. Кириленко Н. Ю. Методика розслідування шахрайства у сфері побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 20 с.

168. Книженко С. О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя. *Право і безпека.* 2013. № 1 (48). С. 113–118.

169. Книженко С. О. Протидія розслідуванню злочинів проти правосуддя: структура та сучасні криміналістичні засоби подолання. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 99–101.

170. Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із

засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник.* 2022. № 2 (38). С. 48–59.

171. Коваленко А. В. Деякі правові й організаційні проблеми збирання, дослідження та використання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії російської федерації* : тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2022. С. 115–117.

172. Коваленко А. В. До питання розмежування огляду комп'ютерної техніки та огляду комп'ютерних даних. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квіт. 2023 р.) / [ред.кол.: С. С. Чернявський, Я. Ю. Конюшенко, В. В. Корольчук Ю. В. Сухомлин]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 110–112.

173. Коваленко А. В. Класифікація електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Проблеми законності.* 2023. Вип. 161. С. 202–214.

174. Коваленко А. В. Методологічні засади розробки методики розслідування нових видів кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка.* 2022. Вип. 2 (98). С. 115–125.

175. Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2023. Вип. 4. С. 53–58. URL:https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/393 (дата звернення: 11.01.2025).

176. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017.

№ 1 (88). С. 182–191.

177. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

178. Коваленко В. В. Стан використання можливостей судових експертиз під час розслідування колаборaційної діяльності (за матеріалами судово-слідчої практики). *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка.* 2024. Вип. 1 (105). С. 297–317.

179. Ковальова О. В. Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень: автореф. дис. … д-ра юрид наук: 12.00.09. Кропивницький, 2023. 35 с.

180. Ковальова О. В. Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень: дис. … д-ра юрид наук : 12.00.09. Кропивницький, 2023. 476 с.

181. Ковкіна Є. В. Основні об’єкти й завдання лінгвістичної експертизи мовлення у кримінальних провадженнях за фактами колаборaційної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування фактів колаборaційної діяльності* : матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 55-60.

182. Когутич І. І. Теорія і практика використання в розслідуванні злочинів фікцій: моногр. Тернопіль: Підручн. і посібн., 2014. 394 с.

183. Когучич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ. Атіка. 2008. 888 с.

184. Козаченко І. П., Регульский В. Л. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності. Львів : Львів. ін-т внутр. справ при Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 219 с.

185. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Окремі аспекти кваліфікації та застосування кримінально-правових заходів за колаборaційну діяльність в Україні, передбачену ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 407–411. URL : http://lsej.org.ua/9_2022/100.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

186. Колесник В. А. Деякі проблемні питання пред'явлення особи та речей для впізнання за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1 (26). С. 163–168.

187. Колесник В. А., Гора І. В., Костін М. І. Розслідування комп'ютерних злочинів. Науково-методичний посібник Київ. Вид-во НА СБ України. 2003. 124 с.

188. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1967. 509 с.

189. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков. Юрид. ин-т. 1985. 93 с.

190. Колесніченко О. Н. Планування розслідування і слідчі версії. / Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика: підручник / за ред. В. П. Колмакова. Київ. Вища школа, 1973. 296 с.

191. Колодіна А. С. Екстраполяція принципів окремих методик розслідування у слідчу діяльність. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 355–361.

192. Колодіна А. С. Етапність розслідування як принцип криміналістичної методики. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 569–571.

193. Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів : монографія / за наук. ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Юридична література, 2022. 176 с.

194. Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності розслідування злочинів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2016. 216 с.

195. Колпаков В. К. Взаимодействие милиции и общественности в сфере

правопорядка : учеб. пособие. Київ. Укр. акад. внутр. дел, 1993. 80 с.

196. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. Дата ратифікації: 07.09.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 11.01.2025).

197. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков. Консум, 2000. 176 с.

198. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве: монография. Харьков. Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н. 2007. 192 с.

199. Коновалова В. О. Організація і планування розслідування. Поняття і принципи планування. Техніка планування. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ. Ін Юре, 2001. 462 с.

200. Коновалова В., Сущенко В. Співвідношення планування й організації розслідування. *Наукова думка.* 1981. № 1. С. 62–65.

201. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. 176 с.

202. Кононенко Ю. С. Основи методики розслідування державної зради : дис. … д-ра філ.: 081 «Право». Одеса. ОДУВС. 2024. 309 с.

203. Кононенко Ю. С. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. №4 (82). С. 234–240.

204. Кононова В. В. Особливості механізму вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 366–371.

205. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 218 с.

206. Коршикова Т. В., Рубленко А. М. Криміналістична характеристика колабораціонізму, вчиненого в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 листоп. 2023 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв,

С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 362–365. URI: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/27186 (дата звернення: 11.01.2025).

207. Костенко О. М. Обстановка вчинення злочину. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т.4: Н.-П. / редакол.: Ю. С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. 2002. С. 10. URL: http://cyclop.com.ua/content/view/1217/58/1/7/ (дата звернення: 11.01.2025).

208. Котлубаєва К. С. Характеристика слідової картини введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 96–97.

209. Кравчук О. М., Бондаренко М. Колабораціонізм в освіті: аналіз рішень судів щодо впровадження стандартів держави-агресора. Українська Гельсінська спілка з прав людини URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsionizm-v-osviti-analiz-rishen-sudiv-shchodo-vprovadzhennia-standartiv-derzhavy-ahresora/ (дата звернення: 11.01.2025).

210. Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 3. С. 198–204. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/45.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

211. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник для студентов юридических вузов и факультетов / под ред. проф. В. Ю. Шепитько. Харків. Одиссей, 2001. 528 с.

212. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ: МАУП, 2001. 216 с.

213. Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 255.

214. Криміналістика : підруч. / За ред. акад. П. Д. Біленчука. Київ :

Право, 1997. 256 с.

215. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 752 с.

216. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.

217. Криміналістика : підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків. Право, 2008. 464 с.

218. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.

219. Криміналістика: питання і відповіді // А. В. Кофанов. Київ: Центр навчальної літератури. 2017. 280 с.

220. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.

221. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. Київ. Центр навчальної літератури, 2015. 544 с.

222. Криміналістика: підручник / за заг. ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид перероб. і доповн. Харків. Право. 2008. 464 с.

223. Криміналістичне забезпечення розслідування окремих кримінальних правопорушень : навч. посіб. / В. О. Гусєва, Р. Л. Степанюк, М. Г. Щербаковський ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусєвої; МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ, навч.-наук. ін-т № 1. Вінниця: ХНУВС, 2026. 600 с.

224. Криміналістична версія, організація та планування розслідування URL: https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec15.html (дата звернення:

12.01.2026).

225. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 11.01.2025).

226. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 11.01.2025).

227. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент./ за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. 1224 с.

228. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів; за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 538 с.

229. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 301–305.

230. Кріщак Б. І. Особливості доказування злочинів, пов’язаних з колаборaційною діяльністю. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2023. Вип. 37. С. 56–61.

231. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України. Монографія. Хмельницький. Хмельницький університет управління та права. 2017. 247 с.

232. Кубрак П. М. Розробки криміналістичних характеристик є одним із напрямків удосконалення методики розслідування злочинів. *Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах : тактика, методика, інформаційне забезпечення* : зб. наук. праць. Київ. Українська акад. внутр. справ, 1996. С. 13–25.

233. Кузьменко О. В. Особливості криміналістичної характеристики колаборaційної діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 336–339.

234. Кузьмичев Я. В. Этапы деятельности по раскрытию преступлений.

Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Спеціальний випуск: «Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства»: у 2-х частинах. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. С. 18–19.

235. Кузьмічов В. С. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моісєєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

236. Кузьмічов В. С., Чорноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. К.: ЗАТ « Ніглава», 2005. 448 с.

237. Кулик Л. М. Поняття та зміст колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 61–65.

238. Кульчицький С. Національна політика більшовиків в Україні під час створення комуністичного ладу. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2005. № 13. С. 3–56.

239. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси. Львів, 2010. 328 с.

240. Лайк – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лайк (дата звернення: 26.07.2024).

241. Лапкін А. В. Деякі проблеми визначення початкового моменту кримінального провадження. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. С. 241–244. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/01_12_2017/ pdf/76.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

242. Лапкін А. В., Євтєєва Д. П. Кримінально-правова оцінка дій вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 122–129.

243. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944: монографія.

Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 401 с.

244. Лепісєвич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідування злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 277–283.

245. Лисаченко С. Л. Проблеми проведення допиту на стадії досудового розслідування. *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. № 6. С. 364–368. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/528397.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

246. Лисенко В. В. Використання у доказовому процесі інформації, що міститься в електронному вигляді. *Організація протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій: доповіді провідних вчених, представників громадськості, державних службовців та працівників підрозділів ДСБЕЗ на міжвідомчому семінарі-нараді* / відп. ред. Л. П. Скалозуб, В.І. Василинчук, С. А. Лебідь. Київ, 2009. С. 31–35.

247. Лисенко В. В. Проблеми призначення позапланових ревізій (перевірок) у ході досудового розслідування: за матеріалами судової практики. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. №1 (97). С.230–246.

248. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення податкової міліції (теорія та практика) : моногр. Київ. Логос. 2004. 323 с.

249. Лисенко В. В. Теоретичні основи тактичних операцій та їх проведення на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Підприємництво, господарство і право.* 2004. № 3. С. 120–124.

250. Лисенко О. Доброчинність як вияв солідарності в роки Другої світової війни. *Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис.* 2003. № 9. С. 101–111.

251. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. Луганськ: ЛДУВС, 2009. 304 с.

252. Лисиченко В. К., Гончаренко В. І., Салтевський М. В.,

Колесниченк А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений* / под ред. В. К. Лисиченко. Киев. Вища школа. 1988. С. 29–42.

253. Лист-орієнтування Офісу Генерального прокурора від 28.08.2021 № 18/1-386 Керівникам обласних прокуратур «Про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/500229___686193 (дата звернення: 11.01.2025).

254. Лисько Т. Д., Сенько А. В. Особливості кримінологічної характеристики особи колаборанта. *Приватне та публічне право.* 2022. № 4. С. 93–98.

255. Литвинов О., Орлов Ю. Колабораціонізм: особливості детермінації та концептуальні засади протидії. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. № 1 (34). С. 129–144.

256. Лінгвістична експертиза. Київський експертно-дослідний центр. URL: https://kedc.org.ua/linhvistychna-ekspertyza/ (дата звернення: 11.01.2025).

257. Лоскутов Т. О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 71. С. 315–320. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/54.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

258. Лук’янчиков Б. Є., Лук’янчиков Є. Д. Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв’язання в окремих позавидових методиках розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України.* 2001. №1 (4). С. 261–268.

259. Лук’янчиков Є. Д., Лук’янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2019. № 4 (44). С. 125–130.

260. Мальгіна А. С. Використання методики розслідування участі у терористичній групі чи терористичній організації під час розслідування колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової*

кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 лип. 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 61–64.

261. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. 2016. 289 с.

262. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика : монографія. Харків : Диса плюс, 2013. 422 с.

263. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–90.

264. Малярова В. О. Особливості організації розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Форум права.* 2013. № 3. С. 333–339. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/786e7b0a-bf40-4a7e-bcb6-c5e09b5e9c7c/content (дата звернення: 11.01.2025).

265. Малярова В. О. Подолання протидії розслідуванню на досудовому слідстві: актуальні завдання та складності. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. Вип. 5-2. Т.3. С. 142–146 (дата звернення: 11.01.2025).

266. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика : монографія / за заг. ред д-ра юрид наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. Харків. Диса плюс. 2013. 422 с.

267. Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2016. № 3 (74). С. 111–120.

268. Марін К. О. Колабораційна діяльність: що є кримінально караним. URL: https://www.academia.edu/87265376/Колаборація_діяльність_за_КК_Україні (дата звернення: 11.01.2025).

269. Маслова О. О. Кримінально-правова характеристика обстановки

вчинення злочину : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2019. 186 с.

270. Маслова О. О. Обстановка вчинення злочину в кримінальному праві України. *Право і суспільство.* 2015. № 6 (2). С. 148–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6(2)__28 (дата звернення: 11.01.2025).

271. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Консум. 1999. 480 с.

272. Матусовський Г. А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. Криміналістична практика і методика розслідування злочинів. Харків : Право, 1998. 375 с.

273. Мацола А. А. «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2018. Вип. 53. Т. 2. С. 117–120.

274. Медицький І. Б. Суб'єкт колаборaційної діяльності (теоретико-прикладний аналіз). *Вісник ЛДУВС ім. О. Є. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 141–153.

275. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений. Криминалистика и судебная экспертиза. Киев. 1973. Вып. 10. 48 с.

276. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. /відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моісєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ. Атіка, 2003. Т. 6 : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 2010. С. 82.

277. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73 № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 28.10.2024).

278. Міщенко Т. М. Судово-економічна експертиза у розслідуванні фактів колаборaційної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування фактів колаборaційної діяльності* : матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 року). Львів-Торунь: Liha-

Pres, 2022. С. 60–66.

279. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.

280. Музичук О. М. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 193 с.

281. Музичук О. М. Поняття та особливості міжнародного контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні. *Форум права.* 2011. № 2. С. 635–642.

282. Муляр Г. В., Ховпун О. С. Новели кримінального законодавства: колабораційна діяльність. *Наукові записки. Право.* 2022. Вип. 13. С. 186–190. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-186-190.

283. Настільна книга слідчого / за ред. В. Я. Тація, В. В. Сташиса, М. І. Панова та ін. 2-ге вид. перероб. і доповн. Київ. Ін Юре. 2008. 726 с.

284. Настільна книга слідчого. 3 тє вид., переробл. і доповн. / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ : Ін Юре, 2011. 736 с.

285. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов. Київ. Дакор. 2019. 1384 с.

286. Нестеров Д. М. Обстановка вчинення умисних убивств особи чи її близького родича у зв’язку з виконанням цією особою службового або громадського обов’язку. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки, відзначення Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи (м. Харків, 16 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 121–123.

287. Нетеса Н. В. Впровадження стандартів освіти країни-агресора як форма кримінально протиправного освітянського колабораціонізму: проблемні аспекти тлумачення та правозастосування. *Питання боротьби зі злочинністю*:

зб. наук. пр. Харків: Право. 2022. № 44. С. 76–81.

288. Нуруллаєв І. С. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2008. 20 с.

289. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду щодо здійснення спеціальної процедури кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду) за відсутності обвинуваченого (in absentia). Рішення, внесені до ЄДРСР, з 2018 року по серпень 2022 року / упоряд. Заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна. Київ. 2022. 25 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_11_10_KKS_2018_08_2022.pdf (дата звернення 10.08.2025).

290. Олішевський В. В. Криміналістична характеристика викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів. *Право і безпека.* 2004. № 4. С. 90–95.

291. Олішевський В. В. Розслідування та попередження викрадення людини, вчинене з корисливих мотивів: дис. … канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Харків., 2005. 213 с.

292. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів у системі криміналістики. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2013. № 5. С. 160–168. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/187222903.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

293. Оперативно-розшукова тактика : навчально-методичний посібник / С.В. Албул, Р.В. Мукоіда, В.Б. Любчик та ін.; за заг. ред. проф. д. ю.н., проф. С.О. Кузніченка. Одеса : ОДУВС, 2013. С. 63.

294. Організація розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. [А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та інші.]; за заг. ред. проф., д-ра юрид. наук А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. нац. ун-т. внутр. справ. Харків: ХНУВС. 2011. С. 35.

295. Оржинська Е. І. Колабораційна діяльність: попередня криміналістична характеристика. The European dimension of modern legal

science: scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. P. 339–367.

296. Оржинська Е. І. Криміналістична характеристика кримінального правопорушення: поняття та практичне значення. *Jurnalul juridicnational: teorie şi practică*. 2021. № 1 (47). С. 99–102.

297. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 1(13). С. 12–24.

298. Ортинський В. Сутність та цілі використання судових експертиз під час досудового розслідування кримінальних проваджень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2021. № 1 (29). С. 1–9.

299. Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2009/1/Остапчук.pdf (дата звернення: 12.09.2025).

300. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yihdosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 27.03.2025).

301. Падей А. С. Аналіз принципів криміналістичної методики: теоретичний та практичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 4. С. 209–211.

302. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів]. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 868 с.

303. Парфило І. В. Обстановка скоєння злочину як системоутворюючий елемент криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів. *Jurnalul Juridic Naţional: Teorie Şi Practică*. 2018. № 12. С. 197–202.

304. Пашковський М. І. Особливості використання OSINT при документуванні та розслідуванні колаборaційної діяльності. *Актуальні питання*

кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 84–85.

305. Перепелиця М. М., Володько К. А. Порядок формування інформаційних пошукових систем у системі МВС. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2 (73). С. 75–85.

306. Перепелиця М. М., Журавльов В. Ю. Деякі теоретичні аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* Спецвипуск № 1. С. 40.

307. Перепелиця С. І. «Обвинувачення» у кримінальному процесуальному праві України: поняття, ознаки, функції. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доп. учасників. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ, С. 51–55. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/perepelytsia (дата звернення: 11.01.2025).

308. Перепелиця С. І. «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2025. № 8 (38). С. 546–562.

309. Перепелиця С. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 94–95. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20210528/article/view/perepelytsia (дата звернення: 11.01.2025).

310. Перепелиця С. І. До питання документування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 465–468.

311. Перепелиця С. І. До питання змісту поняття «повідомлення про підозру» та гарантій прав підозрюваного. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України* : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 54–57. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200516/article/view/perepelytsia (дата звернення: 11.01.2025).

312. Перепелиця С. І. Загальна характеристика криміналістичної класифікації колаборaційних злочинів. *Успіхи і досягнення в науці*. 2025. № 8 (18). С. 174–186.

313. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 52-54. URL: https://ndekc.lviv.ua/pdf/21.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

314. Перепелиця С. І. Місце окремих видів судових експертиз у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 9 (50). С. 164–182.

315. Перепелиця С. І. Місце спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Наукові перспективи*. 2024. № 2 (44). С. 1195–1205.

316. Перепелиця С. І. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, пов’язаного із колаборaційною діяльністю. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 9 (19). С. 181–195.

317. Перепелиця С. І. Наукове обґрунтування структурних елементів криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наукові перспективи.* 2025. № 8 (62). С. 971–985.

318. Перепелиця С. І. Окремі аспекти судової комп’ютерно-технічної

експертизи у розслідуванні колаборaційних злочинів. *Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 29 серпня 2025 р). Одеса. Видавництво «Юридика». 2025. С. 195–199.

319. Перепелиця С. І. Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колаборaційної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 1 (34). С. 76–91.

320. Перепелиця С. І. Окремі аспекти розмежування колаборaційної діяльності та злочинів, передбачених іншими статтями кримінального кодексу України. Національні інтереси України. 2025. № 8 (13). С. 468–481.

321. Перепелиця С. І. Окремі питання набуття особою статусу підозрюваного відповідно до КПК України. *Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності* : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 14 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 84–85.

322. Перепелиця С. І. Окремі питання формування теоретичних засад криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 8 (49). С. 194–209.

323. Перепелиця С. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 5. Ч. 3. С. 221–228.

324. Перепелиця С. І. Певні аспекти адаптації окремої криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 10 (50). С. 1158–1172. А

325. Перепелиця С. І. Проблеми розслідування та протидії колаборaційній діяльності в умовах Російської агресії. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків, 10 листопада 2023 р.). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 274–276.

326. Перепелиця С. І. Складові системи елементів криміналістичної

характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 9 (39). С. 676–691.

327. Перепелиця С. І. Суб'єкти колаборaційної діяльності за статтею 111-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (м. Харків, 17 травня 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 192–194.

328. Перепелиця С. І. Сутність криміналістичної характеристики методики розслідування колаборaційних злочинів і принципи її формування. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 8 (49). С. 210–223.

329. Перепелиця С. І. Сучасні підходи до збирання та зберігання інформації з відкритих джерел щодо злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 4 (22). С. 698–711.

330. Перепелиця С. І. Теоретичне підґрунтя розуміння криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 298–302.

331. Перепелиця С. І. Теоретичні витоки розуміння криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Національні інтереси України.* 2025. № 9 (14). С. 635–649.

332. Перепелиця С. І. Теоретичні засади криміналістичного визначення колаборaційних злочинів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 8 (48). С. 1132–1144.

333. Перепелиця С. І. Характеристика обставин, які має встановити слідчий під час розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові перспективи.* 2025. № 9 (63). С. 1145–1162.

334. Перепелиця С. І. Щодо розширення повноважень прокурорів по захисту прав свобод громадян в зоні проведення Операції об'єднаних сил. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні*

виклики : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 118–119.

335. Перепелиця С. І., Петрова І. А. До питання подолання протидії розслідуванню колабораційної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики», присвячена пам'яті видатного вченого, доктора юридичних наук, професора Владислава Федоренка («Федоренківські читання»)*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 жовтня 2025 р.) Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025. С. 371–375.

336. Перепелиця С. І., Петрова І. Криміналістичне розуміння механізму і способу вчинення кримінального правопорушення та його значення для розслідування колабораційних правопорушень. *Архів кримінології та судових наук.* 2024. № 2 (10). С. 190–199.

337. Петрова І. А. Окремі аспекти оцінювання ефективності судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювіл. видат. учен.: 95-річ. від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річ. від дня народж. М. В. Салтевського (м. Харків, 19 травня 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 233–235.

338. Петрова І. А., Силенко К. П., Духненко Д. О., Чекін Д. О. Залучення перекладача під час проведення експертних досліджень рукописних текстів. *Проблеми та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики*: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 жовтня 2020 р.). Одеса: ВД «Гельветика», 2020. С. 454-458.

339. Петрова І. А., Чекін Д. О., Силенок К. П. Процесуальні та непроцесуальні форми застосування спеціальних знань у цивільному та господарському процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2020. Вип. 22. С. 130–141.

340. Письменський Є. О. Види колабораційної діяльності та питання їх відбиття у КК України. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук.

конф. (м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р.). Харків: Право, 2022.

341. Письменський Є. О. Колабораційна діяльність в сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону. *Право України.* 2022. № 11. С. 49–59.

342. Письменський Є. О. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. № 12. С. 116–128.

343. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наукові нариси. Сєвєродонецьк. Румянцева Г. В. 2020. 121 с.

344. Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. Розслідування колабораційної діяльності: практ. посібник. Київ: ВД Дакор. 2024. 260 с.

345. Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 6. С. 356–360.

346. Плетенець В. М. Криміналістичне забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2021. 494 с.

347. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник. Київ. НАВСУ, 1999. 702 с.

348. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення 22.06.2025).

349. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88. Дата оновлення: 10.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text (дата звернення 22.06.2025).

350. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів

Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 20.05.2020 № 405. Офіційний вісник України 2020 р., № 46, стор. 64, стаття 1481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text (дата звернення: 02.08.2025).

351. Поляков Є., Щурат Т. Колабораціонізм в Україні – реалії сьогодення. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матер. Всеукр. науково-практ. конф. (м. Одеса, 21 липня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2716/1/П+Щ22.pdf (дата звернення: 13.07.2025).

352. Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: монографія / за ред. В.Ю. Шепітька; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2010. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/79d81f06-dcce-494c-be8a-983f519ef9ac (дата звернення: 13.07.2025).

353. Поняття і зміст організації та планування розслідування. URL: https://mego.info/матеріал/3-поняття-і-зміст-організації-та-планування-розслідування?page=2 (дата звернення: 13.07.2025).

354. Попов В. Ю. Методика розслідування терористичного акту: дис…. докт. філософії (081 – Право). Харків, 2021. 255 с.

355. Потильчак О. В. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944). Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1997. 29 с.

356. Почепцов Г. Войны новых технологий. Харьков : Фолио, 2020. 601 с.

357. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про заборону колабораціонізму» від 09.03.2017 № 6170. База даних «ЛІГА:ЗАКОН». URL: https://ips.ligazakon.net/document/GH4RE00A?an=3 (дата звернення: 13.07.2025).

358. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія : підручн. Київ. Академвидав. 2007. 592 с.

359. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. Дата оновлення: 01.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text (дата звернення: 22.06.2025).

360. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України : Закон України від 21.04.2022 № 2217-IX. Офіційний вісник України від 24.05.2022. № 40, стор. 9, стаття 2147. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text (дата звернення: 21.01.2025).

361. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001 р., № 25-26, Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text (дата звернення: 13.07.2025).

362. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX (зі змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text (дата звернення: 13.07.2025).

363. Про електронні комунікації : Закон України від URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20 (дата звернення: 13.07.2025).

364. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207–VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст.892. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 13.07.2025).

365. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 № 2135-XII: (зі змінами та доповненнями на 13.12.2022). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 24.10.2025).

366. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX (зі змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, №№ 28-29, ст. 94. (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#n174 (дата звернення: 21.08.2025).

367. Про ціни та ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007 VI. Дата оновлення: 09.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/5007-17#Text (дата звернення: 22.06.2022)

368. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/ (дата звернення: 13.07.2025).

369. Протидія кіберзлочинності: бібліогр. покажчик / уклад.: Н. А. Косенкова, Т. О. Сіроштан. 2-ге вид., доповн. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 48 с.

370. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права (перекл. з англ.). Вид. офіц. Нью-Йорк, Женева, 2020. 119 с. URL: https://www.law.berkeley.edu/wp-content/ uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf (дата звернення: 18.02.2024).

371. Пчеліна О. В. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 3. С. 167–170.

372. Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство.* 2014. № 6–1(2). С. 304–309.

373. Пчеліна О. В. Криміналістична методика як особлива частина криміналістики. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 74. С. 396–401.

374. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з’ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їх місце у структурі окремої кримінальної методики. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190.

375. Пчеліна О. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та шляхи її подолання. *Молодий вчений.* 2016. № 4 (31). С. 628–632.

376. Пчеліна О. В. Структура методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2014. № 10–12. Том 2. С. 122–125.

377. Пчеліна О. В. Тактичні особливості огляду документів при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності. *Право і суспільство.* 2015. № 1. С. 248–255.

378. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 524 с.

379. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків. ТОВ «У справі». 2017. 524 с.

380. Пчеліна О. В., Невядовський В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 376–381.

381. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування колабораційної діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 3 (33). С. 370–381.

382. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 144–149.

383. Пчолкін В. Д. Взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів у ході розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 99–100.

384. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Самодін А. В. та ін. Криміналістика: підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. 2 ге вид., перероб. і

допов. Харків. Право, 2020. С. 551–553.

385. Романов М. Ю. Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України : дис. … д-ра філос. : 081 «Право». Київ, 2022. 264 с.

386. Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія / Донецький дер;. ун-т. внутр. справ. Київ : 7БЦ, 2022. 312 с.

387. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : НАВСУ, 2002. 195 с.

388. Росіцький П. С. Українська народна самооборона в дистрикті «Галичина» у 1943 році : дис. … канд. іст. наук : 07.00.01 Історія України. Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2018. 240 с.

389. Рубащенко М. А. Кримінально-правова класифікація колаборційної діяльності (ст. 111-1 КК). *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 10. С. 505–506.

390. Рубащенко М. А. Проблематика публічних закликів та публічних заперечень: судово-лінгвістична експертиза і кримінальне право. *Експертне забезпечення розслідування фактів колаборційної діяльності* : матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 року). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 75–79.

391. Саінчин С. О. Розслідування колаборації: використання спеціальних знань. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 09 серпня 2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С. 169–170.

392. Салманов О. В., Топчій А. О. Особливості фіксації доказів учинення воєнних злочинів із відкритих джерел інтернету. *Злочинність і протидія їй в умовах війни*: глобальний, регіональний виміри. Вінниця, 2023. С. 195–198.

393. Салманов О. В., Нечаєва І. О. Взаємодія органів досудового розслідування при розслідуванні колабораційної діяльності. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Харків, 24 квітня 2025 р.). Харків: Інститут Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2025. С. 222–224.

394. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ. Кондор. 2008. 588 с.

395. Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: у 2-х ч. 1. Харків. КонСУМ, Основа, 1999. Ч. 1. 416 с.

396. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : монографія. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса: ТЕС. 2020. 372 с.

397. Сапальов В. П. Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 253 с.

398. Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования *Соц. законность.* 1977. № 2. С. 54–62.

399. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2006. 212 с.

400. Семеногов В. В. Генезис та сучасні погляди щодо поняття «протидія розслідуванню злочинів». *Право і суспільство.* 2016. № 6. С. 190–195.

401. Сервецький І. Етап перевірки заяв потребує «оформлення». Іменем Закону. 2014. № 42 (5948). С. 18–19.

402. Сидоренко Д. В. Сутність спеціальних знань як ознаки судової експертизи у кримінальному процесі. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф.

(м. Харків, 30 вер. 2022 р.). Харків. НДІ ППСН, 2022. С. 104–105.

403. Синоверська Т. І. Питання організації розслідування кримінальних правопорушень у системі криміналістичної науки URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/def3d0d1-8ac2-4b37-a71b-e8eb00a184ce/content (дата звернення: 13.07.2025).

404. Синчук В. Л. Криміналістична характеристика в дії (з практики розслідування кримінальної справи). *Вісник Академії правових наук України.* 2001. Вип. 4 (27). С. 219–223.

405. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення / за ред. В. А. Журавля. Харків. Харків юрид., 2005. 288 с.

406. Синчук О. В. Проблеми побудови систем типових версій у методиках розслідування окремих категорій злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2014. Вип. 28. С. 191–198.

407. Скічко І. А. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування колабораційної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2023. Вип. 4. С. 224–228.

408. Скічко І. А. Криміналістичні основи проведення допиту підозрюваного в колабораційній діяльності. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 берез. 2023 р.). Київ: НДІ публ. права. Київ, 2023. С. 31–33.

409. Скічко І. А. Використання спеціальних знань в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 111–113.

410. Скічко І. А. Криміналістична характеристика особи-колабораціоніста. *Юридичний вісник.* 2023. № 2. С. 129–132.

411. Скічко І. А. Розслідування колабораційної діяльності : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2025. 283 с.

412. Слідчі (розшукові) дії: навч. посіб. / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю.В. Гуцуляк та ін. / за заг. ред. Р. І. Благути та Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

413. Словник української мови / відп. ред. В. В. Жаворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.

414. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ. Наукова думка. 1970-1980. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 13.07.2025).

415. Соколова Я. А. К вопросу об элементах криминалистической характеристики преступлений, связанных с незаконным лишением свободы. Проблеми законності: Республіканський міжвідомчий наук. збірник / під ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юр. академія України. 1999. Вип. 37. С. 224–225.

416. Стан забезпечення в Україні права на захист осіб, підозрюваних та обвинувачених у державній зраді та колабораційній діяльності в умовах воєнного стану. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/stan-zabezpecennia-v-ukrayini-prava-na-zaxist-osib-pidozriuvanix-ta-obvinuvacenix-u-derzavnii-zradi (дата звернення: 13.07.2025).

417. Старушевич О. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ. Правник НАВСУ. 1997. 44 с.

418. Старченко О. В., Бубела М. І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів. *Форум права.* 2010. № 4. С. 853–858.

419. Стащак М. В. Оперативно-розшукові форми протидії злочинам : монографія. Харків : ХНУВС, 2016. 420 с.

420. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2013. № 5. С. 173–178.

421. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і безпека.* 2011. № 4. С. 156–160.

422. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В. Криміналістика : криміналістична техніка : навч. посібн. Харків. ХНУВС. 2023. 388 с.

423. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Співвідношення правових і

спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 1082. С. 196–199.

424. Стецик Б. В., Марко С. І. Методика проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 296–299.

425. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні: дис. … д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2018. 648 с.

426. Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. … докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 34 с.

427. Стратонов В. М., Слінько С. В. Умови здійснення пізнавальної діяльності слідчого. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2011. №1 (52). С. 161–169.

428. Строков І. В. Правомірність та неправомірність обману в слідчій діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2002. № 3. С. 208–214.

429. Судді ВС обговорили з експертами питання щодо допустимості електронних доказів, отриманих із відкритих джерел. Портал Судової влади України. 07 червня 2022 р. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1282146/ (дата звернення: 20.08.2025).

430. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса. Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

431. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство.* 2022. № 3. С. 233–238.

432. Тетерятник Г., Мудрецька Г., Резніченко Г. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.

433. Тихоненко В. М. Криміналістична характеристика особи злочинця в злочинах, передбачених ст. 355 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право.* 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 123–128.

434. Тищенко В. В. О современных направлениях развития криминалистической методики расследования преступлений. Современное состояние и развитие криминалистики : сб. науч. тр. Харків. Вид. агенція «Апостіль», 2012. С. 249–250.

435. Тищенко В. В. Обстановка вчинення корисливо-насильницьких злочинів як елемент їх криміналістичної характеристики. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 2. С. 46–47.

436. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2003. 34 с.

437. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса. Юридична література. 2002. 360 с.

438. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : моногр. Одеса: Одеська національна юридична академія ; Фенікс, 2007. 260 с.

439. Тіщенко В. В., Гресь Ю. О. Поєднання слідчої та оперативно-розшукової роботи у контексті діяльності Державного бюро розслідувань. *Державне бюро розслідувань: досвід становлення*: матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 черв. 2019 р.) / редкол.: Г. О. Ульянова (голова), Н. М. Бакаянова. Одеса : Юридична література, 2019. С. 360–362.

440. Тіщенко В. В., Загородній І. В. Механізм кримінального правопорушення в системі його криміналістичної характеристики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. С. 141–147.

441. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика: навчально-методичний посібник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.

442. Ткач В. О. Слідова картина як джерело доказової інформації при

розслідуванні порушень недоторканості приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 192–197.

443. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам* : зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 12 груд. 2012 р.). Київ: ФОП Кандиба, 2012. С. 49–53.

444. Топчій В. В. Можливі експертизи у кримінальному провадженні, яке містить ознаки колабораційної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування фактів колабораційної діяльності* : матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 року). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 84–88.

445. Топчій В. В. Форми взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами МВС України. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 111–121.

446. Топчій В. Принципи взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ при розкритті та розслідуванні злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 3 (231). С. 72–74.

447. Тягло О. В. Критичне мислення : навч. посібн. Харків. Вид. група «Основа». 2008. 189 с.

448. Фаринник В. І., Татаров О. Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4. С. 234–240.

449. Федотов О. А. Організація і тактика викриття приховування злочинів у сфері комп'ютерних технологій: дис. … канд. юрид. наук. : спеціальність 12.00.09. Київ.2011. 239 с.

450. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони: монографія. Київ: Атіка, 2004. 280 с.

451. Філіпенко Н. Є. Діяльність оперативних підрозділів пенітенціарних установ щодо профілактики правопорушень серед жінок, які відбувають покарання: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Харків, 2001. 20 с.

452. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука.

Київ : Абрис, 2002. С. 283.

453. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: 2007. 19 с.

454. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с.

455. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій : монографія / за заг. ред. В. А. Журавля. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 198 с.

456. Хараберюш І. Ф., Мацюк В. Я., Некрасов В. А., Хараберюш О. І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій : монографія. Київ. КНТ, 2007. 196 с.

457. Хитра А. Я., Кучер В. О. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ: курс лекцій. Львів: Держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. 100 с.

458. Ходанович В. О. Окремі питання виявлення й досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. *Вісник Академії адвокатури України.* 2017. Т. 14, № 1. С. 177–185.

459. Ходанович В. О. Роль судово-авторознавчої та психолінгвістичної експертизи в доказуванні у кримінальних провадженнях про злочини екстремістської спрямованості. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Одеса: Юридична література, 2013. 369 с.

460. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 256–260.

461. Чаплинська Ю. А. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 6. С. 181–184.

462. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 1 (15). С. 22–29.

463. Чекін Д. О. Напрями удосконалення взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами у протидії незаконного заволодіння транспортними засобами, що вчиняються молоддю. *Національні інтереси України.* 2025. № 6(11). С. 515–522. URL: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-6(11)-512-522 (дата звернення: 13.07.2025).

464. Чередниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 358–363.

465. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

466. Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2019. 251 с.

467. Чесакова М. С. Форми і способи протидії розслідуванню злочинів: підходи до їх класифікації. *Право.ua.* 2015. № 1. С. 139–145.

468. Чесакова М. С. Щодо деяких питань врегулювання подолання протидії розслідуванню злочинів (виходячи з положень кримінального закону). *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2017. № 2. Т. 2., С. 149–152.

469. Четвертак Д. Характеристика обстановки вчинення приховування злочинів. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2015. № 3/2 (13). С. 85–88.

470. Чорноус Ю. М., Власенко С. О. Особливості тактики допиту у процесі розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. Юридична психологія. 2022. № 1 (30). С. 74–79. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/ 455ac657-d176-40b5-a824-0bd97bf52934 (дата

звернення: 05.08.2025).

471. Чорноус Ю. М., Даніч Є. О. Особливості залучення спеціальних знань до кримінального провадження. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. О. Г Рувіна, Н. В. Нестор. Київ, 2019. С. 593–597.

472. Шайкан В. Більшовики і Західна Україна на початковому етапі Другої світової війни (вересень 1939 – червень 1941). *Сторінки воєнної історії України.* 2010. Вип. 13. С. 240–255.

473. Шайкан В. О. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причини виникнення, особливості, масштаби. *Друга світова війна і доля народів України*: матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Київ, 23–24 червня 2005 р.). Київ: Сфера, 2005. С. 44–51. URL: http://history.org.ua/LiberUA/966-8782-12-7/966-8782-12-7.pdf (дата звернення: 13.07.2025).

474. Шайкан В. Повсякдення українців у роки німецької окупації 1941–1944. Київ, 2010. 75 с.

475. Шайкан В., Шайкан В. Ідеологічні рудименти і український національно-визвольний рух. Друга Світова війна і доля народів України: матер. 2-ї Всеукр. наукової конференції, 30-31 жовтня 2006 р., м. Київ / ред. кол.: В. М. Воронін, Ю. В. Левенець, О. Є. Лисенко [та ін.]. Київ: Зовнішторгвидав, 2007. С. 369–380. URL: http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/conference/art00049.html (дата звернення: 13.07.2025).

476. Шевчук В. М. Виявлення ознак корупційних правопорушень як структурний елемент криміналістичної методики розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 7. С. 425–429.

477. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/ 123456789/17277/1/Shevchuk_146-150.pdf

(дата звернення: 13.07.2025).

478. Шевчук В. М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6 (32). С. 125–129.

479. Шевчук В. М. Стадійність кримінального провадження та її вплив на формування тактико-криміналістичних комплексів : матеріали наукової конференції за результатами роботи фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за фундаментальними темами у 2018 р. (м. Харків, 26 берез. 2019 р.). Харків. Право, 2019. С. 147–150.

480. Шевчук В. М. Структура окремої криміналістичної методики: сучасні наукові підходи та перспективи досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 252–261.

481. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

482. Шепитько В. Ю. Криминалистика: курс лекцій. Харьков: Одиссей, 2005. 368 с.

483. Шепітько В. Ю. Криміналістика : енциклопедичний словник. Харків. Право, 2001. 560 с.

484. Шепітько В. Ю. Криміналістичні та спеціальні знання: сутність, співвідношення, тенденції використання. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Київ, 5 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. О. Г Рувіна, Н. В. Нестор. Київ, 2019. С. 611–616.

485. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : моногр. Харків. Право. 2006. 640 с.

486. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання,

вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2003. 245 с.

487. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідування злочинів та їх подолання.: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 21 с.

488. Шехавцов Р. М. Поняття протидії розслідуванню злочину. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України.* 2002. № 3. С. 192–204.

489. Шинкаренко І. Р. Взаємодія оперативних підрозділів ОВС та пенітенціарних систем України: прикладні проблеми наукового забезпечення *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2012. Спеціальний випуск № 3. С. 37–46.

490. Шинкаренко І. Р., Спіцина Г. О., Шинкаренко І. І., Перепелиця С. І. Правові та організаційні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій, навч. посіб. / за заг. ред. проф. Шинкаренка І. Р. Харків: Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків. Факт. 2022. 347 с.

491. Школьніков В. І. Правова основа отримання інформації з мережі інтернет у кримінальному провадженні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 4 (40). С. 172–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2018_4_30. (дата звернення: 03.03.2024).

492. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2021. № 49. С. 132–135.

493. Шуліка А. Процедура спеціального досудового розслідування in absentia. Європейська Бізнес Асоціація. URL: https://eba.com.ua/protseduraspetsialnogo-rozsliduvannya-in-absentia/ (дата звернення: 13.07.2025).

494. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків. В деле. 2015. 560 с.

495. Щур Б. В. Криміналістична кваліфікація злочинів: співвідношення

із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2010. № 2. С. 337–345.

496. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами: монографія. Харків: Гриф, 2005. 176 с.

497. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків: Харків юрид., 2010. 319 с.

498. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : дис. … д-ра юрид. наук:12.00.09. Харків, 2011. 407 с.

499. Юшко В. О. Сутність пізнання на початковому етапі кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 200 с.

500. Янковий М. О. До питання про слідову картину колаборційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Одеса, 09 серпня 2024 р.) Одеса: ОДУВС, 2024. С. 176–177.

501. Яновська О. Докази та доказування у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/ 2022_09_28_Ianovska_.pdf (дата звернення: 10.09.2025).

502. Antoniuk N. Criminal and legal assessment of collaborationism: a change of views in connection with Russia's military aggression against Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2022. № 3 (15). P. 142–143.

503. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_ BerkeleyProtocol.pdf.

504. Buzarovska G. Koshevaliska O. Digital evidence in Criminal procedures – A comparative approach. *Balkan Social Science Review.* 2013. Vol. 2. P. 63–83.

505. Digital evidence and computer crime: forensic science, computers and the internet / by Eoghan Casey; with contributions from Susan W. Brenner … [et al.].

3rd ed. London: Elsevier. 837 p. URL: https://booksite.elsevier.com/9780123742681.

506. Gordon, Bertram M. The Morphology of the Collaborator: The French Case. Journal of European Studies. 1993. № 23, no. 1. P. 1.

507. Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (78). P. 103–113.

508. Justtalk#9. In absentia під час окупації: місія нездійсненна? Discussion paper. Justtalk. URL: https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chasokupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper (дата звернення: 13.07.2025).

509. Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (77). P. 135–144.

510. Lakoff G. Thinking points. Communicating our Americam values and vision. New York, 2006. 33 p.

511. Open Source Intelligence (OSINT): Issues for Congress, December 5, 2007. (n.d.). fas.org. Retrieved from www.fas.org/sgp/crs/ intel/RL34270.pdf.

512. Perepelytsia S. Criminal Law Aspects of Wartime Collaboration in the Criminal Code of Ukraine. Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering – 2023. ICTM 2023 / eds. M. Nechyporuk, V. Pavlikov, D. Krytskyi. Lecture Notes in Networks and Systems. Vol. 996. Cham : Springer, 2024. P. 184–195.

513. Podzolkova, T., Shynkarenko, I., Perepelytsia S. (2023). Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses. In: Nechyporuk, M., Pavlikov, V., Kritskiy, D. (eds) Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering - 2022. ICTM 2022. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 657. Springer, Cham.

514. Politova A., Akimov M. ‘Criminal Liability for Collaborationism: is There a Need to Establish it in Ukraine?’ Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law, part 2. P. 406-422 (Baltija Publishing. 2020).

515. Popov, V., Hermanov, D. , Perepelytsia, S. Particular Aspects Of The Concept Of «Terrorism». *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. 2 (6). P. 110–118.

516. Shaikan V., Datsko K., Ivaniuk N., Batiuk A. 'Collaborationism and War Crimes as Phenomena in the Information Society. Advances in Economics, Business and Management Research 129. III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence. 2020. P. 116–126.

517. Shields P., Tajalli H. «Intermediate Theory: The Missing Link in Successful Student Scholarship». *Journal of Public Affairs Education*. 2006. Vol. 12, No. 3. P. 313–334. URL: http://ecommons.txstate.edu/polsfacp/39 (дата звернення: 24.11.2024).

518. Shields P., Rangarajan N. A Playbook for Research Methods: Integrating Conceptual Frameworks and Project Management. Stillwater, OK: New Forums Press. See Chapter 4 for an in-depth discussion of descriptive research. 2013. 292 p.

519. Susan Cloninger S. Theories of personality: understanding persons. 2-nd ed. Prentice Hall, Upper Saddle River. 1996. 554 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія

1. Перепелиця С. І. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю / за ред. д-ра юрид. наук, професора І. А. Петрової. Харків: Право, 2025. 528 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Popov V., Hermanov D., Perepelytsia S. Particular Aspects Of The Concept Of "Terrorism". *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. № 2 (6). P. 110–118.

DOI: https://doi.org/10.32353/acfs.6.2022.09

3. Перепелиця С. І. Місце спеціальних знань спеціаліста у розслідуванні злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. *Наукові перспективи.* 2024. № 2 (44). С. 1195–1206.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1195-1205

4. Перепелиця С. І. До питання документування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 465–468.

DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/115

5. Перепелиця С. І. Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колабораційної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2024. Вип. 1 (34). С. 76–91.

DOI: https: //doi.org/10.32353/khrife.1.2024.05

6. Перепелиця С. І. Сучасні підходи до збирання та зберігання інформації з відкритих джерел щодо злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 4 (22). С. 698–711.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-698-711

7. Перепелиця С. І., Петрова І. А. Криміналістичне розуміння механізму і способу вчинення кримінального правопорушення та його значення для розслідування колаборaційних правопорушень. *Архів кримінології та судових наук.* 2024. № 2 (10). С. 190–199.

DOI: https: //doi.org/10.32353/acfs.10.2024.16

8. Перепелиця С. І. Теоретичні засади криміналістичного визначення колаборaційних злочинів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 8 (48). С. 1132–1144.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1132-1144

9. Перепелиця С. І. «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 8 (38). С. 546–562.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-546-562

10. Перепелиця С. І. Певні аспекти адаптації окремої криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 10 (50). С. 1158–1172.

DOI: https://doi.org/ 10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1158-1172

11. Перепелиця С. І. Окремі аспекти розмежування колаборaційної діяльності та злочинів, передбачених іншими статтями кримінального кодексу України. *Національні інтереси України*. 2025. № 8 (13). С. 468–481.

DOI: https://doi.org/10.52058.3041-1793-2025-468-481

12. Перепелиця С. І. Загальна характеристика криміналістичної класифікації колаборaційних злочинів. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 8 (18). С. 174–186.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8(18)-174-186

13. Перепелиця С. І. Сутність криміналістичної характеристики методики розслідування колаборaційних злочинів і принципи її формування. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 8 (49). С. 210–223.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-210-223

14. Перепелиця С. І. Наукове обґрунтування структурних елементів криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наукові перспективи.* 2025. № 8 (62). С. 971–985.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-971-985

15. Перепелиця С. І. Окремі питання формування теоретичних засад криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 8 (49). С. 194–209.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-194-209

16. Перепелиця С. І. Теоретичні витоки розуміння криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Національні інтереси України*. 2025. № 9 (14). С. 635–649.

DOI: https://doi.org10.52058/3041-1793-2025-9(14)-635-649

17. Перепелиця С. І. Складові системи елементів криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 9 (39). С. 676–691.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-676-691

18. Перепелиця С. І. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, пов’язаного із колаборaційною діяльністю. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 9 (19). С. 181–195.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-9(19)-181-195.

19. Перепелиця С. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 5 (3). С. 221–228.

DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.34

20. Перепелиця С. І. Місце окремих видів судових експертиз у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 9 (50). С. 164–182.

DOI : https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9(50)-164-182

21. Перепелиця С. І. Характеристика обставин, які має встановити

слідчий під час розслідування колабораційної діяльності. *Наукові перспективи.* 2025. № 9 (63). С. 1145–1162.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-9(63)-1145-1162

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих наукометричними базами даних SCOPUS та Web of Science Core Collection

22. Pakhnin M, Nosach A. Perepelytsia S., Topal D. Criminological analysis of the protection of the territorial integrity of Ukraine. *DIXI* 2022. Vol. 24. № 2. P. 1–17. (*Web of Science Core Collection*)

23. Perepelytsia S. Criminal Law Aspects of Wartime Collaboration in the Criminal Code of Ukraine. *ICTM* 2023. *Lecture Notes in Networks and Systems.* 2023. Vol. 996. Springer. P. 184–195. (*Web of Science Core Collection, Scopus*)

24. Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (78). P. 103–113. (*Web of Science Core Collection*)

25. Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (77). P. 135–144. (*Web of Science Core Collection*)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

26. Перепелиця С. І. До питання змісту поняття «повідомлення про підозру» та гарантій прав підозрюваного. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 54–57.

27. Перепелиця С. І. Окремі питання набуття особою статусу підозрюваного відповідно до КПК України. *Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 14 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 84–85.

28. Перепелиця С. І. «Обвинувачення» у кримінальному процесуальному праві України: поняття, ознаки, функції. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії:* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ: НДІ СБППФБ, 2020. С. 51–52.

29. Перепелиця С. І. Щодо розширення повноважень прокурорів по захисту прав і свобод громадян в зоні проведення Операції об'єднаних сил. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 118–119.

30. Перепелиця С. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 94–95.

31. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої міжн. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23 верес. 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 52–54.

32. Перепелиця С. І. Проблеми розслідування та протидії колабораційній діяльності в умовах російської агресії. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків, 10 лист. 2023 р.). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 274–276.

33. Перепелиця С. І. Суб'єкти колабораційної діяльності за статтею 111^1 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків: Право,

2024. С. 192–194.

34. Перепелиця С. І. Теоретичне підґрунтя розуміння криміналістичної класифікації злочинів, пов’язаних із колабораційною діяльністю. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 черв. 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 298–302.

35. Перепелиця С. І., Петрова І. А. До питання подолання протидії розслідуванню колабораційної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики», присвячена пам’яті видатного вченого, доктора юридичних наук, професора Владислава Федоренка («Федоренківські читання»)*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 жовт. 2025 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025. С. 375–378.

36. Перепелиця С. І. Окремі аспекти судової комп’ютерно-технічної експертизи у розслідуванні колабораційних злочинів. *Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект*: мат-ли всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 серп. 2025 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. С. 195–199.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

37. Podzolkova T., Shynkarenko I., Perepelytsia S. Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses. *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering.* 2022. *ICTM 2022*. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham: Springer, 2023. Vol. 657. P. 531–542.

Додаток Б

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ ПАКТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Досліджуючи проблеми щодо теоретичних, правових і праксеологічних засад криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю ми запросили правоохоронців взяти участь у цьому анкетуванні. В опитуванні взяли участь представники правоохоронних органів Харківської, Полтавської, Вінницької, Дніпропетровської та Сумської областей (усього 613 осіб), серед яких працівники: прокуратури (81 особа), Служби безпеки України (229 осіб) та Національної поліції України (303 особи). Прочитавши поставлене запитання, респонденти мали обрати із запропонованих відповідей ту/ті, яка/які на їхню думку, є правильною та помічайте позначкою, за бажанням відповідь могла бути обґрунтованою. Респонденти мали можливість на окремі питання обрати кілька відповідей.

№ з/п	ЗАПИТАННЯ ТА ВАРІАНТИ ВІДПОВІДІ	% (відповіді респондентів)
1.	***Посада, яку Ви обіймаєте***	
	– дізнавач;	11
	– слідчий;	36
	– прокурор;	13
	– оперуповноважений	37
	– інше _____	3
2.	***Стаж роботи:***	
	до 1 року	7
	від 1 до 3 років	35
	від 3 до 5 років	28
	від 5 до 10 років	36
	понад 10 років	8
3.	***Чи доводилось Вам бути дотичним до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю?:***	
	часто	60
	інколи	30
	ніколи	10
4.	***Чи достатніми є Ваші знання стосовно щодо розслідування колаборaційної діяльності?:***	
	так	22
	ні	78
5.	***З яких джерел Ви отримуєте інформацію та знання про методику розслідування колаборaційної діяльності?***	
	- під час навчання у закладах освіти	3
	- зі спеціальної літератури	14
	- із методичних розробок, оглядів, що вивчаються у підрозділі під час проведення спеціальних занять	26
	- від більш досвідчених колег	45
	- не отримую взагалі	9

6.	***Недостатність яких даних відчувається особливо гостро*** (можливі кілька варіантів відповіді)***:***	
	- про причини та умови вчинення колабораційних діянь	25
	- про обставини, що сприяють даній категорії злочинів	57
	- про особливості організації профілактичного впливу	36
	- про тактику здійснення профілактичного впливу під час проведення окремих слідчих дій	24
	- про новітні зразки техніки	12
7.	***Як, на Вашу думку, співвідносяться терміни «колабораційна діяльність» та «державна зрада»:***	
	– термін «колабораційна діяльність» ширше за «державну зраду», оскільки для вчинення другого діяння, необхідно вчинити перше, а вчинення першого, може не продовжитись вдруге	86
	– термін «колабораційна діяльність» вужчий за «державну зраду», оскільки внаслідок незаконного позбавлення волі порушується більше прав і свобод людини і громадянина	3
	– ці терміни між собою не пов’язані	4
	– це синоніми	7
8.	***Виявлення злочинів, щодо колабораційної діяльності, найчастіше здійснюють шляхом*** *(можливі кілька варіантів відповіді)*:	
	- отримання інформації в результаті проведення оперативно-розшукової чи слідчої діяльності правоохоронців	65
	- проведення слідчих (розшукових) дій в провадженнях щодо інших кримінальних правопорушень	25
	- отримання інформації від очевидців і свідків	7
	- отримання інформації від самого підозрюваного	3
9.	***В яких місцях скоріш за все можна знайти сліди колабораційних діянь*** *(можливі кілька варіантів відповіді):*	
	- газети, пропагандистські листівки інша друкована продукція такого характеру	82
	- засоби мобільного зв'язку (телефони, планшети, комп’ютери тощо)	29
	- документи, у тому числі накази, банківські витяги та виписки по рахунках	14
	- одяг, предмети індивідуального користування	7
10.	***Якими можуть бути ефективні кроки оптимізації діяльності органів досудового розслідування щодо притягнення до кримінальної відповідальності колаборантів?*** *(можливі кілька варіантів відповіді)*	
	- законодавчо уточнити та чітко відмежувати поняття колабораційної діяльності від державної зради та інших суміжних протиправних діянь	13
	- нормативно врегулювати питання взаємодії між органами досудового розслідування різних органів державної влади під час розслідування колабораційної діяльності	10
	- передбачити обов'язковість залучення низки оперативних підрозділів та експертних установ за категорійно розподіленими видами колабораційної діяльності	6
	- всі перелічені варіанти	71
11.	***Які С(Р)Д та слідчі заходи, на Ваш погляд, відповідають завданням ефективного розкриття колабораційної діяльності*** *(можливі кілька варіантів відповіді)**:***	

	- огляд документів та комп'ютерних даних	98
	-допит потерпілих, свідків, очевидців, підозрюваних	100
	-очна ставка	14
	-пред'явлення для впізнання	33
	-обшук	81
	-призначення судових експертиз	73
	-відтворення обстановки і обставин події злочину	21
12.	***Вкажіть НС(Р)Д, які найчастіше проводяться під час розслідування колаборaційної діяльності*** *(можливі кілька варіантів відповіді)**:***	
	- аудіо-, відео- контроль особи	64
	- огляд і виїмка кореспонденції	14
	- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж	85
	- зняття інформації з електронних інформаційних систем	89
	- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи	29
	- установлення місцезнаходження радіоелектронного обладнання (радіоелектронного засобу)	7
	- спостереження за особою, річчю або місцем	8
	- спеціальний слідчий експеримент	11
13.	***Залучення спеціаліста з метою використання спеціальних знань найчастіше відбувалось у яких процесуальних діях під час розслідування колаборaційної діяльності*** *(можливі кілька варіантів відповіді)**:***	
	- залучення спеціалістів до проведення огляду сторінки/ресурсу у соціальних мережах	89
	- огляду предметів та документів	59
	- обшуку	52
	- аналізування інформації з вилучених мобільних телефонів та комп'ютерної техніки	94
14.	***Які форми взаємодії застосовуються Вами під час виявлення та розслідування колаборaційної діяльності***? *(можливі кілька варіантів відповіді*)	
	- взаємообмін інформацією	68
	- координація спільних зусиль	80
	- спільне здійснення С(Р)Д та НС(Р)Д	83
	- участь у роботі слідчо-оперативної групи	78
	- спільне планування	72
	- виконання доручень зацікавленої сторони	68
	-сприяння діяльності слідчого	69
15.	***З яких питань найчастіше виникає необхідність звернення по допомогу до інших правоохоронних відомств і державних структур?*** (*можливі кілька варіантів відповіді)*	
	- одержання необхідної інформації	73
	- взаємний обмін інформацією	68
	- проведення спільних заходів	78
	- виконання доручень	43
	- пошук і виявлення підозрюваного, який переховується, речових доказів, документів, тощо	37
	- спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій	23
	- спільне планування та вжиття заходів щодо захисту зібраної	

	доказової бази	25
16.	***Що, на Ваш погляд, треба зробити, аби покращити якість взаємодії:*** (*можливі кілька варіантів відповіді)* - поставити взаємодію на постійну нормативно визначену основу - ввести матеріальне стимулювання роботи членів громадських формувань - відновити роботу рад профілактики та товариських судів - відтворити добровільні формування з охорони громадського порядку	 90 76 48 22
17.	***Що на Вашу думку, доцільно використовувати для підвищення результативності щодо протидії розслідуванню колаборaційній діяльності*** *(можливі кілька варіантів відповіді)**:*** - заходи криміналістичної та спеціальної техніки - заходи оперативно-розшукової тактики - задіяння засобів масової інформації - авторитет працівників правоохоронних органів - формування певного внутрішнього переконання - страх перед покаранням	 52 10 44 26 5 20
18.	***Які за своїм походження та сферами впливу заходи й засоби у протидії колаборaційній діяльності слід віднести до найбільш ефективних:*** *(можливі кілька варіантів відповіді)* - попередження і припинення злочинів на стадіях їх готування або замаху на них - забезпечення постпенітенціарного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі - кримінально-процесуального забезпечення реалізації кримінально-правових норм - економічного регулювання - технічного забезпечення - ідеологічного впливу	 70 76 68 45 11 2
19.	***Під час призначення судових експертиз Ви формулюєте питання:*** *(можливі кілька варіантів відповіді)* – орієнтуючись на «Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень»; – звертаєтесь за допомогою до експерта чи спеціаліста» – інше	 72 29 15
20.	***Які матеріали кримінального провадження, на Вашу думку, повинні надаватись експерту для ознайомлення під час проведення ним експертизи****:* – всі матеріали кримінального провадження; – матеріали, які мають відношення до предмету експертизи; – Ваш варіант відповіді	 10 90
21.	***Чи вважаєте Ви достатнім методико-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів цієї категорії****: (можливі кілька варіантів відповіді)* – посібниками – методичними рекомендаціями – монографіями – науковими статтями – спеціальними інструкціями – інше	 20 45 10 60 25 23
22.	***Що на Вашу думку перешкоджає ефективному розслідуванню***	

	колаборaційних злочинів: *(можливі кілька варіантів відповіді)* – недосконаліcть існуючих криміналістичних методик розслідування злочинів даної категорії; – відсутність криміналістичних методик розслідування колаборaційних злочинів; – незнання специфіки розслідування; – складність проведення експертиз в умовах воєнного стану	 30 45 25 74
23.	***Що слід визнати причинами низької ефективності діяльності оперативними підрозділами щодо протидії колаборaційної діяльності*** *(можливі кілька варіантів відповіді)**:*** - недостатня нормативно-правова база - невідповідність прав і обов'язків працівників поліції; - фактична відсутність у працівників мотивації щодо діяльності в напрямку протидії злочинам - надто широке коло виконуваних службових завдань - надмірна завантаженість працівників - відсутність об'єктивної системи обліку та критеріїв оцінювання результатів діяльності - низькі технічні та інші ресурсні можливості - неналежна взаємодія між службами та підрозділами поліції, а також між ними та іншими державними органами	 14 39 43 73 76 51 79 26
24.	***За якими критеріями слід оцінювати роботу працівників правоохоронних органів щодо розкриття колаборaційної діяльності*** (*можливі кілька варіантів відповіді)**:*** - за кількісними показниками стану злочинності на території обслуговування - за показниками структури злочинності на території обслуговування - за кількісними показниками щодо запобігання злочинам, припинення злочинів, виявлення причин і умов, що сприяють злочинам, та заходів з їх усунення - за показниками щодо засобів та методів, які застосовувалися працівниками поліції у попередженні злочинів - за результатами соціологічного опитування громадян щодо рівня їх довіри до працівників міліції та впевненості у своїй захищеності від злочинних посягань	 40 36 23 16 47
25.	***Яким чином підвищують кваліфікацію щодо попередження колаборaційної діяльності фахівці Вашого підрозділу:*** - на курсах підвищення кваліфікації - в межах службової підготовки - самостійно - інше	 46 18 31 5
26.	***Як слід оцінити сучасний рівень правової обізнаності суспільства щодо протидії злочинності:*** задовільний незадовільний	 8 92
27.	***Чи вважаєте Ви необхідним запозичення зарубіжного досвіду в частині навчання та підготовки слідчих та оперативних підрозділів щодо тактики виявлення, запобігання та розслідування фактів колаборaційної діяльності*****?** так ні	 79 21

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора з наукової роботи
Національного наукового центра
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

_____ **Ганна СПІЦИНА**

«02» серпня 2026 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Перепелиці Сергія Івановича на тему «Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю» в освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Комісія в складі:

1. Михальського Олега Олександровича, завідувача сектора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старшого дослідника (голова);

2. Хоші Вадима Віталійовича, завідувача відділу підвищення кваліфікації судових експертів Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старшого дослідника;

3. Давиденко Дар'ї Олександрівни, завідувача відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», кандидата економічних наук, старшого дослідника

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто положення дисертаційного дослідження Перепелиці Сергія Івановича на тему «Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю», його публікацій, на підставі чого прийнято рішення про їх упровадження в освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

Комісією проаналізовано основні результати дослідження, зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, серед яких:

1. Перепелиця С. І. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю / за ред. д-ра юрид. наук, професора І. А. Петрової. Харків: Промарт, 2025. 523 с.

2. Popov V., Hermanov D., Perepelytsia S. Particular Aspects Of The Concept

Of “Terrorism”. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. № 2 (6). P. 110–118.

DOI: https://doi.org/10.32353/acfs.6.2022.09

3. Перепелиця С. І. Місце спеціальних знань спеціаліста у розслідуванні злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Наукові перспективи.* 2024. № 2(44). С. 1195–1206.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1195-1205

4. Перепелиця С. І. До питання документування злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 465–468.

DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/115

5. Перепелиця С. І. Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колаборaційної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2024. Вип. 1(34). С. 76–91.

DOI: https: //doi.org/10.32353/khrife.1.2024.05

6. Перепелиця С. І. Сучасні підходи до збирання та зберігання інформації з відкритих джерел щодо злочинів, пов’язаних із колаборaційною діяльністю. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 4 (22). С. 698–711.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-698-711

7. Перепелиця С. І., Петрова І. А. Криміналістичне розуміння механізму і способу вчинення кримінального правопорушення та його значення для розслідування колаборaційних правопорушень. *Архів кримінології та судових наук.* 2024. № 2 (10). С. 190–199.

DOI: https: //doi.org/10.32353/acfs.10.2024.16

8. Перепелиця С. І. Теоретичні засади криміналістичного визначення колаборaційних злочинів. *Наукові інновації та передові технології.* 2025. № 8 (48). С. 1132–1144.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1132-1144

9. Перепелиця С. І. «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2025. № 8 (38). С. 546–562.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-546-562

10. Певні аспекти адаптації окремої криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові інновації та передові технології.* 2025. № 10 (50). С. 1158–1172.

DOI: https://doi.org/ 10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1158-1172

11. Перепелиця С. І. Окремі аспекти розмежування колаборaційної діяльності та злочинів, передбачених іншими статтями кримінального кодексу України. *Національні інтереси України*. 2025. № 8 (13). С. 468–481.

DOI: https://doi.org/10.52058.3041-1793-2025-468-481

12. Перепелиця С. І. Загальна характеристика криміналістичної класифікації колаборaційних злочинів. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 8 (18). С. 174–186.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8(18)-174-186

13. Перепелиця С. І. Сутність криміналістичної характеристики методики розслідування колаборaційних злочинів і принципи її формування. *Наука і*

техніка сьогодні. 2025. № 8(49). С. 210–223.
DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-210-223
14. Перепелиця С. І. Наукове обґрунтування структурних елементів криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наукові перспективи.* 2025. № 8 (62). С. 971–985.
DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-971-985
15. Перепелиця С. І. Окремі питання формування теоретичних засад криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 8 (49). С. 194–209.
DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-194-209
16. Перепелиця С. І. Теоретичні витоки розуміння криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Національні інтереси України*. 2025. № 9 (14). С. 635–649.
DOI: https://doi.org10.52058/3041-1793-2025-9(14)-635-649
17. Перепелиця С. І. Складові системи елементів криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 9 (39). С. 676–691.
DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-676-691
18. Перепелиця С. І. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, пов'язаного із колаборaційною діяльністю. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 9 (19). С. 181–195.
DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-9(19)-181-195.
19. Перепелиця С. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 5 (3). С. 221–228.
DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.34
20. Перепелиця С. І. Місце окремих видів судових експертиз у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 9 (50). С. 164–182.
DOI : https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9(50)-164-182
21. Перепелиця С. І. Характеристика обставин, які має встановити слідчий під час розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові перспективи.* 2025. № 9 (63). С. 1145–1162.
DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-9(63)-1145-1162
22. Pakhnin M, Nosach A. Perepelytsia S., Topal D. Criminological analysis of the protection of the territorial integrity of Ukraine. *DIXI.* 2022. Vol. 24. № 2. P. 1–17.
23. Podzolkova T., Shynkarenko I., Perepelytsia S. Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses. *ICTM 2022.* Lecture Notes in Networks and Systems. 2023. Vol. 657. Springer, Cham.
24. Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (78). P. 103–113.
25. Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of

international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (77). P. 135–144.

26. Перепелиця С. І. До питання змісту поняття «повідомлення про підозру» та гарантій прав підозрюваного. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 54–57.

27. Перепелиця С. І. Окремі питання набуття особою статусу підозрюваного відповідно до КПК України. *Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 14 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 84–85.

28. Перепелиця С. І. «Обвинувачення» у кримінальному процесуальному праві України: поняття, ознаки, функції. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії:* тези доп. учасників. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ: НДІ СБППФБ, 2020. С. 51–52.

29. Перепелиця С. І. Щодо розширення повноважень прокурорів по захисту прав і свобод громадян в зоні проведення Операції об'єднаних сил. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 118–119.

30. Перепелиця С. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 94–95.

31. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 52–54

32. Перепелиця С. І. Проблеми розслідування та протидії колаборaційній діяльності в умовах російської агресії. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків, 10 листопада 2023 р.). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 274–276.

33. Перепелиця С. І. Суб'єкти колаборaційної діяльності за статтею 111^1 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (м. Харків, 17 травня 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 192–194.

34. Перепелиця С. І. Теоретичне підґрунтя розуміння криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів,

7 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 298–302.

35. Перепелиця С. І., Петрова І. А. До питання подолання протидії розслідуванню колаборaційної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики», присвячена пам'яті видатного вченого, доктора юридичних наук, професора Владислава Федоренка («Федоренківські читання»)*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 жовтня 2025 р.) Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025. С. 375–378.

36. Перепелиця С. І. Окремі аспекти судової комп'ютерно-технічної експертизи у розслідуванні колаборaційних злочинів. *Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 29 серпня 2025 р.)./ відп. ред. А. І. Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. С. 195–199.

37. Podzolkova T., Shynkarenko I., Perepelytsia S. Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses. *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering.* 2022. *ICTM 2022*. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham: Springer, 2023. Vol. 657. P. 531–542.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці С. І. Перепелиці містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дають підстави запровадити їх в освітній процес Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, зокрема, при викладанні навчальних дисциплін, і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних, методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих і розроблення нових навчальних планів і програм до зазначених дисциплін.

Також комісією констатовано, що наукові положення, пропозиції і рекомендації, викладені у наукових працях С. І. Перепелиці, можуть бути використані при проведенні наукових досліджень, передбачених планом науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, а також використані докторантами та аспірантами при проведенні дисертаційних досліджень за спеціальністю 081 «Право» (12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»). Відтак, наукові напрацювання С. І. Перепелиці слід вважати впровадженими в освітній процес Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

Голова **Олег МИХАЛЬСЬКИЙ**

Члени комісії: **Вадим ХОША**

Дар'я ДАВИДЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

_____ **Дмитро ЛУЧЕНКО**

«08» 01 2026 року

А К Т

про впровадження в освітній процес і наукову діяльність результатів дисертаційного дослідження Перепелиці Сергія Івановича на тему «Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю»

Комісія у складі:

завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора Шевчука Віктора Михайловича (голова);

доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента Борисенка Ігоря Володимировича;

доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента Затенацького Дмитра Вікторовича

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто положення дисертаційного дослідження Перепелиці Сергія Івановича «Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю», його публікацій, і на підставі ознайомлення й оцінки викладених у ньому положень прийнято рішення про їх упровадження в освітній процес і наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Комісією проаналізовано основні результати дослідження, зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, серед яких:

1. Перепелиця С. І. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю / за ред. д-ра юрид. наук, професора І. А. Петрової. Харків: Право, 2025. 567 с.

2. Popov V., Hermanov D., Perepelytsia S. Particular Aspects Of The Concept Of "Terrorism". *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. № 2 (6). P. 110-118. DOI: https://doi.org/10.32353/acfs.6.2022.09

3. Перепелиця С. І. Місце спеціальних знань спеціаліста у розслідуванні злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Наукові перспективи.* 2024. № 2(44). С. 1195-1206. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1195-1205

4. Перепелиця С. І. До питання документування злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 465-468. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/115

5. Перепелиця С. І. Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колаборaційної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2024. Вип. 1(34). С. 76-91.

DOI: https: //doi.org/10.32353/khrife.1.2024.05

6. Перепелиця С. І. Сучасні підходи до збирання та зберігання інформації з відкритих джерел щодо злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 4(22). С. 698-711. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-698-711

7. Перепелиця С., Петрова І. Криміналістичне розуміння механізму і способу вчинення кримінального правопорушення та його значення для розслідування колаборaційних правопорушень. *Архів кримінології та судових наук.* 2024. № 2 (10). С. 190-199. DOI: https: //doi.org/10.32353/acfs.10.2024.16

8. Перепелиця С. І. Теоретичні засади криміналістичного визначення колаборaційних злочинів. *Наукові інновації та передові технології.* 2025. № 8(48). С. 1132-1144. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1132-1144

9. Перепелиця С. І. «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2025. № 8 (38). С. 546-562. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-546-562

10. Перепелиця С. І. Окремі аспекти розмежування колаборaційної діяльності та злочинів, передбачених іншими статтями кримінального кодексу України. *Національні інтереси України.* 2025. № 8 (13). С. 468-481. DOI: https://doi.org/10.52058.3041-1793-2025-468-481

11. Перепелиця С. І. Загальна характеристика криміналістичної класифікації колаборaційних злочинів. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 8 (18). С. 174-186. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8(18)-174-186

12. Перепелиця С. І. Сутність криміналістичної характеристики методики розслідування колаборaційних злочинів і принципи її формування. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 8(49). С. 210-223. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-210-223

13. Перепелиця С. І. Наукове обґрунтування структурних елементів криміналістичної методики розслідування колаборaційних злочинів. *Наукові перспективи.* 2025. № 8 (62). С. 971-985. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-971-985

14. Перепелиця С. І. Теоретичні витоки розуміння криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Національні інтереси України.* 2025. № 9(14). С. 635-649. DOI: https://doi.org10.52058/3041-1793-2025-9(14)-635-649

15. Перепелиця С. І. Складові системи елементів криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2025. № 9(39). С. 676-691. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-676-691

16. Перепелиця С. І. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, пов'язаного із колаборaційною діяльністю. *Успіхи і досягнення в науці.* 2025. № 9(19). С. 181-195. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-9(19)-181-195.

17. Перепелиця С. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики колаборaційних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 5, ч. 3. С. 221-228. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.34

18. Перепелиця С. І. Місце окремих видів судових експертиз у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 9 (50). С. 164-182. DOI : https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9(50)-164-182

19. Характеристика обставин, які має встановити слідчий під час розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові перспективи.* 2025. № 9(63). С. 1145-1162. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-9(63)-1145-1162

20. Перепелиця С. І. Певні аспекти адаптації окремої криміналістичної методики розслідування колаборaційної діяльності. *Наукові інновації та передові технології.* 2025. № 10(50). С. 1158-1172. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1158-1172

21. Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (77). P. 135–144. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2024.77.05.10 (Web of Science).

22. Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13 (78). P. 103–113. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2024.78.06.12 (Web of Science).

23. Pakhnin, Mykola; Nosach, Andrii; Perepelytsia, Sergii; Topal, Dariia. Criminological analysis of the protection of the territorial integrity of Ukraine. *DIXI.* 2022. Vol. 24 № 2. P. 1–17. DOI: 10.16925/2357-5891.2022.02.10 (Web of Science).

24. Перепелиця С. І. Окремі питання набуття особою статусу підозрюваного відповідно до КПК України. *Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 14 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 84-85. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200514/article/view/perepelytsia

25.Перепелиця С. І. До питання змісту поняття «повідомлення про підозру» та гарантій прав підозрюваного. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України :* тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 54-57. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200516/article/view/perepelytsia

26. Перепелиця С. І. «Обвинувачення» у кримінальному процесуальному праві України: поняття, ознаки, функції. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії:* тези доп. учасників. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ: НДІ СБППФБ, 2020. С. 51-52. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/perepelytsia

27. Перепелиця С. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 94-95. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20210528/article/view/perepelytsia

28. Перепелиця С. І. Щодо розширення повноважень прокурорів по захисту прав і свобод громадян в зоні проведення Операції об'єднаних сил. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики :* тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 118-119. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211221/article/ view/perepelytsia

29. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 52-54. URL: https://ndekc.lviv.ua/pdf/21.pdf

30. Перепелиця С. І. Проблеми розслідування та протидії колаборaційній діяльності в умовах російської агресії. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків, 10 листопада 2023 р.). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 274-276.

31. Podzolkova T., Shynkarenko I., Perepelytsia S. Use of Information Systems in Disclosure of Criminal Offenses. *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering.* 2022. ICTM 2022 / eds. M. Nechyporuk, V. Pavlikov, D. Kritskiy. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham: Springer, 2023. Vol. 657. P. 531–542. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-36201-9_42 (Scopus).

32. Перепелиця С. І. Суб'єкти колаборaційної діяльності за статтею 111^1 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (м. Харків, 17 травня 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 192-194.

33. Перепелиця С. І. Теоретичне підґрунтя розуміння криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в*

умовах воєнного стану : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 298–302.

34. Perepelytsia S. Criminal Law Aspects of Wartime Collaboration in the Criminal Code of Ukraine. Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering. ICTM 2023 / eds. M. Nechyporuk, V. Pavlikov, D. Krytskyi. *Lecture Notes in Networks and Systems*. Cham: Springer, 2024. Vol. 996. P. 184–195. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-60549-9_15 (Scopus).

35. Перепелиця С. І. Окремі аспекти судової комп'ютерно-технічної експертизи у розслідуванні колабораційних злочинів. *Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 29 серпня 2025 р.)./ відп. ред. А. І. Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. С. 195-199.

36. Перепелиця С. І., Петрова І. А. До питання подолання протидії розслідуванню колабораційної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики», присвячена пам'яті видатного вченого, доктора юридичних наук, професора Владислава Федоренка («Федоренківські читання»)*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 жовтня 2025 р.) Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025. С. 375-378.

37. Перепелиця С. І. Окремі питання формування теоретичних засад криміналістичної методики розслідування колабораційних злочинів. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 8 (49). С. 194-209.

38. Шинкаренко І. Р., Спіцина Г. О., Шинкаренко І. І., Перепелиця С. І. Правові та організаційні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій: навч. посіб. / за заг. ред. проф. І. Р. Шинкаренка. Харків: Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків: Факт. 2022. 347 с.

За результатами комплексного аналізу наукових праць С. І. Перепелиці комісія дійшла висновку, що проведене дослідження характеризується високим рівнем наукової новизни, системністю викладу матеріалу, належною теоретико-методологічною обґрунтованістю та вираженою практичною спрямованістю. Представлена робота є комплексним криміналістичним дослідженням проблем теорії та практики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, у якому сформульовано низку концептуально важливих положень щодо криміналістичної характеристики колабораційних злочинів, закономірностей їх механізму, особливостей формування доказової бази, організації досудового розслідування та використання спеціальних знань у сучасних умовах воєнного стану.

Комісією встановлено, що результати дослідження можуть бути ефективно інтегровані в освітній процес та наукову діяльність закладів вищої освіти юридичного профілю, зокрема під час викладання дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Судова експертологія», «Оперативно-розшукова діяльність», а також спеціальних курсів, присвячених проблемам документування воєнних злочинів, використання електронних доказів і розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Окремі положення роботи мають вагоме практичне значення

для вдосконалення методичного забезпечення підготовки слідчих, прокурорів, працівників оперативних підрозділів та судових експертів.

Особливої уваги заслуговують сформульовані автором підходи до криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, визначення структури криміналістичної характеристики таких правопорушень, систематизації слідових джерел доказової інформації, а також розроблення алгоритмів дій слідчого в типових слідчих ситуаціях. Практичну цінність становлять також рекомендації щодо використання цифрової інформації, відкритих джерел мережі Інтернет, електронних комунікацій та сучасних інформаційно-аналітичних технологій під час документування колаборaційної діяльності.

Комісією також встановлено, що наукові висновки, пропозиції та рекомендації, викладені у працях С. І. Перепелиці, можуть бути використані під час виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень у сфері криміналістики, кримінального процесу, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності, а також під час розроблення сучасних криміналістичних методик розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. Результати дослідження становлять значний науковий інтерес для докторантів, аспірантів, науково-педагогічних працівників і практичних працівників правоохоронних органів, які здійснюють наукові розвідки за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 «Право»), та можуть слугувати теоретико-методологічною основою для подальших досліджень проблематики розслідування колаборaційної діяльності, воєнних злочинів і кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням сучасних цифрових технологій.

Керуючись викладеним, комісія дійшла висновку, що дисертація і подані наукові праці С. І. Перепелиці містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дають підстави запровадити їх в освітній процес і наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, оскільки вони характеризуються вагомим теоретичним і прикладним значенням.

Члени комісії: **Віктор ШЕВЧУК**

Ігор БОРИСЕНКО

Дмитро ЗАТЕНАЦЬКИЙ